VLADIMÍR PROROK (eds.) a kol. autorů

75 LET OD KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

OD JISTOT BIPOLÁRNÍHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU

UNIVERZITA
JANA AMOSE KOMENSKÉHO
PRAHA

doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc. (eds) a kol. autorů

75 LET OD KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

OD JISTOT BIPOLÁRNÍHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU

UNIVERZITA
JANA AMOSE KOMENSÉHO PRAHA
2020

75 LET OD KONCE 2. SVĚTOVÉ VÁLKY
OD JISTOT BIPOLÁRNÍHO SVĚTA KE GLOBÁLNÍMU CHAOSU

Autoři:
doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc. (eds.) a kol. autorů

Recenzenti:
Prof. h.c., doc. Mgr. Peter Juza, CSc., PhD.
PhDr. Antonín Rašek, genmjr. v.v.

Vydavatel:
UNIVERZITA Jana Amose Komenského Praha
Roháčova 63, 130 00 Praha 3

Vydání I.
Počet stran 327
Praha 2020

© UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA
Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být kopírována a reprodukována v jakékoli formě bez písemného souhlasu vydavatele.

E-mail: vydavatelstvi@ujak.cz
http://vydavatlstvi.ujak.cz

Tato publikace je výstupem interního výzkumného projektu Univerzity Jana Amose Komenského Praha s názvem „75 let od konce 2. světové války: Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu" realizovaného v roce 2020 pod č. IGSO 2/2020. Tento projekt byl financován z institucionální podpory na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace, kterou poskytlo univerzitě MŠMT.

ISBN 978-80-7452-150-8

O B S A H

VÁLKA A TEORIE MEZINÁRODNÍ POLITIKY V 21. STOLETÍ **7**
Oskar Krejčí

STRUČNÝ PRŮBĚH A VÝSLEDKY VÁLKY, KONEC BIPOLARITY A VÝVOJ K SOUČASNOSTI **49**
Pavel Gavlas

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A JEJÍ VLIV NA NOVÉ GEOPOLITICKÉ USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA **85**
Vít Rouč

VLIV VÁLKY NA BUDOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH STÁTŮ **101**
Jakub Rákosník

BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE A DOKTRÍNY VYBRANÝCH MOCNOSTÍ **119**
Pavel Gavlas

NATO A JEHO ROZPORUPLNÁ ROLE PŘI ZAJIŠŤOVÁNÍ MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI **145**
Štefan Danics

REALIZACE MÍROVÝCH OPERACÍ MEZINÁRODNÍHO SPOLEČENSTVÍ VE 21. STOLETÍ **179**
Jiří Víšek

VÁLKY BEZ VÝSTŘELU **205**
Michael Kroh

VLIV KONFLIKTŮ A VÁLEK NA EKONOMICKÉ VZTAHY **231**
Jana Marková

VOJENSKÉ VÝDAJE A HOSPODÁŘSKÝ RŮST **249**
Michael Kroh

TEORIE CHAOSU, VÁLKY A DETERMINANTY NESTABILITY SOUČASNÉHO SVĚTA **263**
Vladimír Prorok

БОРЬБА ЗА «ИСТОРИЧЕСКУЮ ПРАВДУ» КАК ИНСТРУМЕНТ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ ПРАВЯЩИХ РЕЖИМОВ

BOJ ZA „HISTORICKOU PRAVDU“ JAKO NÁSTROJ FORMOVÁNÍ POLITICKÉ POZICE VLÁDNOUCÍCH REŽIMŮ **293**

Александр Иванович Соловьев

ВТОРАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА В ПУБЛИЧНОЙ ИСТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA VE VEŘEJNÉ HISTORII SOUČASNÉHO RUSKA **307**

Ильичева Людмила Ефимовна, Комаровский Владимир Савельевич

ИТОГИ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ДИНАМИКА МИРОПОРЯДКА

VÝSLEDKY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY A DYNAMIKA SVĚTOVÉHO ŘÁDU **317**

Ирина Викторовна Орлова

Předmluva

Tento sborník je prvním výstupem projektu katedry MVD Univerzity Jana Amose Komenského Praha, realizovaného v rámci interního grantu UJAK (IGSO UJAK 2/2020/20) zaměřeného na problematiku vývoje mezinárodní situace a konceptů silového řešení konfliktů po 2. světové válce pod názvem „**75 let od konce 2. světové války: Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu**“. Dané téma bylo nesčetně krát na katedře diskutováno. To spolu s faktem, že současně dochází k pokusům přehodnocovat výsledky 2. světové války, vrátit do hry silová řešení situace a narůstající chaos nakonec vedlo členy katedry k závěru, že je žádoucí dané téma fundamentálně zpracovat. Projekt předpokládal realizaci kulatého stolu s mezinárodní účastí a účast na konferencích, včetně mezinárodních, kde by byly naše výsledky prezentovány. Pandemie koronaviru, která se stává dalším faktorem chaotizace situace, nás donutila změnit plány, co se týká standartní osobní účasti na konferencích. Nicméně se podařilo odprezentovat závěry badatelské práce na videokonferenci s názvem „Politika paměti: 75 let od ukončení 2. světové války“ organizované Institutem státní služby a správy Ruské akademie národního hospodářství a státní služby při presidentu Ruské federace (RANEPA) dne 19. května 2020. Výsledkem je zařazení do našeho sborníku vystoupení ruských kolegů a začlenění našich příspěvků do sborníku z konference publikovaném v Ruské federaci.

Projekt předpokládá následné rozšíření existujících textů a zpracování ucelené monografie, která by svým obsahem přispěla k řešení akutních problémů současnosti. Sedmdesát pět let od ukončení 2. světové války dává nesporně prostor pro úvahy, do jaké míry jsme si vzali poučení z událostí, které se tehdy odehrály.

Příspěvky autorů ve sborníku jsou analýzou vývoje mezinárodních vztahů po 2. světové válce se zaměřením na problematiku rizika válek a jejich proměn v měnících se podmínkách 20. a 21. století. Analýzy se zabývají výsledky 2. světové války, včetně hodnocení jejich ekonomických a sociálních dopadů, dále změnami, ke kterým dochází v dalším vývoji – vytváření nové podoby mezinárodních vztahů spojené s uvolňováním napětí a hledáním mírových řešení konfliktů, a nakonec opětovným vyostřováním situace na přelomu 20. a 21. století jako důsledku globalizace a nárůstu ekonomických a sociálních problémů vyspělých zemí. Důležitou součástí jsou i příspěvky analyzující vývoj teorií mezinárodních vztahů a metodologií jejich zkoumání. Jednotlivé příspěvky obsahují řadu statistických údajů, grafů a příloh, které dokumentují a podporují argumenty autorů. Analýzy prokazují, že silová řešení, stejně jako hybridní války neřeší aktuální společenské problémy, které vyžadují spíše kooperaci než eskalaci problémů. Takové je i nedoceněné poučení z 2. světové války.

doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc.

Vedoucí projektu

VÁLKA A TEORIE MEZINÁRODNÍ POLITIKY V 21. STOLETÍ

Oskar Krejčí

Abstrakt

Studie zkoumá vývoj zahraničněpolitického a vojensko-strategického myšlení po vzniku jaderných zbraní. Rozebírá teorie příčin válek na třech úrovních: člověk – stát – světový politický systém. Zvláštní pozornost je věnována teorii demokratického míru především s ohledem na války v pásu Afghánistán až Sýrie, vojenské výdaje a obchod se zbraněmi. V souvislosti s hledáním nové vojensko-politické doktríny v podmínkách využití umělé inteligence ve zbraňových systémech studie soustřeďuje pozornost na posun od důrazu na asymetrické války – a to z jedné strany zpět k představě o válce mezi velmocemi, z druhé pak k novému pojetí protipovstaleckých operací. Jako jedné řešení vidí růst významu mezinárodního práva.

Abstract

The study examines the development of foreign policy and military-strategic thinking after the emergence of nuclear weapons. It analyzes the theories of the causes of war on three levels: man – state – world political system. Special attention is focused on the theory of democratic peace, especially with regard to wars in the Afghanistan to Syria belt, military spending and arms trade. In the context of the search for a new military-political doctrine in terms of the use of artificial intelligence in weapon systems, the study focuses on shifting away from the emphasis on asymmetric wars – on the one hand back to the notion of war between superpowers. The author sees as one solution the growing importance of international law.

Абстракт

В исследовании рассматривается развитие внешнеполитического и военно-стратегического мышления после появления ядерного оружия. Анализируются теории причин войны на трех уровнях: человек – государство – мировая политическая система. Особое внимание уделяется теории демократического мира, особенно в отношении войн в поясе от Афганистана до Сирии, военным расходам и торговле с оружием. В контексте поиска новой военно-политической доктрины в условиях использования искусственного интеллекта в системах оружия, исследование сосредоточено на перемещении акцента с асимметричных войн – на, с одной стороны, идею о войне между сверхдержавами, и с другой стороны, на новое понимание противотеррористических операций. Как одно из решений он видит растущую роль международного права.

Úvod

Povaha vítězství Spojenců ve 2. světové válce otevřela prostor k zásadním změnám fungování světového politického systému. Obsah nové etapy dějin určilo několik základních faktorů týkajících se pojetí války:

- Už na konci 2. světové války byly odzkoušeny jaderné pumy – nový typ zbraní hromadného ničení, jejichž další vývoj směřoval ke vzniku strategických zbraní. Tato situace zásadním způsobem ovlivnila doktrinální myšlení a vojenské strategie mocností. Stalo se tak zvláště poté, kdy dvě takto zrozené supervelmoci, USA a SSSR, získaly schopnost zničujícího odvetného úderu a začala éra (nejen) vzájemného zaručeného zničení.
- Vznikly nové mezinárodní organizace globálního charakteru, přičemž Organizace spojených národů se zaměřila především na otázky bezpečnosti. S tím je spojen i bouřlivý rozvoj mezinárodního práva, přičemž *Charta OSN* nově vymezila právo na válku.
- Vítězové světové války se rozdělili podle ideologického klíče, čímž byl položen základ na nové trvalejší vojensko-politické aliance kolem dvou supervelmocí – USA a Sovětského svazu.
- Proběhla dekolonizace, čímž se „vestfálské" pojetí suverenity rozšířilo na celou planetu. Zformovalo se hnutí neangažovaných, které se pokusilo překlenout ideologické rozdíly supervelmocí.

Jaderný věk

Vývoj globálního jaderného arzenálu prošel po 2. světové válce několika etapami. Graf číslo 1 připravený na základě údajů Roberta Norrise, Hanse Kristensena a Matta Kordy[1] naznačuje, jak tento vývoj z kvantitativního hlediska vypadal. Je v něm skryto několik zlomů – v roce 1945 Spojené státy provedly první testy a také poprvé použily jadernou pumu. V roce 1949 Sovětský svaz uskutečnil svůj první pokus s nukleární náloží, čímž zlikvidoval monopol USA; začaly závody v jaderném zbrojení. Do jaderného klubu se pak postupně zařadily Velká Británie (1953), Francie (1964), Čína (1964), Izrael (1997), Indie (1998), Pákistán (1998) plus KLDR (2006) – avšak dodnes více než 90 % jaderných náloží vlastní USA a Rusko. V roce 1986 dosáhla velikost globálního jaderného arzenálu vrcholu, kdy bylo ve světě přibližně 70 300 nukleárních náloží. V grafu je též ukryt rok 1978 – to poprvé sovětský jaderný arzenál (26 169 náloží) co do počtu náloží převýšil arzenál USA (24 418 náloží). Od roku 1987 Sovětský svaz začal v rámci „pere-

[1] Podle NORRIS, Robert S., KRISTENSEN, Hans M. *Global nuclear stockpiles, 1945–2013*. In: Bulletin of the Atomic Scientists 27 November 2015, s. 78 – https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340213501363; FAS: KRISTENSEN, Hans M.; KORDA, Matt. *Status of World Nuclear Forces, 1945-2019* – https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/

strojky“ svůj arzenál zmenšovat; o rok později jej – s několika výkyvy – začaly následovat Spojené státy. V roce 1991 pak Sovětský svaz přestal existovat a na základě mezinárodních úmluv byly jaderné zbraně z nově vzniklé samostatné Ukrajiny, Běloruska a Kazachstánu přesunuty do Ruské federace, která se stala jediným dědicem jaderných zbraní SSSR.

Graf č. 1: Odhadovaný počet nukleárních náloží, 1945–2019

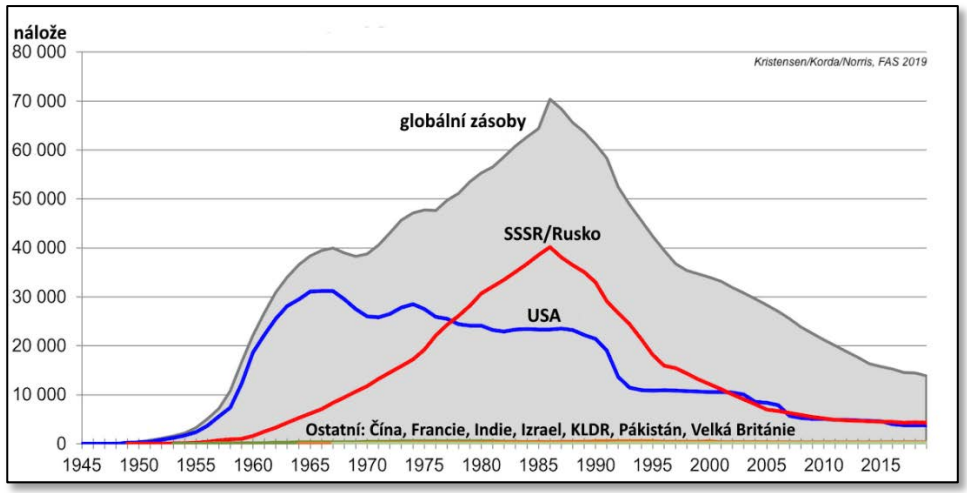

Konfrontace spojená se studenou válkou měla svoji demagogickou rétoriku, doprovázela ji ale i řada úspěšných kroků v oblasti kontroly zbrojení. Spor probíhal i uvnitř teorie, a to především ve Spojených státech. Diskusi nastartoval Bernard Brodie, který ještě v pozici strategického analytika na Yale University napsal, že vznik jaderných zbraní znamená změnu základního cíle výstavby ozbrojených sil: jestliže v minulosti tímto cílem bylo zvítězit ve válkách, „od nynějška hlavním cílem musí být jejich prevence“.[2] Válka v jeho podání přestala být pokračováním politiky jinými prostředky. Přibližně ve stejné době – kdy ještě nebyly spočítány všechny ztráty způsobené 2. světovou válkou – ovšem vlivný americký radikální konzervativec James Burnham psal, že „třetí světová válka začala v dubnu 1944“. Počátek této nové světové války spojoval s povstáním řeckých námořníků patřících k ELAS (komunisty vedená Řecká lidová osvobozenecká armáda) proti britským velitelům, ke kterému došlo na řeckých lodích v Alexandrii.[3]

Na diskusi se podíleli i lidé z politické praxe. V únoru 1946 George Kennan coby diplomat v Moskvě zaslal ministru zahraničí tzv. *Dlouhý telegram*. Kennan v něm psal, že politika Moskvy není vyvolána něčím, co způsobil Západ. Podle

[2] BRODIE, Bernard. *Implications for Military Policy*. In: *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. Ed. by B. Brodie. New York: Harcourt, Brace and Co., 1946, s. 74.
[3] BURNHAM, James. *The Struggle for the World*. New York: The J. Day Co., 1947, s. 1.

něho základem kremelského neurotického pohledu na světové vztahy je tradiční a instinktivní ruský pocit nedostatku bezpečí. Kennan následující rok po návratu do USA rozpracoval tuto svoji vizi do slavné stati *Zdroje sovětského chování*, kde veřejně deklaroval, že „hlavní částí jakékoli politiky Spojených států vůči Sovětskému svazu musí být dlouhodobé, trpělivé, ale tvrdé a bdělé zadržování ruských expanzivních tendencí“.[4] Následovaly praktické kroky státníků a jejich pomocných sborů. V březnu 1947 byla vyhlášena Trumanova doktrína, která oficiálně ohlásila přechod k politice globální angažovanosti. V dubnu 1950 pak prezident podepsal memorandum Rady národní bezpečnosti *NSC-68*, které obsahovalo odhad růstu sovětské moci a stanovilo cíle zahraniční politiky, ale také program výstavby ozbrojených sil Spojených států.

Význam teorie mezinárodní politiky je často přeceňován. Její vliv je pouze zřídka bezprostřední, zpravidla i ty nejlepší teoretické impulzy musí dlouhodobě působit v oblasti politické kultury, než se stanou součástí vědomí či nevědomí politiků. Konkrétní podoba formování politických rozhodnutí bývá mnohem častěji aktuální reakcí na situaci, než realizace paradigmat. Logický vývoje v podobě dedukce se samozřejmě v některých případech nabízí – například v časové posloupnosti, kdy za sebou postupovaly Kennanův *Dlouhý telegram*, poté vyhlášení Trumanovy doktríny až poté přijetí vojensko-politické strategie v podobě dokumentu Rady národní bezpečnosti *NSC-68*, jak to znázorňuje schéma číslo 1.

Schéma č. 1: Deduktivní model koncepce politiky zadržování SSSR

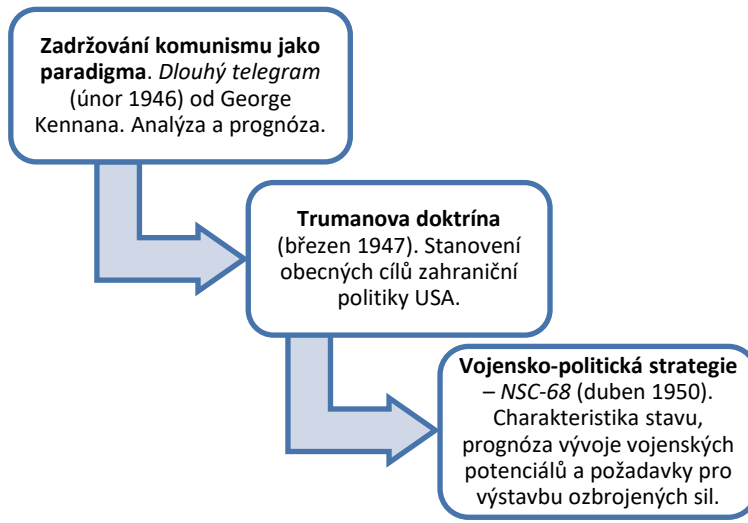

[4] „X” (George F. Kennan): *The Sources of Soviet Conduct*. In: Foreign Affairs, July 1947 – https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct

Samotné nové teoretické impulzy povětšině vyrůstají z měnící se reality. Také Kennanův *Dlouhý telegram* i stať *Zdroje sovětského chování* navazovaly na významné názorové posuny části americké politické elity. Už v létě 1940 Council on Foreign Relations zahájil projekt, který měl vymezit priority USA po válce. I když lze dvě zmíněné Kennanovy práce pokládat za nejvýstižnější vymezený a zobecněný výraz nových nálad, je nepravděpodobné, že by je prezident Harry Truman četl. Samotný dokument *NSC-68* byl sice připraven v dubnu 1950, ale prezident Truman jej podepsal v září téhož roku – tedy až tři měsíce po začátku korejské války. Tento dokument reaguje na ztrátu jaderného monopolu USA a na vítězství komunistů v čínské občanské válce – nikoliv na Kennanův rozbor. Je, na rozdíl od Kennanových úvah, psán apokalypticky a obsahuje, jak ukázalo pozdější odtajnění některých informací, celou řadu věcných chyb. A byla to situace na bojišti v Koreji, ne argumentace *NSC-68*, která přivedla Spojené státy k oněm výšinám vojenského rozpočtu, jaké požadoval dokument *NSC-68*.

- Vývoj vojenské strategie ve Spojených státech měl dva vrcholy, které méně veřejně byly patrné i v Sovětském svazu: byly jimi strategie masové (hromadné) odvety a strategie pružné reakce.
- Strategie masové odvety. Tato vize předpokládá, že na jakýkoliv vojenský pokus protivníka změnit status quo, a to třeba v podobě podpory místních protivládních sil, bude odpovězeno jadernými zbraněmi na politická, vojenská, ekonomická a kulturní centra konkurenční supervelmoci. Tato strategie vyžadovala relativně malé výdaje na výstavbu ozbrojených sil – ovšem byla nepoužitelná v takových vojenských konfliktech, jako byla Korejská válka či válka v Indočíně.
- Strategie pružné reakce. Tato koncepce předpokládá, že síla státu bude při konfrontaci použita na té úrovni, která odpovídá konkrétní povaze každého jednotlivého konfliktu – tedy podle významu hodnot, které jsou v sázce v určitém zápase. Strategie pružné reakce počítá s možností omezené války či několika válek najednou a schopností eskalovat konflikt až do úrovně totální, tedy globální jaderné války. Válka se tak vyhýbá nutnosti sebezničení, o kterém hovořil Bernard Brodie. Zároveň politika obnovila možnosti využít pestré silové nástroje. Tedy i k zatlačování nepřítele či – řečeno dnešním jazykem – k barevným revolucím, což požadoval James Burnham.

Strategie pružné reakce v nejrůznějších variantách představuje i v současnosti rámec uvažování jaderných mocností. To platí i o velkém tématu diskusí vedených od druhé poloviny padesátých let 20. století – otázce, zda je možné vézt omezenou jadernou válku. Například Henry Kissinger tehdy napsal, že omezená jaderná válka má největší odstrašující hodnotu, neboť obsahuje „maximum věrohodné hrozby“. Na adresu Číny mířila slova, že „omezená nukleární válka představuje naši nejefektivnější strategii proti nukleárním mocnostem či proti mocnosti, která

je schopna nahradit technologii lidskou silou."[5] Kissinger od vize omezené jaderné války v průběhu času odstoupil, ovšem její motiv se objevuje v doktrínách všech jaderných mocností, kromě Číny.

Možnost vzájemného zaručeného zničení, ale i vyhubení života na Zemi, kterou přinesly závody v jaderném zbrojení, podnítily jednak pacifistické výzvy k úplnému nukleárnímu odzbrojení, jednak konkrétní mezinárodní dohody směřující ke kontrole jaderného zbrojení. V onom druhém případě je nutné připomenout především dvě mnohostranné dohody, kterými jsou *Smlouva o nešíření jaderných zbraní* (1968/1970) a *Smlouva o zákazu jaderných pokusů* (1996 – dosud nevstoupila v platnost), ale i některé další dohody, například o zákazu chemických a biologických zbraní, nášlapných min a podobně. Z dvoustranných dohod supervelmocí vznikly z hlediska kontroly zbrojení a budování důvěry dohody týkající se strategických zbraní (smlouvy *SALT*, *START*, *SORT* a *Nový START* podepsané v letech 1972 až 2010), ale též *Smlouvy o omezení systémů protiraketové obrany* (1972) a *Smlouva o likvidaci raket středního a kratšího doletu* (1987). Tyto dohody, které bezesporu ve své době pomohly budování důvěry a vedly k úsporám, mají celou řadu vad na kráse: především zachovaly úroveň jaderných arzenálů USA i SSSR/Ruska na úrovni druhého úderu i potenciálního vyhubení lidstva a nezabránily modernizaci jaderných arzenálů. Navíc po skončení studené války, kdy Spojené státy získaly postavení globálního hegemona, převládl ve Washingtonu pocit, že dohody tohoto typu nejsou potřebné. A tak Bílý dům mimo jiné vypověděl *Smlouvu o omezení systémů protiraketové obrany* a *Smlouvu o likvidaci raket středního a kratšího doletu*. Navíc hrozí, že po vypršení smlouvy *Nový START* nebude v platnosti žádná dohoda tohoto typu. Řešení by mohlo přinést jednání stálých členů Rady bezpečnosti OSN, kteří jsou zároveň členy oficiálního jaderného klubu, jak to navrhl ruský prezident.

Dlouhý mír

Americký historik John Gaddis označil ještě před koncem studené války období po 2. světové válce jako „dlouhý mír" a zároveň popsal „prvky stability v poválečném mezinárodním systému".[6] Steven Pinker, harvardský profesor psychologie, učinil charakteristiku Dlouhého míru jedním z hlavních prvků své periodizace dějin zdokonalování člověka.[7] Azar Gat, profesor telavivské univerzity, nalezl v moderních dějinách „dlouhý mír" hned třikrát: v letech 1815 až 1854, mezi roky

[5] KISSINGER, Henry A. *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Doubleday Anchor Books, 1958, s. 158 a 166 (první vydání je z roku 1957).
[6] Viz GADDIS, John L. *The Long Peace: Elements of Stability in the Postwar International System*. In: International Security, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986).
[7] Viz PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined*. New York: Viking, 2011, s.189-294.

1871 a 1914 a po roce 1945.[8] A nejen oni takto charakterizují období po 2. světové válce. Je tu ale problematická výhrada. Například Gaddis přirovnal Dlouhý mír k evropskému koncertu v 19. století, ale doplnil důležité vymezení: označil toto uspořádání po 2. světové válce jako „mír mezi velmocemi".[9] Také Gat mír zúžil na vztah mezi „ekonomicky rozvinutými zeměmi". A Pinker sice mluví o tom, že se Dlouhý mír rozšiřuje na celý svět a státy aspirující na status velmoci „již necítí potřebu založit svoji velikost na dobývání impéria", ale charakterizuje Dlouhý mír jako „vyhnutí se velké válce mezi velmocemi a rozvinutými státy".[10]

Dominující představa Dlouhého míru ale počítá s „malými válkami", které prostě nejsou válkami velmocí. Malé jsou ale mnohdy jen ve vztahu k možnosti většího zabíjení a destrukce. První souhrnné údaje o ničivém charakteru Dlouhého míru po 2. světové válce uvádí Robert McNamara ve studii *Svět po studené válce*, kterou publikovala Světová banka. Podle ní během 45 let studené války zahynulo ve 125 válkách a konfliktech přibližně 40 miliónů lidí. V případě Korejské války McNamara uvádí 4,5 miliónu mrtvých, války v Indočíně 2,5 miliónu zabitých a v Afganistánu jeden milión.[11] I když odhad zabitých v této studii bývalého ministra obrany USA a prezidenta Světové banky – nemusí být zcela přesný, v každém případě víc než relativizuje představu „dlouhého míru".

Periodizace několika dlouhých období míru, kterou představil Azar Gat, skrývá ještě jeden problém – ukazuje na dočasnost míru, který zatím vždy vystřídala velká válka. Nic na tom nezměnila skutečnost, že ukončení velkých válek bývá spojeno s očekáváním, že se něco takové už nemůže opakovat. Také vítězství Spojených států ve studené válce přineslo obdobnou reakci, která předpokládala, že 21. století bude stoletím míru. Tuto vidinu obsahuje mimo jiné vystoupení prezidenta George Bushe st. před Kongresem Spojených států 11. září 1990. Bylo to v době, kdy v souvislosti s obsazením Kuvajtu iráckou armádou vykazovala Rada bezpečnosti OSN velkou jednotu i rozhodnost. Bush st. ve zmíněném vystoupení představil svoji vizi nového světového řádu. Tehdy mimo jiné v souvislosti s krizí v Perském zálivu řekl, že se objevil unikátní okamžik dějin: „Nové partnerství států začalo". Přichází „nová éra – osvobozená od hrozeb teroru, silnější v prosazování spravedlnosti, bezpečnější při hledání míru. Éra, v níž mohou státy světa Východu i Západu, Severu a Jihu prosperovat a žít v harmonii." Měl to být jiný svět než ten, který jsme znali. „Svět, kde pravidla džungle budou nahrazena pravi-

[8] Viz například GAT, Azar. *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2006, s. 608.
[9] GADDIS, John L. *The Long Peace. Elements of Stability in the Postwar International System*. In: International Security, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986), s. 100.
[10] PINKER, Steven: *The Better Angels of Our Nature.* Citované vydání, s. 302.
[11] McNAMARA, Robert S.: *The Post-Cold War World: Implications for Military Expenditure in the Developing Countries.* In: *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics*. Washington: World Bank, 1992, s. 97. Viz též Appendix I., s. 108-113.

dly zákonů. Svět, v němž státy rozpoznají společnou odpovědnost za mír a spravedlnost. Svět, kde silnější respektuje práva slabšího“.[12] Prezident George Bush st. přednesl tento projev na den přesně jedenáct let před tragickým teroristickým útokem na New York a Washington. A byl to jeho syn, kdo na postu prezidenta zatáhl Spojené státy do nejdelší války v jejích dějinách.

Také v prvních dvou dekádách 21. století, kdy si Středoevropané užívali bezprecedentní mír, například končila válka na Balkáně, začínala válka na východě Ukrajiny, v Africe mimo jiné probíhala poslední fáze nejkrvavějšího konfliktu po 2. světové válce, takzvaná Druhá válka v Kongu, během které bylo zabito přibližně 5,4 miliónu lidí, a na Blízkém východě začínaly současné boje v pásu od Pákistánu po Sýrii. Výzkumníci, kteří sledují frekvenci ozbrojených konfliktů, sice zaznamenali pokles válečných střetů mezi státy – ovšem také registrovali významný nárůst vnitrostátních konfliktů se zapojením zahraničních účastníků. Graf číslo 2, který je převzat z výzkumů Uppsala Conflict Data Program,[13] potvrzuje zmíněnou tendenci zvyšování počtu internacionalizovaných vnitrostátních ozbrojených konfliktů po skončení studené války. Děje se tak především ve vazbě na „válku proti terorismu“ vedenou Spojenými státy. Data, která slouží jako podklad tohoto grafu, ukazují, že po 2. světové válce nejvíce ozbrojených konfliktů probíhalo v roce 2016. Lépe než představa humanizace člověka dokáže tuto situaci vysvětlit teze, že mocnosti se nevědomě chovají či vědomě jednají s ohledem na strategii pružné reakce.

[12] BUSH, George st.: *Toward a New World Order* – http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=18820

[13] Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research: Uppsala Conflict Data Program – https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/

Graf č. 2: Počet ozbrojených konfliktů podle typu, 1946–2018

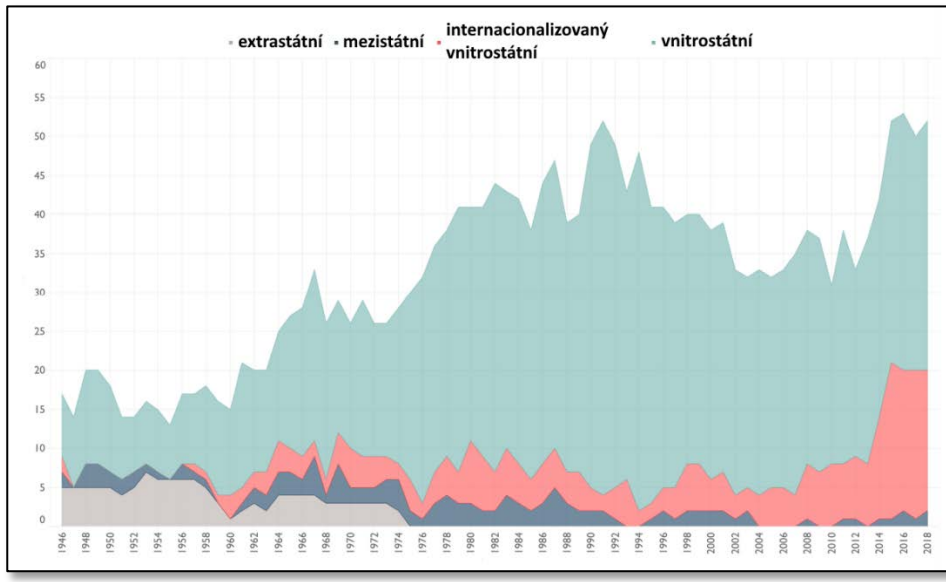

Poznámka: V tomto výzkumu je ozbrojený *konflikt* definován jako zápas dvou vyzbrojených stran o povahu vlády a/nebo teritorium, z nichž alespoň jedna strana je vláda, který má za následek alespoň 25 mrtvých za kalendářní rok. *Vnitrostátním ozbrojeným konfliktem* je myšlen konflikt mezi vládou a nevládní skupinou, a to bez zasahování jiného státu. *Internacionalizovaný konflikt* probíhá mezi vládou a nevládní skupinou, přičemž vláda, nebo opozice či obě strany mají podporu vojska zahraniční vlády. *Extrastátní konflikt* je mezi státem a nestátní skupinou, který probíhá mimo státní systém; tento typ konfliktu vymizel v roce 1974.

Humanizace člověka

I když je Dlouhý mír jen teoretickou západocentrickou konstrukcí, je projevem snahy říci, že války nejsou nutností. To je velké téma sporů o povahu lidské civilizace. Po celé lidské kulturní dějiny totiž pronásleduje člověka otázka, co plodí války a zda je válka nevyhnutelná. Ve starověkém obrazu zlatého věku i v současné teorii jsou válka a mír zpravidla prezentovány jako ryzí protiklady. Řada autorů dokonce tvrdí, že mír nelze definovat jinak, než jako absenci války. V reálném životě lidstva, a to jak dnes, tak i v minulosti, se válka a mír vždy vyskytovaly vedle sebe. I když těsně po skončení studené války převažovaly na krátkou dobu představy o novém světovém řádu založeném na harmonii politiky států, velice brzy se přes ně převalila neokonzervativní vlna, která pak vynesla George Bushe ml. do Bílého domu. Objevila se na čas i zpětná vlna: Barack Obama přebíral

funkci prezidenta USA mimo jiné s přesvědčením, že lze uskutečnit jaderné odzbrojení. Příchod Donalda Trumpa pak je doprovázen odlišnými signály z Bílého domu, Ministerstva zahraničí a Pentagonu plných bojových prohlášení.

V tomto neustále se měnícím politickém prostředí počátkem druhé dekády 21. století velkou pozornost odborné veřejnosti vyvolává teorie poklesu násilí v průběhu lidských dějin, a to i válečného násilí. Stalo se tak především díky optimistické knize již zmíněného harvardského profesora Stevena Pinkera *Lepší andělé naší přirozenosti* (název je citací z první inaugurační řeči Abrahama Lincolna) s podtitulem *Proč násilí upadá*. Za ony lepší anděly Pinker pokládá „psychické schopnosti, které člověka odrazují od užívání násilí a jejichž rostoucí angažmá v průběhu času může být odpovědné za pokles násilí".[14]

Pinkerova kniha si vysloužila pozornost díky srozumitelnosti a bohaté empirické argumentaci. Její autor staví anděly v lidské povaze proti pěti démonům. Těmi jsou za prvé predátorství, což jsou prý ambice člověka řízené inteligencí, které mají za následek praktické, instrumentální násilí směřující k uspokojení nenasytnosti, rozkoše. Druhým démonem je touha po dominanci, která je odpovědná za egoistické násilí poháněné testosteronem či vnitřním agresívním systémem. Třetím kořenem násilí v lidské přirozenosti je touha po odplatě. Čtvrtým démonem je prý sadismus, násilí poháněné radostí z ubližování. Pinker nezapomněl ani na ideologii jako zdroj násilí v člověku, což je podle něho kolektivní násilí založené na skupině motivů.[15]

Podle Pinkera je výchozím faktorem sociální proměny lidské podstaty vznik státu: Leviatan představuje nejen monopol na násilí, ale též zmenšení počtu potenciálně konfliktních skupin. Stát řeší dilema pacifistů, kteří jsou vždy ve srovnání s agresory slabší, tím, že agresi trestá. Další faktor humanizace člověka představuje rozvoj obchodu, který vyžaduje vzájemnou důvěru – a zisk přináší jen v podmínkách míru. Třetím činitelem je feminizace společnosti, růst významu ženám stranících hodnot, ale i úbytek mladých mužů ve společnosti; již citovaný Azar Gat uvádí odhad, podle kterého během prudkého poklesu počtu vražd v období od středověku do současnosti, 90 % či více z těchto případů bylo spácháno muži, a to zejména mezi 20 a 30 lety[16]. Podle Pinkera feminizace vede k tomu, že agresor nemůže vítězstvím nad pacifistou získat slávu a poražený pacifista není ponižován. Neméně významné pro změny vnitřního upořádání člověka je prohlubování empatie, které souvisí s rozšiřováním referenční skupiny jednotlivce v důsledku nárůstu kosmopolitního vnímání světa. To má za následek, že stoupá počet lidí, na jejichž blaho člověk myslí při rozhodování o použití násilí. Jako poslední faktor růstu vý-

[14] PINKER, Steven: *The Better Angels of Our Nature.* Citované vydání, s. 573.
[15] Tamtéž, s. 508-570.
[16] GAT, Azar: *Is war declining – and why?* In: Journal of Peace Research. Volume 50, issue 2, March 2013, s. 152.

znamu andělů v lidské přirozenosti Pinker uvádí eskalátor rozumu, který dává člověku možnost racionálního přístupu k otázkám násilí. Výsledkem zdokonalování původně člověka s perfektně fungujícím mozkem, ale „morálně retardovaného", je pokles vražd, mučení, otroctví, trestů smrti, despotizmu a politických represí, ale také pokles násilí na ženách, na dětech, na zvířatech – a redukce válečného násilí.[17]

Individuální proměny chování a jednání člověka organicky souvisí se změnami sociálního prostředí. Steven Pinker mluví o šesti fázích poklesu násilí v lidských dějinách:

- V etapě první trvající řadu tisíciletí byl zaznamenán přechod od anarchistické společnosti lovců, sběračů a zahradníků ke státní organizaci, kdy chronické nájezdy skupiny začal nahrazovat pacifikační proces.
- Následně v období trvajícím více než půl století mezi středověkem a 20. stoletím měl na pokles válečného násilí vliv civilizační proces, kdy došlo ke vzniku absolutistických vlád a vytvoření komerční infrastruktury.
- Třetí etapa znamenala proměnu osvícenství v podobu humanitní revoluce v 17 a 18. století, a s ní i vznik pacifistických hnutí. Během Věku rozumu se pokles násilí ale netýkal jen organizovaných bojů, ale také neválečného násilí, mezi které Pinker počítá despotismus, otroctví, pověrčivé zabíjení, kruté zacházení se zvířaty a podobně.
- Čtvrté stadium započaté po 2. světové válce přineslo zmíněný historicky bezprecedentní Dlouhý mír, kdy proti sobě velmoci přestaly válčit.
- V průběhu páté fáze zahájené po skončení studené války nastoupilo období Nového míru, kdy prý v celém světě ubývají organizované násilné konflikty všeho druhu.
- Šestá etapa byla nastartována ještě před fází pátou, symbolicky lze její počátek datovat přijetím *Všeobecné deklarace lidských práv* v roce 1948, a probíhá i v současnosti. Během ní nastala revoluce občanských práv, která omezuje každodenní násilí menšího rozměru – proti etnickým minoritám, v rodině vůči ženám a dětem, projevy rasového násilí, násilí vůči homosexuálům a zvířatům.[18]

Toto pojetí vývoje násilí je v rozporu se standartními představami o důsledcích válečných konfliktů v lidských dějinách – a tudíž i s úvahami o možnosti válek v 21. století. V obvyklých přehledech válečného násilí vystupuje 2. světová válka jako nejkrvavější konflikt lidských dějin, a to jak s ohledem na výši vojenských ztrát na bojišti, tak i se zřetelem ke ztrátám civilistů. To platí i o přehledech

[17] PINKER, Steven: *The Better Angels of Our Nature.* Citované vydání, s. 680-696 a 658.
[18] Tamtéž, s. XXIV-XXV.

vývoje válečných ztrát v průběhu jednotlivých století. Tak například experti Světové zdravotnické organizace odhadli celkový počet úmrtí souvisejících s konflikty za uplynulých pět století na:

- 1,6 miliónu v 16. století,
- 6,1 miliónů v 17. století,
- 7,0 miliónů v 18. století,
- 19,4 miliónů v 19. století,
- 109,7 miliónů ve 20. století.

Autoři citované studie Světové zdravotnické organizace upozorňují na obtíže při těchto odhadech: například šest miliónů lidí přišlo o život během čtyř století při chytání a přepravě otroků; v Americe zemřelo 10 miliónů původních obyvatel rukou evropských kolonistů. Podle jednoho odhadu, uvádějí autoři zprávy, v 25 největších případech kolektivního násilí v 20. století přišlo přímo či nepřímo o život asi 191 miliónů. Přitom 60 % těchto úmrtí připadá na lidi, kteří se neúčastnili bojů.[19]

Pinkerova válečná statistika, která má prokázat pokles válečného násilí v průběhu lidských dějin, je založena na jiném principu: netýká se absolutních ztrát, ale relativních ve vztahu k rostoucímu počtu obyvatel. To názorně přibližuje následující tabulka číslo 1[20], která přepočítává válečné ztráty na konstantní počet obyvatel. Podle tohoto přepočtu je 2. světová válka až devátá v pořadí pokud jde o zabíjení. Obdobně argumentuje i Azar Gat, když připomíná, že „podle odhadů činily ztráty Německa během třicetileté války (1618–1648) mezi jednou pětinou až jednou třetinou obyvatel – obojí vyšší než německé oběti v 1. světové válce a 2. světové válce dohromady.“[21]

[19] *World Report on Violence and Health*. Geneva, WHO, 2002, s. 218.
[20] PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature.* Citované vydání, s. 195 (zkráceno).
[21] GAT, Azar. *Is war declining – and why?* In: Journal of Peace Research. Volume 50, issue 2, March 2013, s. 152.

Tabulka č. 1: Nejkrvavější války podle počtu mrtvých přepočtených ve vazbě na počet obyvatel

Pořadí	Událost	Století	Počet zabitých	Počet zabitých: ekvivalent v polovině 20. století
1.	**Povstání An-Š'**	8.	36 100 000	429 000 000
2.	**Mongolská expanze**	13.	40 000000	278 000 000
3.	**Středovýchodní obchod s otroky**	7.–19	19 000 000	132 000 000
4.	**Pád dynastie Ming**	17.	25 000 000	112 000 000
5.	**Pád Říma**	3.–5.	8 000 000	105 000 000
6.	**Tamerlánova expanze**	14.–15.	17 000 000	100 000 000
7.	**Vyhlazování amerických Indiánů**	15.–19.	20 000 000	92 000 000
8.	**Atlantský obchod s otroky**	15.–19.	18 000 000	83 000 000
9.	**2. světová válka**	20.	55 000 000	55 000 000
10.	**Povstání tchaj-pchingů**	19.	20 000 000	40 000 000

Statistiky, které používá Pinker a jeho přívrženci, pracují s hobbesovskou představou přirozeného stavu, kde panuje válka všech proti všem. To není neobvyklý přístup: už v antice například Kleineas z Kréty v Platónově dialogu *Zákony* tvrdil, že to, co většina lidí nazývá mírem, je pouze jméno, kdežto ve skutečnosti je zde „podle přirozenosti ustavičně nevyhlášená válka všech obcí proti všem obcím".[22] Ne všichni archeologové a historici sdílejí přesvědčení, že před vznikem státu lidské skupiny mezi sebou neustále a hlavně zvířecím způsobem válčily. Pinker ovšem tvrdí, že tehdy představovala úmrtnost v populaci při bojích někdy až 60 %, při průměru 15 % – což prý kontrastuje s tím, že ve 20. století zahynulo ve válkách 0,7 % světové populace.[23]

Pokles relativní úmrtnosti ve válkách není spojen s humanizací člověka, má celou řadu méně optimistických příčin. Došlo k němu mimo jiné v důsledku zkva-

[22] PLATÓN: *Zákony.* Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961, s. 26.
[23] PINKER, Steven. *The Better Angels of Our Nature.* Citované vydání, s. 48 a 50.

litnění lékařských služeb. Boris Urlanis v dnes již v klasické knize *Válka a evropské obyvatelstvo* uvádí, že až do 19. století bylo v armádách „obětí epidemií několikanásobně více než obětí bojů… Ve válkách kolem poloviny 19. století již bojové ztráty začínají převažovat nad zdravotnickými." To bylo patrné v 1. světové válce, kdy už očkování, léčba, odsun nemocných vedly k tomu, že zdravotnické ztráty klesly na „přibližně jednu osminu ztrát bojových". Zůstává tu ale jeden nemalý problém. Podle Urlanise tvořily celkové bojové i nebojové ztráty v 1. světové válce přibližně 9,4 miliónů vojáků.[24] Jenže španělská chřipka, jejíž začátek je spojován s touto válkou, zahubila 50 až 100 miliónů lidí.

Jedinec a válka

Pinkerova inspirující práce je připomínkou toho, že hledání příčin válek se i po studené válce pohybuje v triádě člověk – stát – systém.[25] Ne vždy má válka jednoznačnou příčinu, přičemž mnozí komentátoři mnohdy nedokáží přesně odlišit příčiny, záminky a propagandistické krytí důvodů konkrétních válek, zvláště když o válce rozhodují státníci či – tedy lidé, jejichž motivy nejsou vždy jasné. To má za následek i odlišná teoretická zobecnění. Přitom už Polybios, řecký historik z přelomu 3. a 2. století před n. l., varoval před matením těchto pojmů. Na příkladu makedonského tažení do Persie ukazoval, že existuje zásadní rozdíl mezi příčinou války (Filipovi „před očima tanula velikost a nádhera budoucí válečné kořisti"), záminkou k válce („nezbytnost potrestat Peršany za křivdy, jichž se vůči Řekům dopustili") a počátkem války („vstup Alexandra do Asie").[26]

Steven Pinker je psycholog a jeho teorie nutně přes statistická data míří k tézi, že uvedená čísla prokazují bio-psychologické proměněny člověka, konkrétně trvalé změny v jeho mozku. Tyto změny vedou k tomu, že animální impulzy jsou nahrazovány rozumným morálním jednáním, což je varianta konfuciánské či osvícenské vize zdokonalení člověk vzděláním a/nebo osvobozením. V případě válečných statistik to znamená, že člověk zabíjí relativně méně svých bližních. Jenže – je takováto změna v tabulkách důkazem změny v chování jednotlivce? Při lokalizaci bojů, které ukazují bezprostřední chování a jednání jednotlivce, se změna nezdá tak výrazná. Právě neměnnost člověka jako základu veškeré politiky tvoří východisko nejvlivnější teorie, přesněji její klasické podoby, po 2. světové válce – školy politického realismu. „Lidská přirozenost, v níž mají zákony politiky své kořeny, se nezměnila od dob, kdy se klasičtí filozofové Číny, Indie a Řecka snažili tyto zákony odhalit," napsal Hans Morgenthau, guru této školy, hned na začátku

[24] URLANIS, Boris C. *Válka a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století. (Historicko-statistická studie).* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 269-330 a 412.
[25] Viz například klasická práce WALTZ, Kenneth N.: *Man, the State and War. A Theoretical Analysis.* New York: Columbia University Press, 2018 (první vydání 1954).
[26] POLYBIOLS. *Dějiny II.* Praha: Arista, Baset, Maitrea: 2009, s. 17-18 (III.7)

své nejznámější knihy *Politika mezi národy*.[27] Z neměnnosti lidské přirozenosti klasická linie školy politického realismu odvozovala neměnnost zákonitostí mezinárodní politiky v průběhu dějin – tedy i příčin a role válek. Ovšem i mnohem starší a velice bohatá literatura hledá příčinu válek v lidské nedokonalosti či neměnnosti.

Problémem je to, co Pinker nazývá „historickou krátkozrakostí". Nejenže je výklad archeologických nálezů týkající se starověkého válčení protikladný. Sporný je předpoklad, že věrohodnými zdroji o mongolské expanzi mohou být takové zdroje, jako jakou jsou křesťanskými mnichy psané kroniky. Pak je to židovsko-křesťanská tradice Západu, která strhává pozornost k neměnné hříšnosti člověka. Je obtížné prokázat, že z relativních údajů o úmrtnosti ve válkách ve vztahu k počtu obyvatel planety lze odvodit informaci o humanizaci člověka. Pravdou je, že starověké texty přibližují „nulová řešení", kdy vítěz usmrtil veškeré nepřátelské obyvatelstvo, nebo jen muže, přičemž ženy a děti skončily v otroctví. Například z biblických časů Starý zákon popisuje, jak Izraelci po získání Jericha bez boje „všechno, co bylo ve městě, vyhubili ostřím meče jako klaté, muže i ženy, mladíky i starce, též skot a brav i osly… Město se vším všudy vypálili. Jen stříbro a zlato i bronzové a železné předměty dali na poklad Hospodinova domu" (Joz 6, 22 a 24). Historické anály praví, že ze čtvrt miliónu obyvatel Kartága přežilo třetí punskou válku 50 tisíc, a ti byli prodáni do otroctví, město bylo srovnáno se zemí, která pak byla posypána solí, aby z jeho půdy nevzešel žádný nový nepřítel Říma. Nezabíjí podobným způsobem člověk, když k tomu má příležitost nebo když dostane rozkaz? Matematický problém relativních a absolutních čísel je totiž nutné doplnit o otázku konkrétního násilí v čase a prostoru, v jednotlivých bitvách: jak se liší osud Jericha či Kartága od osudu Lidic – a od osudu tisíců sídel v Bělorusku a na Ukrajině, od francouzského Oradouru, řecké vesnice Kondomari či italské vesnice Marzabotto… Nemluvě o Nankingském masakru, kde bylo zavražděno více lidí než při římském vyhlazování Kartága, řádění španělských inkvizičních armád či Tamerlánově zabíjení zajatců v Dillí[28], či o pokusech na lidech, které prováděli japonští vojáci především v Číně a podobně.

Úvahy na téma stupně násilí s odkazem na rozum či kulturu rozhodně nejsou nové a mohou mít jinou povahu, než Pinkerův optimismus. Pro antiku bylo chování lidí pluralitní – někteří lidé představovali dobro, jiní zlo, povětšině byly zmítáni vášněmi i rozumem a mravností. Evropský starověk znal války spravedlivé, tedy i bez užívání nadměrného násilí, a mír spojoval s blahobytem. Ne náhodou měli v antice pro otázky války a míru hned tři bohy, kteří v sobě skrývají mnohé prvky současných ideologických představ o příčinách (ne)násilí ve společnosti:

[27] MORGENTHAU, Hans J. *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace*. Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985, s. 4.

[28] Viz CHANGOVÁ, Iris. *Nankingský masakr. Nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010, s. 12.

- Arés byl svárlivý bůh líté války bez pravidel a kompromisů. Byl milovníkem bojů jako takových bez ohledu na příčiny a motivy. Opovrhoval řádem i zákony, ani vražda mu nebyla cizí. V jeho družině bylo možné spatřit bohyně vražedné války a sváru, ale i bohy děsu a hrůzy. V římské mytologii jeho roli převzal Mars.
- Athéna byla bohyní spravedlivé války. Není náhodou, že spravovala i moudrost, spravedlnost, ale také statečnost. Usilovala o sjednání míru. Rozdávala kořist, ale chránila lid. Dala lidem pluh, hrábě, volské jho i koňskou uzdu, naučila je počítat. Attice věnovala olivovník. Vedla řemeslníky i umělce, dala jim i flétnu a trubku. Její římskou dědičkou se stala Minerva.
- Eiréné byla starořecká bohyně míru. Měla na starost řád v přírodě i lidském životě. Byla bohyní jara a byl ji svěřen úkol hlídat vstup do nebe. Zdobila ji palmová ratolest a nosila kopí bez hrotu. Jistě není náhoda, že právě ona vychovala Plúta, boha bohatství. Její římská následovnice Pax byla zobrazována s rohem hojnosti.[29]

Lineární vývoj člověka směrem ke kulturnějšímu válčení není prokazatelný. Srozumitelný je v tomto smyslu Carl Clausewitz, jehož odkaz tvoří jádro současných západních vojenských úvah o válčení. Ten upozorňoval, že „boj mezi lidmi se vlastně skládá ze dvou různých prvků: z *nepřátelského citu* a z *nepřátelského záměru*“. Podle něho války u kulturních národů nejsou tak kruté a ničivé jako války primitivních národů, protože v prvním případě převládá záměr, v druhém cit. Říká ale také, že „užívání fyzického násilí v celém jeho rozsahu vůbec nevylučuje součinnost inteligence, a proto ten, kdo použije tohoto násilí bezohledně, nešetře krve, musí nabýt převahy… Válka je akt násilí, a toho je možno použít naprosto neomezeně; tak každý druhému ukládá, jak má jednat, vzniká vzájemné působení, které, jak už z tohoto plyne, musí vést do krajnosti.“[30]

Clausewitzovo pojetí válečného násilí lépe osvětlí bombardování Drážďan, které plasticky popisuje Kurt Vonegut v románu *Jatka č. 5*, na konci 2. světové války než statistiky informující o relativních ztrátách. S tím je spojen ještě jeden „kulturní“ rozměr násilí: rozvoj vojenské techniky umožnil zabíjení na dálku, což vede k tomu, že následky činu nejsou spojeny s citem. Jak upozorňoval Konrad Lorenz, „s přibývající vzdáleností, na jakou naše zbraně účinkují, se bohužel vzdalujeme od mechanismů, které nám zabraňovaly konat tak otřesné činy.“[31] O tom by jistě mohli vyprávět piloti letadel, kteří se podíleli na bombardování Coventry, Hamburku, Tokia, Hirošimy… A co dnes obsluhy strategických raket?

Konrad Lorenze a Desmond Morris reprezentují skupinu vědců, především biologů a zoologů, kteří vidí přirozené lidské sklony k násilí v genetické výbavě či

[29] Viz *Slovník antické kultury*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974.
[30] CLAUSEWITZ, Carl von. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 24-25.
[31] LORENZ, Konrad. *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta, 1992, s. 203-204.

konstantních bio-psychických dispozicích. Příčiny válek jsou pak hledány v pudové agresi, což je vize, kterou proslavili hlavně etnologové – zde je místo pro zveličení či alibistického omlouvání agresivního boje o nadvládu v sociální skupině, ale též násilí při vytýčení a obraně teritoria. Tuto vizi rozpracovala i psychoanalýza svojí koncepcí pudových přání, incestu, krvelačnosti a kanibalismu. Sigmund Freud se domníval, že základní stimuly k agresivitě, násilí či destrukci nejsou reakcí na vnější podnět, ale tvoří je vnitřní síly uvnitř organismu. Celá řada politologů a psychologů vidí zdroje násilí a válek v narcisismu, odcizení či frustraci. Tyto představy pak aplikují nejen na jedince, ale též na skupiny, a to včetně národů, či institucí. Někteří autoři vidí například jako jednu z příčin řádění japonské soldatesky v Nankingu ponížení, kterému byli řadoví vojáci císařské armády vystaveni ze strany svých velitelů.[32]

Pro komplexní pochopení Freudova, Morrisova a Lorenzova díla je však nutné dodat, že žádný z nich svoji antropologii neuzavíral teorií akumulace agresívní energie v člověku bez ohledu na prostředí. Věřili, že destruktivní energii v člověku lze rozvojem kultury zaměřit jinak – k řešení konstruktivních úkolů. Obdobný koncept přenosu energií destruktivních emocí na konstruktivní aktivity už předtím zformuloval William James ve slavné eseji *Morální ekvivalent války*.

Opačným směrem než představy o kultivaci chování a jednání člověka v průběhu civilizace postupuje teorie naučenosti agrese. Ta z jedné strany upozorňuje na omezené rozumové schopnosti člověka, z druhé na některá úskalí socializace. Podle některých autorů může být agresívní chování naučeno v rodinách nebo/a prostřednictvím masových sdělovacích prostředků, zvláště pak televize – tedy interpersonálním kontaktem či vnitroskupinovými konflikty. I když je vliv školy či médií často odmítán, zpochybňován či relativizován, je zřejmé, že většina z dovedností současného válečného násilí je výsledkem civilizačního vývoje – je tedy osvojována učením.

Příčinou válek bývá rozumová nedostatečnost člověka. Nejedná se jen o špatný odhad výsledku války. Rozumová nedostatečnost často pomáhá některým lidem uniknout z představy o nepřijatelnosti násilného chování mezi lidmi: otrok není pokládán za člověka, barbar není civilizovaná bytost, nepřítel není člověk, nevěřící či jinověrec není lidská bytost. Při takovýchto přístupech, které jsou velice časté, hodnota lidského života výrazně kolísá, není konstantou či dokonce axiomem.

V případě předpokladu sobeckého jednání člověka lze vidět válku jako racionální tehdy, když některá ze sporných stran očekává, že válkou získá více než dohodou. I násilí a válka se pak mohou jevit jako připočítatelná nejefektivnější cesta k dosažení požadovaného sobeckého majetkového či mocenského cíle. Otázkou zůstává, při jak velkém riziku jsou lidé ještě ochotni začít válku: když je riziko

[32] Viz např. CHANGOVÁ, Iris: *Nankingský masakr*. Citované vydání, s. 63.

prohry 50 % nebo menší? Nízké znalosti, zkušenosti či inteligence konkrétních státníků – to je jedna z nejčastějších příčin násilí a válek. Už Thukydides věděl, že ve válce je obtížné vypočítat výsledek: „Jestliže se protahuje, hraje v ní obvykle hlavní úlohu štěstí, to je stejně daleko od nás i od vás, takže není jasné, jak vše dopadne.“[33]

Násilí může být ale výsledkem i racionální úvahy v případě obrany sebe, rodiny či společnosti před individuálním nebo skupinovým násilím. Může být trestem, který má odradit od dalšího násilí. Násilí tohoto typu se týká nejen obrany státu či jednotlivce – může být i zdrojem třídních konfliktů, například v podobě selských povstání při nadměrném vykořisťování a útlaku. V tomto pojetí se však jedná o propočítané nedobrovolné, vynucené násilí. Nejedná se tedy o vysvětlení příčiny agrese: obranná agrese jako odpověď na násilí vyžaduje vysvětlení, co je příčinou onoho násilí, které ozbrojený konflikt odstartovalo. Při všech úvahách o lidském válečném atavismu pramenícího z nevědomí, ze sobectví a nedostatečné racionality by se ale nemělo zapomínat na schopnost některých lidí nesobeckého sebeobětování ve prospěch vítězství ve spravedlivé obranné válce, jak tomu bylo nejednou například během Velké vlastenecké války ze strany jak rudoarmějců, taky i civilního obyvatelstva.

Jak ukazují některé dynastické války, ale též např. válka o Falklandské ostrovy z pohledu Velké Británie (1982), obhajoba státní či vladařské přemrštěně pojaté prestiže může být dostatečným důvodem k rozpoutání bojů. Také představa zachování manévrovacího prostoru pro rozhodování suveréna se některým autorům jeví jako významný důvod pro válku. V politických i vojenských analýzách je velice častá atribuce, tedy hodnocení na základě možností protivníka (či potenciálního protivníka), nikoliv na základě konkrétní situace. Následná sekuritizace, označení nějakého faktu, tématu či problému za významný z hlediska bezpečnosti, se může týkat téměř každé otázky. Falešná atribuce, sledující skupinové zájmy, pak převzatá medii, často manipuluje veřejné míněné ve prospěch násilí. Velice častou příčinou válek bylo cynické či chybné racionální uvažování, špatný odhad nákladů a zisků.

Za zvláštní teorii biologických či biosociálních příčin válek lze pokládat malthusiánskou teorii zformulovanou na přelomu 18. a 19. století. Tehdy Thomas Malthus v *Eseji o principu populace* tvrdil, že člověk je svými pudy hnán k jídlu a rozmnožování. Jenže počet lidí roste geometrickou řadou, ale schopnost opatřovat potraviny roste řadou aritmetickou. Výsledkem má být přelidnění, které se prý „léčí“ mimo jiné válkou. Únik z malthusiánské pasti zatím umožňuje ekonomická dynamika, růst hrubého domácího produktu na hlavu. Mnohem větší trvanlivost coby argumentační základ zdůvodňující války vykazuje darwinismus. Ten nalezl své vyjádření v obecné teorii sociálního darwinismu, kterou rozpracoval americký

sociolog Herbert Spencer. Takto se do teorie válek a mezinárodních vztahů zásluhou otců německé i anglosaské geopolitiky dostaly takové principy, jako je obraz boje o přežití nejen mezi lidmi či skupinami lidí, idea přírodního výběru, vize životního prostoru či práva silnějšího.

Stát jako zdroj násilí

Klasická geopolitika ztvárněná v dílech takových autorů, jako byli Friedrich Ratzel, Alfred Mahan, Rudolf Kjellén či Halford Mackinder, ale i řady dalších, se zrodila na konci 19. a na začátku 20. století. Osvícenské a marxistické představy, že politiku i válku může člověk ovládnout svým rozumem či rozumnou sociální změnou, se od té doby pokouší vytěsnit vize přírodní, neměnné danosti válek, kterou člověk neovládá. Tak se zrodily metafyzické představy o věčném konfliktu mořské a pozemní moci, či o *Heartlandu* a *Rimmlandu*. V podání Friedricha Ratzela je stát dynamickým prostorovým útvarem, jehož jednota je tvarována „morálními a duchovními silami". Stát okupuje část zemského povrchu tak, že se „vlastnosti státu skládají z vlastností národa a půdy", přičemž „nejdůležitější jsou velikost, poloha a hranice, potom druh a tvar půdy spolu s prostorem a vodstvem a konečně vztah k druhým částem zemského povrchu".[34] Přestože se dnes často rozlišuje klasická německá a klasická anglosaská geopolitika, také podle amerického kontradmirála Alfreda Mahana „prvním zákonem států, právě tak jako lidí, je sebezáchova – pojem, který nemůže být zúžen na pouhou držbu konstantního rámce existence". V Mahanově koncepci je růst státu vlastnost zdravého života, a i když vždy neznamená zvětšování území, nikterak je nevylučuje. Přitom tento růst „není legální, ale přirozený", čili nemá nic společného s otázkami spravedlnosti, ale souvisí s přírodními zákony.[35] A protože životního prostoru je nedostatek, hranice států jsou bojovými frontami.

Už před vznikem geopolitiky řada teoretiků tvrdila, že se morální a duchovní síly státu kovají ve válce. Například Hegel se domníval, že válka má vyšší význam, neboť jejím prostřednictvím se „mravní zdraví národů udržuje ve své indiferenci vůči ustrnutí konečných určeností, tak jako pohyb větrů ochraňuje moře před hnilobou, do níž by je uvrhl trvalý klid, stejně jako národy trvalý nebo dokonce věčný mír". Tento velký německý filosof se domníval, že „i když se tedy určitý počet států spojí v jednu rodinu, musí si tento spolek jakožto individualita vytvořit nějaký protiklad a vyrobit nějakého nepřítele. Z válek vycházejí národy nejen posíleny, nýbrž národy, které jsou k sobě nesnášenlivé, získávají válkami navenek klid

[34] Podle HEYDEN, Günther. *Teorie životního prostoru*. Praha: Orbis, 1960, s. 80–87.
[35] MAHAN, Alfred T. *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies.* Boston: Little, Brown, and Co., 1900, s. 29 a 30; MAHAN, Alfred T. *The Interest of America in Sea Power. Present and Future.* Little, Brown, and Co., 1897, s. 35.

uvnitř.“[36] Pro militaristy jako byl například šéf pruského generálního štábu Helmuth von Moltke st., to bylo zřejmé i bez velké teorie: „Válka je prvkem božského uspořádání světa. V ní jsou formovány nejušlechtilejší ctnosti člověka: odvaha a odříkání, věrnost povinnosti a duch sebeobětování; vojáci dávají svůj život. Bez války by svět stagnoval a ztratil by se v materialismu.“[37]

Z hlediska racionálního jednání člověka je při posuzování násilí během přípravy a průběhu 2. světové války nutné vzít v úvahu, že brutalita na frontě byla neoddělitelná od brutality v zázemí, především ve vyhlazovacích táborech. I tady se projevuje role státu v jiné podobě, než se zdá z některých soudů Stevena Pinkera. Američtí političtí psychologové John Sabini a Maury Silver přišli s jiným pozoruhodným propočtem. V listopadu roku 1938 nacisté zorganizovali tzv. křišťálovou noc. Se zemí byly srovnány synagogy, rozbíjeny výkladní skříně obchodů, byly zničeny tisíce podniků patřící židovským podnikatelům, desetitisíce Židů byly napadeny, mučeny a téměř sto z nich bylo během tohoto pogromu zavražděno rozvášněným davem. Během holocaustu ale německý stát zlikvidoval přibližně šest miliónů Židů. Matematika v tomto případě říká, že při rychlosti křišťálové noci, tedy sto zabitých za den, by dav potřeboval k dosažení hrůzného výsledku holocaustu téměř dvě století. Jenže davové násilí je postaveno na emoci, kterou ale nelze udržet po dvě století. Na zavraždění šesti miliónů lidí nestačí dav, dočasný agregát vedený skupinovou emocí. Na to jsou zapotřebí bezbarví byrokraté typu Adolfa Eichmanna.[38] Vytvoření a provoz továren na smrt nesouviselo ani tak s pudy a emocemi jednotlivce, jako fungováním Leviatana-státu, s jednáním disciplinovaných vraždících úředníků.

Stát sice může utlumit násilí, může jej ale též podnítit a organizovat. Podle některých teoretiků je příčinou války aristokratické či vykořisťovatelské uspořádání státu (osvícenci, někteří liberálové, marxisté), nebo totalitní režim (někteří liberálové a neokonzervativci). Podle marxistů je zdrojem válek třídní uspořádání společnosti. Státní zájmy jsou zprivatizovány politickou elitou, kterou ovládají majetné třídy. Pouze jejich odstranění je cestou k míru. Jak psal Karel Marx, je nutné, aby dělnická třída „usilovala o to, aby se prosté zákony mravnosti a spravedlnosti, jimiž se mají řídit vzájemné vztahy soukromých osob, staly nejvyššími zákony, platnými i ve styku mezi národy. Boj za takovouto zahraniční politiku je částí všeobecného boje za osvobození dělnické třídy.“[39] Kritiku imperialismu jako

---

[36] HEGEL, Georg W. F. *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992, s. 254 a 354.
[37] Citováno podle ANDERSON, Matthew S. *The Rise of Modern Diplomacy 1450 –1919*. London and New York, Longman, 1993, s. 271.
[38] SABINI, John P.; SILVER, Maury. *Destroying the Innocent with Clear Conscience: A Sociopsychology of the Holocaust*. In: *Political Psychology. Classic and Contemporary Readings*. Edited by N. J. Kressel. New York: Paragon House Publishers, 1993, s. 192-193.
[39] MARX, Karel. *První adresa generální rady Mezinárodního dělnického sdružení o prusko-francouzské válce*. In: MARX, Karel, ENGELS, Bedřich. *Vybrané spisy, s. 2*. Praha: Svoboda, 1977, s. 314.

zdroje válek pak rozpracovávali jak marxisté Rudolf Hilferding či Vladimír Iljič Lenin, tak také liberál John Hobson. Podle Lenina „za kapitalismu *není* myslitelné, aby se sféry vlivu, zájmy, kolonie apod. rozdělovaly jinak než podle *síly* účastníků dělení… Síla účastníků dělení se však mění nestejnoměrně…“ Koalice se stávají oddechem mezi válkami. A tak „mírové spolky připravují války a samy opět vznikají z válek, přičemž se navzájem podmiňují a plodí z jedné a téže základny imperialistických souvislostí a vzájemných vztahů světového hospodářství a světové politiky střídání pokojného a násilného způsobu boje.“[40] Rosa Luxemburgová pak rozpracovala marxistickou koncepci militarismu.

Nejen marxisté varovali před militarismem, mnoho nemarxistických autorů považovalo touhu po zisku a moci vládnoucích skupin za příčinu válek. Jako příklad může posloužit citace z proslulé stati generálmajora námořní pěchoty Spojených států Smedleye Butlera, kterou v listopadu 1935 otiskl časopis *Common Sense*: „Strávil jsem 33 let a čtyři měsíce v činné vojenské službě a během této doby jsem prožil většinu svého času jako prvotřídní násilník ve službách velkého byznysu, pro Wall Street a bankéře. Stručně řečeno, byl jsem vyděrač, gangster prosazující kapitalismus. Přispěl jsem k tomu, aby Mexiko, a to zejména Tampico, bylo v roce 1914 bezpečné pro americké ropné zájmy. Pomáhal jsem k tomu, aby Haiti a Kuba byly slušným místem pro chlapce z National City Bank při vybírání tržeb. Přispěl jsem ke znásilnění na půl tuctu středoamerických republik pro blaho Wall Streetu. V letech 1902–1912 jsem pomáhal vyčistit Nikaraguu pro mezinárodní bankovní dům Brown Brothers. Roku 1916 jsem přinesl světlo do Dominikánské republiky pro americké cukerné zájmy. V Hondurasu jsem v roce 1903 pomáhal prosazovat práva pro americké ovocnářské společnosti. V Číně jsem v roce 1927 pomáhal dohlédnout na to, aby Standard Oil měl nerušenou cestu. Ohlédnu-li se zpět, mohl bych dát Al Caponemu několik rad. Maximum, co mohl dosáhnout, bylo vydírání ve třech okresech. My z námořní pěchoty jsme působili na třech kontinentech.“ Podle generála Butlera je válka prostě zlodějna.[41]

Významnou roli dnes hraje i teorie vojenského keynesiánství, která upozorňuje na roli vojenských výdajů při plánování kapitalistické ekonomiky, redistribuci zisků, ale také při zálohování výzkumu a udržování zaměstnanosti. Významnou roli při definování sociálních a politických důsledků těchto procesů sehrál americký sociolog C. Wright Mills, který knihou *Mocenská elita* (1956)[42] zahájil studium vojenskoprůmyslového komplexu. Až poté pojem vojenskoprůmyslový komplex uvedl do politiky a odborných analýz americký prezident Dwight Eisen-

[40] LENIN, Vladimír I. *Imperialismus jako nejvyšší stadium kapitalismu*. In: *Vybrané spisy, sv. 2*. Praha: Svoboda, 1976, s. 551-552.
[41] BUTLER, Smedley D. *America's Armed Forces: 2. "In Time of Peace": The Army* (Originally in: Common Sense, Vol. 4, No. 11 (November, 1935), pp. 8-12)
https://msuweb.montclair.edu/~furrg/Vietnam/butler.pdf
[42] MILLS, Ch. Wright. *Mocenská elita.* Praha: Orbis, 1962.

hower. Ten na počátku šedesátých let minulého století ve svém projevu na rozloučenou při odchodu z prezidentské funkce varoval před nadměrným růstem vlivu právě vojenskoprůmyslového komplexu: jeho „celkový ekonomický, politický, dokonce duchovní vliv je pociťován v každém městě, státě, v každém vládním úřadu. Uznáváme naléhavou potřebu pro tento vývoj. Nesmíme nicméně podcenit jeho vážné důsledky… Možnost zničujícího růstu této nežádoucí moci existuje a bude trvat.“[43]

Toto téma je stále živé. Podle profesora Seana McFatea z National Defense University a Georgetown University si zbytečné vojenské výdaje ve Washingtonu hlídá „vojenskoprůmyslový komplex, což je *deep state* jako aliance mezi vojáky, výrobci zbraní plus jejich dodavateli, a Kongres, který na ně dohlíží“.[44] Jako příklad si McFate vybral útočnou stíhačku páté generace F-35. Plánované enormní výdaje na ni ve výši 1,5 bilionů dolarů se rovnají ruskému hrubému domácímu produktu. A nedosti tomu: letadlo F-35 je podle McFatea fakticky nevyužitelné v pravděpodobném typu bojů budoucnosti, v nichž může být plně nahrazeno jinými, staršími a mnohem levnějšími stroji.

Demokratický mír

Na Západě je v současnosti nejčastěji traktovanou teorií státních příčin válek teorie demokratického míru. Ta bývá propojována s teorií kapitalistického míru. Tyto koncepce jsou zpravidla optimisticky zaměřeny. Například Michael Mousseau, profesor z University of Central Florida, ve studii *Konec války* dospěl k přesvědčení, že „svět je nyní na konci trajektorie dlouhého století k trvalému míru a prosperitě“. Vychází z předpokladu, že globální uspořádání je zakořeněno ve vnitřních faktorech států. Přitom rozlišuje dvě společnosti: statusovou (*status societies*) a smluvní (*contractualist societies*). Ve statusových společnostech jednotlivci získávají hodnoty „prostřednictvím různých sítí, včetně rodin, kmenů, klanů, odborů, večírků a zločineckých gangů“. Naopak ve smluvních společnostech jednotlivci obvykle získávají hodnoty „prostřednictvím smluv s cizími osobami na trhu“. Podle tohoto autora „statusové státy chtějí expanzi a nepořádek, kdekoli jim chybí kontrola; smluvní státy chtějí univerzální stabilitu a pořádek založený na principu sebeurčení pro všechny státy“.

Michael Mousseau pracuje se dvěma předpoklady, které však uvádí jako závěry bádání: státy s tržně orientovanými ekonomikami mají „největší zájem ctít princip sebeurčení pro všechny státy, velké i malé, jako základ pro robustní glo-

[43] *Transcript of President Dwight D. Eisenhower's Farewell Address* (1961) – https://www.ourdcuments.gov/doc.php?flash=false&doc=90&page=transcript

[44] McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 166. McFate s odvoláním na politology a zahraničněpolitické experty uvádí, že *deep state* jsou „instituce, které mají moc nezávislou na legitimních politických vůdcích, jimž je někdy nadřazená“ (s. 162).

bální trh“, ctí globální řád, „souhlasí s cílem jejich nejsilnějšího člena (v současné době Spojených států) zachovat a chránit globální řád založený na principu sebeurčení“. Opakuje klasickou tezi, že „pravděpodobnost války mezi tržními demokraciemi je prakticky nulová“. Pozoruhodný je druhý Mousseauv závěr, že „demokratické státy mají tendenci vyhrát své války“. To je prý pravděpodobně spojeno s „náchylností demokratických států (1) vzájemně se spojovat; (2) více než nedemokratické státy usilovat o vítězství; (3) mají politickou kulturu, která formuje lepší vůdce, a podporují iniciativu mezi jednotkami; (4) rozhodují se vstoupit do válek, které pravděpodobněji vyhrají.“[45]

Tvrzení, že demokratické země více usilují o vítězství, vybírají lépe své vůdce a vstupují do válek, které pravděpodobně vyhrají, neodpovídá bilanci válečného úsilí Spojených států po 2. světové válce. V žádném z velkých ozbrojených konfliktů nezaznamenaly úspěch, analýza vývoje veřejného mínění hovoří o výrazné únavě veřejného mínění v průběhu Korejské války, války v Indočíně i v souvislosti s válkami v Afghánistánu a Iráku, přičemž právě válka v Afghánistánu a Iráku se díky chybným odhadům stala nejdelší válkou v dějinách USA. Mousseaův demokratický optimismus nesdílí ani již citovaný Sean McFate, který uvádí, že v posledních sedmi dekádách „Západ zapomněl, jak vyhrát válku“.[46]

Pohled na dějiny dvou nejstarších demokratických států, Švýcarska a Spojených států, ukáže zcela jednoznačně odlišnost v zahraniční politice. Je zřejmé, že chování těchto dvou států neurčuje shodné vnitrostátní uspořádání, ale rozdílný mocenský potenciál a různé geografické umístění. Spojené státy sice vznikaly ve znamení antimilitarismu, ale po celé své dějiny se rozpínají s použitím síly. Ve studii *Příklady použití ozbrojených sil Spojených států v zahraničí, 1798–2020*, kterou zpracovali analytici výzkumného centra Kongresu USA, je uvedeno „několik set případů, v nichž Spojené státy použily své ozbrojené síly v zahraničí ve vojenských konfliktech nebo potenciálních konfliktech ve snaze ochránit občany USA nebo prosazovat zájmy USA“. Tento přehled uvádí, že v rámci několika set případů šlo jedenáctkrát o formální vyhlášení války, a to v rámci pěti samostatných válek. Ovšem zároveň dalších osm z uvedených případů použití ozbrojených sil Spojených států v zahraničí může být podle autorů této analýzy chápáno jako nevyhlášené války. Z tohoto přehledu vyplývá, že od konce studené války, přesně od ledna 1990 do poloviny ledna 2020 včetně, Spojené státy použily v zahraničí vojenskou sílu v 76 případech.[47]

---

[45] MOUSSEAU, Michael. *The End of War. How a Robust Marketplace and Liberal Hegemony Are Leading to Perpetual World Peace.* In: International Security, Vol. 44, No. 1 (Summer 2019), s. 160–196.
[46] McFATE, Sean. *New Rules of War.* Citované vydání, s. 2.
[47] Viz TORREON, Barbara S.; PLAGAKIS, Sofia. *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2020.* Updated January 13, 2020. CRS Report for Congress, s. 1 a 13-46 https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42738/29

Tabulka číslo 2, převzatá z výzkumu Watson Institute z Brown University, ukazuje lidské ztráty během této části „války proti terorismu“.[48] Celkový odhad lidských ztrát činí 770 tisíc až 801 tisíc. Poprvé jsou v těchto bojích celkové ztráty amerických kontraktorů vyšší než amerických vojáků.

Tabulka č. 2: Přímé lidské ztráty v hlavních válečných zónách, 2001–2019

	Afganistán	Pákistán	Irák	Sýrie/IS	Jemen	ostatní
Vojáci USA	2 298	—	4 572	**710**	**111**	136
Civilní zaměstnanci ministerstva obrany USA	**6**	—	15	**1**	—	—
Kontraktoři USA	3 814	90	3 588	17	**2**	439
Vládní vojáci a policisté	64 124	9 129	48 337 52 337	51 483	**21**	—
Spojenečtí vojáci	1 145	—	323	**11 000**	—	—
Civilisté	43 074	23 924	184 382 207 156	49 591	**12 000**	—
Opoziční bojovnici	42 100	32 737	34 806 39 881	67 065	78 000	—
Novináři, pracovníci médií	67	**86**	277	75	31	—
Nevládní humanitární organizace	424	97	63	185	38	—
Zaokrouhleno celkem	**157 000**	**66 000**	**276 000** **308 000**	**179 000**	**90 000**	**600**

Poznámka: Afganistán a Pákistán říjen 2001 až říjen 2019, Irák březen 2003 až říjen 2019 (údaje jsou dvojí podle odlišných zdrojů), Jemen říjen 2002 až říjen 2019, Sýrie září 2014 až říjen 2019 (IS – takzvaný Islámský stát).

Žádný stát, ať již s demokratickým či nedemokratickým režimem, se od skončení 2. světové války neangažoval v tolika intervencích jako Spojené státy. To ovšem nesouvisí ani tak s jejich liberálně-demokratickým režimem, jako s rolí supervelmoci a postavením vojenského hegemona ve světovém politickém systému. Jiný argument zpochybňující teorii demokratického míru se týká Číny. Ta bývá

[48] Brown University, Watson Institute: *Costs of War* – https://watson.brown.edu/costsofwar/

v řadě západních výzkumů uváděná jako nedemokratická země a v oficiálních dokumentech USA z posledních let, jako je například platná verze *Národní bezpečnostní strategie Spojených států amerických*, je Čína vedena jako „revizionistická mocnost", která „rozšiřuje moc na úkor suverenity ostatních"[49], jenže je mnohem méně intervencionalistická než liberálně-demokratické Spojené státy. Jak uvádí Fareed Zakaria, na rozdíl od ostatních členů Rady bezpečnosti OSN, Čína „od roku 1979 nevstoupila do války a nepoužívala smrtící vojenskou sílu v zahraničí od roku 1988. Nefinancovala ani nepodporovala své spojenecké bojovníky (*proxies*) nebo ozbrojené povstalce někde ve světě od začátku osmdesátých let". Peking je nyní druhým největším donorem OSN a programu pro udržení míru. Do mírových operací OSN nasadila Čína 2500 vojáků, „více než všichni ostatní stálí členové Rady bezpečnosti dohromady". Podle tohoto amerického teoretika mezinárodní politiky je „dnešní Čína pozoruhodně odpovědným státem na geopolitické a vojenské frontě" a je „strážcem z mezinárodního status quo".[50] Pokud jde o čínskou cestu k liberálně-demokratickému kapitalismu, Samuel Huntington svoji teorii třetí vlny demokratizace spojil s dosažením velikosti hrubého domácího produktu tisíc až tři tisíce dolarů na hlavu.[51] Počátkem roku 2020 uváděl Mezinárodní měnový fond, že hrubý domácí produkt per capita je v Číně přibližně 10,9 tisíc dolarů; měřeno podle parity kupní síly pak téměř 21,0 tisíc dolarů na hlavu.[52] Ovšem liberálně-demokratický kapitalismus v Číně nenastal.

Na druhé straně statistiky potvrzují, že demokracie mezi sebou málo válčí. Jenže podle řady výzkumů demokratické státy sice nerady bojují proti sobě, ale bojují stejně často jako jiné režimy – a zpravidla se stejnou krutostí. Známé jsou války mezi Athénami a Thébami v dobách, kdy v obou těchto městských státech byl demokratický režim. Ve slavném mélském dialogu z *Dějin peloponéské války* vysvětlují diplomaté demokratických Athén, jaká je role moci, práva a morálky v mezistátních vztazích: „Žádáme, abyste vykonali to, co je podle správného názoru vašeho i našeho možné, protože jsme si jisti, že víte, že podle lidských úvah je právo uznáváno jen tenkrát, když jsou obě strany rovnomocné, kdežto kdo je mocný, dělá si, co může, a slabý ustoupí… Soudíme totiž, že podle přirozeného zákona vždy poroučí ten, kdo je silnější; to platí o bozích, tomu věříme, že to platí o lidech, to je jasné. My jsme si tento zákon nedali ani jsme nebyli první, kdo se jím řídil, když byl dán, nýbrž převzali jsme ho, když už tu byl, a bude platit

[49] *The National Security Strategy of the United States of America*. Washington: White House, December 2017, s. 25.
[50] ZAKARIA, Fareed. *The New China Scare. Why America Shouldn't Panic about Its Latest Challenger*. In: Foreign Affairs, Volume 99, Number 1, January/February 2020, s. 56-57.
[51] Viz HUNTINGTON, Samuel P. *Třetí vlna. Demokratizace na konci 20. století.* Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 68-69.
[52] IMF: *World Economic Outlook Database* – https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx

i v budoucnosti, které jej zanecháme. Víme, že i vy byste si počínali stejně, kdybyste se dostali k stejné moci jako my, a že by si tak počínali i jiní.“[53] Tato slova nepotvrzují představu, že demokratické válčení je humánnější než válčení aristokratických či tyranských států – ukazují, že rozhodování o vstupu do války a o válečném chování, je povětšině přizpůsobováno zákonitostem mocenské rovnováhy. Dnešní absence válek mezi liberálně-demokratickými státy je dána především nezpochybnitelným hegemonistickým postavením USA uvnitř této skupiny států a schopností Washingtonu v případě potřeby ovlivnit neválečnými prostředky vnitrostátní procesy ve spojeneckých zemích.

K charakteristice liberální demokracie pak patří, že mocnosti s tímto režimem mají mimořádně velké vojenské výdaje, v případě Spojených států výdaje největší. Tabulka číslo 3 převzatá z databáze Stockholmského institutu pro výzkum míru[54] ukazuje, že USA měly v roce 2018 větší výdaje než šest států následující po nich v pořadí. Je zřejmé, že tento stát, který se může pochlubit velice výraznou antimilitaristickou kulturou na počátku svých dějin, ve snaze udržet pozici hegemona vsadil – mimo jiné – na vojenskou sílu.

Tabulka č. 3: Patnáct států s největšími vojenskými výdaji, 2018

Pořadí 2018	Pořadí 2017	Stát	Výdaje v miliardách dolarů, 2018	Změna (%), 2009–18	Výdaje jako podíl v HDP (%), 2018	Výdaje jako podíl v HDP (%), 2009	Podíl na světových výdajích (%), 2018
1	1	**USA**	649	-17	3,2	4,6	36
2	2	**Čína**	[250]	83	[1,9]	[2,1]	[14]
3	3	**Saudská Arábie**	[67,6]	28	[8,8]	9,6	[3,7]
4	5	**Indie**	66,5	29	2,4	2,9	3,7
5	6	**Francie**	63,8	1,6	2,3	2,5	3,5
Mezisoučet horních 5			**1 097**	**. .**	**. .**	**. .**	**60**
6	4	**Rusko**	61,4	27	3,9	3,9	3,4
7	7	**Velká Británie**	50,0	-17	1,8	2,4	2,7
8	9	**Německo**	49,5	9,0	1,2	1,4	2,7
9	8	**Japonsko**	46,6	2,3	0,9	1,0	2,6
10	10	**Jižní Korea**	43,1	28	2,6	2,7	2,4

[53] THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války.* Praha: Odeon 1977, s. 349 a 353.
[54] SIPRI. *Trends In World Military Expenditure*, 2018, s. 2 – https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf

Mezisoučet horních 10			**1 347**	**. .**	**. .**	**. .**	**74**
11	13	**Itálie**	27,8	-14	1,3	1,6	1,5
12	11	**Brazílie**	27,8	17	1,5	1,5	1,5
13	12	**Austrálie**	26,7	21	1,9	1,9	1,5
14	14	**Kanada**	21,6	12	1,3	1,4	1,2
15	15	**Turecko**	19,0	65	2,5	2,5	1,0
Mezisoučet horních 15			**1 470**	**. .**	**. .**	**. .**	**81**

Specifickým problémem zpochybňujícím mírový charakter demokratických režimů je skutečnost, že jsou to převážně liberálně-kapitalistické státy, které zbraně vyvážejí – přičemž dovážejí je státy s různými režimy. V letech 2014 až 2018 z deseti největších vývozců konvenčních zbraní, uvedených v tabulce číslo 4, která byla převzatá od Stockholmského institutu pro výzkum míru, podíl liberálně-demokratických států tvořil přibližně 83,7 % hodnoty celosvětového vývozu vojenského materiálu.[55]

Tabulka č. 4: Největší exportéři a importéři zbraní, 2014–2018

Stát	Podíl na globálním vývozu zbraní v %	Stát	Podíl na globálním dovozu zbraní v %
USA	34,0	**Saudská Arábie**	12,0
Rusko	22,0	**Indie**	9,5
Francie	6,7	**Egypt**	5,1
Německo	5,8	**Austrálie**	4,6
Čína	5,7	**Alžírsko**	4,4
Velká Británie	4,8	**Čína**	4,2
Španělsko	2,9	**SAE**	3,7
Izrael	2,9	**Irák**	3,7
Itálie	2,5	**Jižní Korea**	3,1
Nizozemsko	2,1	**Vietnam**	2,9

Představu, že demokratická kontrola politických elit dokáže bránit válce či zvyšuje efektivnost válek, nelze prokázat. Příznačný je osud rezoluce o Tonkinském zálivu, kterou přijal Kongres USA a která dala v roce 1964 vládě možnost zahájit přímo vojenské akce ve Vietnamu, ale i kongresová rezoluce z roku 2002, která z hlediska vnitrostátního práva USA legalizovala zahájit válku s Irákem. Obě

[55] *SIPRI Yearbook 2019. Armaments, Disarmament and International Security. Summary,* s. 9 – https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-08/yb19_summary_eng_1.pdf

tyto rezoluce byly přijaty na závěr demokratické diskuse hlasováním, avšak na základě falešných informací. Ukazuje se, že v liberálně-demokratických státech si exekutiva zachovává možnost manipulovat zákonodárný sbor. Obdobně je tomu s výkyvy veřejného mínění. Všechny velké války, které vedly Spojené státy po 2. světové válce – v Koreji, v Indočíně, ale i válka v Afghánistánu a v Iráku – začaly za velké podpory veřejnosti. Dlouhé trvání, velikost materiálních i lidských nákladů pak vedla k tomu, že podpora války klesla. Jak napsal Alexis Tocqueville v knize *Demokracie v Americe*, demokracie „se v politice řídí spíše city než rozumem a opouští dlouho trvající záměr pro uspokojení chvilkové vášně“.[56]

Strategické hledání

Představa o tom, že zdrojem války je člověk nebo stát či systém není zcela přesná: válka má či může mít všechny tři zdroje. Obrana zájmu státu není možná jinak, než jako výsledek rozhodování člověka, k narušení mocenské rovnováhy v mezistátním systému dochází povětšině v důsledku chybných rozhodnutí státníků a podobně. Přerůstání státních aktivit v důsledku zbrojení do nerovnováhy světového politického systému má v 21. století své kořeny v revoluci ve vojenství, jejíž jaderné odstartování je charakterizováno na začátku této studie. I současná válečná postmoderna chápaná jako vize bojů supervelmocí s rovnocennou zničující prohrou obou stran je dědicem revoluce ve vojenství, která začala nástupem strategických raketo-jaderných zbraní. Představu vzájemného zaručeného zničení doplnila postupně vize možnosti několikanásobného vyhubení lidstva, *overkill*. Ovšem i po této předpovědi revoluce ve vojenství dále pokračovala.

- Vznik a rozšíření strategické triády. Nukleární nálože měly na počátku studené války jeden typ nosiče: bombardéry s dálkovým doletem. Na přelomu padesátých a šedesátých let byly zavedeny do výzbroje strategické mezikontinentální balistické rakety. Triádu pak v roce 1960 dokompletovaly ponorky s balistickými raketami. Triáda byla ještě doplněna tím, že strategické úkoly ve smyslu možnosti zničit hlavní město, vojenská shromaždiště a místa dislokace strategických zbraní, ale také klíčová průmyslová a kulturní centra, dokázaly i rakety středního doletu rozmístěné na pevnině či na vodě v relativní blízkosti hranic protivníka. Tutéž roli pak získaly i nové střely s plochou drahou letu. Zároveň pokračovala modernizace samotných jaderných náloží, jejímž vyvrcholením byl vznik systému MIRV a manévrujících náloží s rychlostí mnohem větší než zvuk.
- Přesně naváděné nálože. Souběžně s vývojem nových strategických zbraní hromadného ničení pokračovala modernizace konvenčních zbraní všeho druhu. Spojení letadlových lodí s moderními letadly a hlavně přesně navá-děnými bombami dalo novou podobu síle globálního vojenského hegemona.

[56] TOCQUEVILLE, Alexis: *Demokracie v Americe. I.* Praha: Lidové noviny, 1992, s. 174.

S tím je spojena síť špionážních a navigačních družic, které jsou propojeny se systémem včasného varování. Kosmos se stal novou oblastí potenciální velké války.

- Robotizace. Třetí fází postmoderní revoluce ve vojenství představuje průnik umělé inteligence do vývoje nových zbraňových systémů. První předzvěstí se staly řízené letecké drony, za nimiž následují „ponorky" bez posádky. Vývoj směřuje k zavedení válečných strojů, které budou plně autonomně plnit zadané cíle bez ohledu na to, zda ještě velitelství existuje. Novou válečnou dimenzí se stal kyberprostor.

V této situaci vojenská teorie tápe. Stratégové, civilní i vojenští, se rozdělili. Jedni, kteří dominovali po skončení studené války a v době rozpadu vojenského potenciálu postsovětského Ruska, přišli s vizí asymetrických válek. Takovéto války se měly podle některých autorů stát hlavní, ne-li jedinou formou ozbrojených bojů a měly je vézt „síly dobra a svobody", především USA jako jediná zbylá supervelmoc, proti slabým „darebáckým státům" a proti nekonvenčním silám, především teroristům. Především v návaznosti na 11. září 2001 se rozšířily představy o tom, že budoucí ozbrojené konflikty budou především bojem USA s nestátními aktéry. Nepřítel ztratil podobu legitimních ozbrojených sil národního státu, byť například lze očekávat i konflikty takového typu, jako bylo svržení vlády v Iráku s cílem změny režimu. Nový druh války by měl být veden proti partyzánům, podvratným živlům, vrahům. Má to být válka „nová svou intenzitou, starověká svým původem". Měla by mít více podobu přepadání než tradičního boje, infiltrace místo agrese, úsilí o vyčerpání nepřítele.[57] Časem se objevily i teze, že nekonvenční válku mohou vést státy prostřednictvím svých vlastních nekonvenčních sil. Ivan Arreguin-Toft z Harvard University se domnívá, že ideální strategická reakce USA v případě asymetrického konfliktu „vyžaduje dva hlavní prvky: (1) přípravu veřejných očekávání na dlouhou válku navzdory technologickým a materiálovým výhodám USA a (2) vývoj a rozmístění ozbrojených sil speciálně vybavených a vycvičených pro COIN (*counterinsurgency* – protipovstalecké) operace... Spojené státy musí být připraveny bojovat a vyhrát jak konvenční, tak i asymetrické nebo „malé" války."[58]

Pro Spojené státy tento problém dostal v padesátých letech minulého století podobu otázky, proč slabý protivník poráží silnějšího. Podle některých propočtů za dvě stě let, přesněji od roku 1880 do roku 1998, slabší aktér zvítězil v třiceti procentech konfliktů. To samo o sobě není málo, ovšem ještě významnější je, že v periodách padesáti let těchto úspěchů slabších tato tendence plynule narůstala

[57] Association of the United States Army: BUFFALOE, David L.: *Defining Asymmetric Warfare* – https://www.ausa.org/publications/defining-asymmetric-warfare

[58] ARREGUÍN-TOFT, Ivan. *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Convict.* In: International Security, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001), s. 123.

z 11,2 % v letech 1880 až 1849 na 55 % v období 1950 až 1998.[59] Celá diskuse o asymetrické válce se tak dostává do prostoru, kde se vedou řadu let spory o pojetí omezené války. Konkrétně do jedné její verze, kdy slabší protivník vede totální válku všemi svými zdroji, ale silnější z politických důvodů musí použití své síly omezovat. I současná válka v oblasti Irák – Afghánistán – Pákistán (2001 – dosud) má ze strany USA rysy omezené války, ovšem pro jejich protivníky ale totální války s nasazením všech jejich prostředků.

Také v americké politické a vojenské teorii lze nalézt toto varování. V době války USA v Indočíně psal Henry Kissinger, že „vedeme vojenskou válku; naši oponenti vedou politickou válku. Usilovali jsme o fyzické opotřebení; naši oponenti směřovali k našemu psychickému vyčerpání. Přitom jsme ztratili ze zřetele jeden z hlavních principů guerilové války: partyzán vyhrává, když neprohrává. Konvenční armáda prohrává, pokud nevyhrává.“[60] Pro toho slabšího, který vedl partyzánskou válku, rozpracoval Mao Ce-tung strategii v třicátých letech minulého století do podoby teorie vleklé války. Je to vojenská vize dlouhodobé revoluční války, odhodlání bojovat třeba i několik desetiletí, prohrávat a shromažďovat síly, ustupovat a stále při tom myslet na strategickou ofenzívu. Přitom válka nesleduje jiné cíle než „zachovat sebe a zničit nepřítele“. Podle Maa „v praxi války hlavní úlohu v mnoha případech má sice obrana a v ostatních případech útok, ale přesto, díváme-li se na průběh války v jejím celku, má útok stále význam prvotní,“ psal Mao v roce 1938 ve studii příznačně nazvané *O vleklé válce*.[61] V roce 1947, v předvečer rozhodující ofenzívy, shrnul Mao hlavní principy lidové války, mezi nimiž například je „1) Útočit nejprve na rozptýlené a izolované síly nepřítele a teprve potom na soustředěné a mocné síly nepřítele. 2) Nejdříve se zmocnit malých a středních měst a rozsáhlých venkovských oblastí a teprve potom velkých měst. 3) Jako hlavní cíl si stanovit likvidaci živé síly nepřítele, nikoli udržení či dobytí měst nebo území.“[62]

Na novou úroveň pozvedl úvahy o omezené válce Sean McFate v citované knize *Nová pravidla války*. Je to válka v podmínkách chaosu bez práva, kde mír a války splývají. Jedná se tak o pokus vrátit válku do situace před vestfálským mírem z roku 1648, kdy se začaly utvářet moderní představy o suverenitě státu a kdy stát získal monopol na vedení války. McFate tvrdí, že věk konvenčních válek začal pražskou defenestrací v květnu 1618, tedy třicetiletou válkou. Tehdy prý

[59] Viz ARREGUÍN-TOFT, Ivan. *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Convict.* In: International Security, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001), s. 96-97.
[60] KISSINGER, Henry A. *The Viet Nam Negotiations*. In: Foreign Affairs, *Volume 47, Number 2* January 1969 – https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-01-01/viet-nam-negotiations
[61] *Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga.* Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968, s. 111 a 113-114 (*O vleklé válce*).
[62] *Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga.* Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968, s. 111 a 113-114 (*O vleklé válce*)., s. 115-120 (*Současná situace a naše úkoly*).

skončily dějiny soukromých válek. Až dodnes, kdy se svět navrací ke starým pravidlům válčení. Vrací se hrůzy (první) Židovské války z počátku našeho letopočtu, které barvitě popsal jeden z vůdců poraženého židovského povstání a pozdější historik vítězného Říma Josephus Flavius (a po něm i Lion Feuchtwanger). Sean McFate se totiž domnívá, že krutost bojovníků obou stran Židovské války, jejich neúcta k lidskému životu a pohrdání jakýmikoliv normami, je předobrazem válek, které přicházejí. Připomíná Válku osmi svatých, během níž papežský legát kardinál Robert ze Ženevy, pozdější první vzdoropapež Klement VII., nařídil v roce 1378 jako „boží trest" zmasakrovat víc než dva tisíce civilistů – obyvatel města Cesena během rebelií v Papežském státě. Podobně podle McFateho ve jménu božím přinášeli nevinným peklo na Blízkém východě bojovníci takzvaného islámského státu v roce 2014, když zabili dva až pět tisíc jazídských mužů ve městě Sindžáru.[63]

Konvenční válka, která má jako DNA Clausewitzovu teorii, panovala 150 let, od dob Napoleona do bombardování Hirošimy. Protože po 2. světové válce Západ nevyhrál žádnou válku, je zřejmé, že je nutné změnit strategii – nastupuje věk postkonvenčních válek bez pravidel, kdy klasické armády nahradí levnější a bojovnější žoldnéři. Je třeba vést války ve všech sférách od kyberprostoru po vesmír a v oblasti informací, ale hlavně bez skrupulí. Podle McFateho bylo naivní usilovat v bojích v Iráku, Afganistánu či Sýrii o srdce a rozum místního obyvatelstva. Je nezbytné postupovat jako Řím při budování říše. Cílem války není prosazování práva, ale vítězství. Nová strategie musí respektovat fakt, že válka a mír koexistují, že v „budoucích válkách neexistuje válka, nebo mír – pouze válka *a* mír". Proto také nová „velká strategie není katalog, ale spíše jazzová improvizace", propojuje všechny státní nástroje moci, nejen vojenské a platí dlouhou dobu, trvá desetiletí či století. Zbraně a strategie pro konvenční válku typu světové války ve 20. století jsou zastaralé, neboť to jsou důvody, proč by horentní sumy na zbraně pro klasickou válku měly být vydávány na speciální jednotky a subverzní operace.

Protipovstalecká válka (COIN) je někdy chápána jako ozbrojená sociální práce, ale vznikla jako koloniální války. COIN je ale, píše McFate, brutální a bezcitná, „nikdy nebyla zamýšlena jako nástroj budování demokracie – byla určena k zotročení lidí." V nové době by státy „měly investovat do válečníků – diplomatů typu T. E. Lawrence" a zajistit si „dlouhou přítomnost v zónách nepořádků k prevenci problémů". K tomu by mělo napomoci vytvoření cizineckých legií místo kontraktorů, což mimo jiné povede k tomu, že „posun od amerických ztrát k neamerickým dá legiím politickou svobodu manévru".[64]

[63] McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 30, 26-27.
[64] McFATE, Sean. *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019, s. 30, 26-27., s. 36, 29, 73, 77-8, 95, 41 a 98-101.

Na začátku třetí dekády 21. století se opravdu zdá, že se „mezinárodní vztahy vracejí do chaosu předvestfálských dní.“[65] Aktivity Západu od bombardování Jugoslávie po intervence v Libyi a na Blízkém východě jsou mimo rámce mezinárodního práva. Z hlediska počtu zabitých lidí nebyla skutečnou, v praxi používanou zbraní hromadného ničení v době po 2. světové válce jaderná bomba, ale mačeta a kalašnikov. Dostupné údaje říkají, že při ozbrojeném konfliktu v Somálsku zahynulo za více než tři dekády přibližně půl miliónu lidí. V takzvané druhé súdánské válce (1983 až 2005) zahynul milión až 2,5 miliónu lidí; během konfliktu v Dárfúru bylo od roku 2003 podle OSN zabito přibližně 400 tisíc lidí; v občanské válce v Jižním Súdánu, která začala v roce 2013 a trvá dodnes, zahynulo 190 tisíc lidí – plus dalších dvě stě tisíc v důsledku doprovodných tragédií, jako je hladomor. Během Rwandské genocidy, která trvala od dubna do července 1994, bylo zavražděno půl miliónu až milión lidí. Již vzpomínaná Druhá konžská válka a její následky (1998 až 2008), někdy nazývaná Africká světová válka, protože se jí účastnilo devět států a 25 ozbrojených uskupení, zavinila smrt 5,4 miliónů lidí, což je více, než ve stejném období boje na Blízkém východě – což z ní činí nejkrvavější konflikt po 2. světové válce. Dalších téměř sto tisíc lidí zahynulo v občanské válce na Srí Lance (1983 až 2009), při povstání v Alžírské občanské válce (1991 až 2005) dalších 150 tisíc. A tak by bylo možné v této děsivé bilanci pokračovat velmi dlouho.

Praxe asymetrické války či subverzních válek není nová, pouze se mění akcent. Také soukromé armády oligarchů existovaly i v dobách nadvlády „konvenční války“. Pro britskou korunu vybojovala Indii soukromá Východoindická společnost, která ještě v První opiové válce (1839 až 1842) šířila krvavou intervencí v Číně britskou civilizaci, tedy svobodný prodej opia produkovaného v kolonizované Indii. Dnešní narkobaroni, o kterých McFate píše, pouze pokračují v jejím díle. A tak například v drogové válce v Mexiku za 13 let jejího trvání padlo v bojích přibližně 13 tisíc lidí (v důsledku kriminálních aktivit bylo zabito více než 120 tisíc lidí). Také vzpomínaný Thomas Lawrence, slavný Lawrence z Arábie, působil na Blízkém východě v době 1. světové války. Podstatné je ale něco jiného: všechny současné omezené války, které vedou mocnosti v zastoupení či jako postkonvenční války, probíhají pod střechou vzájemného zaručeného zničení. V Sýrii a na Ukrajině „hlavní mocnosti regulérně bojují proti sobě pomocí vojenské práce druhých“,[66] ale zároveň s ohledem na rizika možné eskalace. Moderní zbraně hromadného ničení učinily válku mezi supervelmocemi nejen velmi drahou a nebezpečnou – učinily ji sebevražednou. V podmínkách nadužívání síly v mezinárodní politice ze strany Západu a rozšiřování NATO na východ zahájilo Rusko moder-

[65] Tamtéž, s. 32.
[66] FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul. *War Is Not Over. What the Optimists Get Wrong about Conflict.* In: Foreign Affairs, Volume 98, Number 6, November/December 2019, s. 80.

nizaci svého strategického arzenálu, obnovilo dálkové bombardéry, vypouštění vojenských družic a podobně; v druhé polovině roku 2014 se mu podařilo dosáhnout vojensko-strategickou rovnováhu s USA. A v této situaci doktrinální myšlení v USA postupně přesunulo prvořadou pozornost od asymetrických válek zpět k válkám mezi mocnostmi.

Systémová nerovnováha

Základem nadhodnocení významu asymetrických válek byla vize neměnnosti postavení Spojených států coby hegemona. Obrat koncentrace pozornosti amerických stratégů směrem k „symetrické" válce zahájil dokument přijatý Sborem náčelníku štábů *Národní vojenská strategie Spojených států amerických 2015*. Píše se v něm, že „státy zůstávají dominantním aktérem mezinárodního systému", přičemž „některé státy… se pokoušejí revidovat klíčové aspekty mezinárodního pořádku a jednají způsobem, který ohrožuje naše bezpečnostní zájmy". Následuje výčet těchto států a popis jejich „nevhodného chování", a to v tomto pořadí: Rusko, Írán, KLDR a Čína. Až po této pasáži popisuje uvedený dokument rizika pramenící z aktivit „násilných extremistických organizací".[67]

Nejfrekventovanějším tématem se v této souvislosti postupně stala možná válka mezi Spojenými státy a Čínou, která je chápána jako konflikt mezi hegemonem a jeho vyzyvatelem. Zpravidla se v této souvislosti připomíná Thúkýdidova kniha *Dějiny peloponéské války* z 5. století před n. l., v níž tento starořecký historik při analýze příčin zmíněné války dospěl k závěru, že „za nejpravdivější důvod, i když se o něm nejméně mluví, považují růst aténské moci, který vyvolal u Lakedaimoňanů takové obavy, že se odhodlali k válce."[68] Také Cornelius Nepos, římský historik žijící v prvním století před n. l., byl toho názoru, že peloponéská válka byla válkou preventivní: „Athéňané totiž si dvěma vítězstvími, maratonským a salamínským, dobili v celém Řecku tolik slávy, že Sparťanům bylo jasné, že s nimi budou nevyhnutelně bojovat o hegemonii."[69] Analytikům z realistické školy zároveň tento výklad příčin peloponéské války slouží jako příklad toho, že zákonitosti světové politiky jsou stálé a chování států na mezinárodním poli nezávislé na vnitrostátním režimu. Také britský historik mezinárodní politiky A. J. P. Taylor v práci popisující období 1848 a 1918 dospěl k závěru, že „všechny války velmocí,

[67] JCS: The National Military Strategy of the United States of America 2015, s. 2 a 3.– https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf
[68] THUKYDIDES. *Dějiny peloponéské války.* Citované vydání, s. 33.
[69] NEPOS, Cornelius. *Životopisy slavných vojevůdců cizích národů*. In: Africké válečné umění, Praha: Svoboda, 1977, Citované vydání, s. 46. Bitva u Maratonu (490 před n. l.) se odehrála mezi Athéňany a Peršany, Bitva u Salamíny (480 před n. l.) mezi Řeky a stejným protivníkem.

kterými se zabývá tato kniha, začaly jako preventivní válka, nikoliv jako dobyvačná válka“.[70] Preventivní válka kvůli zachování vlastních výhod ovšem není válkou obrannou – byť to propaganda přirozeně tvrdí.

Profesor John Mearsheimer z University of Chicago, nejvýraznější postava mezi tvůrci teorie ofenzivního realismu, v druhém vydání své knihy *Tragédie politiky mocností* upravil závěrečnou kapitolu právě s ohledem na měnící se význam Číny. Domnívá se, že v případě dalšího ekonomického růstu „se bude Čína pokoušet dominovat v Asii tak, jako Spojené státy dominují na západní polokouli“. Sousedé Číny by se mohli připojit k USA v politice „zadržování čínské moci. Výsledkem bude intenzivní bezpečnostní konkurence se značným potenciálem válčit. Krátce řečeno, je nepravděpodobné, že čínský vzestup bude klidný.“ Přestože podle ofenzivního realismu „dílo mocnosti není ukončeno, dokud není dosažena regionální hegemonie“, bude podle Mearsheimera Čína napodobovat Spojené státy – bude projektovat svoji moc po celé planetě, bude vyvíjet kapacity umožňující promítat vojenskou sílu do oblastí daleko za hranice Asie.[71] Výzkumný tým pracovníků Harvard University v této souvislosti analyzoval šestnáct případů, kdy růst moci nějakého státu narušil postavení jiného státu, a vyšlo mu, že dvanáct takových sporů skončilo válkou a pouze čtyři nikoliv. Profesor Graham Allison, vedoucí tohoto týmu a brilantní analytik rozhodovacích procesů během krize, v návaznosti na tyto závěry pak uvádí, že „při zachování současných trajektorií je katastrofální válka mezi Čínou a Spojenými státy v nejbližších desetiletích nejenom možná, ale i mnohem pravděpodobnější, než si je většina z nás ochotna přiznat“.[72]

Zmíněné propočty ale ukazují, že Thúkydidova past nevypovídá o nutnosti, ale o možnosti. Někteří autoři, jak například Michael Mousseau, se domnívají, že se Spojené státy a Čína mohou vyhnout vážnému vojenskému konfliktu, stejně jako se to podařilo Spojeným státům a Velké Británii při střídání hegemona.[73] Yves-Heng Lim z Macquarie University v Sydney ve svém rozboru uvádí, že „problémy nastávají, když nějaký vyzyvatel je skutečně schopen osvojit si 80 % té moci, kterou disponuje dementní stát – tj. kdy vyzyvatel dosáhne »parity«.“ Tato situace je nutnou, nikoliv však dostačující podmínkou války. Proti tezi, že Peking bude kopírovat jednání Sparty či západních mocností v posledních pěti stech letech však mluví povaha čínské tradiční strategické kultury, orientace na měkkou moc

[70] TAYLOR, Alan J. P. *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford: The Clarendon Press, 1954, s. 166.
[71] MEARSHEIMER, John J. *Can China Rise Peacefully?* In: The National Interest, October 25, 2014 – http://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204
[72] ALLISON, Graham. *Osudová past. Spojené státy versus Čína a Thukydidovo poučení z dějin*. Praha: Prostor, 2018, s. 94 a 317. Práce tohoto aurora *Essence of Decision. Explaining the Cuban Missile Crisis*. Glenview (Boston, London: Scott Foresman and Co. 1971) přinesla modely rozhodování v době kubánské raketové krize v roce 1962.
[73] MOUSSEAU, Michael. *The End of War*. Citované vydání, s. 189.

za hranicemi regionu, analýza cest prezidenta Číny.[74] To, že není na vrcholu mocenské pyramidy, neznamená, že není se svým postavením spokojen.

Že reakce hegemona na úbytek relativní moci je smíšená a zahrnuje i úvahy o preventivní válce, naznačuje, že aktivní politikou se lze ale válce vyhnout. Že se ale v těchto sporech nejedná pouze o akademický problém, naznačuje fakt, že o nebezpečí Thukydidovy pasti hovořili americký a čínský prezident v roce 2015 během návštěvy Si Ťin-pchinga v USA. V průběhu této cesty v jednom ze svých vystoupení prezident Si prohlásil, že by se mělo uvažování na toto téma striktně opírat o fakta, jinak převládne šeptanda, paranoia a narcisismus. „Nic takového jako takzvaná Thukydidova past ve světě neexistuje. Pokud by se ale významné země opakovaně dopouštěly chybných strategických výpočtů, mohly by na sebe takovou past nastražit.“[75] Diskuse o Thúkydidově pasti často zastírá skutečné motivy a slouží jako alibi pro zastánce násilných řešení sporů.

Zároveň platí, že důsledky války mezi USA a Čínou by byly už dnes pro obě strany zničující. Podle studie *Válka s Čínou*, kterou připravili pracovníci RAND Corporation, by během prvního roku neúprosné války mezi Spojenými státy a Čínou oba státy tratily, ovšem ne stejně – což přibližuje tabulka číslo 5. Analýza vojenských potenciálů pak směřuje k závěru, že „čínsko-americká válka by byla tak škodlivá, že by obě strany měly dát vysokou prioritu tomu, aby se jí vyhnuly“.[76]

Tabulka č. 5: Odhadované ekonomické náklady po prvním roce neúprosné války

Kategorie	Náklady USA	Čínské náklady
Obchod	90 % pokles bilaterálního obchodu	90 % pokles bilaterálního obchodu; 80 % pokles regionálního obchodu; 50 % pokles globálního obchodu
Spotřeba	snížení o 4 %	snížení o 4 %
Příjmy ze zahraničních přímých investic	ztráta 9 miliard dolarů	ztráta 500 miliónů dolarů
dopady na HDP	mohl by klesnout o 5-10 %	mohl by klesnout o 25-35 %

[74] YVES-HENG Lim. *How (Dis) Satisfied is China? A Power Transition Theory Perspective.* In: *The Making of China's Foreign Policy in the 21st Century. Historical Sources, Institutions/Players, and Perceptions of Power Relations*. London and New York: Routledge, 2018, s. 208 a 210-211.

[75] Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China: *Speech by H.E. Xi Jinping President of the People's Republic of China At the Welcoming Dinner Hosted by Local Governments And Friendly Organizations in the United States* (2015/09/23) – https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpdmgjxgs-fwbcxlhgcl70znxlfh/t1305429.shtml

[76] GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L. *War with China. Thinking Though the Unthinkable*. Santa Monica: RAND, 2016, s. 48 a 69.

Tato analýza obsahuje dva problémy. Především citovaná studie pracuje výlučně s představou války v západním Pacifiku – tedy mimo území Spojených států. Čínský vojenský potenciál je ovšem už dnes tak velký, že zmíněný předpoklad je velmi riskantní. Fareed Zakaria, uvádí, že Pentagon údajně simuloval 18 válečných her, v nichž Čína bojovala s Tchaj-wanem podporovaným Spojenými státy – a Čína v každé zvítězila.[77] Na druhý problém upozorňuje tato studie sama: rozdíl vojenských potenciálů USA a Číny se zmenšuje. Tuto skutečnost přibližuje graf číslo 3, taktéž převzatý ze studie *Válka s Čínou*.[78] Vyplývá z něj, že se do roku 2025 vojenské potenciály obou zemí velmi přiblíží. A lze předpokládat, že vývojové změny v tomto směru – když nedojde k velké válce či jiné nepředvídatelné katastrofě – budou pokračovat.

Graf č. 3: Snižování vojenské převahy USA nad Čínou v čase, 2015–2025

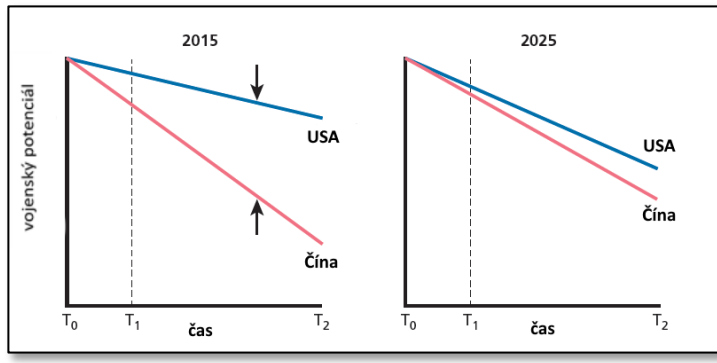

Poznámka: T_0 = začátek konfliktu; T_1 = hypotetický moment, kdy se strany rozhodnou pokrčovat v boji; T_2 = jeden rok

Nový mír

Představy o dlouhém či novém míru mají výrazný nános západocentrismu. Kromě faktu, že od konce 2. světové války neproběhl žádný přímý veřejný válečný konflikt mezi velmocemi (během korejské války proti sobě bojovali sovětští a američtí letci), války jsou stále přítomné – a to za přímé či nepřímé zaangažovanosti velmocí. Je možné samozřejmě namítnout, že válečné násilí není jediným násilím a že ostatní druhy násilí jsou v současné fázi „dlouhého míru" zhoubnější. Například podle údajů Světové zdravotnické organizace, které přibližuje následující tabulka číslo 6, bylo v roce 2000 více mrtvých v důsledku sebevražd a vražd, než zabitých ve válkách.[79] Také zpráva Small Arms Survey uvádí, že v roce 2016

[77] Viz ZAKARIA, Fareed. *The New China Scare*. Citované vydání, s. 68.
[78] GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L. *War with China*. Citované vydání, s. 22.
[79] *World Report on Violence and Health*. Geneva, WHO, 2002, s. 10.

bylo ve světě spácháno 385 tisíc vražd, zatímco v přímých konfliktech zahynulo 99 tisíc lidí.[80] K tomu je možné doplnit, že podle zprávy The Institute for Health Metrics and Evaluation bylo v témže roce spácháno 817 tisíc sebevražd.[81]

Tabulka č. 6: Odhadovaný počet úmrtí v důsledku násilí, 2000

Typ násilí	Počet	Poměr na 100 000 lidí	Celková proporce (%)
Vraždy	520 000	8,8	31,3
Sebevraždy	815 000	14,5	49,1
Spojené s válkou	310 000	5,2	18,6
Celkem	1 659 000	28,8	100,0
Země s nízkými až středními příjmy	1 510 000	32,1	91,1
Země s vysokými příjmy	149 000	14,4	8,9

Statistické přehledy násilí jsou různé jednak s ohledem na potíže při sběru dat, jednak s ohledem na definice pojmů a metody zpracování. V úvodu této kapitoly je uveden přehled ozbrojených konfliktů po studené válce zpracovaný podle Uppsala Conflict Data Program. Jiným příkladem může být Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung, který od roku 1992 publikuje kvantitativní analýzy konfliktů ve světě ve výročních zprávách nazvaných *Barometr konfliktu*. V roce 2019 výzkumníci tohoto týmu zaznamenali 358 politických konfliktů, z nichž 55 % bylo vedeno s použitím násilí. Všechny tyto konflikty třídí podle počtu obětí, uprchlíků, zapojených účastníků a míry užití zbraní. Výsledkem je pětistupňová škála zahrnující dva nenásilné konflikty (nenásilný spor, nenásilná krize) a tři násilné konflikty (násilná krize, omezená válka a válka). Graf číslo 4 ukazuje, jaký byl podle tohoto výzkumu počet konfliktů ve světě v letech 2018 a 2019.[82]

[80] McEVOY, Claire; HIDEG, Gergely. *Global Violent Deaths 2017. Time to Decide*. Geneva: Small Arms Survey, 2018, s. 21.
[81] IHME. *Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016* – https://www.bmj.com/content/364/bmj.l94
[82] *Conflict Barometer 2019. Disputes – Non-Violent Crises – Violent Crises – Limited Wars – Wars.* Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020, s. 8, 13 a 15.

Graf č. 4: Konflikty ve světě podle intenzity, 2018 a 2019

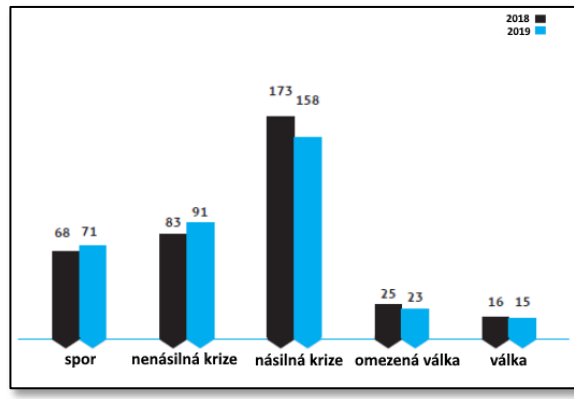

Přestože se lidské znalosti zvětšují a vědomí morálních příkazů se stává zřetelnější, lidí se sklonem používat násilí je velice mnoho a jejich schopnost prorůstat ve státních strukturách do rozhodovacích pozic se v liberálním kapitalismu nikterak nezmenšila. Proto stále platí, jak pravil Sun-c´, že:

> „Válečné umění
> má pro stát klíčový význam.
> Rozhoduje o životě a smrti, o bezpečí, nebo zkáze.
> Proto je nutné se jím zabývat a v žádném případě je neopomíjet.“[83]

Lidská civilizace, která se potýká s environmetálními problémy, vydává na zbrojení stále více finančních, materiálních i lidských zdrojů. Podle Cornelia Nepose to byl Epameinóndás, thébský vojevůdce a státník z přelomu pátého a čtvrtého století před n. l., který prohlásil, že „mír se získává válkou, a ti, kteří se chtějí těšit z trvalého míru, musí být vycvičeni ve válce.“[84] Jenže zbrojení představuje „negativní mír“, samo o sobě válkám nezabránilo. Frekvence válek mezi mocnostmi klesala, protože se jejich výsledek stal méně předvídaný, více hrozivý. Války mocností se staly příliš smrtící, příliš ničivé a příliš drahé. Navíc roste schopnost mediálně dezinterpretovat tyto skutečnosti. Válka se více proplétá s politikou, je více válkou v duchu odkazu Sun-c´ než Carla Clausewitze – ale stále zůstává protikladem míru. A „pozitivní mír“ vyžaduje „aktivní zaangažovanost a kooperaci“[85] Nestačí pouze vybombardovat města a pozice protivníka, zvítězit na bojišti. Příkladem by mohl být mír v Kolumbii, pro který byla roku 2019 připravena dohoda, která na více než třech stech stranách kromě tradičních otázek

[83] SUN-c'. *Umění války. The Art of War*. Překlad Radim Pekárek. Brno: B4U, 2008, s. 8.
[84] NEPOS, Cornelius. *Životopisy slavných vojevůdců cizích národů*. Citované vydání, s. 100.
[85] FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul. *War Is Not Over*. Citované vydání, s. 82.

odzbrojení stanovila pravidla pozemkové reformy, boje proti drogám či zajištění práv žen a podobně.

I dnes statistické údaje ukazují, že válek, v nichž umírají lidé, je mnoho. Zprávy z bojišť říkají a z obsazených území ukazují, že přes všechny posuny v kultuře války mobilizují v některých lidech atavismy – a právě ochota k brutálnímu násilí je ve válce užitečná. Z historie je známé, že období míru mezi velmocemi se střídalo s válkou. Teorie říká, že současná koncepce omezené války počítá s možností eskalace až na úroveň globální totální války. Spoléhat na racionální chování politiků, kteří vždy správně spočítají, že ztráty z takové války budou větší než zisk, je nebezpečně naivní. Jediným řešením je zbavit se nebezpečné samolibosti a usilovat o růst významu mezinárodního práva. Pak se může vzájemná závislost měnit na společnou práci v mezinárodních organizacích a tak vytvářet cestu k celosvětové kooperaci, ke sdílené budoucnosti všech lidí.

Použitá literatura

Knižní tituly:

ALLISON, Graham: *Osudová past. Spojené státy versus Čína a Thukydidovo poučení z dějin*. Praha: Prostor, 2018.

ANDERSON, Matthew S.: *The Rise of Modern Diplomacy 1450 –1919*. London and New York, Longman, 1993.

Antické válečné umění. Praha, Svoboda, 1977.

BRODIE, Bernard: *Implications for Military Policy*. In: *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. Ed. by B. Brodie. New York: Harcourt, Brace and Co., 1946.

BURNHAM, James: *The Struggle for the World*. New York: The J. Day Co., 1947.

Citáty z díla předsedy Mao Ce-tunga. Peking: Nakladatelství cizojazyčné literatury, 1968.

CLAUSEWITZ, Carl von: *O válce.* Praha: Academia, 2008.

Conflict Barometer 2019. Disputes – Non-Violent Crises – Violent Crises – Limited Wars – Wars. Heidelberg: Heidelberg Institute for International Conflict Research, 2020.

GAT, Azar: *War in Human Civilization*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

GOMPERT, David C; CEVALLOS, Astrid Stuth; GARAFOLA, Cristina L.: *War with China. Thinking Though the Unthinkable*. Santa Monica: RAND, 2016.

HEGEL, Georg W. F.: *Základy filosofie práva*. Praha: Academia, 1992.

HEYDEN, Günther: *Teorie životního prostoru.* Praha: Orbis, 1960.

HUNTINGTON, Samuel P.: *Třetí vlna. Demokratizace na konci 20. století.* Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008.

CHANGOVÁ, Iris: *Nankingský masakr. Nejkrvavější prolog druhé světové války*. Praha: Naše vojsko, 2010.

KISSINGER, Henry A.: *Nuclear Weapons and Foreign Policy*. New York: Doubleday Anchor Books, 1958.

LENIN, Vladimír I.: *Vybrané spisy, sv. 2.* Praha: Svoboda, 1976.

LORENZ, Konrad: *Takzvané zlo*. Praha: Mladá fronta, 1992.

MAHAN, Alfred T.: *The Interest of America in Sea Power. Present and Future*. Little, Brown, and Co., 1897.

MAHAN, Alfred T.: *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies.* Boston: Little, Brown, and Co., 1900.

The Making of China's Foreign Policy in the 21st Century. Historical Sources, Institutions/Players, and Perceptions of Power Relations. London and New York: Routledge, 2018.

MARX, Karel, ENGELS, Bedřich: *Vybrané spisy, s. 2*. Praha: Svoboda, 1977.

McEVOY, Claire; HIDEG, Gergely: *Global Violent Deaths 2017. Time to Decide*. Geneva: Small Arms Survey, 2018.

McFATE, Sean: *The New Rules of War. Victory in the Age of Durable Disorder*. London: Penguin Books, 2019.

MILLS, Ch. Wright: *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1962.

MORGENTHAU, Hans J.: *Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace.* Revised by K. W. Thompson. New York: A. A. Knopf, 1985.

The National Security Strategy of the United States of America. Washington: White House, December 2017.

PINKER, Steven: *The Better Angels of Our Nature. Why Violence Has Declined.* New York: Viking, 2011.

PLATÓN: *Zákony*. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1961.

Political Psychology. Classic and Contemporary Readings. Edited by N. J. Kressel. New York: Paragon House Publishers, 1993.

POLYBIOLS: *Dějiny II.* Praha: Arista, Baset, Maitrea: 2009.

Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics. Washington: World Bank, 1992.

Slovník antické kultury. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1974.

SUN-c': *Umění války The Art of War*. Překlad Radim Pekárek. Brno: B4U, 2008.

TAYLOR, Alan J. P.: *The Struggle for Mastery in Europe 1848–1918*. Oxford: The Clarendon Press, 1954.

THUKYDIDES: *Dějiny peloponéské války.* Praha: Odeon 1977.

TOCQUEVILLE, Alexis: *Demokracie v Americe. I.* Praha: Lidové noviny, 1992.

URLANIS, Boris C.: *Válka a evropské obyvatelstvo. Lidské ztráty ozbrojených sil evropských zemí ve válkách XVII.–XX. století. (Historicko-statistická studie).* Praha: Naše vojsko, 1963.

WALTZ, Kenneth N.: *Man, the State and War. A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press, 2018.

World Report on Violence and Health. Geneva, WHO, 2002.

Články v časopisech

ARREGUÍN-TOFT, Ivan: *How the Weak Win Wars. A Theory of Asymmetric Convict.* In: International Security, Vol. 26, No. 1 (Summer 2001).

BRODIE, Bernard: *Implications for Military Policy*. In: *The Absolute Weapon: Atomic Power and World Order*. Ed. by B. Brodie. New York: Harcourt, Brace and Co., 1946.

FAZAL, Tanisha M.; POAST, Paul: *War Is Not Over. What the Optimists Get Wrong about Conflict.* In: Foreign Affairs, Volume 98, Number 6, November/December 2019.

GADDIS, John L.: *The Long Peace. Elements of Stability in the Postwar International System*. In: International Security, Vol. 10, No. 4. (Spring, 1986).

GAT, Azar: *Is war declining – and why?* In: Journal of Peace Research. Volume 50, issue 2, March 2013.

MOUSSEAU, Michael: *The End of War. How a Robust Marketplace and Liberal Hegemony Are Leading to Perpetual World Peace.* In: International Security, Vol. 44, No. 1 (Summer 2019).

ZAKARIA, Fareed: *The New China Scare. Why America Shouldn't Panic about Its Latest Challenger*. In: Foreign Affairs, Volume 99, Number 1, January/February 2020.

Internetové zdroje

Association of the United States Army: BUFFALOE, David L.: *Defining Asymmetric Warfare* – https://www.ausa.org/publications/defining-asymmetric-warfare

Brown University, Watson Institute: *Costs of War* – https://watson.brown.edu/costsofwar/

BUSH, George st.: *Toward a New World Order* – http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=18820

BUTLER, Smedley D.: *America's Armed Forces: 2. "In Time of Peace": The Army* (Originally in: Common Sense, Vol. 4, No. 11 (November, 1935) – https://msuweb.montclair.edu/~furrg/Vietnam/butler.pdf

FAS: KRISTENSEN, Hans M.; KORDA, Matt: *Status of World Nuclear Forces, 1945-2019* – https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/

IHME: *Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016* – https://www.bmj.com/content/364/bmj.l94

IMF: *World Economic Outlook Database* – https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/02/weodata/index.aspx

JCS: The National Military Strategy of the United States of America 2015 – https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Publications/2015_National_Military_Strategy.pdf

KISSINGER, Henry A.: *The Viet Nam Negotiations*. In: Foreign Affairs, *Volume 47, Number 2* January 1969 – https://www.foreignaffairs.com/articles/asia/1969-01-01/vietnam-negotiations

MEARSHEIMER, John J.: *Can China Rise Peacefully?* In: The National Interest, October 25, 2014 – http://nationalinterest.org/commentary/can-china-rise-peacefully-10204

Ministry of Foreign Affairs, the People's Republic of China: *Speech by H.E. Xi Jinping President of the People's Republic of China At the Welcoming Dinner Hosted by Local Governments And Friendly Organizations in the United States* (2015/09/23) – https://www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/topics_665678/xjpdmgjxgsfwb-cxlhgcl70znxlfh/t1305429.shtml

NORRIS, Robert S., KRISTENSEN, Hans M:. *Global nuclear stockpiles, 1945–2013*. In: Bulletin of the Atomic Scientists 27 November 2015 – https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1177/0096340213501363

SIPRI: *Trends In World Military Expenditure*, 2018 – https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-04/fs_1904_milex_2018.pdf

SIPRI Yearbook 2019. Armaments, Disarmament and International Security. Summary – https://www.sipri.org/sites/default/files/2019-08/yb19_summary_eng_1.pdf

TORREON, Barbara S.; PLAGAKIS, Sofia: *Instances of Use of United States Armed Forces Abroad, 1798-2020.* Updated January 13, 2020. CRS Report for Congress – https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R42738/29

Transcript of President Dwight D. Eisenhower's Farewell Address (1961) – https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=false&doc=90&page=transcript Uppsala University, Department of Peace and Conflict Research: Uppsala Conflict Data Program – https://www.pcr.uu.se/research/ucdp/

„X“ (George F. Kennan): *The Sources of Soviet Conduct*. In: Foreign Affairs, July 1947 – https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct

Informace o autorovi:

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.

Ředitel Institutu globálních studií UJAK Praha

Věnuje se teorii politiky, a to především politiky mezinárodní.

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika

E-mail: krejci.oskar@ujak.cz

PRŮBĚH A VÝSLEDKY 2. SVĚTOVÉ VÁLKY, KONEC BIPOLARITY A VÝVOJ K SOUČASNOSTI

Pavel Gavlas

Abstrakt

Autor rekapituluje období příprav Hitlerovského Německa na válku, její průběh na všech světových válčištích i podíl spojenců na konečné porážce německé III. Říše i Japonska. V příspěvku jsou vyčísleny nezměrné lidské ztráty, které válka přinesla, ale i účast jednotlivých států na straně protihitlerovské koalice a na straně států OSY. V příspěvku je zdůrazněno nebezpečí překrucování a falšování výsledků 2. světové války, které vede k oživování „tradic“ nacizmu, oslavování těch, kteří se společně s Němci podíleli na zvěrstvech proti civilistům ve vlastní zemi a bojovali v řadách jednotek SS.

Abstract

The author recapitulates the period of preparation of Hitler's Germany for the war, its course on all world battlefields and the share of allies in the final defeat of the German III. Empire and Japan. The contribution enumerates the immense human losses that the war has brought, but also the participation of individual states on the side of the anti-Hitler coalition and on the side of the OSA states. The paper emphasizes the danger of distorting and falsifying the results of World War II, which leads to the revival of the "traditions" of Nazism, the glorification of those who, together with the Germans, participated in atrocities against civilians in their own country and fought in the ranks of the SS.

Абстракт

Автор рассматривает период подготовки гитлеровской Германии к войне, ее ход на всех мировых полях сражений и долю союзников в окончательном разгроме немецкого третьего рейха и Японии. В статье перечисляются огромные человеческие потери, вызванные войной, а также участие отдельных государств на стороне антигитлеровской коалиции и государств Оси. В статье подчеркивается опасность искажения и фальсификации итогов Второй мировой войны, что приводит к возрождению «традиций» нацизма, прославлению тех, кто вместе с немцами участвовал в зверствах против мирного населения в своей стране и сражался в рядах СС.

Úvod

V letošním roce si svět připomíná 75. výročí ukončení nejstrašnější, nejkrvavější a nejničivější války, kterou lidstvo zatím poznalo. Válku, jejímž cílem bylo ovládnout svět, likvidovat „méněcenné“ lidské rasy ve jménu árijských „nadlidí“

a jejich „životního prostoru“. Válku, po jejímž skončení víme, jak vypadá holocaust a vyhlazovací koncentrační tábory, i co znamená totální válka.

Připomínat si tyto strašné události je zvláště nutné dnes, kdy účastníci této války i její pamětníci – postupně umírají, a nová evropská generace zažívá dlouhodobé období svobody, míru, demokracie a rozvoje, a historie je to poslední, co ji tento pocit svobody narušuje. K výročím se totiž stavíme různě, a čím jsou tyto události starší, tím více se mění obsah toho, čím je naplňujeme. Chorvatský filosof Boris Buden napsal ve svém článku[86] k výročí sametové revoluce: *„…Způsob, jakým se stavíme k minulosti, se nicméně změnil. Francouzský historik Pierre Nora by řekl, že jsme přešli od historie k paměti. Před r. 1990 pro nás byla způsobem, jak se vyrovnávat s minulostí, historie. Pak ale došlo k zásadní proměně a teď upřednostňujeme paměť... Hlavním problémem takto pojatých výročí přitom je, že nedokážou oživit příslušnou historickou zkušenost, historický čas…“*

Tato citace se týká pouze třicet let starých událostí. Jak to bude vypadat, když budeme hovořit o událostech starých sedmdesát pět, či osmdesát pět let. Přestaneme-li respektovat historická fakta, přestane historie plnit svoji nezastupitelnou funkci – umožnit lidem neopakovat stejné chyby. Pokud se začneme řídit tím, co si pamatujeme, dostáváme se, nebo se můžeme dostat, ke zcela překrouceným faktům a popisu událostí. Jinak si pamatuje válku vítěz a jinak poražený. Zapojíme-li do interpretace historických událostí mediální scénu, a jinak to dnes ani nejde, mohou si ti, co událost nezažili, „pamatovat“ jen to, co slyší a vidí ve sdělovacích prostředcích a v internetovém prostředí. Tedy mohou si „pamatovat“ i to co se nestalo. Nebo co se stalo úplně jinak. Například, že 2. světovou válku rozpoutaly společně SSSR a Německo, což má dokládat pakt Molotov – Ribentrop, ovšem vytržený z kontextu dějinných událostí, a se zamlčením událostí ostatních k němu se vážících. Na takovouto interpretaci mají zásadní vliv momentální vztahy mezi státy, celková etapa vývoje ekonomiky, politiky a ostatních oblastí, tedy „mezinárodní klima“, které je dnes ve stadiu téměř doby ledové, nastupující nové studené války. To je také důvodem, proč bývalí spojenci v protihitlerovské koalici – USA a V. Británie, mohou dnes takové názory šířit.[87] *(např.: odpověď velvyslankyně USA na vystoupení prez. Putina k „Usnesení o významu evropské paměti pro budoucnost Evropy“, schváleného EP dne 19. 9. 2019: „Milý prezidente Putine, to Hitler a Stalin se domluvili, aby rozpoutali II. světovou válku. To je fakt. Polsko bylo pouze obětí tohoto hrozného konfliktu.“)*

Současná etapa globálního vývoje je velmi výbušná a málo předvídatelná. Začalo období, kdy stále více států nějakým způsobem nesouhlasí s momentálním vývojem. Světový hegemon, USA, našel svého ekonomického vyzyvatele v Čínské lidové republice, která ho již v řadě ekonomických ukazatelů předstihla a její

[86] BUDEN, Bohdan: *Po**k**ládejme si radikálnější otázky*, Právo – příloha Salon, 5.12.2019

[87] Twitter velvyslankyně USA v Polsku 30.12.2019, 2:04, (Georgette Mosbacher@USAAmbPoland),

tempo rozvoje nepolevuje, oponenta a odpůrce hegemonistické politiky pak v Ruské federaci, která se, tak jako další státy BRICS, zejména Indie a Brazílie, domáhá rovnoprávného postavení na světové scéně. Spojené státy a jejich spojenci, či vazalové, se chovají v této situaci zcela standardně – dělají vše pro to, aby USA své vůdcovské postavení neztratily, a svět se řídil nadále pravidly, která ony nastavily, a které jim vyhovují. Mezinárodní situace je stále napjatější a vztahy se dále zhoršují, a to nejen v oblasti politické a vojenské, ale i v oblasti ekonomické, či environmentální, ale i sociální, díky hromadné migraci ze Středního východu a Afriky do Evropy. Státy se stále intenzivněji připravují na válku, na zbrojení se vydávají obrovské sumy, jen USA schválily vojenský rozpočet na tento rok (2020) ve výši 717 mld. USD.[(a)]

[a)]Pozn.: Oskar Krejčí v článku Židovská válka v 21. století (internetový časopis Argument, 30. 12. 2019) o rozpočtu USA na fr 2020 píše, že v rozpočtu se skrývá celá řada tajemství, cituji: „Na první pohled se zdá, že rozpočet ministerstva obrany klesl na 576 miliard dolarů. Ovšem to je jen zdání – výdaje na zámořské operace téhož ministerstva se počítají zvlášť, a tak je nutné přičíst 174 miliard dolarů, což dohromady činí 750 miliard dolarů. Pak jsou tu výdaje dalších institucí, jejichž náklady na obdobné programy, jako má ministerstvo obrany, činí 212,9 miliard dolarů. Například Národní správa jaderné bezpečnosti při ministerstvu energetiky – 16,5 miliardy dolarů; ministerstvo vnitra – 51,7 miliardy; ministerstvo zahraničí – 42,8 miliardy; ministerstvo pro záležitosti veteránů – 93,1 miliardy dolarů. Zvláštní položku tvoří 26,1 miliardy dolarů ve fondech na zámořské operace ministerstva zahraničí a ministerstva pro vnitřní bezpečnost. Odhadované americké vojenské výdaje v souhrnu jsou tedy 989 miliard dolarů“.

Zdá se, že se nechceme poučit z historie, že nám stačí, co si pamatujeme z médií. Snad i proto je nutné zopakovat si některá historická fakta a data. Začněme s hodně starými daty. Prof. Krejčí ve své knize „Válka“[88] uvádí řadu zajímavých statistických údajů o válkách. První tabulka (tab. č. 1) dokládá, jak byly za posledních tisíc let války devastující.

(a) Krejčí Oskar *Židovská válka v 21. století* (internetový časopis !Argument, 30.12.2019) ISSN 2570-6934

[88] KREJČÍ, Oskar: *Válka*, Praha, Professional Publishig 2011, druhé, upravené vydání, ISBN 978-80-7431-063-8

Tab. č. 1: Lidské oběti ve válkách vedených ve 2. tisíciletí (1001–1999)

Století	Počet válek	Počet mrtvých (v tis.)	Století	Počet válek	Počet mrtvých (v tis.)
11.	47	57	16.	123	1 613
12.	39	129	17.	113	6 108
13.	67	410	18.	115	7 001
14.	62	501	19.	164	19 423
15.	92	878	20.	120	111 423

Ve dvacátém století byly zejména dvě války zničující – ta 1. světová válka, a ta 2. světová válka. Tabulka č. 2 (Krejčí, tamtéž) ukazuje, jaký byl mezi nimi rozdíl v počtu zúčastněných i padlých. Navíc měly tyto války velké množství civilních obětí, 2. světová válka i více civilních než vojenských. Jak by asi vypadala 3. světová válka – jaderná?? Kolik by měla obětí a přežili bychom to ještě?

Tab. č. 2: Počty obětí v 1. a 2. světové válce

	1. světová válka 1914–1918	2. světová válka 1939–1945
Mobilizováno osob	65 mil.	105 mil.
Zabito vojáků	8 mil.	15 mil.
Zabito civilistů	6,6 mil.	26 – 34 mil.
Hosp. a fin. náklady	86 mld. USD	1600 mld. USD

Pozn.: Jiné zdroje uvádějí jiná čísla. Publikované počty mrtvých ve 2. sv. v. se pohybují od 50 do 70 mil. osob. Zvláště počty mrtvých civilistů se značně různí, většinou jsou jen odhadované, a někdy se neuvádí počet asi 20 mil. zemřelých hladem a strádáním války. Počty vojáků jsou přesnější, armády ve válce evidují padlé, raněné a nezvěstné vcelku přesně, padlé včetně místa hrobu.

Přípravy a průběh 2. světové války

Druhé světové války se zúčastnilo 51 států a bojovalo se na třech kontinentech (Evropa, Asie, Afrika) a na všech světových oceánech. Válka postihla v různé míře téměř 2 miliardy obyvatel zeměkoule, v důsledku válečných aktivit zemřelo a zahynulo 3,1 % světové populace (více než 60 mil. lidí, z toho téměř 6 mil. bylo vyvražděno v holocaustu). Největší lidské ztráty utrpěl SSSR (23,2 mil., 13,7 % populace), Čína (10 mil., 1,89 % populace), Německo (7,5 mil., 10,82 % popu-

lace), Japonsko (2,6 mil., 3,61 % populace). Následující tabulka, převzatá z Wikipedie,[89] uvádí ztráty vybraných zemí. Další podrobnosti, např. že Polsko ztratilo 5,6 mil. osob, což představuje 16,07 % populace, že také v holokaustu z šesti milionu zavražděných zemřelo nejvíce polských občanů (3 mil.), 1 mil občanů SSSR a 469 tis. rumunských občanů lze najít v příloze (viz. tab. č.1 v příloze).

Tab. č. 3: Ztráty za 2 světové války (v milionech)

CELKOVĚ						
Počet válčících		**Ztráty**				
zemí	osob (obyvatel)	padlých vojáků	padlých civilistů	zabitých v holocaustu	celkem	% populace
51	1971,5	22,757	34,027	5,754	62,537	3,17
VYBRANÉ STÁTY						
SSSR		8,700		1,000	23,200	13,77
Německo		5,500		0,160	7,500	10,82
Polsko		0,700		3,000	5,600	16,70
Francie		0,212		0,083	0,562	1,35
Itálie		0,306		0,008	0,459	1,05
UK		0,383		n	0,450	0,94
USA		0,407		n	0,419	0,32
ČSR		0,025		0,277	0,365	3,51
Čína		3,000		n	10,000	1,89
Japonsko		2,000		n	2,600	3,61

Tabulka číslo 4 přináší přehled lidských obětí 2. světové války podle Britské encyklopedie.[90]

[89] Počet obětí ii. světové války, dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/počet-obětí-druhé-světové-války

[90] *World War II.: Tabulka Lidské oběti II. sv. války In*: *Encyclopaedia Britannica DVD 2013*. Poznámky zkráceny.

Tab. č. 4: Lidské oběti 2. světové války

Stát	Vojenský personál			Civilní oběti války	Přibližný počet mrtvých celkem
	Zabití nebo mrtvi v důsledku zranění či v zajetí[1]	Zranění	Zajatí či nezvěstní[2]		
spojenci					
SSSR	11 000 000	-	-	7 000 000	18 000 000
Čína[3]	1 310 224	1 752 951	115 248	-	-
Polsko	123 178	236 606	420 760	5 675 000	5 800 000
Jugoslávie	305 000	425 000	-	1 200 000	1 505 000
Francie	213 324	400 000	-	350 000	563 000
Řecko	88 300	-	-	325 000	413 000
Velká Británie	264 443	277 077	213 919	92 673[3]	357 000
USA	292 131	671 801	139 709	6 000	298 000
Československo	10 000	-	-	215 000	225 000
Nizozemí	7 900	2 860	-	200 000	208 000
Filipíny	27 000	-	-	91 000	118 000
Belgie	12 000	-	-	76 000	88 000
Kanada	37 476	53 174	10 888	-	38 000
Indie	24 338	64 354	91 243	-	-
Austrálie	23 365	39 803	32 393	-	24 000
Norsko	3 000	-	-	7 000	10 000
Nový Zéland	10 033	19 314	10 582	-	10 000
Jižní Afrika	6 840	14 363	16 430	-	7 000
Dánsko	1 800	-	-	2 000	4 000
Brazílie	943	4 222	-	-	1 000
mocnosti Osy					
Německo	3 500 000	5 000 000	3 400 000	780 000	4 200 000
Japonsko	1 300 000	4 000 000	810 000	672 000	1 972 000
Rumunsko	300 000	-	100 000	200 000	500 000
Maďarsko	200 000	-	170 000	290 000	490 000
Itálie	242 232	66 000	350 000	152 941	395 000
Finsko	82 000	50 000	-	2 000	84 000
Bulharsko	10 000	-	-	10 000	20 000

Poznámka:

1. Čísla v tomto sloupci, pokud to bylo možné, nezahrnují přirozená úmrtí a sebevraždy.

2. Pokud to bylo možné, čísla v tomto sloupci nezahrnují mrtvé v zajetí. 3. údaj týkající se Číny, zahrnuje vojáky Národních sil za roky 1937–1945 podle údajů z roku 1946 a nezahrnuje údaje o místních armádách a komunistické armádě. Údaje o civilních i vojenských mrtvých jsou pravděpodobně nepřesné. Úplný výčet obětí 2. světové války, které se zúčastnilo 51 států, je uveden v příloze č. 1.

Chceme-li lépe poznat příčiny vedoucí ke 2. světové válce, když si lidstvo ještě dobře pamatovalo hrůzy té první, musíme vycházet právě z podmínek, které 1. velká válka vytvořila. Zmínili jsme se o nich již dříve. Zdevastovaná ekonomika evropských států, hlad a bída obyvatelstva revolucionalizovaly masy chudých, myšlenky Marxe a Komunistického manifestu, zejména v Německu, byly stále populárnější. Tento proces byl zastaven a zlikvidován, a začal se prosazovat nacionalizmus, který nejlépe uchopil a využil Hitler, vyznavač německé výjimečnosti, kterou vyjádřil ve své knize Mein Kampf. Cíle Německé světovlády – germánské čisté rasy, rozpracované hitlerovskou mašinérií ukazuje velmi dobře a podrobně pozdější projev Reinharda Heydricha, zastupujícího Říšského protektora Bömen und Mähren při jeho nástupu do funkce v říjnu 1941, tedy po zahájení války s SSSR, který je uveden v příloze č. 3.

Ideologie, cíle a záměry jsou jedna věc, diplomacie zajišťující realizaci těchto myšlenek je věc druhá, zcela konkrétní, doložitelná různými smlouvami, deklaracemi a dohodami. Podívejme se blíže, jaké smlouvy a dohody byly v období třicátých let 20. století Německou říší uzavírány, k čemu měly vést a k čemu skutečně vedly.

Jaká byla chronologie událostí, jež vedly k válce a jak a kdy se státy do války zapojily a jak válka proběhla, ukazuje další tabulka (přehled) zpracovaná autorem.

Tab. č. 5: Chronologie nejdůležitějších událostí vedoucích k válce (1931–1945)

Období 1931–1936

18. 9. 1932	Japonské přepadení severovýchodní Číny, Mandžuska, následná okupace a vytvoření státu Mandžukuo v čele s posledním Čínským císařem
1932	Podepsána dohoda o neútočení Polsko-SSSR
26. 1. 1934	Prohlášení o nepoužití síly mezi Německem a Polskem (smlouva o neútočení?) Hitler-Pilsudski
17. 6. 1935	Občanská válka ve Španělsku (do 1. 4. 1939) – „výcvikový“ prostor pro Luftwaffe
1935	Anglo-německá námořní dohoda- příležitost Německa mít vlastní námořnictvo zakázané Versailleskou smlouvou
3. 10. 1935	Přepadení **Etiopie** Itálií (obsazení dokončeno v r. 1936)
Březen 1936	**Obsazení Porýní Německou armádou – první MASOVÉ použití ozbrojených sil**

Rok 1937

7. 7. 1937	**Napadení Číny Japonskem, 2. čínsko-japonská válka – začala 2. světová válka**

Rok 1938

12. 3. 1938	**Anšlus Rakouska**
29. 7. 1938	Sovětsko-japonský pohraniční konflikt do 11. srpna – Bitva u jezera Chasan
29. 9. 1938	Podpis Mnichovské dohody
30. 9. 1938	Anglo-německé prohlášení Hitler -Chamberlain k Mnichovské dohodě,
Říjen 1938	**Obsazení Sudet**
6. 12. 1938	Francouzko-německá deklarace; Bonnet -Ribbentrop – pakt o neútočení

Rok 1939

13. 3. 1939	Vyhlášení samostatného Slovenského štátu
15. 3. 1939	**Obsazení zbytku ČSR – protektorát Čechy a Morava**
22. 3. 1939	Dohoda mezi Litevskou republikou a Německem
duben 1939	Zahájeno vyjednávání SSSR-FR-VB o smlouvě (o neútočení)
11. 5. 1939	sovětsko-japonský konflikt Bitva u řeky Chalchyn (do 16. září)
7. 6. 1939	Smlouva o neútočení Německo - Lotyšsko
7. 6. 1939	Smlouva o neútočení Německo- Estonsko
19. 8. 1939	Podpis smlouvy Německo - SSSR o ekonomické spolupráci

21. 8. 1939	Hitler nabídl Stalinovi smlouvu o neútočení a polovinu Polska - hranici na Curzonově* linii stanovené po 1.sv.v., (*****Curzonova linie byl návrh západní hranice SSSR (současného Běloruska, Ukrajiny a Litvy) s Polskem. Vytyčila ji Rada Dohody podle usnesení z 8. prosince 1919. Po rusko-polské válce 1920–1921 byla dohodou z 18. 3. 1921 posunuta na východ, Polsko zabralo Litvu, část Běloruska, Ukrajiny a Besarábie.)
21. 8. 1939	ztroskotání jednání SSSR s FR a VB o smlouvě (o neútočení)
23. 8. 1939	podpis paktu o neútočení – Molotov – Ribentrop
25. 8. 1939	Polsko podepsalo s VB pakt o společné obraně a totéž s FR jako přílohu ke spojenecké smlouvě z r. 1921
26. 8. 1939	měl být zahájen útok na Polsko (odložen na 1.9.)
1. 9. 1939	**Německo zahájilo válku proti Polsku - zahájení války v Evropě**
17. 9. 1939	Rudá armáda vstoupila do Polska a obsadila část podle dohody s Německem
28. 9. 1939	Podpis dodatku ke smlouvě Molotov – Ribentrop o spolupráci na 10 let
30. 11. 1939 - 13. 3. 1940	Zimní válka SSSR – Finsko – částečně úspěšná
30. 9. 1939	Podpis Britsko-německé dohody o neútočení
6. 12. 1939	Podpis Francouzko-německé dohody o neútočení

Rok 1940

duben 1940	Německo napadlo a obsadilo Dánsko, Norsko, následovaly Belgie, Nizozemsko, Lucembursko,
10. 6. 1940	**Zahájení války v sev. Africe** (do16.5.1943; skončila vyloděním spojenců na Sicílii)
květen-červen 1940	Bitva o Francii, skončila obsazením části Francie, část řídila vláda ve Vichy
1.6. 1940	SSSR obsadil Litvu, Lotyšsko, Estonsko a začlenil do SSSR
červenec-říjen 1940	Bitva o Británii (letecká)
září 1940	Bulharsko se připojilo k paktu tří – k OSE

Rok 1941

6. 4. 1941	Německo, Itálie, Bulharsko a Maďarsko napadly a obsadily Jugoslávii, poté Řecko a Krétu Státy OSY ovládly celou Evropu mimo SSSR a Iberského poloostrova
22. 6. 1941	**Napadení SSSR Německem – zahájení velké vlastenecké války**
Říjen – prosinec1941	**Bitva o Moskvu**
7. 12. 1941	Útok Japonska na Pearl Harbour, z**ahájení války v Pacifiku**

Rok 1942

jaro 1942	Spojenci zahájili nálety na Německo
červen 1942	Bitva o Midway - zlom ve válce v Pacifiku
listopad 1942	Bitva o Stalingrad (do ledna 1943) - zlom ve válce v Evropě

Rok 1943

16. 5. 1943	Ukončení válečných operací v Africe obklíčením a vzetím do zajetí části německých sil v Tunisku, ostatní vytlačeny na Sicílii. Vylodění spojenců na Sicílii a zahájení osvobozování Itálie
červenec 1943	Bitva u Kurska (plná ztráta iniciativy Německa)

Rok 1944

6. 6. 1944	**Otevření 2. fronty spojenc**i - Normandie (O předmostí do VIII./1944)
Prosinec – leden 1944-5	Protiofenzíva Německa v Ardenách (do ledna 1945), Operace Lítice

Rok 1945

13. 4. 1945	Rudá armáda dobyla Vídeň, dosáhla ř. Odru
duben-květen 1945	Bitva o Berlín
7. 5. 1945	dosažení demarkační čáry spojenci
8. 5. 1945	**Bezpodmínečná kapitulace Německa, konec války v Evropě**
6. 8. 1945	Jaderná puma svržena na Hirošimu, tři dny nato na Nagasaki, **začátek nové éry – jaderné**
8. 8. 1945	SSSR vyhlásil válku Japonsku
9.8. - 25. 8. 1945	Japonská Kwantungská armáda poražena SSSR (20.8., 594 tis. zajatců)
2. 9. 1945	**Úplný konec 2. světové války kapitulací Japonska**

Z chronologické řady jednotlivých aktů a událostí celkem jednoznačně vyplývá, že Německo se na válku připravovalo dlouhodobě. Po prohrané 1. světové válce a až nepřiměřeně přísných podmínkách kapitulace, se Němci většinou cítili ponížení, ekonomika se díky obrovským reparacím nerozvíjela, prohlubovala se naopak krize a inflace se dostala až za hranice hyperinflace (kdy byly vydávány miliardové bankovky, za které nebylo možno koupit ani bochník chleba). Myšlenky Marxe a Komunistického manifestu byly na ústupu a nacionalistické myšlenky hlásané tehdy neznámým Hitlerem, se zdály být ty správné, které zase obnoví velké Německo.

Podmínky kapitulace však byly přísné, armádu a loďstvo mohlo Německo budovat jen velmi omezeně, Evropa měla strach z možného opakování nedávné válečné apokalypsy. Všechny evropské státy se snažily zajistit mír uzavíráním dohod a smluv s okolními sousedy. Německo postupně obsadilo a připojilo v r. 1936 Porýní, 7. 7. 1937 napadlo Japonsko dosud neokupovanou Čínu, čímž byla zahájena válka v Asii a de facto druhá světová válka. V r. 1938 připojilo Německo k Říši Rakousko, následovala Mnichovská dohoda a Vídeňská arbitráž, odtržení československého pohraničí a v r. 1939 okleštění a rozpad ČSR, vznik Slovenského štátu a protektorátu Böhmen und Mähren.

Německo v r. 1939 postupně uzavřelo smlouvy o neútočení, či spolupráci se všemi svými sousedy, a nakonec, když evropské státy nechtěly, nebo nemohly uzavřít smlouvu o vzájemné pomoci s SSSR, (např. smlouva o vzájemné pomoci mezi ČSR a SSSR, podmíněná pomocí Francie, ztroskotala na faktu, že Polsko nedovolí průjezd, ani přelet Rudé armády přes svoje území), byl uzavřen pakt o neútočení Molotov – Ribentrop i s jeho tajným dodatkem o rozdělení sfér vlivu (viz. předchozí tabulka).

1.9.1939 bylo napadeno Polsko Německem a zahájena 2. světová válka v Evropě, následně, poté, co bylo Polsko poraženo, obsadil Sovětský svaz podle dohody Molotov – Ribentrop část Polska.

Záměry a cíle nacistického Německa byly dalekosáhlé a nanejvýše zrůdné. Stručně a jasně je vyjádřil zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich bezprostředně po nástupu funkce v Praze – Likvidace slovanských a jiných „méněcenných“ národů a světovláda germánské rasy. Holocaust a vyhlazovací koncentrační tábory byly toho součástí. Jeho projev je uveden v příloze č. 2.

V r. 1940 pokračovalo nacistické Německo v dobývání a obsazování okolních států. První bylo Dánsko, následovalo Norsko, Belgie, Nizozemsko, Lucembursko a nakonec Francie, která v červnu kapitulovala; kapitulace byla podepsána v témže železničním vagoně, ve kterém podepsalo kapitulaci císařské Německo po prohrané 1. světové válce. Poslední, kdo měl být ovládnut před tím, než bude zahájena válka s SSSR, byla V. Británie, která měla být poražena v letecké bitvě a následně obsazena. Británie se však ubránila, a to i za pomoci letců z okupovaného Československa.

V květnu 1940 byla také zahájena válka v Africe. Italsko-německé jednotky (Rommelův Afrika korps), chtěly dosáhnout a ovládnout Suezský průplav, ovládaný Brity. Tento záměr se nezdařil a v severní Africe byla válka vedena až do r. 1943.

Státy OSY – Německo, Itálie, Maďarsko a Bulharsko – napadly v dubnu 1941 a ovládly Jugoslávii, Řecko a Krétu čímž došlo k úplnému ovládnutí Evropy (až na Iberský poloostrov). Bylo možné zahájit válku proti SSSR, kde byl žádaný „životní prostor" a obrovské přírodní bohatství, se kterým chtěl Hitler vládnout světu. Německo mělo k dispozici veškeré průmyslové kapacity Evropy, a díky své zvrhlé ideologii o méněcenných rasách, především o slovanských národech, židech, cikánech a dalších, postupně i dostatek otrocké pracovní síly v koncentračních táborech.

Tabulka č. 6: Účastníci války podle válčících stran

Státy Osy a jejich spojenci	**Protihitlerovská koalice na východní frontě**
Německo	SSSR
Itálie	V. Británie **
Japonsko	USA**
Maďarsko	Polsko (od r. 1943)
Slovenský štát	ČSR (od r. 1943)
Chorvatsko	Jugoslávie (od r. 1944)
Bulharsko (do r. 1944)	Tuva*
Rumunsko (do r. 1944)	Bulharsko (od r. 1944)
Finsko (kooperace do r. 1944)	Rumunsko (od r. 1944)
Španělská Modrá divize	Kanada (od 1944)**
Francouzská divize dobrovolníků	Austrálie (od 1944)**
Kromě toho bojovaly po boku Německa dobrovolnické divize SS následujících států	N. Zéland (od 1944)**
Belgie (2), Holandsko (2), Lotyšsko (2)	Svob. Francie (od 1943)
Ukrajina (1), Estonsko (1), Albánie (1)	Finsko (od r. 1944)
Rusko (2). Maďarsko (3), Itálie (1), Francie (1) Španělsko (1)(Podrobnosti v příloze.)	

** 1921-1944 samostatná republika mezi RSFSR a Mongolskem záp. od j. Bajkal*

***Od vylodění v Normandii na západní frontě*

22. 6. 1941 napadlo hitlerovské Německo Sovětský svaz, pro který tím začala Velká vlastenecká válka. Počátek byl pro Německo velmi úspěšný, za necelé 4 měsíce se Němci dostali k Leningradu (dnes Sankt Petěrburg) a na dostřel děl

k Moskvě. Byli však odraženi a Moskvu nikdy neobsadili. Současně 7. 12. 1941 napadlo Japonsko Pearl Harbour a USA vyhlásily válku Japonsku. Nyní byla vedena válka v Evropě a Atlantiku (včetně Baltského, Středozemního a Černého moře), Asii a Pacifiku a v Africe.

Kdo na které straně bojoval, ukazuje tabulka č. 6. Za povšimnutí stojí i fakt, že některé státy bojovaly napřed na straně Německa a potom na straně spojenců – vítězů. Je také ale pravda, že to bylo většinou spojeno se svržením pronacistické národní vlády.

Válka v Evropě byla zpočátku válkou Německa a jím ovládaných zemí proti SSSR. Teprve později, od r. 1943 bojovaly po boku Rudé armády i jednotky jiných států. Po zimním ústupu německé armády od Moskvy v r. 1941 obnovilo Německo s příchodem jara a léta ofenzivní činnost a postoupilo ke Stalingradu (dnešní Volgograd) a k předhůří Kavkazu. V tři měsíce trvající bitvě o Stalingrad (listopad 1942 – leden 1943) byla nakonec polní armáda maršála Pauluse obklíčena a zničena. Byla to první vážná porážka nacistického Německa, které se z ní de facto už nevzpamatovalo. Když v létě 1943 zahájilo novou ofenzívu, neuspělo, a bitvou u Kurska, kterou toto střetnutí vyvrcholilo, ztratilo Německo definitivně strategickou iniciativu a už před Rudou armádou jen ustupovalo. Nutno podotknout, že této letní kampaně se zúčastnily také československé jednotky, které se zapojily do války s Německem v bitvě u Sokolova 8. 2. 1943 (19 měsíců po napadení SSSR).

V r. 1943 byla také ukončena válka v severní Africe. Italsko – německé jednotky byly spojeneckými britskými a americkými armádami vytlačeny na Sicílii, a zbytek jednotek, který se nestihl evakuovat, kapituloval 12. 5. 1943 na území Tunisu. To byl počátek osvobozování Itálie americkými a britskými jednotkami. Německé jednotky, které v Itálii bojovaly společně s italskými, se bránily na severu země až do 29. dubna 1945, kdy kapitulovaly.

6. června 1944 otevřeli spojenci druhou frontu na západě vyloděním v Normandii a čas existence nacistického Německa se začal rychle zkracovat. I když se Němci pokusili na přelomu roku 1944–1945 zvrátit vývoj války protiofenzívou v Ardenách, vítězný postup spojenců na západě ani na východě nebyli schopni zastavit. Rudá armáda dobyla Berlín, Hitler spáchal sebevraždu a 8. 5. 1945 byla podepsána bezpodmínečná kapitulace Německa, čímž skončila válka v Evropě.

Americká vojska ovládla Tichomoří, na města Hirošima a Nagasaki byly 6. a 9. srpna svrženy jaderné bomby. Kwantungská armáda však nekapitulovala. Sovětský svaz, v souladu se spojeneckými dohodami přesunul v červnu a červenci svá vojska na východ, vyhlásil válku Japonsku a v jediné válečné operaci ve dnech 9. 8. – 25. 8. 1945 rozdrtil japonskou Kwantungskou armádu v Mandžusku a Koreji, čímž operaci dokončil rozdrcením japonské armády. (Zajato bylo více než půl milionu osob.). Japonský císař vyhlásil kapitulaci Japonska již 15. srpna. Poté, 2. září 1945 podepsalo Japonsko bezpodmínečnou kapitulaci. Tímto dnem skončila Druhá světová válka, její důsledky však přetrvávají dodnes.

Druhá světová válka trvala 98 měsíců – více než 8 let, začala napadením Mandžuska a porážkou Japonska v Mandžusku i skončila. Válka v Evropě začala napadením Polska a trvala 68 měsíců – téměř 6 let. Následující schéma znázorňuje délku války v měsících na jednotlivých kontinentech.

Schéma č. 1 Doba trvání války na jednotlivých válčištích 2. světové války

Svět	7.7.1937						**98**	2.9.1945	
Asie	7.7.1937						**98**	2.9.1945	
Evropa			1.9.1939				**68**	8.5.1945	
VVV					22.6.1941		**50**	2.9.1945	
Pacifik					7.12.1941		**45**	2.9.1945	
Afrika				10.6.1940	**33**	16.5.1943			
2. fronta								**10**	8.9.1945
	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945

VVV- Velká vlastenecká válka vlastní zpracování

Druhá světová válka byla válkou totální, a to ve všech směrech – vojensky, když proti sobě stály mnohamilionové armády, které utrpěly mnohamilionové ztráty, ekonomicky, kdy celý svět živil potřeby armád a počty vyrobené techniky dosahovaly statisíců a někdy miliony kusů, i lidsky – v žádné předchozí válce nebylo zabito tolik vojáků a zejména civilistů. V žádné předchozí moderní válce nebyly plošně vypalovány obce a vražděni obyvatelé. Stará taktika spálené země dostala nové dimenze. V tomto se „vyznamenaly“ zejména jednotky SS, a to nejen v Sovětském svazu, kde se to provádělo cílevědomě na velkých prostorách, ale i v jiných zemích Evropy, včetně západních. Do těchto jednotek byli přijímáni i dobrovolníci z jiných zemí, téměř ze všech evropských, kromě Dánska a Československa. Tato skutečnost nás zatěžuje dodnes, kdy vlivem velmi napjaté mezinárodní situace a „chladných až ledových“ vztahů, jsou tyto myšlenky opět oživovány a vrahové z jednotek SS oslavováni jako bojovníci proti komunizmu. Bližší údaje o jednotkách SS a jejich zvěrstvech jsou uvedeny v příloze č. 3.

Výsledky 2. světové války

Zničená Evropa. Druhá světová válka skončila totální porážkou států OSY, okupací Německa i Japonska. Německo společně s Rakouskem, které se v r. 1938 stalo součástí Německa, bylo rozděleno na čtyři okupační zóny – americkou, britskou, ruskou a francouzskou, a to včetně hlavního města Berlína. Značná část Evropy byla zničena, zejména Německo, Polsko, evropská část SSSR, ekonomika taktéž rozbitá, zemědělství nedostatečné a obchod umrtvený. Spojené státy měly naopak rozvinutou a „rozjetou" ekonomiku, byly největším dodavatelem nejen válečné techniky do Evropy i do SSSR. Západní Evropu oživil Marshallův plán, východní Evropa v čele s SSSR jej odmítla.

Potrestání válečných zločinů. Zvěrstva totální války nacistického Německa byla odsouzena v procesech, které vedly vítězné mocnosti s představiteli Německa i Japonska.

Norimberský proces[91] byl soudní proces vedený Spojenými státy, Sovětským svazem, Francií a Velkou Británií proti hlavním představitelům nacistického Německa před Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku od 20. listopadu 1945 do 1. října 1946. Proces probíhal v Justičním paláci a je také označován jako Proces s hlavními válečnými zločinci. Soudil 24 nejdůležitějších představitelů nacistického Německa, i když někteří hlavní strůjci (Adolf Hitler, Heinrich Himmler a Joseph Goebbels) spáchali sebevraždu před začátkem procesu, Hermann Göring před vynesením rozsudku.

Následné norimberské procesy byly vedeny podle Zákona č. 10 Spojenecké kontrolní rady[92] před americkými vojenskými tribunály. Tribunál byl ustanoven na základě londýnské dohody o stíhání válečných zločinců z 8. srpna 1945 uzavřené mezi USA, SSSR, Velkou Británií a Francií. Direktiva č. 10 z 20. 12. 1945 zmocnila okupační mocnosti ke stíhání válečných zločinců v okupačních zónách pod jejich správou. Tyto procesy trvaly až do r. 1949. Poslední soudní procesy s konkrétními viníky, dnes již devadesáti letými a staršími jsou vedeny ještě dnes, ovšem pod jinou jurisdikcí.

Stejně tak byl zřízen i soudní tribunál v Tokiu, (The International Tribunal for Far East – Mezinárodní tribunál pro Dálný východ), který probíhal od 3. 5. 1946 do 12. 11. 1948. Podílelo se na něm jedenáct vítězných zemí (USA, SSSR, Velká Británie, Čína, Nizozemí, Francie, Austrálie, Nový Zéland, Kanada, Britská Indie a Filipíny). Zde bylo souzeno 28 představitelů japonské válečné kliky. Sedm z nich

[91] https://cs.wikipedia.org/wiki/**norimberský-proces**

[92] **Spojenecká kontrolní rada,** orgán vytvořený na zákl. dohody mezi SSSR, USA, Velkou Británií a Francií z 1. 5. 1945 o kontrolním mechanismu pro Německo. Byla složena ze čtyř vrchních velitelů spojeneckých armád a měla vykonávat svrchovanou moc na území Německa do splnění požadavků bezpodmínečné kapitulace. Přestala působit po odmítnutí záp. představitelů z 23.3.1948 podílet se nadále na její činnosti. https://encyklopedie.vseved.cz/**spojenecká kontrolní rada**

bylo odsouzeno k trestu smrti. Kromě toho bylo odsouzeno dalších 4200 Japonců podílejících se na válečných zločinech, 720 jich bylo popraveno.[93]

Odsun, úprava hranic. Jako každý takto rozsáhlý konflikt, i 2. světová válka měla vliv na utváření nových hranic, či nových států. Kromě toho na vznik války měli vliv i etničtí Němci, občané jiných, sousedních států, kteří se ve velké většině ztotožnili s nacionálně socialistickou ideologií Hitlera a působili proti státům, jichž byli občany – tzv. pátá kolona. Příkladem budiž čeští Němci v našem pohraničí a jejich podíl na rozbití Československa. V důsledku těchto skutečností rozhodly vítězné velmoci na konferenci v Postupimi o odsunu (transferu) této velmi početné skupiny lidí do Německa. Nejvíce jich bylo odsunuto z Československa a Polska.

Tak jako po 1. světové válce se měnily hranice a vznikaly nové státy, např. ČSR, tak i po 2. světové válce došlo k mnoha změnám. SSSR si ponechal pobaltské státy Litvu, Lotyšsko, Estonsko jako další svazové republiky, Oblast Kaliningradu a část Polska, jehož hranice se na západě posunuly až na linii řek Odra – Nisa a východní k Brestu (Východní Prusko zaniklo), dále Zakarpatskou Ukrajinu, která byla do 2. sv. války československá a na jihu část Besarábie. Z okupační zóny SSSR v Německu, se stala Německá demokratická republika. Hranice mnoha států v Evropě se významně změnily.

Organizace spojených národů. Z hlediska mezinárodně politického se vítězné mocnosti shodly na potřebě vytvořit místo Společnosti národů vzniklé po 1. velké válce, která selhala a další válce nezabránila, novou celosvětovou organizaci, aby již nikdy nedošlo k podobné apokalypse. Byla vytvořena Organizace spojených národů (OSN) a její orgány. Z války vyšly jako nejsilnější Spojené státy americké a Sovětský svaz. USA na konci války vyzkoušeli novou zbraň – jadernou pumu a staly se jediným státem, který takovou zbraní disponoval. Sovětský svaz zase měl na konci války velmi silnou pozemní armádu, kterou, až na výjimky, ponechal na jím osvobozeném území Evropy. Začaly vznikat „sféry vlivu" – sovětská a americká, které přetrvaly až do r. 1989.

Vznik NATO a Varšavské smlouvy. Válečné spojenectví však nevydrželo příliš dlouho. Demobilizace Rudé armády se protahovala, vítězná vojska zůstávala na území některých osvobozených států a vzhledem k demobilizaci západních spojenců a de facto neexistence německé armády, získával SSSR stále větší vojenskou převahu. Tato situace vyústila v založení organizace NATO (Washingtonská smlouva ze 4. 4. 1949) a po vstupu nového Bundeswehru do NATO i organizace Varšavská smlouva (1955). Svět se rozdělil opět na dva tábory, bývalí spojenci se stali rivaly, protivníky, v některých okamžicích až nepřátelé.

Sociální stát. Existence dvou bloků však byla také jednou z příčin, proč západní státy přistoupily na politiku vstřícnou zaměstnancům. Model „socialistického státu" východu s jeho bezplatným zdravotnictvím, školstvím, podporovaným

[93] https://ct24.ceskatelevize.cz/1434413-v-**tokiu**-skoncil-proces-s…

bydlením a dalšími sociálními programy, byl přirozeným vzorem zejména pro pracující za mzdu. Poskytování podobných výhod a podpor bylo proto prevencí proti možné nespokojenosti a sociálním protestům. Navíc se tím rozšiřovala střední třída a zvyšovala koupěschopnost obyvatelstva. Dnes je tento sociální stát do jisté míry překážkou pro globalizovaný kapitál a představuje pro vlády problém (např. momentálně ve Francii hnutí Žlutých vest).

Použitá literatura

Knižní tituly:

VESELÝ, Z.: Dějiny českého státu v dokumentech, třetí aktualizované vydání Professional Publishing, 2012, 591-600, ISBN 978-80-7431-064-5

Články v časopisech

BUDEN, Bohdan: *Po**k**ládejme si radikálnější otázky*, Právo – příloha Salon, 5.12.2019

Krejčí Oskar *Židovská válka v 21. století* (internetový časopis !Argument, 30.12.2019), ISBN 2570-6934

Internetové zdroje

Počet obětí II. světové války, dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/počet-obětí-druhé-světové-válkyWorld War II.,

World War II.: Tabulka Lidské oběti II. sv.války In: *Encyclopaedia Britannica DVD 2013.*

Norimberský proces: dostupné na: https://cs.wikipedia.org/wiki/norimberský-proces

Tokijský proces s válečnými zločinci, dostupné na: https://ct24.ceskatelevize.cz/1434413-v-tokiu-skoncil-proces-s…

Tabulka obětí II. světové války, dostupné: *World War II casualties anglická Wikipedie a Obete druhej svetovej vojny slovenská Wikipedie.*

Waffen SS: dostupné na https://cs.wikipedia.org/wiki/waffen-ss; nebo https://fronta.cz/divize-waffen-ss

Mosbacher, G.: Twitter velvyslankyně USA v Polsku 30.12.2019, 2:04, dostupné: Georgette Mosbacher@USAAmbPoland

Spojenecká kontrolní rada: dostupné na: https://encyklopedie.vseved.cz/spojenecká kontrolní rada

Informace o autorovi:

doc. Ing. Pavel Gavlas, CSc.,

Vedoucí kabinetu globální politiky Institutu globálních studií UJAK Praha,

Kromě problematiky světové politiky a vojenských analýz se věnuje i problematice nevojenské bezpečnosti. Přednáší na UJAK Praha, obor Mezinárodní vtahy a diplomacie.

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

Email: gavlas.pavel@ujak.cz

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

OBĚTI 2. SVĚTOVÉ VÁLKY

Stát / Území	Počet obyvatel 1939	Počet padlých vojáků	Civilní oběti	Oběti židovského holocaustu	Oběti celkem	% obětí z populace
Albánie	1 100 000	28 000		200	28 200	2,56 %
Austrálie	7 000 000	40 400	100		40 500	0,58 %
Barma	17 500 000		60 000		60 000	0,34 %
Belgie	8 400 000	12 100	52 000	24 000	88 100	1,05 %
Brazílie	41 500 000	1 000	1 000		2 000	0,00 %
Bulharsko	6 300 000	22 000			22 000	0,35 %
Československo	10 400 000[3] [4]	25 000	63 000	277 000	365 000[5]	3,51 %
Čína	530 000 000	3 000 000	7 000 000		10 000 000	1,89 %
Dánsko	3 800 000	1 300	1 800	100	3 200	0,08 %
Estonsko	1 100 000	35 000[6]	40 000[6]	1 000[7]	76 000	6,9 %
Etiopie	14 100 000	5 000	200 000		205 000	1,45 %
Filipíny	16 400 000	57 000	90 000		147 000	0,9 %
Finsko	3 700 000	95 000	2 000		97 000	2,62 %
Francie	41 700 000	212 000	267 000	83 000	562 000	1,35 %
Francouzská Indočína	24 600 000		1 000 000		1 000 000	4,07 %
Indie	386 000 000	87 000	1 500 000		1 587 000	0,41%
Indonésie	70 500 000		4 000 000		4 000 000	5,67%
Irák	3 700 000	1 000			1 000	0,03%
Írán	14 000 000	200			200	0,00%
Irsko	4 250 000		100		100	0,00%
Island	120 000		200		200	0,17%
Itálie	43 800 000	306 400	145 100	8 000	459 500	1,05%

Japonsko	72 000 000	2 000 000	600 000		2 600 000	3,61 %
Jižní Afrika	10 300 000	11 900			11 900	0,12 %
Jugoslávie	15 400 000	446 000	514 000	67 000	1 027 000	6,67 %
Kanada	11 300 000	45 300			45 300	0,4 %
Korea	23 400 000		60 000		60 000	0,26 %
Litva	2 500 000		212 000	141 000	353 000	14,12%
Lotyšsko	2 000 000		147 000	80 000	227 000	11,35%
Lucembursko	300 000		1 000	1 000	2 000	0,67 %
Maďarsko	9 200 000	300 000	80 000	200 000	580 000	6,3 %
Malajsie	5 500 000		100 000		100 000	1,82 %
Malta	300 000		1 500		1 500	0,5 %
Mongolsko	700 000	300			300	0,04 %
Německo	69 300 000	5 500 000	1 840 000	160 000	7 500 000	10,82%
Newfoundland	300 000	1 000	100		1 100	0,37 %
Nizozemsko	8 700 000	7 900	92 000	106 000	205 900	2,37 %
Norsko	2 900 000	3 000	5 800	700	9 500	0,33 %
Nový Zéland	1 600 000	11 900			11 900	0,74 %
Polsko	34 800 000	700 000	1 900 000	3 000 000	5 600 000	16,07%
Portugalský Timor	500 000		55 000		55 000	11,0 %
Rakousko	7 000 000		45 000	65 000	110 000	1,57 %
Rumunsko	19 900 000	316 000	56 000	469 000	841 000	4,23 %
Řecko	7 200 000	20 000	209 000	71 000	300 000	4,17 %
Singapur	700 000		50 000		50 000	7,14 %
Sovětský svaz	168 500 000	8 700 000	13 500 000	1 000 000	23 200 000	13,77%
Španělsko	25 500 000	4 500			4 500	0,02 %
Thajsko	15 300 000	5 600			5 600	0,04 %
Tichomořské ostr.	1 900 000		57 000		57 000	3,0 %

USA	132 000 000	407 300	11 200		418 500	0,32 %
Spojené království	47 800 000	382 600	67 800		450 400	0,94 %
Celkem	**1 971 470 000**	**22 756 700**	**34 026 700**	**5 754 000**	**62 537 400**	**3,17 %**

Použitá tabulka je z článků (*překladů*) *World War II casualties na anglické Wikipedii a Obete druhej svetovej vojny na slovenské Wikipedii.* Jak bylo uvedeno dříve, je to jedna z variant počtu obětí války, pohybujících se mezi 50 a 70 miliony.

1. *Archivovaná kopie. galaktis.cz [online]. [cit. 2012-06-16]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2013-12-05.*

2. *Archivovaná kopie. ksl.wz.cz [online]. [cit. 2012-06-16]. Dostupné v archivu pořízeném dne 2011-04-02.*

3. Ročenka odbojárov 2006, Slovenský zväz protifašistických bojovníkov, Bratislava, 2005, s. 1, ISBN 978-80-968005-8-2.

4. *KANGILASKI, Jaak; KASK, Virve; KUKK, Kalev, et al. Valge raamat eesti rahva kaotustest okupatsioonide läbi. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2005. Dostupné online.* ISBN 9985-70-19. *S. 41–42. (estonsky)*

5. http://www.eja.pri.ee/Catalog_eng.pdf

Příloha č. 2

Domníváme se, že je velmi potřebné připomínat si z velké části realizované záměry nacistů ve 2. světové válce zvláště v dnešní době, kdy se projevují silné tendence falšovat a překrucovat dějiny, ospravedlňovat zvěrstva nacistů a jejich pomahačů bojem proti komunizmu, tak jako se to děje např. na Ukrajině. Desítky milionů mrtvých, které si válka vyžádala, si takovou dehonestaci nezaslouží.

PROJEV REINHARDA HEYDRICHA O PLÁNECH NA LIKVIDACI ČESKÉHO NÁRODA

Tento projev pronesl Reinhard Heydrich v Sídle říšského protektora, v Černínském paláci, v Praze, 2. října roku 1941 – tři dny po převzetí funkce.

Příslušníci strany, pánové!

Z rozkazu vůdce jsem převzal před třemi dny vedení úřadu říšského protektora místo ochuravělého říšského protektora, říšského ministra von Neuratha.

Těší mne, že již dnes po třech dnech, mám příležitost pozdravit vás, spolupracovníky protektorátního štábu protektorátní vlády, úřednický sektor, především též představitele svrchovanosti strany v tomto bojovém prostoru – samozřejmě kromě svých užších spolupracovníků ve funkci náčelníka bezpečnostní policie a SD – také vás, páni vrchní zemští radové, kteří jste venku nositeli spásy a – jak doufám – bojových úkolů na poli správy.

Vůdcova směrnice, kterou jsem obdržel pro tento úkol, jejž považuji za omezený jak časově, tak i v jiném směru, tato vůdcova směrnice zní: Mám v tomto prostoru jednoznačně a se vší tvrdostí zajistit, aby obyvatelstvo, pokud je české národnosti, pochopilo, že se nelze vyhýbat realitě příslušnosti k říši a poslušnosti vůči říši; Němci musí vidět, že tato část říše je součástí říše a že zde na jedné straně požívá Němec ochrany a hraje vůdčí úlohu – má ji hrát, jak mu přísluší – ale že má i tomuto právu odpovídající povinnost chovat se a jednat jako Němec.

V politickém směru znamená to, co mi řekl vůdce, uznání linie, kterou zde až dosud udával z politického hlediska státní tajemník Frank. Znamená to současně

samozřejmý, lidský, reálný a přátelský předpoklad pro spolupráci mezi kamarádem Frankem a mnou.

Ještě krátce úvodem, pánové! Vy ve mně vidíte všeobecně náčelníka bezpečnostní policie a SD. Vidíte ve mně – v každém případě jsem si zvykl, že tomu tak ve správě je – muže exekutivy, jenž hledí podle možností vyřešit všechno jen exekutivně. Tento názor je chybný a falešný a já bych chtěl, dříve než vám řeknu něco o problémech tohoto prostoru, aby bylo i zde, jako často už jinde, jednoznačně jasno o pojetí, podle něhož se chápu svých úkolů jako náčelník bezpečnostní policie, jako SSmann a spolupracovník říšského vůdce SS, jako nacionální socialista.

SS (SD a bezpečnostní policie jsou součástí SS) jsou úderným oddílem strany ve všech otázkách zajišťování nacionálně socialistické ideje. Být úderným oddílem znamená být vždy před masou, být zvlášť dobře vyzbrojen, být schopný nasazení a rozumět boji. Úderný oddíl však také nedělá nic, co by se dálo bez vůle a bez plánu celého vedení. Předpokladem úkolu zajistit ideu však není a nemůže být jen snaha vidět věci pouze po vnější, výkonné stránce a plnit úkoly a rozkazy je vniknout hlouběji do problémů, vmyslet se do nich a jednat se znalostí věci, nedívat se na ně jen povrchně, ale hluboce se jimi obírat a pochopit je. Tak jednáme jako výkonné orgány, jsouce si vědomi poslání vůdce i říše, onoho poslání, jež vede přes velkoněmeckou říši k říši velkogermánské. Vůdce mi při odchodu řekl: Mějte na paměti, že vždy tam, kde vidím, že je ohrožena jednota říše, vyberu jednoho velitele SS a vyšlu ho z pověření říše, aby zachoval jednotu říše. Můžete si tak z těchto vůdcových slov odvodit celkové poslání SS, a tím i mé zvláštní poslání zde.

Říkám předem: Nemám v úmyslu lpět nyní na svém místě na jednom úkolu proto, že je pěkný a souvisí s ním reprezentace, nýbrž chápu svůj úkol zde jako bojový úkol, který mám splnit v zastoupení jiného, abychom mohli, až jej splním, ohlásit vůdci: „Můj vůdče, splnil jsem jej. Nyní se mohu opět věnovat svému hlavnímu poslání.“ Neznám však dosud dobu, jež je mi vymezena; budou-li to týdny či měsíce, to závisí na vyřešení, na problémech tohoto úkolu, to závisí na rozkazu vůdce.

Hovořil jsem o úkolech SS jako celku. Mohl bych je shrnout do hesla: „Nepřítel všech nepřátel a ochránce všeho německého“, a to má platit zejména pro tento prostor. Úkol „nepřítel všech nepřátel“ obsahuje hlavní směrnici pro naše policejní a zajišťovací úkoly, nejen v užším, ale i v širším smyslu slova. Nevidím v tom jen úkol zatýkat a předávat k odsouzení a dohlížet, ale chápu to jako systematické zkoumání nepřátelských vlivů, ale i vlastních chyb v jednotlivých oblastech života.

Jsem povolán jako „ochránce všeho německého“

Druhá stránka tohoto úkolu, „ochránce všeho německého“, má své zdůvodnění již ve vnější formulaci skutečnosti, že vůdce ustanovil říšského vůdce SS říšským komisařem pro upevnění němectví. A když jsem nyní převzal tento úkol zde,

v protektorátu, jsou oba tyto pilíře koneckonců též základy mé náplně úkolů: odrazit a potlačit vše nepřátelské a zajistit, avšak i plánovat pro budoucnost, všechny věci, které jsou dobré pro němectví a nutné pro budoucnost.

Nechte mne nyní trochu se rozmáchnout, abych právě celkové problémy také tohoto prostoru postavil do všeobecné souvislosti, abychom nebyli jako klapkami na očích omezeni jen protektorátními hranicemi.

Předpokladem pro válku, pro splnění této války, pro obsazení nutných prostorů a pro formování a utváření velkoněmecké a velkogermánské říše bylo vnitropolitické zabezpečení říše. Z toho především vyplývá a zde také začal původní vývoj úkolů SS a policie – kromě toho bylo naším úkolem plánovat podle osobních příkazů a směrnic vůdce v tehdejší cizině výzkumnou a průzkumnou metodou všechno to, co se během vývoje mohlo stát předpokladem pro mnohé politické, ale i vojenské úspěchy a události. K tomu pak přistupovala následkem politického vývoje v evropském prostoru nutnost a úkol zaměřit se na návrat Němců, řídit návrat občanů německé národnosti z prostorů, které jsou dnes na východě obsazeny našimi jednotkami, těch občanů německé národnosti, kterým by se bylo určitě stalo totéž, co se dnes děje občanům německé národnosti na Volze, kdyby vůdce nebyl rozkázal a dosáhl nanejvýš naléhavého převedení tohoto půl milionu občanů německé národnosti. A teď k samotné válce.

Musí nám být jasno, že všechny události posledních let, všechny vojenské a politické otázky, mají úžasnou organickou souvislost. Musíme mít také jasno v tom, že předpoklady této války a její následky vyžadují – při naprosto tvrdém vedení této války až do konce – aby se zachovala a dále vytvářela tato říše a aby byla dovedena k velikosti. Neboť všechny politické mezihry, ať diplomatické, zahraničně politické či jiné povahy, byly jen přípravnou prací velkých, jasných věcí, totiž těch, že nepřátelé říše, vedeni židy a svobodnými zednáři, si koneckonců kladli za cíl, že toto Německo, snažící se o vzestup svým vnitřním ideovým vedením nacionálního socialismu, že toto Německo je nebezpečím pro světové plány židovstva celého světa. Že proto bylo uděláno vše, aby se Německo stalo malým a aby je zničili. To proto, že poznali, že v dějinách Německé říše vždy, když už žid věří, že nás má na zemi, povstal odněkud z německého prostoru, z německých lidí, někdo, jenž dal dohromady Němce neslýchanou ideovou silou a svou osobností, stmelil je v jednotu a potom je vedl k velikosti a překonání nebezpečí a viděl, že jen tehdy mohl být německý vývoj rušen a brzděn, jestliže mohla přijít rána dýkou z německého prostoru.

Nyní jsme v Evropě obsadili pod vůdcovým vedením velmi mnoho prostoru, což je vojenským předpokladem pro další vedení války a její vítězné ukončení. Musíme si říci jasně, že obsazení tohoto prostoru v každém případě nebude v mnoha zemích přechodným, nýbrž konečným obsazením, přičemž je lhostejno, jaká bude forma kontaktu těchto prostorů s námi. To však znamená, že budoucnost

říše závisí na ukončení války, na schopnosti říše a na schopnosti lidí této říše získané prostory udržet, ovládnout a popřípadě s říší spojit. Závisí tedy na způsobu, jak jsme schopni s lidmi zacházet, vést je a spojit s námi. Musíme zde však rozlišovat velké skupiny, jednu skupinu tvoří prostory s germánskými lidmi, to je s lidmi, kteří jsou naší krve, a proto jsou vlastně našeho charakteru. To jsou ti, kteří špatným politickým vedením a vlivem židovstva jsou nějak pokřiveni, kteří teprve pomalu musí být dovedeni k základním prvkům současného myšlení. Jak to vidím, jsou to tyto prostory: Norsko, Holandsko, Flandry, později i Dánsko a Švédsko. Jsou to ty prostory, jež jsou osídleny Germány a které nějakým způsobem, a musíme si zde udělat jasno, zda v konfederaci, jako župa či nějak jinak, budou patřit k nám. Je jasné, že musíme nalézt vůči těmto lidem docela jiný způsob jednání než vůči národům jiné rasy, slovanským či podobným národům. Germána se musíme chopit tvrdě, spravedlivě, ale musíme jej vést lidsky, podobně jako vedeme náš národ, jestliže ho chceme udržet natrvalo v říši a chceme-li, aby s ní splynul.

U Slovanů je dobrota chápána jako slabost

Druhou skupinou jsou východní prostory, jež jsou zčásti osídleny Slovany, to jsou prostory, kde je třeba vědět, že dobrota bude chápána jen jako slabost, to jsou prostory, kde sám Slovan vůbec nechce, aby se s ním zacházelo jako s člověkem rovnoprávným, a je zvyklý, že pán si s ním nezadává. To jsou teda prostory, které máme nyní na východě vést a udržet. Jsou to prostory, v nichž musí jednou vládnout německá horní vrstva, po dalším vojenském vývoji budou sahat až hluboko do Ruska, až daleko k Uralu; tyto prostory musí být naší surovinovou základnou, jejich obyvatelé se stanou pracovníky pro velké, i kulturní, úkoly, a mám-li to říci docela drasticky, musí nám sloužit jako otroci. Jsou to prostory, s nimiž budeme vlastně nakládat, jako když se obepíná nová země na pobřeží hrází, tím způsobem, že se tam na východě vybuduje ohromný val z branných rolníků, aby se toto území už jednou uzavřelo proti bouřlivému přívalu z Asie, pak bychom je rozdělili příčnými valy, tuto půdu bychom postupně pro sebe získávali tím, že na okraji vlastního Německa, jež je osídleno německou krví, se pomalu bude vysouvat vždy jeden německý val za druhým, abychom tak postupovali s německým osídlováním na východ prostřednictvím německých lidí, kteří jsou německé krve. Z tohoto hlediska je třeba vidět všechny úkoly na východě, které tam musíme splnit. První val, o protektorátním území budu mluvit až potom, tvoří na východě obě provincie Gdansk – západní Prusko a župa Warta, které spolu s východním Pruskem a slezskými částmi ještě asi před rokem byly vcelku plně osídleny téměř 8 miliony Poláků; to jsou prostory, které se nyní musí osídlovat zcela systematicky Němci, aby se polský živel kousek po kousku, krok za krokem vytlačil. Jsou to prostory, jež musí být jednou celé osídleny Němci. Pak stále dál na východ, k Baltu, jenž jednou bude muset být osídlen jen Němci, přičemž musíme uvážit, které pokrevní části Lotyšů, Estonců a Litevců jsou schopny regermanizace či germanizace. Rasově

nejlepší živly jsou Estonci, na nichž jsou patrny švédské vlivy, pak přicházejí Lotyši a nejhorší jsou Litevci.

Dále se jedná o velkopolský prostor, jenž je nejbližší oblastí, která se musí zcela pozvolna osídlit Němci a z které se polský živel musí postupně zatlačit na východ. Pak přijde Ukrajina, jež má též žít především pod německým velením jako velká surovinová a vyživovací základna, když nejprve jistým přechodným řešením bude postupně vyloučena z velkoruského prostoru s tím, že se použije a využije jistých, v podvědomí ještě dřímajících, vlastních národních myšlenek, aniž dáme tomuto národu kulturní posilu či oporu, aniž bychom tam chtěli vypěstovat silnou inteligenci, aby tak nevznikla v pozdějších dobách nějaká opozice. Taková inteligence by se pod slabým vedením mohla po létech opět chtít odpoutat. Vcelku vzato platí tedy zde v prostorech na východě starý kolonizační princip, jenž však v protikladu k dřívější kolonizaci řádových rytířů a baltských baronů sleduje tu myšlenku, že jejími nositeli jsme my, naše krev, a že se na východě probouzí stará idea, idea řádových rytířů, jako stupeň k opanování prostoru, který nemůžeme úplně osídlit. A nyní, když máte před sebou celkový obraz, musí vám být jasné, že se českomoravský prostor natrvalo nesmí nikdy ponechat v takovém stavu, který by vůbec umožňoval Čechům tvrdit, že to je jejich prostor. Zde jde pouze o jedno, a to, že si nejdříve připomeneme, co je životně důležité a přednostní, jaké má tento prostor historické základy, že se rozhodneme, co tu vlastně jednou uděláme. Z čeho vyrostl tento prostor. Odkud jsou lidé, kam patří atd.

Čechy a Morava byly historicky citadelou Evropy

Chtěl bych se ještě dotknout jedné věci, doufám, že to nebude pro vás nic nového, ale přece jen bych to chtěl načrtnout. Musí vám být jasné, že v německých dějinách byly Čechy a Morava srdcem říše, srdcem, jež bylo v příznivých dobách vždy pevností němectví, že v dobách kolonizace byly stráží proti východu, že koneckonců – jak to dokumentuje i vývoj na kulturním poli – bývaly v dobrých dobách vždy pevností, a jak to řekl Bismarck, „citadelou Evropy“. To je odůvodněno i tím, že první říšská univerzita před Krakovem a před Vídní byla založena zde v Praze. Když se na to nyní podíváte pozorněji, bude vám bezesporu naprosto jasné, jakou osudovou dynamiku má tento prostor pro Německo a německé dějiny. V létech německých dějin, jež chceme nyní trochu probrat, přicházely rány dýkou ohrožující říši většinou z tohoto prostoru. Tedy právě v tom okamžiku, kdy říše vítězí, v tomto okamžiku je možné, aby se tady zasazovala rána dýkou dějinám a vývoji říše; ať to je třeba – ať už líčím kteroukoli etapu němectví – ať už to je třeba Marbod (Marobud) z Čech, který postupoval proti Arminovi z kmene Cherusků, ať to jsou slovanští věrozvěstové Cyril a Metoděj, kteří chtěli odtrhnout tento prostor pod pláštíkem náboženských církevních myšlenek východních církví a církevní cestou jej přivést k byzantské myšlence, ať již to byly vnější počátky

třicetileté války s pražskou defenestrací nebo ať je to v současné době pokus ohrozit říši ilegálním hnutím odporu a vpadnout tak říši do zad v jejím rozhodném osudovém boji proti bolševismu.

Pánové! To vše jsou věci, které mají zcela jasný logický sled týchž myšlenek a událostí, to jsou stejné rány dýkou z tohoto prostoru.

Avšak stejně tomu bylo i opačně, vždy když vedení říše poznalo, že tento prostor je rozhodující, že Čechy a Morava mají zároveň účast, osudový, rozhodující podíl na pozitivním plánování dějin. Známe jména, která zasáhla do kolonizace východu. Ať je to král Otakar, který nakonec při kolonizaci východu dospěl jako úderný oddíl proti východu až ke Královci a toto město založil, ať je to doba Karla IV. nebo boje Bedřicha Velikého, bitva u Hradce Králové nebo i dnes nekonečná, dějinná a osudově rozhodná vůdcovská síla Adolfa Hitlera, jenž teď ve dvou etapách definitivně získává tento prostor, když z něho, z nepřátelské základny, dělá pevnost pro naše nasazení a naše boje proti bolševickému nepříteli.

A teď k současné situaci. Řekl jsem, že dnes rozhodně vývoj spěje k nové ráně dýkou. V posledních týdnech prožíváme vývoj, charakterizovaný sabotážemi, teroristickými skupinami, ničením úrody, zpomalováním práce, což zcela jasně organizuje velká odbojová organizace. Tento vývoj, i když nevede k aktivnímu povstání, přece jen zcela systematicky připravuje všechno, co má být připraveno pro okamžik, až přijde čas uvrhnout toto území ke škodě říše do nebezpečného neklidu. I kdyby to bylo jen to, že nepřítel vede a chce české obyvatelstvo vést ke vzpouře, chce, abychom utrpěli citelnou ztrátu, že jde o pracovní výkon ve zbrojním průmyslu a citelný neklid, což nakonec může být vzorem pro ostatní obsazená území. Stav v posledních týdnech byl takový, že se už dalo říci, že jednota říše byla jednoznačně ohrožena, tento prostor pod povrchem tak vřel, že se jedině dá říci, tady se musí včas zasáhnout. A chtěl bych říci zcela otevřeně, že vinu nenese jen protivník, vinu máme také my, Němci, neboť v tomto prostoru ne všichni Němci, kteří sem přišli, si uvědomili, že to je bojová oblast, bojový prostor, kde každý jednotlivý Němec, bez ohledu na kompetenci, musí též jako bojovník pro německví zvítězit. Každý Němec, jenž zde vyniká, musí se cítit politickým vojákem vůdce, musí vidět zcela jasně základní linii v tomto prostoru, musí vědět, že základní linií je zajištění tohoto prostoru, boj proti veškeré české samostatnosti, a musí při zacházení s jednotlivci chápat, že Čech je Slovan a že také Čech si vykládá každou měkkost jako slabost. Že je to šílenství povolit v jednotlivých případech, protože ten druhý to neuzná, ihned toho využije a vyloží si to jako slabost; jakmile se mu povolí, přijde podruhé s větším požadavkem. Na víc je však v tomto prostoru třeba, aby si nikdo nemyslel, což Němec velmi často dělá, že je v německém prostoru, že je to právě taková provincie jako v říši a že je možné zde spravovat od stolu stejnými správními metodami, což naprosto nikdy nepůjde. Správní rozdělení tohoto prostoru, viděno z německé strany, je pouze jedním z prostředků a metod, jak tento prostor definitivně ovládnout a vést. Je to systém, který nemůžeme srovnávat se

správním rozdělením a metodami správy, jež platí v říši, vůči německým lidem. K tomu však přistupuje ještě základní myšlenka: veškeré počínání německých lidí v tomto prostoru musí být v tomto okamžiku usměrňováno naprosto jednoznačně, totiž tak, že vzhledem k válce a z taktických důvodů nesmíme připustit, aby se Čech v jistých věcech rozzuřil a vybuchl, i když musíme být v tomto okamžiku z jistých taktických důvodů tvrdí, musíme přesto jednat tak, aby si Čech, nemá-li žádné jiné východisko, nemyslel, že teď právě musí vyvolat povstání. Základní linie však musí, ač nevyslovena, i při takovém jednání platit: tento prostor se jednou musí stát německým a Čech tady nemá už koneckonců co pohledávat. To jsou věci, které můj úkol zde rozdělují na dvě velké a jasné etapy a oblasti činnosti. Jedna je blízká – zaměřená na válku – druhou začíná dalekosáhlý konečný úkol. První, blízká, je diktována potřebami vedení války. Potřebuji v tomto prostoru klid, aby dělník, aby český dělník zde nasadil pro německé válečné úsilí plně svou pracovní sílu a abychom nezdržovali při zdejším obrovském válečném průmyslu přísun a další rozvoj zbrojního průmyslu.

Dej pozor, jsou to Češi!

K tomu patří i to, že se přirozeně musí dát českým dělníkům tolik žrádla, mám-li to tak zřetelně říci, aby mohli splnit svou práci. Ale i to, abychom dávali pozor, aby Čech nevyužil podle svého zvyku tohoto nouzového stavu říše, aby si nevydobyl pro sebe soukromé a vlastní české výhody. Tento blízký úkol předpokládá, že Čechovi nejprve ukážeme, kdo je pánem v domě, aby věděl přesně, že zde diktuje německý zájem a že zde koneckonců má rozhodné slovo říše, říše zastoupená vedením na tomto území, tedy též vámi, pánové. Říše nenechá se sebou žertovat a je prostě pánem v domě, to znamená, že ani jediný Němec nic Čechovi neodpouští, asi tím způsobem, jako je tomu v říši se židovstvem, aby neexistoval jediný Němec, jenž by řekl, ale ten Čech je přece slušný. To byl problém židovské otázky v říši, a můžete si představit, jak by takhle dopadlo řešení židovské otázky. Když všichni nebudeme zjevně držet pospolu a navenek nevtvoříme vůči češství jedinou frontu, bude Čech hledat stále zadní vrátka, jimiž vyklouzne chytrácky ven. O otázce, zda můžeme o jednotlivci říci, to je skutečně slušný chlap, se bude uvažovat teprve tehdy, až přistoupíme k tomu, abychom začali s dalekosáhlým konečným řešením úkolu, tedy při otázce poněmčování a podobných problémech. Přitom nesmíme zapomenout na jedno: že navenek, co se týká kultury, a to zejména důležité, si nesmíme zadat, aby si Čech nemohl dělat legraci z toho, jak se Němec chová. Němec si nemůže dovolit, aby se v lokálu ožral; tady musíme být zcela otevření: jestliže se někdo sežere, jestliže si popustí uzdu, proti tomu nikdo nic nemá, ale má to dělat mezi svými čtyřmi stěnami nebo v kasinu. Čech musí vidět, že Němec, ať ve službě, či v soukromí, se umí chovat, že je pánem od hlavy až k patě. A proto jsem nařídil, abychom dostali zde v Praze německou ústřední policejní stráž, která se bude starat především o to, aby se též Němci v tomto prostoru chovali řádně. Neboť Němec, který není vychován, jak se na vůdcovskou

úlohu sluší, ten se sice cítí jako pán v domě, ale ve falešném směru, a vede si ke škodě říše hůře, než si sám dovede představit.

Dále očekávám, že vám bude při zacházení s Čechy jasné, že je třeba též jistých taktických předpokladů. Když např. vydám nařízení tisku, musí napsat bez reptání to, co potřebuji. Přesto budu samozřejmě udržovat s Čechy korektní společenský styk, přičemž musím vždy dávat pozor, abych nepřekročil hranice, abych si v každém okamžiku říkal: Dej pozor, jsou to ale Češi! Rozumíte? Stýkáme-li se z taktické nutnosti s Čechy, kteří nám slouží, i pak je nutno se vždy vracet k myšlence: Jsou to ale Češi.

Něco jiného je, a to je nejpodstatnější, že při vší tvrdosti se opravdu staráme o věci, které skutečně nejsou v pořádku. Neboť nemá žádný význam, když Čecha mlátím a se vší námahou a působením policie přivádím k tomu, aby pracoval, když on skutečně nedostává to, co potřebuje, aby měl fyzickou sílu vykonávat svou práci. V tomto směru se konala na návrh státního tajemníka Franka porada u vůdce, na níž byl přizván tajemník Backe, a my pravděpodobně přistoupíme, prosím, abyste si toto vše nechali pro sebe, než to bude uveřejněno, neboť se to musí náležitě propagačně upravit, pravděpodobně přistoupíme ke zvýšení přídělu tuku pro české dělníky, tak okolo 400 gramů, to je množství, o němž se už dá mluvit. Abych to šikovně využil k propagačním účelům, spojím to s myšlenkou: vy, čeští dělníci venku, buďte raději zticha, jinak by se mohla také stát, že bude příděl tuku opět menší. To vše jsou věci, které se musí správně psychologicky uchopit. A nyní k otázce celé propagandistické linie. Viděno ve velkých obrysech, musí se stále více zdůrazňovat myšlenka o svatém Václavu v jejím dějinném vývoji, neboť jestliže Češi svatého Václava oslavují, nemusíme jej líčit jako svatého Čecha, nýbrž tak: svatý Václav byl mužem, jenž pochopil, že český národ může žít jen spolu s německým prostorem. To se musí správně psychologicky uplatnit a obrátit zbraň; když tedy Češi oslavují svatého Václava, vlastně dokazují, že měl pravdu. To je to, co se dá historicky využít.

Myslet si můžeš co chceš, ale pracovat budeš pro nás!

Za druhé je třeba pro nejbližší dobu války jasně Čechům ukázat: ať nás miluješ nebo ne, ať pomýšlíš na samostatný stát později nebo ne, důležité je, že přinejmenším teď uznáváš, že by to bylo pro tebe v tomto okamžiku jen škodlivé, kdybys vyvolal povstání anebo kladl odpor. To je taktika a linie, kterou, myslím, musíme v tomto okamžiku sledovat. Ty lidi nezískáme, to nechceme, a ani by se nám to nepodařilo. Budeme jen prakticky všem vysvětlovat – propagandou a opatřením atd. – docela jasně, že pro Čecha je reálně nejpříznivější, když v tomto okamžiku hodně pracuje, i když si tajně myslí, půjde-li to s říší přece jen dolů, pak budu mít opět svou svobodu. To nám může být úplně jedno; hlavní věc je, že je klidný, neboť my potřebujeme klid a ticho pro konečné získání tohoto prostoru. Základní linie musí být jasná, avšak i taktika musí být jasná, každý Němec, který tuto základní

linii nemá, a základní linie může být jen nacionálně socialistická, musí pryč. Kdo v taktickém jednání s Čechy opět ustupuje, toho zde nepotřebujeme, takoví Němci zde nemají co pohledávat.

Prosím vás zcela otevřeně, pokud se to týká vás či vašich spolupracovníků, řekněte mi zcela otevřeně: Tak, jak jsi to tu řekl, tak to nemohu dělat, prosím, nech mne odejít domů. Pánové, pustím bez reptání každého, aniž ztratí svou kvalifikaci, jenž je dost poctivý, aby to řekl. Ale velice tvrdě zasáhnu, jestliže během mé činnosti tyto myšlenky neuzná a nebude se jimi řídit. K tomu přistupuje i přísný dohled nad těmi říšskými Němci, kteří zde z důvodů osobní touhy po zisku při arizaci jen škodí vážnosti říše. To jsou ti, kteří udávají, že zde pracují v zájmu němectví, mají však na zřeteli ve skutečnosti pouze svůj měšec a svůj mamon.

Když se budeme na věci dívat takto, platí jako nejbližší úkol toto: základní linie je jasná, taktika je jasná, tedy všechna opatření závisejí jen na užitku pro vedení války říší, závisejí na tom, aby byla zachována základní linie, na tom, že to při taktice nepřeženeme a základní linii neuškodíme. Závisejí koneckonců na tom, abychom měli zcela jasně před očima, že vše, co se zde musí stát, je právě jen řešení pro nejbližší budoucnost, čímž nesmí utrpět konečné řešení.

A nyní, pánové, několik myšlenek o konečném řešení, musí s sebou přinést toto:

1. Tento prostor musí být jednou definitivně osídlen Němci. Tento prostor je srdcem říše a nemůže trpět, to ukazuje německý vývoj v historii, aby z tohoto prostoru přicházely znovu a znovu rány dýkou proti říši. Nechci však snad říci o konečném poněmčení tohoto prostoru: pokusíme se tedy teď podle staré metody poněmčit českou verbež, nýbrž říkám docela střízlivě: začíná to věcmi, s nimi můžeme už dnes maskovaně začít. Abychom získali přehled o tom, kdo z lidí v tomto prostoru je schopen poněmčení, musím provést soupis v rasově národnostním smyslu. To tedy znamená, že musím získat nejrůznějšími metodami, nejrůznějšími oklikami příležitost, abych jednou ohodnotil veškeré obyvatelstvo z hlediska rasového a národnostního. Ať už pomocí rentgenu, prohlídkami ve škole, nebo tím, že rasově přezkoušíme mládež při zdánlivém uložení pracovní služby. Musím mít celkový obraz národa a pak mohu říci, tak a tak vypadá obyvatelstvo. Jsou to takovíto lidé: jedni jsou dobré rasy a dobře smýšlející, to je pak jednoduché, ty můžeme poněmčit. Potom máme ostatní, co stojí na opačném pólu: jsou to lidé špatné rasy a špatně smýšlející. Ty musíme dostat ven. Na východě je hodně místa. Uprostřed zůstává střední vrstva, kterou musím přesně vyzkoušet. V této vrstvě jsou dobře smýšlející lidé špatné rasy a špatně smýšlející lidé dobré rasy. U těch dobře smýšlejících špatné rasy se to asi musí udělat tak, že je nasadíme do práce někde v říši jinde a budeme se starat o to, aby už neměli děti, protože je nechceme v tomto prostoru dále rozvíjet. Ale nesmíme je odradit. To vše je řečeno

jen teoreticky. Pak zůstávají špatně smýšlející lidé dobré rasy. Ti jsou nejnebezpečnější, poněvadž je to rasově dobrá vůdcovská vrstva.

Musíme uvážit, co s nimi uděláme. U jedné části špatně smýšlejících lidí dobré rasy nezbude nic jiného, než se pokusit usídli je v říši, v čistě německém prostředí, poněmčit je a převychovat jejich smýšlení nebo, když to nepůjde, postavit je nakonec ke zdi; poněvadž vystěhovat je nemohu, neboť by tam na východě vytvořili vedoucí vrstvu, která by se postavila proti nám.

To jsou zcela jasné, zásadní myšlenky, které musí být vodítkem. Kdy se to stane, to je otázka, kterou musí rozhodnout vůdce. Ale plánovat a shromažďovat materiál, to jsou věci, s nimiž už můžeme začít. Musíme materiál přezkoušet, musíme využít možností, které tu jsou. Např. Pozemkový úřad, když ho nasadíme správně politicky opačným směrem, než to udělali kdysi Češi, může nám už dnes v jakési kostře dát nekonečně mnoho, takže věřím, že za krátkou dobu, kterou tu asi budu, mohu již položit v mnohém základ pro národností záležitosti. K tomu přistupuje ještě toto: musí nám být jasno, že tyto věci je možné uskutečnit v celém tomto plánovacím období, v této nejbližší době boje, jen jestliže budou také jednotně řízeny a plánovány. Je samozřejmě jasné, že např. různí krajští vedoucí, kteří nyní patří do čtyř žup, sami uvažují a plánují v rámci celkové linie, která prospívá též župě. Ale přece bych rád, abyste nejprve viděli jedno: primárním je ovládnutí a definitivní podmanění tohoto prostoru, na pozdější dělení – pánové a příslušníci strany – je času dost později. Nejprve musí být tento prostor zvládnout, což nedokáži, nebude-li řízen z jednoho ústředí. Nemohu s Čechy zacházet podle čtyř různých dílčích metod. To je též smyslem kancléře strany, kterou zde zřídil styčný úřad kancléře strany pod vedením župního vedoucího dr. Juryho a pod praktickým pracovním vedením příslušníka strany Schulte-Schomburga. Určitě budu vycházet vstříc všem přáním a potřebám žup ve všech záležitostech. Pouze v jediném nenajdete u mne slyšení, a to tam, kde to bude narušovat to primární, totiž nutnost podmanění a koneckonců upevnění tohoto prostoru. Avšak předpokládám, že jste nacisté, a nacista konečně ví, že celkový zájem říše je primární a že teprve pak přicházejí zájmy vlastní.

Sídlo říšského protektora, Černínský palác, Praha, 2. října 1941

Literatura:

© Václav Král: Chtěli nás vyhubit, Praha 1961, str. 125 až 137

© Zdeněk Veselý: Dějiny českého státu v dokumentech, třetí aktualizované vydání Professional Publishing, 2012, str. 591-600, ISBN 978-80-7431-064-5

V KNIZE Č. Amorta ATENTÁT je dokument č. 9 „Záměry okupantů s českým lidem“ ze 4. února 1942, neúplný projev Heydricha před představiteli německé moci, pronesený po 4 měsících působení v Praze. (str. 126-142)

Příloha č. 3

Přehled divizí Waffen-SS

Oddíl SS, který vznikl ještě před tím, než se A. Hitler stal říšským kancléřem, byla nearmádní jednotka určená k osobní ochraně vůdce a měla asi 200 osob. Postupně z této složky stala armáda čítající na 40 divizí. Tyto jednotky SS tvořily divize tří skupin (kategorií):

První skupinu tvořily divize postavené z říšských Němců, a to divize tankové, pancéřových granátníků, horské divize a jízdní divize.

Druhou skupinu tvořily divize složené z dobrovolníků ze západních germánských a nordických zemí, a to výhradně divize pancéřových granátníků.

Třetí skupinu tvořily divize složené z dobrovolníků východních zemí, označované jako waffen-Grenadier Division der SS. Takových divizí bylo 14, a v některých zemích, jako je Ukrajina, nebo Lotyšsko, se dnes opět oslavují jejich příslušníci, oslavují různá výročí, pořádají pochody a noční pochodňové pochody, staví se jim pomníky a oživuje se jejich „boj proti komunizmu“. Přitom tito lidé se nejvíce provinili na vlastních spoluobčanech, protože byli použiti především proti nim, dělali špinavou práci za Němce.

Divize SS složené z říšských Němců (celkem 18)

1. SS-Panzer-Division Leibstandarte SS Adolf Hitler *1. tanková divize SS Leibstandarte Adolf Hitler - 28. května 1940 u Wormhoudtu zmasakrovala pod velením SS-Brigadeführera Wilhelma Mohnkeho 80 britských zajatců. Působila ve Francii, poté se přesunula na Ukrajinu, její jednotky se střetly v bitvě u Sokolova s 1. čs. armádním sborem. od 5. června 1943 se účastnila bitvy u Kurska, kde měla těžké ztráty, byla přesunuta do Itálie, kde páchala masakry civilního obyvatelstva, v říjnu 1943 převelena na Balkán, poté bojovala s Rudou armádou, do března 1944 byla prakticky zlikvidována. Byla přesunuta na západ do Belgie, kde byla doplněna a určena k odražení spojenecké invaze. Dne 17. prosince 1944 provedla jednotka Kampfgruppe Peiper tzv. Malmédský masakr, při kterém postřílela 71 amerických zajatců.*

2. SS-Panzer-Division Das Reich *2. tanková divize SS Das Reich – roku 1940 působila ve Francii, v březnu 1941 se přesunula na Balkán, účastnila se německé invaze do SSSR. Utrpěla velké ztráty, byla stažena k odpočinku do Německa a Francie. Počátkem roku 1943 se účastnila bojů u Charkova, v únoru 1944 byla stažena zpět do Francie. Zde provedla několik masakrů. Např. 10. června 1944 jako odplatu za útok partyzánů oběsili její příslušníci 99 civilistů v Tulle. Téhož dne provedla masakr ve vesnici Oradour-sur-Glane, kde bylo brutálním způsobem zavražděno 642 civilistů včetně 207 dětí.*

3. SS-Panzer-Division Totenkopf *3. tanková divize SS Totenkopf - základem této divize byly jednotky SS-Totenkopfverbände, které prosluly vyvražděním polské elity a likvidací polských Židů v roce 1939. 27. května 1940 provedli příslušníci divize SS Totenkopf masakr ve francouzské vesnici Le Paradis, kde postříleli přes sto britských vojáků, kteří se vzdali. Při operaci Barbarossa útočila divize z východního Pruska. Utrpěla velké ztráty, koncem roku 1942 byla stažena do Francie. Počátkem roku 1943 byla převelena na východní frontu, některé její jednotky se střetly v bitvě u Sokolova s 1. čs. armádním sborem. I když její některé jednotky bojovaly v Itálii proti partyzánům, divize Totenkopf zůstala na východní frontě do konce války*

4. SS-Polizei-Panzergrenadier-Division 4. divize pancéřových granátníků SS Polizei - 10. června 1944 zmasakrovala 300 obyvatel řecké vesnice Distomo.

5. SS-Panzer-Division Wiking *5. tanková divize SS Wiking.*

6. SS-Gebirgs-Division Nord *6. horská divize SS Nord.*

8. SS-Kavallerie-Division Florian Geyer *8. jízdní divize SS Florian Geyer.*

9. SS-Panzer-Division Hohenstaufen *9. tanková divize SS Hohenstaufen.*

10. SS-Panzer-Division Frundsberg *10. tanková divize SS Frundsberg.*

11. SS Freiwilligen-Panzergrenadier-Division Nordland *11. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Nordland.*

12. SS-Panzer-Division Hitlerjugend *12. tanková divize SS Hitlerjugend.*

16. SS-Panzergrenadier-Division Reichsführer-SS *16. divize pancéřových granátníků SS Reichsführer-SS – 12. srpna 1944 provedla v italské vesnici Sant'Anna di Stazzema masakr, při kterém bylo povražděno kolem 560 mužů, žen i dětí. Dále jako odvetu za činnost partyzánů provedla ve dnech 29. září až 5. října 1944 v italském Marzabottu a okolních obcích masakr, při kterém bylo povražděno několik stovek civilních osob. Některé zdroje mluví o 700, jiné o 955 mrtvých. Mimo jiné bylo zmasakrováno 250 dětí včetně kojenců, 316 žen, 142 osob starších 60 let a 5 kněží.*

17. SS-Panzergrenadier-Division Götz von Berlichingen *17. divize pancéřových granátníků SS Götz von Berlichingen.*

24. Waffen-Gebirgs-Division der SS Karstjäger *24. horská divize SS Karstjäger.*

35. SS- und Polizei-Grenadier-Division *35. divize policejních granátníků SS* nikdy nedosáhla plného stavu.

36. Waffen-Grenadier-Division der SS *36. divize granátníků SS - z jednotek SS si získala nejhorší pověst. Velel ji Oberführer SS Oskar Dirlewanger - sadista, který byl roku 1920 uvězněn pro zneužívání mladistvých. Jednotka prováděla ty nejhorší masakry civilního obyvatelstva v Sovětském svazu a Polsku, vypalovala vesnice, znásilňovala ženy, loupila. Běžným způsobem tzv. „pacifikace" bylo, že*

lidé z vesnice byli nahnáni do kostela nebo největší budovy, kam byly poté nahá-zeny granáty a celá vesnice byla zapálena, příp. lidé byli upáleni zaživa. Divize se též účastnila potlačování Slovenského národního povstání a Varšavského po-vstání.

38. SS-Grenadier-Division Nibelungen *38. divize pancéřových granátníků SS Nibelungen dosáhla stavu jednoho pluku.*

39. Gebirgsdivision der SS *39. horská divize SS.*

Dobrovolnické divize SS germánských a nordických evropských států v sestavě Německé armády (celkem 10)

7. SS-Freiwilligen-Gebirgs-Division Prinz Eugen *7. dobrovolnická horská divize SS Prinz Eugen - bojovala proti partyzánům v Jugoslávii.*

18. SS-Freiwilligen Panzergrenadier Division „Horst Wessel“ *18. dobrovol-nická divize pancéřových granátníků SS Horst Wessel - část divize byla na podzim roku 1944 nasazena proti slovenským povstalcům.*

22.SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division Maria Theresa *22. dobrovolnická jízdní divize SS Maria Theresa - vznikla na jaře 1944, sloužili v ní maďarští etničtí Němci (Volksdeutsche).*

23. SS-Freiwilligen-Panzergrenadier-Division Nederland (niederlandische Nr.1) *23. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Nederland (holandská č. 1).*

27. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Langemarck (flämische Nr. 1) *27. dobrovolnická divize pancéřových granátníků SS Langemarck (vlámská č. 1) do-sáhla stavu jednoho pluku.*

28. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Wallonien *28. dobrovolnická divize granátníků SS Wallonien (valonská) dosáhla stavu jednoho pluku.*

31. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division *31. dobrovolnická divize granátníků SS - Jejími příslušníky byli zejména Volksdeutsche z Chorvatska, Maďarska a za-hraniční dobrovolníci. Je možné, že v ní působili i Němci z Protektorátu, byla vy-tvořena z personálu a frekvententů škol a kurzů Waffen-SS z území Protektorátu.*

32. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division 30.Januar *32. divize pancéřových granátníků SS 30.Januar* nikdy nedosáhla plného stavu.

34. SS-Freiwilligen-Grenadier-Division Landstorm Nederland.

34. dobrovolnická divize granátníků SS Landstorm Nederland dosáhla stavu jednoho pluku.

37. SS-Freiwilligen-Kavallerie-Division Lützow *37. dobrovolnická jízdní di-vize SS Lützow.*

Divize SS východních, neárijských, států v sestavě Německé armády (14)

13. Waffen-Gebirgs-Division der SS Handschar (kroatische Nr. 1) *13. horská divize SS Handschar (chorvatská č. 1) – vznikla v roce 1943 z chorvatských muslimů pro potřeby protipartyzánského boje.*

14. Waffen-Grenadier-Division der SS (ukrainische Nr. 1) *14. divize granátníků SS (ukrajinská č. 1) -mimo jiné se účastnila potlačování Slovenského národního povstání.*

15. Waffen-Grenadier-Division der SS (lettische Nr. 1) *15. divize granátníků SS (lotyšská č. 1).*

19. Waffen-Grenadier-Division der SS (lettische Nr.2) *19. divize granátníků SS (lotyšská č. 2).*

20. Waffen-Grenadier-Division der SS (estonische Nr.1) *20. divize granátníků SS (estonská č. 1).*

21. Waffen-Gebirgs-Division der SS Skanderbeg (albanische Nr.1) *21. horská divize SS Skanderbeg (albánská č. 1) - vznikla v dubnu 1944, tvořili ji etničtí Albánci z Kosova (muslimská).*

23. Waffen-Gebirgs-Division der SS Kama (kroatische Nr.2) *23. horská divize SS Kama (chorvatská č. 2) - vytvořena v Chorvatsku roku 1944 z německých důstojníků, etnických Němců a bosenských muslimů, byla rozpuštěna koncem roku 1944 a zbytky se staly součástí nové 23. divize SS* (23. SS-Freiwilligen-Panzergrenadier-Division Nederland).

25.Waffen-Grenadier-Division der SS Hunyadi (ungarische Nr.1) *25. divize granátníků SS Hunyadi (maďarská č. 1).*

26. Waffen-Grenadier-Division der SS Hungaria (ungarische Nr.2) *26. divize granátníků SS Hungaria (maďarská č. 2)*

29. Waffen-Grenadier-Division der SS (russische Nr.1) *29. divize granátníků SS (ruská č. 1) - vznikla v roce 1941 v Brjansku jako protikomunistická občanská milice. Prováděla protipartyzánské akce v Bělorusku a na Ukrajině, páchala zločiny na civilním obyvatelstvu, brutálně zasáhla při povstání ve Varšavě. Divize byla vytvořena pouze z brigády Kaminskij, v r. 1944 přešla do Vlasovovy ROA a její číslo převuzala 29. italská divize SS.*

29. Waffen-Grenadier-Division der SS (italienische Nr.1) *29. divize granátníků SS (italská č. 1) dosáhla stavu jednoho pluku.*

30. Waffen-Grenadier-Division der SS (weissruthenische Nr.1) *30. divize granátníků SS (běloruská č. 1, uvádí se i jako ruská II.) - sloužili v ní Bělorusové, Rusové, Poláci, Ukrajinci, Tataři, Arméni.*

33. Waffen-Kavallerie-Division der SS (ungarische Nr.3) *33. jízdní divize SS (maďarská č. 3) Plného stavu nikdy nedosáhla, v r. 1945 zničena Sověty a její číslo převzala francouzská 33. divize SS.*

33. Waffen-Grenadier-Division der SS Charlemagne (französische Nr.1) *33. divize granátníků SS Charlemagne (francouzská č. 1)* nikdy nedosáhla plného stavu.

Zdroj: Wikipedia: Waffen SS: dostupné na https://cs.wikipedia.org/wiki/waffen-ss; nebo https://fronta.cz/divize-waffen-ss

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA A JEJÍ VLIV NA NOVÉ GEOPOLITICKÉ USPOŘÁDÁNÍ SVĚTA

Vít Rouč

Abstrakt

Předkládaný příspěvek se zabývá klíčovými dopady výsledků druhé světové války na nové geopolitické uspořádání světa a jimi vyvolané proměny mezinárodního systému a mezinárodních vztahů. Hlavním cílem je v této souvislosti nastínění výchozí situace a následných proměn v důsledku druhé světové války. Sledované změny se budou týkat Evropy, Afriky, Ameriky a Asie, rovněž bude přihlédnuto ke změnám a praxi diplomacie v kontextu sledovaných událostí. Při reflexi tématu bude použit popis a analýza, která bude sledovat výše uvedené faktory. V článku jsou použity zejména české a zahraniční zdroje, které se zabývají zkoumanou problematikou.

Abstract

The present paper deals with the key impacts of the results of the Second World War on the new geopolitical organization of the world and their changes in the international system and international relations. The main aim in this context is to outline the initial situation and subsequent changes as a result of World War II. The monitored changes will concern Europe, Africa, America and Asia, as well as changes and practice of diplomacy in the context of the monitored events. A description and analysis will be used to reflect the topic, following the above factors. The article mainly uses Czech and foreign sources that deal with the researched issue.

Абстракт

В статье рассматриваются основные последствия результатов Второй мировой войны для новой геополитической организации мира и вызванные ими перемены международной системы и международных отношений. Основная цель в этом контексте состоит в том, чтобы наметить начальную ситуацию и последующие изменения в результате Второй мировой войны. Рассматриваемые изменения касаются Европы, Африки, Америки и Азии, а также изменений и практики дипломатии в контексте рассматриваемых событий.

Úvod

Druhá světová válka byla dosud největším a nejničivějším konfliktem v lidských dějinách. V geopolitické rovině její důsledky znamenaly překreslení téměř celé mapy světa. Na rozdíl od první světové války – Velké války, která měla především dopady na změnu poměrů v Evropě, podstatně méně na jiné části světa,

druhá světová válka a její dopady změnily systém mezinárodních vztahů a geopolitické „jistoty“, které evropské mocnosti kontinuálně budovaly od roku 1415, kdy se Portugalci objevili na severním pobřeží Afriky a zahájili éru velkých zámořských objevů.

Jestliže po první světové válce můžeme ještě hovořit o tom, že většina evropských mocností si udržela svůj geopolitický vliv v mimoevropských oblastech, byť s většími či menšími potížemi, druhá světová válka je zásadní příčinou vedoucí k zániku jejich dominance v mimoevropských oblastech. Rodí se zcela nový systém, ve kterém tradiční evropské mocnosti přestávají hrát klíčovou úlohu a takto vzniklé vakuum zaplňují dvě supervelmoci a hlavní vítězové druhé světové války – USA a SSSR. Rodí se bipolární systém pax Americana a pax Sovietica.

Oslabení tradičních evropských – koloniálních mocností vede následně k procesu dekolonizace, kdy se nově vzniklí aktéři stávají předmětem zájmu supervelmocí, které se je snaží získat do sféry svého vlivu. Výsledkem tohoto vývoje je vznik mnoha tzv. malých válek, které se stávají charakteristikou nastupujícího bipolárního i postbipolárního světa.

Z hlediska definice lze „malé války“ považovat za „…předem řádně uvážený a řádně zakalkulovaný vojenský podnik. To znamená kampaň, tažení, promyšlený útok, připravené se zvážením všech pro a proti. Také však se zvážením vlastních možností a situace i možností a situace potencionálního protivníka. Přičemž záměrem takového podniku obvykle bývá zakončení předchozího diplomatického dialogu silovými prostředky.“[94]

Hlavním cílem předkládané stati je nastínění výchozí situace a následných proměn v důsledku druhé světové války. Sledované změny se budou týkat Evropy, Afriky, Ameriky a Asie, rovněž bude přihlédnuto ke změnám a praxi diplomacie v kontextu sledovaných událostí. Jedním z hlavních nástrojů výše uvedených proměn se stal právě aspekt tzv. malé války, která byla často v pozadí vedena zájmy supervelmocí nebo klíčových regionálních aktérů.

Použitou metodou bude popis a analýza dostupných českých a zahraničních zdrojů pojednávajících o zkoumaném problému.

Geopolitické záměry válčících stran a jejich diplomacie

Druhá světová válka nebyla pouze fázemi celé řady bojových operací, ale rovněž obdobím velkého množství diplomatických jednání a summitů, na kterých se rodilo nové poválečné evropské a světové uspořádání.

Aktéři, kteří stáli za rozpoutáním druhé světové války, chtěli jednoznačně revidovat stávající poměry ve svůj prospěch.

[94] JUNEK, Václav. *Malé/velké války 20. století a dál.*...Havlíčkův Brod: Petrklíč, 2012, s. 179. ISBN 978-80-7229-322-3.

Německo, které versailleskou mírovou smlouvou přišlo o značné území v Evropě a o všechny své kolonie, bylo jednoznačně vedeno politikou revanše a touhy toto své ponížení oplatit a dosáhnout i svých geopolitických cílů. Hlavním požadavkem bylo zajištění dostatečného „životního prostoru" a opětovné získání kolonií.

Obdobným záměrem byla vedena i Itálie. Když v roce 1915 na základě londýnské smlouvy vstoupila do první světové války, Dohodové mocnosti ji nabízely rozsáhlá území na Balkáně i v oblasti Středomoří.[95] Poválečná realita však byla zcela jiná a Itálie získala pouze zlomek toho, co jí bylo v roce 1915 slíbeno. Tato nespokojenost spolu s tíživou socioekonomickou situací vedla k instalaci fašistického režimu a opět k politice vedoucí k revizi versailleského systému a jím nastíněných geopolitických mantinelů. Napadení Habeše v roce 1935 bylo jasným signálem, jakou cestu si italská diplomacie vybrala k prosazování svých zájmů.

Posledním z hlavních válečných vyzyvatelů bylo Japonsko, které kontinuálně posilovalo svoji pozici od počátku 20. století v oblasti Asie a nově chtělo změnit poměry sil i v Pacifiku. Zde japonské zájmy narážely na pozice další z mimoevropských mocností, a to USA. Byla to Washingtonská konference na přelomu let 1921 a 1922, která vzájemné vztahy mezi mocnostmi v této oblasti dále upřesnila.[96]

Pozice vítězných evropských koloniálních mocností nebyly po první světové válce zásadněji dotčeny, naopak, své „portfólio" oblastí ještě rozšířily většinou v podobě tzv. mandátních území zaniklé Osmanské říše nebo bývalých německých kolonií. V jejich případě se tedy jednalo zejména o udržení stávajících poměrů.

S rychlým průběhem zejména první fáze druhé světové války (září 1939 – – červen 1941) došlo v září roku 1940 ke klíčové diplomatické schůzce představitelů států Osy (Pakt Tří), na které byly nově vytyčeny geopolitické sféry vlivu těchto vítězících států. Japonsko se stalo hlavním hegemonem v oblasti Asie, Německo a Itálie v oblasti Evropy a Afriky.[97] V případě vítězství těchto států měl být nastolen nejenom nový světový řád, ale i nové geopolitické poměry, které měly zásadním způsobem změnit stávající situaci.

Spojenecké státy byly postaveny před nutnost nejenom hájit své zájmy, ale přímo svoji existenci. Ne všem se to v prvních fázích války podařilo.

Z hlediska spojeneckých diplomatických aktivit jsou pro nové geopolitické uspořádání klíčové tři konference tzv. velké trojky, tedy konference představitelů

[95] „…byla Dohodou Itálii přislíbena rozsáhlá území: Trident a Jižní Tyroly až po brennerský průsmyk, Terst, celý istrijský poloostrov a dalmatské pobřeží až k Rijece (bez samotné Rijeky), albánský přístav Vlora s okolím a kontrola nad celou Albánií, ostrovy Dodekanes." MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. s. 44. ISBN 80-86130-04-5.

[96] Srov. Tamtéž, s. 61-64.

[97] Srov. Tamtéž, s. 165.

Velké Británie, SSSR a USA.[98] Konference probíhaly v Teheránu, na Jaltě a v Postupimi. Na každé z těchto konferencí kromě celé řady dalších problémů byly i řešeny otázky poválečného uspořádání světa, které pak byly skutečně většinou také realizovány.

Nesmíme však zapomenout na dvě klíčová jedná představitelů USA a Velké Británie (Roosevelt – Churchill), která ještě proběhla před konáním první konference velké trojky v Teheránu. První jednání mezi výše uvedenými proběhlo již v srpnu 1941, kdy výstupem tohoto jednání byla tzv. Atlantická charta: „Jejím obsahem byla deklarace cílů a principů, jimiž by se mělo řídit uspořádání poválečného světa – odmítnutí územních anexí, obnovení svrchovanosti porobených národů, právo národů zvolit si svobodně svou vlastní vládu, umožnění volného obchodu. Poválečný svět měl být organizován na základě spolupráce vítězných států.“[99] Další zásadní bilaterální jednání, které dalo válečnému úsilí Spojenců jisté mantinely, pak proběhlo v Casablance v lednu 1943, kde se oba státníci dohodli, že se válka povede do bezpodmínečné kapitulace.

Paralelně s tímto vývojem probíhal proces vzniku nové mezinárodní organizace, která se měla poučit z nedostatků meziválečné Společnosti národů. Touto organizací se stala Organizace spojených národů, která se měla stát garantem budoucího mírového a z právních zásad vycházejícího nového světového uspořádání. Vycházela z Deklarace Spojených národů, kterou podepsali počátkem roku 1942 ve Washingtonu zástupci 26 států. Deklarace vycházela z principů Atlantické charty.[100] Důležitým faktorem tohoto procesu byla skutečnost, že hlavními aktéry a garanty tohoto vývoje se staly vítězné státy druhé světové války, čímž byly rovněž nevyvratitelně potvrzeny výsledky druhé světové války. Že velmi záhy začaly vzájemné rozpory a soupeření, je věc jiná. Z pohledu výsledků druhé světové války a poválečného uspořádání jde stále o nezpochybnitelnou skutečnost a případné snahy o její revizi by Evropu, potažmo svět, přivedly na cesty, na které se většina soudných lidí již nikdy nechce vrátit.

Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Evropy

Jak již bylo v historii posledních několik staletí zvykem, Evropa se opět stala klíčovým bojištěm druhé světové války. Tato skutečnost byla potvrzena během setkání Churchilla a Roosevelta ve Washingtonu v prosinci 1941, kdy došlo k „ustanovení kombinovaného štábu náčelníků a rozhodnutí upřednostňovat válku

[98] SSSR byl na všech konferencích zastupován J. Stalinem, Velká Británie W. Churchillem (v Postupimi byl vystřídán C. Attleem), USA F.D. Rooseveltem (v Postupimi již H. Truman).
[99] VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny diplomacie.* Praha: Oeconomica, 2008. s. 168. ISBN 978-80-245-1431-4.
[100] Srov. Tamtéž, s. 170.

v Evropě“.[101] Z hlediska válečných operací se bodem obratu ve prospěch Spojenců stal neúspěch a následná kapitulace 6. armády polního maršála Pauluse u Stalingradu v lednu 1943. Potvrzením tohoto vývoje se stalo ještě vítězství SSSR v bitvě u Kurska v témž roce a následný postup Rudé armády směrem na západ. Reakcí na vývoj válečné situace byla první z konferencí velké trojky, která proběhla v Teheránu v listopadu/prosinci 1943. Zásadními tématy bylo otevření druhé fronty ve Francii, vstup SSSR do války proti Japonsku a poválečné mezinárodní uspořádání.[102]

Dalším zásadnějším a zejména konkrétním diplomatickým jednáním o novém geopolitickém uspořádání byla schůzka Churchilla a Stalina v Moskvě v říjnu roku 1944. V této souvislosti se jednalo o obavu Velké Británie před možným dominantním postavením SSSR na Balkánském poloostrově. Což byla ostatně vždy zájmová sféra ještě carského Ruska, které zde naráželo na zájmy Rakousko-Uherska. Na základě bilaterálního jednání obou státníků byla následně sjednána dohoda o poměru vlivu jednotlivých mocností v balkánských státech. Tato dohoda je známa též jako „procentová“ a ve finálním výsledku znamenala i vzhledem k vnitropolitickému vývoji dotčených států jasnou dominanci komunistické cesty, s výjimkou Řecka, které si pod svým vlivem podržela Velká Británie.[103]

Stěžejním setkáním, které již více řešilo poválečné uspořádání Evropy, byla konference v Jaltě. Konala se ve dnech 4. – 13. února 1945. Rozhodujícím aktérem se stala sovětská strana, která se mohla opírat o úspěchy svých armád na východní frontě a v řadě případů byly dokonce prováděny odlehčovací operace ve prospěch anglo-amerických vojsk. Z geopolitického hlediska bylo dohodnuto rozdělení okupačních zón v Německu, kdy původně tři zóny byly rozšířeny zásluhou zejména britské diplomacie na čtyři – ve prospěch Francie. Klíčovým dokumentem byla Deklarace o osvobozené Evropě, která měla garantovat proces demokratizace v zemích osvobozených od nacistické okupace. Základními body této deklarace byly závazky spojené s vytvořením podmínek pro vnitřní mír, vytvořením struktury demokratických stran a realizaci svobodných voleb.[104] Problémem řady osvobozených států však bylo vnitropolitické rozštěpení na komunistický a nekomunistický odboj. Klasickými případy bylo Československo, Polsko nebo Jugoslávie. Na druhou stranu komunistický odboj v některých okupovaných zemích byl jediným, který přinášel hmatatelné výsledky v boji proti okupantům – například v Jugoslávii, Řecku nebo Albánii. Vzhledem k výše uvedenému však tato dvojkolejnost

[101] MIDDLETON, Haydn, HEATER, Derek. *Oxfordský atlas moderních světových dějin.* Praha: Odeon, 1991. kap. 18. ISBN 80-207-0317-9.
[102] Srov. PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995.* Praha: ISE, 1997. s. 20. ISBN 80-85241-79-X.
[103] Srov. TEJCHMAN, Miroslav. *„Procentová“ dohoda Churchilla a Stalina o Balkánu.* In: Historický obzor, V/10, říjen 1994. s. 223-227.
[104] Srov. VESELÝ, Zdeněk. *Dějiny diplomacie.* Praha: Oeconomica, 2008. s. 172-173. ISBN 978-80-245-1431-4.

mohla vyvolat značné problémy. Nejpalčivěji se tato diferenciace projevovala na území Polska a Jugoslávie, a proto právě v Jaltě došlo k dohodě o vytvoření vlád národní jednoty, kde by byl zastoupen komunistický i nekomunistický proud.

Velkým tématem se stalo vymezení polských hranic, zvláště východních. SSSR na základě tajných dodatků Ribbentrop-Molotova paktu ze srpna 1939 obsadil po vypuknutí druhé světové války v Evropě východní část Polska. Po více než pěti letech byla tato otázka opět otevřena a východní hranice Polska byla stanovena na základě tzv. Curzonovy linie z roku 1920, se kterou se v té době nově vzniklé Polsko nesmířilo a zahájilo válku se sovětským Ruskem. Konflikt byl ukončen podpisem mírové smlouvy v Rize v roce 1921. Nově stanovená hranice byla kompromisem mezi Curzonovou linií a hranicí Velkého Polska z roku 1772. Nyní tyto oblasti byly připojeny k SSSR a Polsko mělo být odškodněno na úkor německého území.

Poslední konference Velké trojky se konala v Postupimi ve dnech 17. 7. – 2. 8. 1945. Na rozdíl od předešlých konferencí došlo k personální obměně vedoucích účastníků – USA nově zastupoval nový prezident H. Truman, Velká Británie v průběhu jednání v důsledku volební změny vyměnila Churchilla za Attleeho. Pouze SSSR byl stále reprezentován Stalinem.

V geopolitické rovině týkající se Evropy se řešila primárně otázka uspořádání a vývoj v poraženém Německu, kde se hlavní otázkou stal program „4 D“[105] Obdobně jako k Německu bylo přistupováno k Rakousku, které bylo rovněž rozděleno na čtyři okupační zóny, stejně jako hlavní město Vídeň.

K největším změnám došlo v otázce vymezení západní hranice SSSR, kdy se tento stát rozšířil o oblast bývalých pobaltských států (Litva, Lotyšsko, Estonsko) a dále získal některá původní území Finska, Německa, Polska, Československa a Rumunska. V důsledku těchto zásadních teritoriálních změn však byla na druhé straně uznána nutnost vysídlení německého obyvatelstva z Polska, Československa a Maďarska.[106]

Během této konference se však již začaly ve větší míře objevovat sporné otázky mezi Východem a Západem. Nárůst tohoto napětí se týkal vývoje na Balkáně a souvisel jednak se zásadními vnitropolitickými změnami v Rumunsku a Bulharsku a rovněž nárůstu napětí mezi komunistickými a nekomunistickými politickými uskupeními v Řecku a Jugoslávii.

K poslednímu velkému diplomatickému jednání před vypuknutím horkých fází studené války došlo na konferenci v Paříži v roce 1946. Tato konference řešila mírové smlouvy s evropskými spojenci Německa – Itálií, Finskem, Maďarskem,

[105] Denacifikace, demokratizace, demilitarizace, dekartelizace.
[106] Srov. PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 38. ISBN 80-85241-79-X.

Rumunskem a Bulharskem. Pokud bychom se podívali na strukturu těchto jednotlivých smluv, byla v zásadě podobná. Týkala se územních ztrát/případně zisků, stanovení nových hranic, reparací a vojenských omezení. Z hlediska územních ztrát dopadly špatně zejména Itálie a Maďarsko. Itálie ztratila Dodekanéské ostrovy, Zadar, západní Dalmátské ostrovy, část Istrijského poloostrova a přišla o všechny své kolonie. Maďarsko se muselo vrátit do svých hranic v roce 1938 a muselo navrátit území ČSR a Rumunsku.

Pokud se týká Rumunska a Bulharska, jejich hranice byly stanoveny k roku 1941 s určitými korekcemi území.[107]

Velmi brzy co ztichly poslední výstřely druhé světové války, začalo být jasné, že vztahy mezi spojenci protihitlerovské koalice se začínají komplikovat a vývoj se bude ubírat jiným směrem. Mezníky tohoto vývoje se týkají již roku 1946, kdy v ideologické rovině jsou známá vystoupení Stalina na sjezdu sovětů a Churchilla na přednášce v americkém Fultonu. V praktické rovině vypukla občanská válka mezi komunisty a monarchisty v Řecku. Nutno dodat, že Stalin ctil procentovou dohodu z roku 1944 a do konfliktu se nevměšoval. To se již nedá říci o Bulharsku a zvláště Jugoslávii, které viděly možnost promítnout v Řecku své politické ambice. Tato skutečnost byla i jednou z příčin pozdější roztržky mezi Titem a Stalinem.

Dalším „jablkem sváru“ mezi Východem a Západem se dále stala německá otázka, která eskalovala ve dvou tzv. berlínských krizích nebo otázka přijetí či nepřijetí Marshallova plánu středo a východoevropskými zeměmi, což se stalo geopolitickou a ideologickou záležitostí. Konečně narůstající rozpory vedly k vytvoření dvou nových evropských států – NDR a NSR. Otázka Rakouska, které bylo řízeno na základě stejného principu jako Německo, byla vyřešena v roce 1955 stažením okupačních jednotek a vyhlášením jeho neutrality. Konečnou tečkou za bývalou spoluprací mezi členy protihitlerovské koalice se stalo vyhlášení Trumanovy doktríny v roce 1947 – „politika Spojených států musí podporovat svobodné národy, které se vzepřely podmanění prostřednictvím ozbrojených menšin nebo vnějším tlakem.“[108] Tato politika „zadržování komunismu“ vedla následně ke vzniku dvou antagonistických vojensko-politických uskupení – NATO (1949) a Varšavské smlouvy (1955).

Lze tedy konstatovat, že Evropa opět potvrdila svůj globální význam, neboť nejenom že byla příčinou dvou světových válek, ale rovněž na jejím území se zrodilo bipolární rozdělení světa.

---

[107] Srov. PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 38. ISBN 80-85241-79-X.

[108] HEIDEKING, Jurgen, MAUCH, Christof. *Dějiny USA.* Praha: Grada Publishing, 2012. s. 287. ISBN 978-80-247-2894-0.

Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Ameriky

Vliv druhé světové války na americký kontinent byl větší, než by se na první pohled mohlo zdát. Pokud vycházíme z meziválečné situace, jednoznačným hegemonem v politické a hlavně ekonomické oblasti se staly USA. První světová válka zásadním způsobem podlomila vliv tradičních evropských mocností ve státech latinskoamerického světa a jejich pozice převzaly USA. USA záhy po skončení první světové války rezignovaly na vývoj v Evropě, ani se nezapojily do nově vznikající Společnosti Národů. Stáhly se do izolace amerického kontinentu a tam upevňovaly svoji pozici. Ve vztahu k latinskoamerickému světu až do třicátých let praktikovaly předválečné metody diplomacie, založené zejména na „politice velkého klacku" a „dolarové diplomacii".[109] Součástí tohoto přístupu byly i vojenské intervence USA na území některých latinskoamerických států. Jak postupně narůstalo napětí v Evropě v souvislosti s nástupem fašismu a nacismu, určitý odraz se začal projevovat i na americkém kontinentu. Hlavní příčinou byly silné emigrantské skupiny Italů a Němců, usídlených nejenom v USA, ale v řadě států Střední a Jižní Ameriky. Vzhledem ke skutečnosti, že tato populace se v amerických podmínkách spíše úspěšně etablovala, její příslušníci zastávali často velmi vysoké pozice v politice, bezpečnosti, armádě nebo hospodářství. Nezapomněli na svůj původ a řada z nich byla ve spojení se starou vlastí. Kromě toho vlády Itálie a Německa si velmi dobře uvědomovaly potenciál svých krajanů v Americe a snažily se všemožně tyto vazby posílit a krajanské komunity podporovat. Tato politika byla prováděna celkem efektivně a potvrzením výše uvedeného byla obava, aby se některé latinskoamerické státy nestaly nástupištěm pravicových totalitních evropských režimů na americkém kontinentu.[110]

Nebezpečí výše uvedeného si uvědomil nový demokratický prezident USA F.D. Roosevelt, který pod vlivem vývoje v Evropě a jeho přesahů na americký kontinent zásadním způsobem změnil přístup a politiku USA k latinskoamerickému světu – rodí se politika „dobrých sousedských vztahů"[111]. Antagonismus některých latinskoamerických států byl ve Washingtonu velmi dobře znám. Týkalo se to zejména Argentiny a Brazílie.

---

[109] Politika silného klacku – „Vypovídá jak o odhodlání používat v zahraniční politice sílu, tak i o snaze prosadit se bez jejího použití."
Dolarová diplomacie – „Své jméno však dolarová diplomacie získala až později, za prezidentství Williama Tafta. Tato politika směřovala k vytvoření finančního protektorátu." KREJČÍ, Oskar. *Zahraniční politika USA.* Praha: Professional Publishing, 2009. s. 118. ISBN 978-80-86946-68-9.

[110] Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války.* Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 12-14.

[111] „…začíná nová éra kontinentálního bratrství a vzájemného respektu. Na meziamerické konferenci v Montevideu v r. 1933 a v Buenos Aires v r. 1936 uznaly Spojené státy princip právní rovnosti mezi národy a spolupodepsaly deklarace odsuzující intervence." LIVINGSTONEOVÁ, Grace. *Zadní dvorek Ameriky.* Příbram: Grimmus, 2011. s. 33. ISBN 978-80-87461-02-0.

V momentě vypuknutí druhé světové války však nakonec zásadnější politické sympatie pro státy Osy představovaly Argentina a Chile. Brazilský diktátor Vargas se jednoznačně postavil na stranu Spojenců. Ještě zásadnější zlom nastal v souvislosti se vstupem USA do druhé světové války.

Ještě před tímto datem došlo v roce 1940 k několika zásadním krokům podporovaných diplomacií USA. Na konferenci v Havaně byla přijata rezoluce o dočasné správě evropských kolonií v Latinské Americe, dále byla dohodnuta otázka tzv. kontinentální obrany, kdy útok na jednu zemi byl považován za útok na všechny americké státy.[112]

Zásadním způsobem se proměnila otázka vojenské spolupráce, kdy na podzim roku 1940 USA uzavřely řadu smluv s latinskoamerickými státy o možnosti zřizovat na jejich území vojenské základny.

Pro vývoj druhé světové války byly zásadní rovněž hospodářské otázky, kdy se americký kontinent, obdobně jako za první světové války, stal zdrojem surovin a veškerých komodit pro spojenecké válečné úsilí. Byly dojednány dvoustranné obchodní smlouvy mezi USA a dalšími latinskoamerickými partnery o výkupu a prodeji surovin. USA rovněž poskytly řadu půjček.

Meziamerická konference v lednu 1942 v Rio de Janeiru se kromě prohloubení a realizace vojenské spolupráce zaměřila i na diplomatické aspekty, které se týkaly přerušení diplomatických styků se státy Osy nebo dokonce vyhlášení těmto státům válku. Velké problémy v tomto ohledu byly s Chile a zejména s Argentinou, vzhledem k vnitropolitickým sympatiím jejich vlád ve vztahu k Ose. Tyto vážné komplikace se podařilo překonat až v průběhu roku 1943 (Chile) a ve vztahu k Argentině dokonce až v roce 1944.[113]

Významným bezpečnostním prvkem projednaným na konferenci v Riu byla rovněž operační možnost agentů FBI na území latinskoamerických států při zasahování proti agentům Osy.

Poslední významnou konferencí na americkém kontinentu byla Meziamerická konference v únoru 1945 v hlavním městě Mexika. Při této příležitosti byly projednávány zejména hospodářské otázky a otázky spojené se spoluprací v kontextu končící druhé světové války. Zásadním výstupem bylo v březnu 1945 přijetí Chapultepecké deklarace, která měla zásadní vliv na geopolitické uspořádání a vůbec vztahy mezi americkými státy. Jednalo se zejména o principy garance rovnosti, suverenity, meziamerické solidarity, vzájemné vojenské pomoci, odstranění celních bariér nebo zabránění hospodářské diskriminaci.[114] V určitém kontextu se

[112] Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války.* Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 46.
[113] Srov. NÁLEVKA, Vladimír. *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války.* Praha: Univerzita Karlova, 1972. s. 126-128.
[114] Srov. Tamtéž, s. 130.

Chapultecká deklarace stala pokračovatelkou „dobrých sousedských vztahů“ prezidenta F. D. Roosevelta. Znamenala další posílení USA, především v hospodářské oblasti.

Na konferenci byla projednávána otázka zapojení amerických států do nově vznikající OSN. V této souvislosti došlo k dohodě o účasti stálého latinskoamerického delegáta v OSN.

V zásadě lze říci, že americký kontinent vyšel z druhé světové války posílen, stabilizován a měl nakročeno k nové éře vzájemných vztahů. Následující realita se však ukázala jako odlišná. Velmi záhy se obnovily problémy s Argentinou, kde se k moci v roce 1946 dostal J. D. Perón. Dalším faktorem byl nástup studené války a bipolárního světa. Přestože v této fázi byly pozice SSSR a států budoucího socialistického tábora na území amerického kontinentu zcela marginální, nelze opomenout jejich silný ideologický vliv. Latinskoamerická společnost, zásadním způsobem sociálně rozdělená, byla z hlediska aplikace komunistických myšlenek vhodnou oblastí. To se také postupně začalo realizovat, jak radikalizací některých odborových hnutí, tak i přímo zvýšením aktivit komunistických stran. V důsledku bipolárního rozdělení světa a nárůstu napětí mezi Východem a Západem – začala řada latinskoamerických režimů jednotlivce a strany prosazující tyto myšlenky pronásledovat a potírat. To na druhé straně často znamenalo nárůst protivládních aktivit a řada latinskoamerických zemí se dostala do koloběhu partyzánských válek, revolucí a kontrarevolucí, kdy byly velmi často znepřátelené strany podporovány a řízeny tehdejšími supervelmocemi. Dominanci USA v latinskoamerickém prostoru se podařilo SSSR narušit zejména díky vítězství Castrovy revoluce na Kubě, kdy Kuba se stala hlavním nástrojem Východu v tomto regionu. USA na to reagovaly narůstající podporou veškerých režimů, které se jevily jako protikomunistické.[115] Výsledkem bylo zabřednutí i tohoto kontinentu do studené války, provázené celou řadou regionálních ozbrojených střetů, nestabilitou, nedodržováním lidských práv a v podstatě celkovou negací myšlenek Chapultepecké deklarace.

Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Afriky

Afrika byla vzhledem ke své koloniální provázanosti úzce spojena s vývojem Evropy. Zatímco první světová válka neměla pro geopolitický vývoj Afriky až tak zásadní vliv, druhá světová válka představovala naprostý opak. Důvodů bylo více.

[115] Nástrojem této politiky se stala Aliance pro pokrok, přijatá v uruguayském Punta del Este v roce 1961: „Od začátku užívala Aliance pro pokrok dvě vyhraněné strategie: ekonomickým rozvojem se snažila podkopat podporu levice a užitím vojenských metod potlačit gerily a jiné „podvratné živly“. Reformní ekonomický zápal se časem vytrácel, zatímco vojenská stránka Aliance přetrvala.“ LIVINGSTONEOVÁ, Grace. *Zadní dvorek Ameriky.* Příbram: Grimmus, 2011. s. 59. ISBN 978-80-87461-02-0.

V Africe se nalézaly kolonie Itálie, která byla spojencem Německa, a jak Itálie, tak Německo měly v Africe své geopolitické zájmy, které potvrdily v září roku 1940 podpisem tzv. Paktu tří.

Skutečností však je, že snaha o změnu poměrů v Africe začala již italskou agresí proti Habeši v roce 1935. V souvislosti s druhou světovou válkou se státům Osy jednalo zejména o ovládnutí strategického Suezského průplavu. Italské válečné výsledky se však záhy ukázaly jako značně problematické a z toho důvodu došlo k přímému zapojení Německa do bojů v Africe. Velitel německého uskupení generál Rommel se stal současně velitelem i italských jednotek. Po řadě úspěchů německo-italských vojsk však na podzim roku 1942 došlo k zásadnímu obratu. Ztroskotala totiž poslední Rommelova ofenzíva a iniciativu si již do konce bojů podrželi Spojenci. Montgomeryho britská Osmá armáda nezadržitelně postupovala směrem na západ, a proti ní postupovaly další jednotky Spojenců z oblasti Maroka a Alžíru, kde došlo k jejich vylodění. Části vojsk Osy se sice podařilo uniknout na Sicílii, ale většina jich byla obklíčena a 13. května 1943 kapitulovala.

Vývoj v této části světa pak nabral rychlý spád. V červenci 1943 došlo k vylodění Spojenců na Sicílii a v září 1943 Itálie kapitulovala. Válka ale neskončila, neboť fašisté s podporou německé armády kladli odpor až do německé kapitulace v Itálii 2. května 1945.

V diplomatické rovině byly výše uvedené události řešeny především na bilaterální britsko-americké úrovni, kdy v období prosince 1941 – prosince 1943 došlo k několika setkáním Churchilla a Roosevelta, která se týkala kromě jiných otázek i společného postupu v Africe a Středomoří.

Primární geopolitickou změnou, která přinesla druhá světová válka v Africe, bylo jednak osvobození Habeše a především vytlačení Itálie z Afriky, což potvrdila i Pařížská mírová smlouva v roce 1946.

Druhá světová válka však přinesla nové rozložení sil a ukázala slabost tradičních evropských koloniálních mocností. Výsledkem tohoto vývoje byl nárůst nacionalismu v Africe a pro koloniální mocnosti hledání nového způsobu přístupu ke koloniím. Nutnost této změny byla vyvolána v zásadě dvěma skutečnostmi: 1. v roce 1945 proběhl v Manchestru Panafrický kongres, který „požadoval bezpodmínečné ukončení koloniální vlády“[116] Druhou skutečností však bylo, že válkou postižená Evropa a zvláště koloniální mocnosti potřebovaly pro svoji obnovu zdroje z kolonií, jako nikdy v minulosti. V důsledku těchto skutečností byly hledány nové cesty na udržení kontroly nad těmito oblastmi, zejména v rovině obchodního rozvoje a přijímaní domorodců do správních struktur. Tento přístup se však ukázal jako nedostatečný, neboť nacionalistická hnutí byla silnější a výsled-

[116] REID, J. Richard. *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost.* Praha: Grada Publishing, 2011. s. 221. ISBN 978-80-247-3079-0.

kem byl proces, který postupně vedl různými cestami k postupnému vyhlášení nezávislosti bývalých kolonií a vzniku nových států. Tento proces dekolonizace sice zcela v průběhu následujících dvaceti let přinesl nezávislost většině bývalých kolonií, ale na straně druhé znamenal i vznik nových problémů.

Nové africké vlády byly velmi často nestabilní nebo diktátorské. Provázanost a jistá závislost s bývalými metropolemi byla rovněž zjevná. Další problémy spočívaly v hospodářské a sociální rovině, nastupujících rasových, etnických a náboženských nepokojích. Obdobně, jako tomu bylo v latinskoamerickém prostoru, velká sociální nerovnost přinášela napětí ve společnosti a stávala se příčinou inklinace k levicovým ideologiím. V podmínkách bipolárně rozděleného světa se tak i Afrika stala sférou, kde se střetávaly zájmy Východu a Západu a řada vnitropolitických afrických komplikací měla své zahraničněpolitické a velmocenské pozadí. Paradoxně se hrozba komunismu stala jistou brzdou dekolonizace, neboť jedním z tvrzení zachování kolonialismu byla právě ochrana před nástupem komunismu.[117] Ke zvýšenému zájmu států východního bloku a SSSR o africké země dochází zejména v éře Chruščova a Brežněva, kdy řada afrických před-stavitelů využila ať již skutečné nebo předstírané sympatie ke komunismu, a tím získala možnost podpory a zejména přístupu k moderním zbraním. Na straně druhé Západ praktikoval podobnou politiku, ale pouze s opačným znaménkem a podporoval všechny režimy, které měly protikomunistický charakter. V tomto kontextu byla diplomacie USA ochotna přehlédnout jak přetrvávající kolonialismus, tak třeba i nedemokratické režimy nově vzniklých afrických států.

Z hlediska porovnání přístupu jednotlivých evropských koloniálních mocností lze říci, že patrně nejúspěšnější z hlediska zachování přiměřeně pozitivních vztahů s bývalými koloniemi byla Velká Británie, což dokládá vznik jejího „společenství". Další zajímavou vypovídající charakteristikou tohoto zlomového období je skutečnost, že hospodářsky úspěšnější koloniální mocnosti (např. Velká Británie nebo Francie), byly ve vztahu k dekolonizaci mnohem vstřícnější než tomu bylo u států, které byly na koloniích více hospodářsky závislé – např. Belgie a Portugalsko.[118]

Na závěr lze říci, že se Afrika i přes proces úspěšné dekolonizace nikdy zcela nezbavila evropského vlivu a principy, na kterých byla vytvořena její koloniální geopolitická skutečnost – vzešlá na konferenci v Berlíně v roce 1885 – nesou své trpké plody v podobě náboženských, etnických a rasových konfliktů do současné doby. Skutečností ale zůstává, že druhá světová válka byla tím katalyzátorem, který proces dekolonizace a vzniku nového geopolitického uspořádání umožnil.

[117] Srov. REID, J. Richard. *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost.* Praha: Grada Publishing, 2011. s. 225. ISBN 978-80-247-3079-0.
[118] Srov. Tamtéž, s. 226.

Druhá světová válka a nové geopolitické uspořádání Asie

Pokud přistupujeme ke druhé světové válce jako ke globálnímu konfliktu, musíme konstatovat, že to nebylo 1. září 1939, kdy vypukla druhá světová válka, ale byl to incident v Mukdenu v září 1931, kterým vstoupilo Japonsko do války. Tento incident byl porušením všech tehdejších ujednání a pravidel – počínaje idejemi Společnosti národů a konče principy Briand-Kelogova paktu. Japonská agrese se však v Číně nezastavila a v kontextu druhoválečného vývoje zasáhla kolonie evropských mocností a nakonec i napadením Pearl Harbour v prosinci 1941 vyvolala konflikt s USA.

Na základě paktu Tří ze září roku 1940 se Japonsko mělo stát klíčovým hegemonem v Asii, jak bylo dohodnuto s Německem a Itálií.[119] Úspěšná japonská agrese proti koloniím mocností měla dvě roviny. Jednak kolonizované národy viděly zhroucení svých utiskovatelů, což jim mohlo přinášet jisté uspokojení, ale jen do té doby, než se projevil další aspekt japonské agrese, a to velice tvrdé zacházení s civilním obyvatelstvem dobytých oblastí. Reakcí pak bylo vytváření partyzánských oddílů, které spolupracovaly s koloniálními jednotkami a výsadky proti japonským okupantům. Skutečností je, že jedna kolonie za druhou se stávala kořistí japonské agrese, bez ohledu na to, komu daná kolonie patřila – britské, americké, francouzské, nizozemské, portugalské državy padaly jedna za druhou. Nástup Japonska byl podobně drtivý a úspěšný jako německý nástup v první fázi druhé světové války. Japonská expanze se navíc „halila do antiimperialistické rétoriky, v duchu „nového pořádku“ a „projektu společné prosperity východní Asie“.[120]

Zatímco proti Německu stála v Evropě jako klíčová mocnost SSSR, tak proti Japonsku stály USA. Rozhodujícím obratem ve prospěch Spojenců proti Japonsku se stalo americké vítězství u Midway v roce 1942. Z diplomatického hlediska se koordinovanější postup proti Japonsku začal řešit až na konci roku 1943 během první konference v Káhiře. Na tomto bilaterálním americko-britském jednání byla dohodnuta vzájemná spolupráce, do které byl zahrnut i představitel Číny, generál Čankajšek, jehož vojska sváděla těžké boje s japonskou armádou. Důvodem této relativně pozdní kooperace byla skutečnost, že prioritou ve válečném úsilí byla Evropa a Afrika.

Z hlediska konferencí velké Trojky se ve vztahu k Japonsku stala až druhá konference – v Jaltě v únoru 1945. Na této konferenci byly projednány podmínky vstupu SSSR do války proti Japonsku. Hlavní sovětské požadavky se týkaly udržení dohledu nad MLR (Mongolskou lidovou republikou), navrácení území z roku

[119] Srov. MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1914-1941*. Praha: ISE, 1998. s. 165. ISBN 80-86130-04-5.
[120] PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 172. ISBN 80-85241-79-X.

1905[121] a získání Kurilských ostrovů. Sovětská strana svůj spojenecký závazek splnila a po skončení bojů v Evropě začalo docházet k přesunům sovětských vojsk na Dálný Východ. Svržení dvou atomových bomb americkou armádou na japonská města Hirošimu (6. 8. 1945) a Nagasaki (9. 8. 1945) mělo nejenom urychlit konec války, ale současně to byla v kontextu začínajících rozporů mezi Spojenci důrazná zpráva SSSR. Japonské císařství kapitulovalo 2. září 1945. Podobně jako tomu bylo v Evropě, tak i Japonsko mělo projít demilitarizací, demokratizací a procesem potrestání válečných zločinců. S nástupem bipolárního rozdělení světa ale nastal odlišný scénář, SSSR a ostatní mocnosti byly v podstatě vyloučeny z poválečného dění v Japonsku a hlavním aktérem se staly USA. Okupační správa byla zrušena v roce 1951 a v září téhož roku byla s Japonskem podepsána mírová smlouva v San Franciscu.[122] Státy východního bloku se podpisu této mírové smlouvy nezúčastnily.

Vývoj druhé světové války měl primární vliv na nové uspořádání Číny. Hlavními silami v boji proti japonským okupantům byli komunisté a nacionalisté. Po kapitulaci Japonska došlo mezi těmito dvěma silami ke konfliktu, který přerostl v občanskou válku. Výsledkem bylo několikaleté období tvrdých bojů, kdy komunisté ovládli převážně venkovské oblasti a nacionalisté města. Zlomem se začátkem roku 1949 stala porážka hlavních sil kuomintangské armády v Mandžusku. Pak následovalo rychlé dobytí Pekingu a na jaře téhož roku i dobytí hlavního města nacionalistů Nankingu. Vítězné tažení bylo úspěšně završeno v říjnu 1949 založením Čínské lidové republiky.

Druhá světová válka znamenala pro národy Asie nastartování procesu dekolonizace, která byla způsobena průběhem druhé světové války. Tradiční evropské mocnosti se záhy po porážce Japonska snažily obnovit svoje koloniální panství, ale situace byla zásadním způsobem změněna. Prvním dopadem byla změna vnímání koloniálních mocností, které utrpěnou porážkou ze strany Japonců ztratily úctu. Rovněž jejich vyčerpání a překonávání problémů v Evropě vedly k určitému nedobrovolnému oslabení v koloniích. Dále vznikly síly, které obstály v bojích s japonskou armádou a do určité míry vyplnily vákuum vzniklé v mezičase obnovování původní koloniální správy. Další roli v dekolonizaci v oblasti Asie hrála historická a kulturní tradice, kdy většina území před příchodem Evropanů fungovala v režimu nějakého útvaru se svým panovníkem. Existovala tedy tradice, ke které se většinou kolonizované národy mohly obracet. Dalším důležitým prvkem byla generace domorodců vzdělaná na evropských nebo amerických univerzitách,

[121] Mírovou smlouvou z Portsmouthu ze září 1905 přišlo carské Rusko v důsledku porážky v rusko-japonské válce 1904-1905 o území jižního Sachalinu, poloostrova Liao-tung, přístavů Port Arthur a Ta-lien. Současně se Japonsko stalo hegemonem na Korejském poloostrově a zčásti i v jižním Mandžusku. Srov. BAĎURA, Bohumil a kol. *Abc světových dějin*. Praha: Orbis, 1967. s. 603.
[122] Srov. PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 46. ISBN 80-85241-79-X.

která dobře znala oba světy a dokázala najít slabá místa v koloniální politice evropských mocností. Otázky nacionalismu a práva na sebeurčení se staly hybnou silou. Není možné ani pominout kauzální příklady, jakým bylo udělení nezávislosti Filipínám USA v roce 1946 nebo odchod Velké Británie z Indie.[123] Výsledkem byla celková změna geopolitické situace jihovýchodní Asie, kde v podstatě nastal dominový efekt. Ne, že by nebyla snaha ze strany některých evropských států tento vývoj zvrátit – příkladem jsou francouzské nebo nizozemské aktivity.

V kontextu bipolárně rozděleného světa však nastala nová situace, kdy se původně nacionalistické skupiny začaly více rozdělovat na komunistické a nekomunistické a výsledkem tohoto dělení začaly mít konflikty více rovin. Příkladem byla již výše zmiňovaná Čína, ale také Vietnam nebo Korea. V této fázi se lokální konflikty stávaly mezinárodními a ve všech větší či menší roli měly zájmy supervelmocí. Tento vývoj vedl obdobně jako v Africe nebo Latinské Americe k celé řadě následných krizí nebo konfliktů, které měly negativní dopady na vývoj těchto nově vzniklých států a byly příčinou jejich mnohonásobně delšího a komplikovanějšího rozvoje.

Lze říci, že druhá světová válka a její výsledky měly klíčový význam na nové geopolitické uspořádání v této části světa a v souvislosti se studenou válkou potvrzovaly tezi o tom, že nově vzniklé státy se často staly zástupným místem soupeření obou supervelmocí bipolárně rozděleného světa.

Závěr

Druhá světová válka a její výsledky přinesly zásadní globální změny. Jestliže meziválečné období šlo ještě do jisté míry považovat alespoň v mimoevropských oblastech za pokračování 19. století, tak období po druhé světové válce přináší celosvětovou proměnu. V mezinárodním systému se vytvořily dvě supervelomoci – SSSR a USA, které kolem sebe vytvořily dobrovolně či nedobrovolně vojensko-politické bloky – NATO a Varšavskou smlouvu. Výsledkem tohoto blokového uspořádání bylo bipolární rozdělení světa, jemuž dominovaly dva naprosto odlišné systémy. Roli určitého arbitra nebo alespoň mezinárodněpolitického fóra hrála nově vzniklá mezinárodní organizace – OSN, která vznikla na základě dohody vítězných Spojenců v průběhu a na konci druhé světové války. Byla postavena na výsledcích druhé světové války a vítězné mocnosti se staly jejími klíčovými hráči. Tato skutečnost se v kontextu studené války stala její slabinou, neboť antagonistické mocnosti si vzájemně vetovaly klíčová rozhodnutí. Morální a právní role OSN však byla přesto zásadní, nemluvě o její ideji.

[123] Srov. PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří. *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995*. Praha: ISE, 1997. s. 171. ISBN 80-85241-79-X.

V poválečném období se rodí termín tzv. třetího nebo rozvojového světa. Většinou se jednalo o státy, které vlivem dekolonizace, jež byla vyvolána druhou světovou válkou, získaly svoji nezávislost. Pravdou je, že tyto státy se musely potýkat s celou řadou vnitro i zahraničněpolitických problémů a velmi často se stávaly obětí tzv. malých válek, kde mezi sebou v zastoupení soupeřily o vliv obě supervelmoci.

V poválečném období se kromě výše uvedeného a idejí, které do mezinárodních vztahů a diplomacie přinášela OSN, reflektovaly také nové přístupy a vnímání společnosti. Kromě odklonu od pravicové politiky, byť v různých zemích různě dlouhého, se jako klíčový požadavek objevují zásadní apely v sociální rovině, které jsou požadovány po představitelích politické moci a mají za cíl zabránit opakování propadů životní úrovně a jistot, jak to bylo časté v předchozích obdobích. Tento apel byl naplňován různými cestami i metodami, s nestejnými výsledky a je aktuální do současné doby.

Stejně tak jsou aktuální výsledky druhé světové války, které byly vykoupeny miliony obětí, na něž by se nemělo zapomínat, a měly by být bolestivým mementem lidských dějin.

Použitá literatura:

Knižní tituly:

BAĎURA, Bohumil a kol.: *Abc světových dějin.* Praha: Orbis, 1967.

HEIDEKING, Jurgen, MAUCH, Christof: *Dějiny USA.* Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-2894-0.

JUNEK, Václav: *Malé/velké války 20. století a dál.*...Havlíčkův Brod: Petrklíč, 2012. ISBN 978-80-7229-322-3.

KREJČÍ, Oskar: *Zahraniční politika USA.* Praha: Professional Publishing, 2009. ISBN 978-80-86946-68-9.

LIVINGSTONEOVÁ, Grace: *Zadní dvorek Ameriky.* Příbram: Grimmus, 2011. ISBN 978-80-87461-02-0.

MIDDLETON, Haydn, HEATER, Derek: *Oxfordský atlas moderních světových dějin.* Praha: Odeon, 1991. ISBN 80-207-0317-9.

MORAVCOVÁ, Dagmar, BĚLINA, Pavel: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*
1914-1941. Praha: ISE, 1998. ISBN 80-86130-04-5.

NÁLEVKA, Vladimír: *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války.* Praha: Univerzita Karlova, 1972.

PLECHANOVOVÁ, Běla, FIDLER, Jiří: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1941-1995.* Praha: ISE, 1997. ISBN 80-85241-79-X.

REID, J. Richard: *Dějiny moderní Afriky od roku 1800 po současnost.* Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3079-0.

VESELÝ, Zdeněk: *Dějiny diplomacie.* Praha: Oeconomica, 2008. ISBN 978-80-245-1431-4.

Články v časopisech

TEJCHMAN, Miroslav: *„Procentová“ dohoda Churchilla a Stalina o Balkánu.* In: Historický obzor, V/10, říjen 1994.

Informace o autorovi:

PhDr. Vít Rouč, Ph.D.

Odborný asistent Katedry mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha.

Věnuje se problematice mezinárodních vztahů, diplomacii, geopolitice, historii a iberoamerikanistice.

UJAK Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

E-mail: rouc.vit@ujak.cz

VLIV VÁLKY NA BUDOVÁNÍ SOCIÁLNÍCH STÁTŮ

Jakub Rákosník

Abstrakt

Stať se soustředí na transformaci československé politiky v důsledku druhé světové války. Problematika je zasazena do širšího rámce strukturálních tlaků a změn na evropském kontinentu, které nastaly v důsledku zkušenosti s velkou hospodářskou krizí a válkou. Text je rozdělen do tří částí. První část je věnována proměnám ekonomické teorie v konfrontaci s persistentní nezaměstnaností třicátých let a důsledkům těchto proměn pro konceptualizaci funkcí sociální politiky v moderní společnosti. Druhá část pojednává o vlivu válečného hospodářství na proměnu rolí jednotlivých aktérů sociálních politik, konkrétně státu, zaměstnavatelů a odborů. Dále se věnuje též některým dílčím reformám, jež byly důležité pro poválečnou situaci. Třetí část se věnuje formování poválečného společenského konsensu, který umožnil dalekosáhle sociální reformy a komplexní restrukturalizaci sociálního zabezpečení.

Abstract

The article focuses on the transformation of Czechoslovak politics as a result of the Second World War. The issue is set within a broader framework of structural pressures and changes on the European continent that have arisen as a result of the experience of the Great Depression and War. The text is divided into three parts. The first part is devoted to the transformation of economic theory in confrontation with persistent unemployment of the thirties and the consequences of these changes for conceptualization of social policy functions in modern society. The second part deals with the influence of the war economy on the transformation of roles of particular agents of social policies; the state, employers, and trade unions. It also deals with some partial reforms that were important for the postwar situation. The third part is devoted to the formation of the post-war social consensus, which enabled far-reaching social reforms and comprehensive restructuring of social security.

Абстракт

Статья посвящена трансформации чехословацкой политики в результате второй мировой войны. Проблема стоит в более широком контексте структурного давления и изменений на европейском континенте, которые возникли в результате опыта Великой депрессии и войны. Текст делится на три части. Первая часть посвящена трансформации экономической теории в условиях постоянной безработицы тридцатых годов и последствиям этих изменений для концептуализации функций социальной политики в современном обществе. Вторая часть посвящена влиянию военной экономики на преобразование ролей отдельных субъектов социальной политики, а именно

государства, работодателей и профсоюзов. В нем также рассматриваются некоторые частичные реформы, которые были важны для послевоенной ситуации. Третья часть посвящена формированию послевоенного социального консенсуса, который позволил осуществить далеко идущие социальные реформы и всеобъемлющую перестройку системы социального обеспечения.

Úvod

Úzké vazby závislosti mezi expanzí sociální péče a velkými válečnými konflikty lze snadno dovozovat pouhou intuicí. Nejsou dokonce ani zvláštností pro druhou světovou válku, po níž vidíme v Evropě – a to na obou stranách pozdější železné opony – rychlý kvantitativní i kvalitativní rozmach sociálního zabezpečení (sociální bezpečnosti).[124] Již v 19. století byla tato vazba důležitá pro legitimizaci politických režimů. Zjednodušeně řečeno, slovy Christophera Baylyho, „od padesátých nebo šedesátých let 19. století už stát musel dělat pro své občany víc, aby se ospravedlnil… Mnoho režimů se v zájmu zajištění reprodukce zdrojů a vojenské síly snažilo dbát přinejmenším o to, aby občané nebyli nemocní a aby byli dostatečně vzdělaní a řádně živení.“[125] Podobně i ochranné pracovní zákonodárství bývalo na konci 19. století nejednou ospravedlňováno potřebou mít dostatečně početnou populaci, schopnou vojenské služby (např. tovární zákon ve Švýcarsku 1877 nebo rakouská tzv. dělnická novela živnostenského řádu). Navzdory rostoucí intervenci veřejné moci do těchto sfér lidských životů, pokroky se dostavovaly jen pomalu. Ještě na prahu druhé světové války polovina průmyslových dělníků v USA byla shledána jako nezpůsobilá pro vojenskou službu. V Japonsku to byly dvě pětiny mladých mužů, pročež bylo urychleně v roce 1937 zřízeno ministerstvo sociální péče.[126]

Období třicátých a čtyřicátých let 20. století představuje z hlediska budování veřejnoprávní soustavy sociálního zabezpečení výjimečné období, které může být užitečně vymezeno jako „dlouhá třicátá léta“ (1929–1945).[127] V konfrontaci nejprve s velkou hospodářskou krizí a posléze s druhou světovou válkou byly jednotlivé evropské společnosti – každá specifickým a jedinečným způsobem – nuceny pro obnovu relativní ekonomické i politické stability nově konceptualizovat vzá-

[124] K transnacionálním aspektům konceptu sociální bezpečnosti viz PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a kol.: *Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39–1945*, Praha – Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů, Technická univerzita v Liberci, 2019, s. 108-119.
[125] BAYLY, Christopher: *Zrod moderního světa 1780–1914*, Brno: CDK, 2019, s. 289-290.
[126] OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus: *Mass warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects*, British Journal of Political Science, vol. 47, 2017, no. 1, s. 207.
[127] RÁKOSNÍK, Jakub: *Dlouhá 30. léta (1929–1945): konceptuální přístupy k transformaci modernity*, Dějiny-teorie-kritika 7, 2010, č. 7, s. 222–238.

jemné vztahy mezi jednotlivcem a kolektivem. V závislosti na perspektivě jednotlivých autorů bývá tato nová sociální konfigurace v odborné literatuře označována širokou paletou pojmů – např. společnost masového konzumu (Walt Rostow), pozdní kapitalismus (Jürgen Habermas), nový industriální stát (Kenneth Galbraith) či organizovaná modernita (Peter Wagner), abychom jmenovali alespoň některé z nejvýznamnějších.[128]

Naše pozornost bude zaměřena především na Československo a jeho vývoj v širším mezinárodním kontextu během inkriminovaného období. Dosavadní historické výklady zpravidla akcentovaly buď politické dějiny s důrazem na vnitřní vývoj (postupná transformace KSČ ze strany levého extrému politické scény do podoby státotvorné strany, jež posléze v konfrontaci s nekomunistickými stranami je schopna monopolizovat moc ve svých rukou), anebo dějiny mezinárodních vztahů s důrazem na proměnu geopolitického kontextu (posun od francouzské hegemonie přes německou, resp. nacionálně-socialistickou, k sovětské). Perspektiva sociálních dějin – jako snaha o relativně komplexní dějiny společnosti – v těchto výkladech nikdy neměla příliš prostoru, odhlédneme-li od povinných tabulek sociální struktury, proměn etnického složení či popisů ekonomicko-sociální legislativy. Následný výklad se proto soustředí na akcentaci obecnějších společenských procesů překračujících hranice států, které mohou mít potenciál vyvázat historické narativy z vysoké míry sebestřednosti „českého údělu“.

Za tím účelem je tato kapitola rozdělena do tří částí. Její první část se soustředí na proměnu vztahů mezi státem a hospodářstvím v důsledku velké hospodářské krize třicátých let. Druhá část se zaměří na význam válečné zkušenosti pro vytvoření společenského konsenzu ve věci vytvoření univerzalistického modelu sociálního zabezpečení. Třetí část bude věnována specifickým poválečným podmínkám ve vztahu k předchozímu.

Systémové důsledky velké hospodářské krize

Jak poznamenává Karl Metz ve svých dějinách sociálního zabezpečení, zkušenosti s ekonomickou nestabilitou dvacátých let a intervencionistickým státem následující dekády vedly k diskreditaci liberálního paradigmatu volné tržní ekonomiky, což dodalo na síle přesvědčení, že stát a tržní hospodářství by se navzájem měly podporovat: stát by tak měl činit skrze investice do veřejných statků (výstavba infrastruktury, ochrana přírody), sociální politiku (zdraví, bytová výstavba, zdravotnictví, sociální pomoc) a udržování stabilní poptávky.[129] Tato situace však nenastala ze dne na den. V počátcích velké hospodářské krize na přelomu obou

[128] Podrobněji viz RÁKOSNÍK, Jakub; SPURNÝ, Matěj; ŠTAIF, Jiří: *Milníky moderních českých dějin: Krize konsensu a legitimity v letech 1848–1989*, Praha: Argo, 2018, s. 130-134.
[129] METZ, Karl: *Die Geschichte der sozialen Sicherheit*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 2008, s. 96-97.

meziválečných dekád nejprve převažovaly konzervativní postupy zdůrazňující samočistící schopnosti tržního mechanismu, jež obvykle označujeme jako deflační politiku, „kreativní destrukci" či – lehce pejorativně – jako „austerity policy".

Významným mezníkem ve směru k experimentům s novými postupy v hospodářských politikách se stal nástup Adolfa Hitlera do úřadu německého kancléře v lednu 1933. Právě vzestup síly nacistů byl současníky často dáván do souvislosti s deflační protikrizovou politikou tzv. prezidiálních kabinetů v letech 1930–1932. Neschopnost velmocí efektivně kooperovat při řešení krize na globální úrovni sice na jedné straně umocňovala hospodářský nacionalismus a pokusy o maximalizaci autarkie, na druhé straně však v rámci navzájem uzavírajících se ekonomik posilovala odvahu k experimentům s novými protikrizovými postupy. V ekonomické teorii se v této souvislosti obvykle hovoří o keynesiánské revoluci, která vytvořila nové paradigma v rámci neoklasické ekonomie a nabídla cestu z krize, jakkoli její reálně efekty pro hospodářské oživení třicátých let zůstávají dodnes předmětem sporů.[130] Myslitelů, kteří začali zaměřovat svou pozornost na poptávkovou stranu a její podporu, však byla celá řada a mnohdy měli s Keynesem společného jen pramálo. Keynesova umělá zaměstnanost prostřednictvím deficitně financovaných veřejných investičních projektů, která v důsledku multiplikačního efektu zajistí postupné oživení i v dalších odvětvích ekonomiky díky rostoucí spotřebě, byla jen jednou z možných cest.

Zájem o makroekonomické řízení spotřeby můžeme považovat za jeden z nejdůležitějších odkazů velké hospodářské krize pro budoucnost.[131] Rozsáhlejší řízení spotřeby pro dosažení ekonomické stabilizace bylo umožněno zpochybněním principu vyrovnaného státního rozpočtu v mírových časech, opuštěním zlatého standardu v měnových vztazích a zdůrazněním významu dostatečné poptávky pro hospodářskou prosperitu. Všechny tři uvedené maximy podmínily následnou expanzi sociálního státu po druhé světové válce. Připuštění deficitu vytvořilo podmínky pro aktivní politiku zaměstnanosti vytvářením nových pracovních míst prostřednictvím veřejných zakázek, jak je doporučoval i Keynes. Opuštění zlatého standardu umožnilo využít nástroje monetární expanze pro oživení ekonomiky, aniž by inflační tlaky působily srovnatelně destruktivním způsobem jako ve starém měnovém režimu. Zdůraznění důležitosti dostatečně silné poptávky vytvořilo předpoklady pro přehodnocení významu sociálních dávek pro ekonomiku. Zatímco ty byly tradičně nazírány především jako humanitární opatření ve vztahu k sociálně potřebným, jako určitá „daň proti revoluci", kterou si zámožné vrstvy vykupují politickou stabilitu existujícího režimu, nyní začal být oceňován i jejich ekonomický význam nástroje pro zajištění dostatečně silné poptávky, řešící problém

[130] Srv. NOHA, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub: *Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934*, Praha: Auditorium, 2012, s. 206–208.
[131] RÁKOSNÍK, Jakub: Velká hospodářská krize. In: DRÁBIK, Jakub; PADEVĚT, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: *Od bouře k bouři*, v tisku.

nadvýroby v časech deprese. Tím byly vytvořeny vhodné podmínky pro následnou expanzi sociálního zabezpečení v následujících dekádách.

Význam keynesiánství pro hospodářskou politiku samotných třicátých let býval v literatuře spíše přeceňován. Řada politik, které sice vykazovaly určité keynesiánské efekty, s Keynesovým učením měly pramálo společného a nebyly jím inspirovány. Často bývá v této souvislosti citován výmluvný bonmot Joan Robinsonové, že „Hitler nalezl lék proti nezaměstnanosti ještě předtím, než Keynes dokončil její vysvětlení".[132] Na začátku devadesátých let minulého století vyslovil v souvislosti s těmito procesy a Československem zajímavou hypotézu americký historický sociolog Gregory Luebbert ve své knize z roku 1991.[133] Inspirace keynesiánstvím již pro třicátá léta bývala tradičně zdůrazňována v souvislosti se Švédskem skrze stockholmskou ekonomickou školu, jež získala značný vliv na domácí hospodářskou politiku poté, co se tamní sociální demokracie dostala v roce 1932 k moci a postupně se v následujících dekádách propracovala do pozice predominantní strany tamního politického systému.[134] Luebbert rozpracoval tezi, že meziválečné Československo bylo jen krůček od toho, aby tzv. skandinávský model sociálního státu nevznikl ve Stockholmu, nýbrž v Praze. Svou hypotézu založil na vícero argumentech. Za prvé, v obou zemích vládla podobná koalice, založená na rudo-zeleném konsensu, tj. spolupráci politické reprezentace farmářů a dělníků. Za druhé, obě koalice prováděly obdobnou hospodářskou politiku. Ba dokonce, alespoň podle Luebbertova názoru, pražská vláda si počínala dokonce důsledněji. Citovaný autor v tomto směru konstatuje: „Rozchod s ekonomickou ortodoxií nastal v roce 1934. Kombinoval devalvaci koruny (zopakovanou v roce 1936) s opatřeními na podporu zemědělství, zlepšenou sociální péčí, omezením dovozu a využíváním nástrojů fiskální stimulace. Sociální demokraté a agrárníci v Československu uvedli v život to, co se skandinávští sociální demokraté více méně jen zavázali: užít značné rozpočtové deficity ke stimulaci hospodářského oživení."[135]

Luebbert zmiňuje řadu projektů veřejných prací, ale zcela zapomíná na zcela klíčový obor těchto investičních aktivit – zbrojní průmysl. Prudce rostoucí zadlužení státu bylo primárně motivováno zahraničně politickým ohrožením ze strany hitlerovského Německa a nikoli cílenou snahou rudo-zelené koalice o využívání neortodoxních postupů. Ostatně i dobové prameny nám v tomto názoru dávají spíše za pravdu. Sociálně demokratický politik Jaromír Nečas, který zastával post

[132] Cit. dle EICHENGREEN, Barry: *Hall of Mirrors: The Great Depression, the Great Recession, and the Uses – and Misuses – of History*, Oxford: Oxford University Press, 2015, s. 264.
[133] LUEBBERT, Gregory: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*, Oxford 1991.
[134] Srv. BERMAN, Sheri: *The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe*, 2nd edition, Cambridge: Harvard University Press, 2009, s. 150–175.
[135] LUEBBERT, Gregory: *Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe*, Oxford 1991, s. 291.

ministra sociální péče v letech 1935–1938, patřil k hlasitým propagátorům keynesiánských postupů ekonomického oživení. V době po Mnichovu, když se uvolnila stavidla kritik prvorepublikového uspořádání, namítal proti předchozím vládám právě to, že odmítaly dbát keynesiánských opatření.[136]

Válka jako generátor společenských změn

Již na začátku šedesátých let Alan Peacock a Jack Wiseman formulovali – v návaznosti na starší tzv. zákon Adolfa Wagnera, který předpokládal při růstu HDP paralelní růst relativního podílu veřejných výdajů – ambiciózní tezi o koncentračním efektu války, která dodnes vzbuzuje kontroverze. Vedení války si vynucuje přesunování kompetencí z lokální na národní úroveň, aby bylo snadněji koordinováno využívání dostupných zdrojů. Širší mobilizace zdrojů umožňuje rozsáhlejší přerozdělení následků sociálních rizik. Veřejné výdaje doprovázené institucionálními změnami, vynucenými válečnou ekonomikou, se po skončení bojů nevracejí do původní předválečné podoby, což je způsobeno především přivyknutím zavedené praxi v delší časové perspektivě, institucionální rigiditou a také následnými (nejen) sociálními výdaji, jež vznikají v důsledku ukončené války.[137] Druhá světová válka tak působila jako důležitý akcelerátor procesů, jež vedly k dotvoření sociálních států v Evropě – v odlišných formách v obou částech světadílu rozděleného brzy poté železnou oponou – jako relativně komplexní (univerzalistické) soustavy sociální ochrany založené na povinné solidaritě.[138]

Přímý efekt války na struktury sociálního zabezpečení můžeme sledovat pro přehlednost na třech úrovních. Za prvé z hlediska příprav na ozbrojený konflikt, za druhé jeho působení, když probíhá, a za třetí pak z hlediska jeho důsledků pro poválečné uspořádání.

Perspektiva nového vojenského konfliktu přímo působila především na rozvoj aktivních (perspektivních) forem rodinné politiky. Obavy o dostatečně početnou populaci, která by byla schopna generovat potřebné množství vojáků a pracovní síly pro válečný průmysl, vstupovaly do politických debat v evropských zemích již dávno před rokem 1939. Průkopnickou roli v tomto směru sehrávala především Francie, šokována porážkou v prusko-francouzské válce v letech 1870–1871, jež byla dávána do souvislosti mimo jiné i s dlouhodobě nízkým populačním – a v jisté

[136] Schůze Poslanecké sněmovny NS Č-SR, dne 14. prosince 1938. (www.psp.cz)
[137] PEACOCK, Alan – WISEMAN, Jack: *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*, Princeton: Princeton University Press, 1961, s. iv-xxv. Cit dle GOODIN, Robert – LE GRAND, Julian (eds.): *Not Only the Poor: The Middle Classes and the Welfare State*, London: Routledge, 2018.
[138] TOMEŠ, Igor: *Povinná sociální solidarita*, Praha: Karolinum, 2018, s. 14–15, 33.

míře i hospodářským – růstem země v porovnání s Pruskem.[139] Francie se tak stala již v meziválečném období průkopníkem pronatalisticky orientovaných přídavků na děti (uzákoněny v letech 1932, resp. 1938–1939). Porážka země v roce 1940 politické elity jen utvrdila v přesvědčení o nedostatečnosti populačního růstu, pročež se v následující době – a to i v době poválečné – stala právě rodinná politika ústředním pilířem francouzského sociálního státu.[140] Podobně vyhrocené pronatalistické motivace bychom mohli v meziválečném období vidět i v sousedním nacistickém Německu nebo fašistické Itálii.[141]

Československo si na tomto poli počínalo naopak spíše zdrženlivě, a to navzdory faktu, že v období velké hospodářské krize dosahovalo jednoho z nejnižších populačních přírůstků v tehdejší Evropě. Navzdory tomu, že část demografů bila na poplach, legislativní opatření byla v tomto směru velmi omezená. Přídavky na děti, se kterými počítal služební zákon alespoň pro veřejné zaměstnance, měly spíše sociální a nikoli populační cíle. Jak jsme napsali již na jiném místě: „Specifická opatření na podporu rodiny či v širším smyslu pronatalitně orientovaná opatření neexistovala. A pokud existovala […], byla motivována buď jinými potřebami (válečná inflace), nebo docházelo k jejich postupnému omezování (regulace nájemného, rodinné příplatky).“[142] Lze usuzovat, že tato zdrženlivost v oblasti rodinné politiky vyplývala z gradující patové situace, v níž se republikánský režim ve třicátých letech stále znatelněji ocital. Prioritou se ve třicátých letech stávala zaměstnanost a obrana země.

Likvidace liberálně demokratického režimu první republiky významně změnila akcenty v sociální politice. Mezi druhou republikou a protektorátem naopak existovala v této oblasti velmi silná kontinuita. Co bylo považováno za nejdůležitější úkoly v oboru sociální politiky v období zániku státní samostatnosti si lze vytvořit na základě témat projednávaných na druhé národní hospodářské konferenci, konané 11. a 12. února 1939. Příslušná sjezdová komise požadovala vytyčení rodinných mezd, obligatornost kolektivních smluv, bezúročné půjčky k usnadnění manželství, novou úpravu zprostředkování práce či zavedení pracovní povinnosti. Zájem národohospodářů vzbudila také „správná organisace využití volných chvil“. V oboru sociálního pojištění sjezd kladl důraz na požadavek jeho organizačního zjednodušení, nikoli však zrušení různých větví pojištění pro jednotlivé společen-

[139] Srv. BREUILLY, John: Revolution to Unification. In: BREUILLY, John (ed.): *Nineteenth-Century Germany: Politics, Culture, and Society 1780–1918*, 2nd ed., London – New York: Bloomsbury, 2020, s. 124–126.
[140] CHAPMAN, Herrick: *France´s Long Reconstruction: In Search of the Modern Republic*, Cambridge: Harvard University Press, 2018, s. 109–112.
[141] QUINE, Maria S.: *Population Politics in Twentieth-Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies*, London: Routledge 1996.
[142] RÁKOSNÍK, Jakub; ŠUSTROVÁ, Radka: *Rodina v zájmu státu: Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989*, Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016, s. 28.

ské stavy. Pozornost byla věnována i ženské otázce, jež byla zredukována na požadavek „rozumné aktivní populační politiky" a jejího „ideového zakotvení v naší národní kultuře".[143]

Z uvedeného je zřejmá výraznější orientace na konzervativní hodnoty rodiny a ženy-matky, stejně jako zachování dosavadního pracovně výkonového (zásluhového) principu tehdejšího pojištění. S tím se nijak nevylučují ani požadavky na vyšší míru regulace práce. K reformě zprostředkování a zavedení pracovní povinnosti sice došlo teprve za protektorátu, ale uvedený zájem potvrzuje nejen změněné hodnotové základy sociální politiky po Mnichovu, nýbrž i silnou kontinuitu sociálně politických idejí mezi druhou republikou a protektorátem.

Navzdory další zásadní proměně ideologické fundace a z ní vyplývajících priorit sociální politiky po osvobození v roce 1945, kontinuity v rovině technické realizace zůstávaly velmi silné. Rodinná politika se dočkala významného rozšíření zavedením přídavků na děti. Výše zmíněné novomanželské půjčky protektorátní vláda alespoň zamýšlela zavést, v podmínkách okupační správy a válečného hospodářství taková snaha měla jen stěží naději na úspěch. Podařilo se alespoň zavést v omezené míře přídavky na děti. Jejich koncepce byla oproštěna od jakýchkoli pronatalitních snah a byla výhradní reakcí na růst cenové hladiny ve snaze ulehčit domácnostem zaměstnanců s početnějším potomstvem. Na třetí a každé další dítě mladší 16 let dostávali rodiče přídavky, prokázali-li sociální potřebnost a bezúhonnou pověst (Zákon č. 441/1941 Sb.). Všeobecnou netestovanou dávkou pro zaměstnance se přídavky na děti staly až v prosinci 1945 (Zákon č. 154/1945 Sb.). I když již nebyla rozhodující sociální potřebnost, i zde však byla hlavní motivace sociální a nikoli populační.

Podstatně zásadnější stopu zanechala válka v politice zaměstnanosti. Dalekosáhlá reforma spočívající ve zrušení dosavadních podpor v nezaměstnanosti podle gentského systému a likvidace zprostředkovatelen práce, které byly nahrazeny úřady práce, zůstala po válce zachována.[144] Jen široce nenáviděné „pracáky" musely být přejmenovány na okresní úřady ochrany práce, aniž by se však jakkoli zasáhlo do jejich kompetencí. Válečné řízení zaměstnanosti dobře vyhovovalo i lidové demokracii v budovatelské fázi socialismu, a to i za cenu, že Československo muselo opakovaně čelit námitkám ze strany mezinárodních organizací kvůli tomu, že legálně připouští nucenou práci.[145]

Přesto za nejpodstatnější změnu – alespoň z dlouhodobého hlediska – by bylo na místě považovat daleko méně nápadný následek války, který navíc nebyl omezen jen na české země. Válka zásadně narušila dosavadní mix mezi veřejnými

[143] *Druhá národní hospodářská konference*, Obzor národohospodářský, 1939, s. 187.
[144] TAUCHEN, Jaromír: *Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945*, Praha: Wolters Kluwer, 2016, s. 330–379.
[145] CHÝSKÝ, Jiří: *Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru*, Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1962, s. 114–149.

a soukromými nástroji sociální ochrany a finanční rovnováhu sociálního pojištění. Zkušenost ekonomické krize a následné války zasadila vážnou ránu kapitalizačním formám pojištění a otevřela dveře přechodu k průběžnému financování.[146] Československo v této věci je vynikajícím příkladem. Již v meziválečném období sociální pojišťovny a jejich fondy byly významným věřitelem státu. S válkou a okupací se takové pohledávky stávaly stále méně jistými. Růst cenové hladiny navíc narušoval rovnováhu pojistné matematiky, což dobře dokumentují častá nařízení o doplatcích ze státního pojištění k vypláceným dávkám, jež pokračovala i po skončení války. Tím se vytvořily vhodné podmínky pro následný přechod k průběžnému financování, na němž bylo založeno národní pojištění (Zákon č. 99/1948 Sb.).

Budování poválečného světa

Na obecné úrovni bývá zdůrazňován význam války také pro proměnu vztahů v rámci trojúhelníku: stát – zaměstnavatelé – odbory. Abram de Swaan ve své dnes již klasické práci z roku 1988 konstatoval klíčový předpoklad pro expanzi sociálních států, který úzce souvisel s důsledky války. I když se ve svém tvrzení zaměřil především na Velkou Británii a USA, jeho postřeh měl obecnější dosah: „Rozvoj nových agend státní administrativy ukázala druhá světová válka, kdy vlády v úzké spolupráci s velkým průmyslem a odbory dokázaly dovést válečnou ekonomiku k obdivuhodným výsledkům. A po válce tento „válečný trojúhelník“ nezmizel. V důsledku válečné totální mobilizace enormně vzrostly kapacity správy a státní administrativa nyní měla dost sil k tomu, aby se úspěšně vypořádala s provozem podstatně rozrostlého systému sociální ochrany.“[147]

Již v meziválečném Československu odbory hrály důležitou úlohu v systému sociální správy, ať již ve volených orgánech sociálních pojišťoven, tak především v rámci gentského systému podpor v nezaměstnanosti, zavedeného v roce 1925. Správou podpor v nezaměstnanosti získaly napojení na státní finance. V praxi to byl dvousečný stav. Na jedné straně to zvyšovalo vliv odborových organizací, na druhé straně se závislostí na státních prostředcích se oslabovala jejich militantnost, jak se obávali ti, kdo chápali odbory jako primárně bojovou organizaci. Tuhá centralizace rozdrobených meziválečných odborů po roce 1939 a jejich zapojení do organizace válečné výroby toto propojení státu a zaměstnaneckých organizací posunulo na vyšší stupeň, v čemž můžeme nalézt pokračování i po válce.

Výstižně v tomto směru poznamenal Jiří Pokorný, že s tím, jak poválečné Revoluční odborové hnutí převzalo členskou základnu protektorátních odborů, jejich

[146] OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus: *Mass Warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects*, British Journal of Political Science, vol. 47, 2017, no. 1, s. 220.
[147] DE SWAAN, Abram: In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era, New York: Oxford Un. Press, 1988, s. 223–224.

aparát i majetek, tak s tím se nevyhnutelně pojilo i převzetí organizačních forem, hodnotových vzorců a způsobů chování. Navíc i poválečné odbory byly konfrontovány s obdobně reglementovaným hospodářstvím a silným politickým tlakem.[148] Odbory získaly zastoupení ve většině významných hospodářských i jiných veřejných institucích. Oslabilo to sice jejich mzdové požadavky ve prospěch podpory růstu výroby, zároveň však rozšířilo možnosti vyvíjení tlaku na rozvoj jiných forem sociální ochrany zaměstnanců. Ve věci příprav a prosazení již zmíněného národního pojištění byla úloha odborů v letech 1945–1948 neoddiskutovatelná.[149]

Rovněž pozice podniků se během války radikálně proměnila. Vlastnické proměny v důsledku arizace a především jejich začlenění do válečného velkoprostorového hospodářství nacistů, navíc na podrobeném okupovaném území, posílily prorůstání moci státu a moci zaměstnavatele. Mezi historiky dodnes nepanuje shoda v názoru, nakolik je možné hovořit o přímé kontinuitě mezi válečnou ekonomikou a hospodářským režimem lidové demokracie,[150] pokračující rostoucí úloha podniků jako subjektů sociální ochrany je nezpochybnitelná.[151] Důraz na produktivní sociální politiku, v níž podniky hrají důležitou roli, začal být zvláště patrný od nástupu Reinharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora na podzim 1941. Jeho strategie pacifikace orientovaná na dělnictvo v průmyslu důležitém pro válku byla založena na represi a zároveň na zabezpečení (na poměry války) slušných sociálních standardů skrze součinnost podniků s odbory.[152] Aktivnější zůstaly podniky – alespoň v porovnání s meziválečnými standardy – i po skončení války. Na realizaci sociální ochrany se podílely zvláště budováním závodních zařízení pro děti, provozoven lékařské péče, kolektivním stravováním či organizací závodních rekreací. Odbory si mohly díky svým členským příspěvkům počínat více samostatně než podniky svazované pravidly centrálního plánu, a proto v případě ROH můžeme nacházet ještě rozsáhlejší aktivity v tomto směru.[153]

---

[148] JANÁK, Dušan; KOKOŠKA, Stanislav a kol.: *Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 407.

[149] KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby: K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

[150] BALZAR, Jaromír; KUČERA, Jaroslav: Von der Rüstkammer des Reiches zum Maschinenwerk des Sozialismus: Wirtschaftslenkung in Böhmen und Mähren 1938–1953, München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2013.

[151] JAKUBEC, Ivan; ŠTEMBERK, Jan: *Cestovní ruch pod dohledem Třetí říše*, Praha: Karolinum, 2018.

[152] KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*, Praha: TEP 1991, s. 132–136. Viz též KÁRNÝ, Miroslav: *K otázce sociální demagogie v Heydrichově sociální politice*, Slezský sborník 82, 1984, č. 1, s. 1–22.

[153] Srv. *Sociální bezpečnost, zdravotní péče, nemocenské pojištění, sociální zabezpečení v Československu*, Praha: Práce, 1960, s. 24; Národní pojištění do rukou pracujících, *Odborář 5*, 1952, s. 8. Podrobněji viz RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a soci-*

Hlavním aktérem v této transformaci však byl stát. V první části této stati jsme ukázali, jak významně se během třicátých let proměnilo nahlížení na vztahy státu a ekonomiky ve středoproudé ekonomické teorii. Válečná zkušenost s sebou přinesla hodnotový posun, který v různých zemích sice vznikal z odlišných podmínek (v Británii zkušenost s bombardováním, boj o národní sebezáchovu Čechů, solidarita ze zkušenosti masového ozbrojeného odboje ve Francii apod.), vyznačoval se však podobnými důsledky v podobě geneze relativně silného (a v porovnání se situací po první světové válce i podstatně stabilnějšího) společenského konsensu o potřebě vyšší míry společenské solidarity, přerozdělení příjmů a někdy i majetku a státní moci jako garantovi těchto změn.

Uvedený posun je nejlépe vidět na tom, jak se rychle začala hospodářská a sociální práva stávat součástí právního řádu, když byly po skončení války v mnoha zemích přijímány nové ústavy.[154] Platilo to i pro Československo a jeho Ústavu 9. května z roku 1948. Uvedený vývoj byl v poválečné republice usnadněn řadou procesů, které se navzájem ve svém paralelním působení posilovaly. S jistým zjednodušením je lze sumarizovat prostřednictvím tří pojmů: národní jednota; omezení pluralismu; progresivismus.

Z hlediska časového sahá nejdále do minulosti koncept národní jednoty. V konfrontaci s ohrožením ze strany nacionálně socialistického Německa vzrůstal již v druhé polovině třicátých let v politických diskurzech i reálné praxi význam organického pojetí českého národa, které mělo primárně motivy obranářské. Důraz na semknutost, národní solidaritu a očistu od parazitů i od těch, kteří do takto koncipovaného národa nepatří, se stal vůdčím principem politické praxe v pomnichovských podmínkách a vytváří spojovací článek mezi druhou republikou, protektorátem a třetí republikou, bez ohledu na jejich odlišné ideologické založení.[155] V tomto smyslu si také Christianne Brenner, když se zabývala analýzami diskurzu poválečného období, povšimla silného vlivu této vize homogenní společnosti oproštěné od protikladů.[156] V podmínkách tohoto typu rámování politické praxe, bylo snadnější realizovat požadavky na přerozdělení příjmů i vlastnictví, stejně jako nároky na vytvoření univerzalisticky koncipovaného systému sociální ochrany obyvatelstva.

Tezi o národní jednotě korespondovala restrukturalizace politického pluralismu. Po skončení války byla umožněna legální organizace jen těm politickým

---

ální práva občanů v Československu 1945–1960, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 93. Nověji viz též ČORNEJOVÁ, Alžběta: *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968*, Praha: Academia, 2014.

[154] RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010, s. 84–85.

[155] Podrobněji viz KLÁPŠTĚ, Jan; ŠEDIVÝ, Ivan: *Dějiny Česka*, Praha: Nakl. Lidové noviny 2019, s. 247–250.

[156] BRENNER, Christianne: *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*, Praha: Argo, 2015, s. 341.

stranám, jež byly zahrnuty do Národní fronty. V důsledku toho v poválečné lidové demokracii chyběla existence skutečné politické opozice v parlamentu, jež by nabízela alternativu vůči vládě. Po válce navíc bylo zamezeno obnově tradičních pravicových politických stran v důsledku účelového obvinění agrárníků a národních demokratů z destrukce meziválečné republiky a kolaborace.[157] Došlo tak k zřetelnému vychýlení politického spektra směrem doleva, kdy v české části Národní fronty dominovaly tři socialisticky orientované strany (komunisté, sociální demokraté a národní socialisté), v čemž jim sekundovala centristická lidová strana.

Pojmem progresivismus jsme na tomto místě měli na mysli zdůraznění diskontinuity po válce budované lidové demokracie a meziválečného republikánského modelu. I když se komunisté s nekomunisty neshodovali v dílčích parametrech nově budovaného společensko-politického systému, na jeho principech byli v roce 1945 schopni se shodnout. Košický vládní program vyjadřoval tuto shodu. Příznačně debata při závěrečné formulaci tohoto programu na březnových jednáních v Moskvě 1945 o požadavku položení základů „velkorysé sociální politiky a sociální péče o všechny vrstvy pracujícího lidu měst i venkova" a přenesení financování nového pojišťovacího modelu na stát nevyvolala mezi účastníky žádné kontroverze a v podstatě se o něm nijak hlouběji nediskutovalo.[158] To dostatečně výmluvně dokumentuje, nakolik byla potřeba expanze sociální ochrany chápána jako bezrozporná. Nutno v této souvislosti poukázat i na výrazně většinovou podporu tohoto programu jako celku ze strany domácího obyvatelstva, jak ukázalo vícero dobových anket a průzkumů veřejného mínění.[159]

Závěr

Druhá světová válka neznamenala jen radikální transformaci globálních mocenských vztahů, když definitivně vyřadila evropské mocnosti z nejvyšších vlivových příček a vytvořila předpoklady k následnému zformování bipolárního uspořádání. Ve vnitropolitickém ohledu znamenala změnu priorit a způsobů řízení hospodářských politik. I když toto tvrzení platí obecně pro evropský kontinent, v jednotlivých zemích byla praxe odlišná a vedla k rozdílným důsledkům. V západní Evropě tato zkušenost vedla k postupnému zformování modelu smíšených ekonomik, resp. tzv. evropskému sociálnímu modelu. Ve středovýchodní Evropě naopak nové způsoby ekonomického řízení ve spojení s vyššími nároky obyvatel na přerozdělování a solidaritu a vlivem Sovětského svazu vedlo k usnadnění nástupu ko-

[157] K účelovosti tohoto postoje viz VAŠEK, Richard; KLEČACKÝ, Martin: *Česká politická pravice v letech 1938–1945*, Praha: Masarykův ústav AV ČR / Nakl. Lidové noviny 2016.
[158] KLIMEŠ, Miloš a kol. (ed.): *Cesta ke Květnu*, sv. II, Praha: Nakl. Československé akademie věd 1965, s. 422.
[159] Podrobněji viz KOCIAN, Jiří; SMETANA, Vít a kol.: *Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří*, Praha: Euroslavica, 2014, s. 136-156.

munistické hegemonie v této části kontinentu. Tato kapitola ukazuje, jak bylo Československo skutečně oním pověstným „mostem“ mezi Západem a Východem v tom smyslu, jak zkušenost se „západní“ ekonomikou a důsledky, které z této zkušenosti byly vyvozeny, napomohly následnému rozprostření „východní“ hegemonie nad tímto geopolitickým prostorem.

Použitá literatura

Knižní tituly

BALZAR, Jaromír; KUČERA, Jaroslav: Von der Rüstkammer des Reiches zum Maschinenwerk des Sozialismus: Wirtschaftslenkung in Böhmen und Mähren 1938–1953, München: Vandenhoeck und Ruprecht, 2013.

BAYLY, Christopher: Zrod moderního světa 1780–1914, Brno: CDK, 2019.

BRENNER, Christianne: Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948, Praha: Argo, 2015.

BREUILLY, John (ed.): Nineteenth-Century Germany: Politics, Culture, and Society 1780–1918, 2nd ed., London – New York: Bloomsbury, 2020.

BERMAN, Sheri: The Social Democratic Moment: Ideas and Politics in the Making of Interwar Europe, 2nd edition, Cambridge: Harvard University Press, 2009.

ČORNEJOVÁ, Alžběta: Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948–1968, Praha: Academia, 2014.

DE SWAAN, Abram: In Care of the State: Health Care, Education and Welfare in Europe and the USA in the Modern Era, New York: Oxford Un. Press, 1988.

EICHENGREEN, Barry: Hall of Mirrors: The Great Depression, the Great Recession, and the Uses – and Misuses – of History, Oxford: Oxford University Press, 2015.

GOODIN, Robert – LE GRAND, Julian (eds.): Not Only the Poor: The Middle Classes and the Welfare State, London: Routledge, 2018.

CHAPMAN, Herrick: France´s Long Reconstruction: In Search of the Modern Republic, Cambridge: Harvard University Press, 2018.

CHÝSKÝ, Jiří: Nucená práce a její problematika se zřetelem k podstatě pracovněprávního poměru, Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1962.

JAKUBEC, Ivan; ŠTEMBERK, Jan: Cestovní ruch pod dohledem Třetí říše, Praha: Karolinum, 2018.

JANÁK, Dušan; KOKOŠKA, Stanislav a kol.: Průmyslové dělnictvo v českých zemích v letech 1938–1948, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019.

KALINOVÁ, Lenka: Východiska, očekávání a realita poválečné doby: K dějinám české společnosti v letech 1945–1948, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004.

KÁRNÝ, Miroslav; MILOTOVÁ, Jaroslava (eds.): Protektorátní politika Reinharda Heydricha, Praha: TEP 1991, s. 132–136.

KLÁPŠTĚ, Jan; ŠEDIVÝ, Ivan: Dějiny Česka, Praha: Nakl. Lidové noviny 2019.

KLIMEŠ, Miloš a kol. (ed.): Cesta ke Květnu, sv. II, Praha: Nakl. Československé akademie věd 1965.

KOCIAN, Jiří; SMETANA, Vít a kol.: Květnové volby 1946 – volby osudové?: Československo před bouří, Praha: Euroslavica, 2014.

LUEBBERT, Gregory: Liberalism, Fascism, or Social Democracy: Social Classes and the Political Origins of Regimes in Interwar Europe, Oxford 1991.

METZ, Karl: Die Geschichte der sozialen Sicherheit, Stuttgart: W. Kohlhammer, 2008.

NOHA, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub: Kapitalismus na kolenou: Dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929–1934, Praha: Auditorium, 2012.

PAŽOUT, Jaroslav; PORTMANN, Kateřina a kol.: Ve stínu války: Protektorát Čechy a Morava, Slovenská republika, Říšská župa Sudety a další odtržená československá území v letech 1938/39–1945, Praha – Liberec: Ústav pro studium totalitních režimů, Technická univerzita v Liberci, 2019.

QUINE, Maria S.: Population Politics in Twentieth-Century Europe: Fascist Dictatorships and Liberal Democracies, London: Routledge 1996.

RÁKOSNÍK, Jakub: Sovětizace sociálního státu: Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960, Praha: Filozofická fakulta UK, 2010.

RÁKOSNÍK, Jakub; ŠUSTROVÁ, Radka: Rodina v zájmu státu: Populační růst a instituce manželství v českých zemích 1918–1989, Praha: Nakl. Lidové noviny, 2016.

RÁKOSNÍK, Jakub; SPURNÝ, Matěj; ŠTAIF, Jiří: Milníky moderních českých dějin: Krize konsensu a legitimity v letech 1848–1989, Praha: Argo, 2018.

RÁKOSNÍK, Jakub: Velká hospodářská krize. In: DRÁBIK, Jakub; PADEVĚT, Jiří; RÁKOSNÍK, Jakub a kol.: Od bouře k bouři, v tisku.

Sociální bezpečnost, zdravotní péče, nemocenské pojištění, sociální zabezpečení v Československu, Praha: Práce, 1960.

TAUCHEN, Jaromír: Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava 1939–1945, Praha: Wolters Kluwer, 2016.

TOMEŠ, Igor: Povinná sociální solidarita, Praha: Karolinum, 2018.

VAŠEK, Richard; KLEČACKÝ, Martin: Česká politická pravice v letech 1938–1945, Praha: Masarykův ústav AV ČR / Nakl. Lidové noviny 2016.

Články v časopisech

KÁRNÝ, Miroslav: K otázce sociální demagogie v Heydrichově sociální politice, Slezský sborník 82, 1984, č. 1, s. 1–22.

OBINGER, Herbert – PETERSEN, Klaus: Mass warfare and the Welfare State – Causal Mechanisms and Effects, British Journal of Political Science, vol. 47, 2017, no. 1, s. 203–227.

RÁKOSNÍK, Jakub: Dlouhá 30. léta (1929–1945): konceptuální přístupy k transformaci modernity, Dějiny-teorie-kritika 7, 2010, č. 7, s. 222-238.

Internetové zdroje

Schůze Poslanecké sněmovny NS Č-SR, dne 14. prosince 1938. (www.psp.cz)

Informace o autorovi

doc. PhDr. JUDr. Jakub Rákosník, Ph.D.

Proděkan pro infrastrukturu na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy,

přednáší na Ústavu hospodářských a sociálních dějin téže fakulty a na UJAK.

Kromě transnacionálních a komparativních dějin sociální politiky se též věnuje teorii dějepisectví, dějinám dělnického hnutí a společenským souvislostem ekonomických krizí.

UJAK Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

E-mail: rakosnik.jakub@ujak.cz

BEZPEČNOSTNÍ STRATEGIE A DOKTRÍNY VYBRANÝCH MOCNOSTÍ

Pavel Gavlas

Abstrakt

Stať se zabývá komparativní analýzou bezpečnostních strategií hlavních světových mocností, USA, RF, ČLR, a to nejen s jejich textem, ale i s vývojem doktrinálního myšlení a uplatňováním principů a zásad uváděných v těchto oficiálních dokumentech v mezinárodních vztazích. Autor vychází z analýzy posledních platných dokumentů: Národní bezpečnostní strategie USA 2017, Národní obranné strategii 2018 a Zprávy o stavu nukleárních sil (NPR) 2018. Dále jsou využity Národní bezpečnostní strategie RF 2015 a Vojenská doktrína RF 2014 a Čínská vojenská strategie 2015 a Bílá kniha 2019 (Čínská národní obrana v nové éře). Analýza je zaměřena především na bezpečnostní otázky řešené ozbrojenými silami, i když jsme si vědomi faktu, že dnes narůstá důležitost i ekonomických otázek bezpečnosti, kybernetická bezpečnost a další.

Abstract

The article deals with comparative analysis of security strategies of major world powers, USA, RF, PRC, not only with their text, but also with development of doctrinal thinking and application of principles and principles mentioned in these official documents in international relations. The author is based on the analysis of the most recent valid documents: US National Security Strategy 2017, National Defense Strategy 2018 and Nuclear Forces Report (NPR) 2018. The National Security Strategy RF 2015 and Military Doctrine RF 2014 and Chinese Military Strategy 2015 and White Paper 2019 (Chinese National Defense in the New Era). The analysis focuses primarily on security issues addressed by the armed forces, although we are aware of the fact that the economic issues of security, cyber security and others are increasingly important today.

Абстакт

Статья посвящена сравнительному анализу стратегий безопасности крупнейших мировых держав – США, РФ, КНР, и не только анализу текста документов, но и развитию доктринального мышления и применению принципов упомянутых в этих официальных документах в международных отношениях. Автор использует самые последние действующие документы: Стратегия национальной безопасности США на 2017 год, Стратегия национальной обороны на 2018 год и Отчет о ядерных силах (NPR) 2018. Далее использованы: Стратегия национальной безопасности РФ на 2015 год и Военная доктрина РФ на 2014 год и Китайская военная стратегия на 2015 год и Белая книга 2019 (Китайская национальная оборона в новую эру). Анализ в основном сфокусирован на проблемах безопасности, которыми

занимаются вооруженные силы, хотя мы осознаем тот факт, что экономические проблемы безопасности, кибербезопасности и другие вопросы приобретают сегодня все большее значение.

Úvod

Pojmy doktrína a strategie jsou v oboru mezinárodních vztahů a mezinárodní bezpečnosti značně frekventované a zahrnují širokou škálu různorodých činností. Mají však i společné rysy. Začínají analýzou stavu a končí záměrem realizace.

Budeme-li hovořit o bezpečnostní, či vojenské strategii, hledejme, co mají společné a co nám pomůže je lépe pochopit. Z předchozího studia a praxe vyplývá, že by, opírajíce se o důkladnou analýzu stavu mezinárodní i vnitřní bezpečnosti a místa a úlohy státu (koalice) v tomto prostředí, měly obsahovat nejméně tři základní části:

- **politické základy**, kde se hovoří o zdrojích ohrožení a příčinách války, o hlavních zásadách vedení války, kdo je nepřítel, proti čemu, s kým a za co se má bojovat a jak by se měly OS používat;
- **vojenské základy**, kde se hovoří o tom, jaké války by se mohly vést, jak budovat OS pro ně, jak použít JZ (mám-li je), jak OS připravovat a s jakým cílem použít;
- **vojensko-technické a ekonomické základy**, kde se hovoří o perspektivách (vývoj, výzkum zbraní a systémů), zajištění OS státem (ekonomikou zejména), o vybavení OS odpovídající technikou i přípravě teritoria a ekonomiky pro potřeby OS, ale i civilního obyvatelstva k přežití ve válečném konfliktu.

Vycházejíc z výše uvedeného a zkušeností, můžeme zvolit kritéria pro porovnání jednotlivých dokumentů, podle kterých budeme jednotlivé dokumenty analyzovat. Prezentovány však budou zejména závěry analýz.

A. Jak hodnotí mezinárodně politickou a vojenskou situaci daný stát, jaké zaujímá místo v systému mezinárodních vztahů a jakou úlohu z toho pro sebe vyvozuje.
B. Jaké základní cíle, kterých má být dosaženo, pro stát a jeho ozbrojené síly staví.
C. Co považuje za nebezpečí a hrozbu (vnější i vnitřní).
D. Jaké volí prostředky a způsoby, jimiž mají být cíle dosaženy a hrozby odvráceny, jaké jsou principy pro použití JZ.

Stručný popis poválečného vývoje mezinárodně politické a bezpečnostní situace do r. 2020, jako východisko pro další zkoumání

Každá analýza vyžaduje na začátku popis aktuálního stavu zkoumaného systému a každý dokument typu bezpečnostní strategie musí vycházet a vychází z dokumentů předešlých. Již od konce 2. světové války Spojené státy převzaly odpovědnost za celý demokratický svět a staly se, díky své síle nejen vojenské, ale i ekonomické a kulturní, přirozeným vůdcem tehdejšího „Západu" a v řadě oblastí nejen ekonomických, i celého světa. Byly přirozeným hegemonem, nicméně ale „jen" jedním ze dvou – v té „východní" části rozděleného světa jím byl SSSR. Po rozpadu bloků v r. 1989, kdy „Východní" hegemon, SSSR, zkolaboval a rozpadl se jako stát i jím vedená koalice, se USA staly globálním hegemonem. Vývoj lidstva se ale nezastavil a postupně se na světové scéně objevily nové síly, které mohou, a do jisté míry již ohrožují, americké postavení globálního hegemona. Je proto logické, že bezpečnostní strategie Spojených států amerických na tuto skutečnost reagují, a to stále intenzivněji a, žel, i agresivněji.

Po skončení 2. světové války byla totiž vítězi nově „nastavena" pravidla života – politického, ekonomického, bezpečnostního, i diplomatického (OSN, lidská práva, různé organizace jako OSN, MMF, SB, WTO, ale i blokový systém a další). Tato pravidla byla nastavena tak, aby vyhovovala především jejich autorům, což byly tehdejší (i dnešní) nejsilnější a nejbohatší státy. S rozvojem ekonomické síly se „nové", rozvíjející státy, regionální hegemoni, hlásí o svá práva a rovnoprávnost. Jsou to především Čína (ČLR), jejíž tempo růstu HDP je několik desetiletí historicky bezprecedentní, Ruská federace, která se po kolapsu v r. 1990-91 a revitalizaci trvající nejméně 15 let, opět může řadit minimálně mezi jaderné supervelmoci a vlivnou velmoc, Indie, Brazílie, Írán, Jižní Afrika, ale i další, jejichž ekonomika se natolik rozvinula, že stará pravidla jim už nevyhovují a brání jejich dalšímu, zejména ekonomickému, rozvoji.

Rostoucí ekonomická síla rozvíjejících se států dovoluje budovat kvalitní ozbrojené síly a poskytovat jim tu nejmodernější techniku. Do soutěže o osvojení vesmíru vstupují další státy, jako ČLR, Indie a další, v oblasti automatizace, robotizace a přenosu informací jsou USA – dlouholetý technologický a vědecký lídr, najednou dohánějí a v některých oblastech i předehnány. RF, v rámci desetiletého programu revitalizace svých ozbrojených sil (2010–2020), vyvinula nové zbraně, (např. hypersonické rakety, podmořské drony s jaderným pohonem) a již je zavádí do výzbroje, zatímco Spojené státy je teprve vyvíjejí.

Rostoucí sílu ekonomiky jednotlivých států nelze potlačovat (jen) vojensky, a tak se do bezpečnostních strategií dostávají nové prvky ekonomické. V praxi realizace bezpečnostních strategií se stále více objevují prvky ekonomické „války" vyhlašováním sankcí proti firmám i státům, zvýšených cel ale i nediplomatické vyhrožování postihem v jiných oblastech. Tato situace má zásadní vliv na obsah,

ale i na praktickou realizaci bezpečnostních strategií jednotlivých států – ekonomické vztahy jsou stále častěji ovlivňovány sekuritizací ekonomických problémů.

Současný stav se velmi podobá studené válce minulého století. Svět, ačkoliv antagonistické ideologické rozpory zmizely, je opět rozdělen – nyní na demokratickou a nedemokratickou část. Státy dlouhodobě prosperující ztrácí svoji dynamiku rozvoje a jsou doháněny novými tzv. rozvíjejícími se státy – především ČLR, ale i státy BRICS. Těžiště světového dění se přesouvá z euroatlantického prostoru do východoasijského, evropské státy ztrácejí svoji politickou „váhu" a Čína (ČLR) s Ruskem (RF) hrají čím dál významnější roli v mezinárodní politice a mezinárodních vztazích. Současný hegemon, USA, ztrácejíc po malých krůčcích svoje pozice, provádí stále agresivnější politiku, zejména hospodářskou a požaduje jednotu západu za uchování současného stavu – liberální demokracie euroatlantického typu pro celý svět.

Vývoj strategického myšlení v USA a jeho reflexe ve strategiích po r. 1989

Po rozpadu bipolárního světa a rozpadu SSSR, bývalé druhé supervelmoci, a zejména pak po 11. září 2001, „dominoval v americké administrativě duch neokonzervatismu, jehož hlavními nositeli byli prezident G.W. Bush, viceprezident D. Cheyney a ministr obrany D. Rumsfeld. Ti byli již před příchodem do Bílého domu pod silným vlivem neokonzervativního proudu, který se vyprofiloval svébytnou interpretací teorie demokratického míru (TDM). Američtí neokonzervativci kladli po skončení studené války důraz na nezbytnost návratu ke klíčovým hodnotám americké politiky, zejména pak na individualizmus, šíření demokracie ve světě, volný trh s nejomezenějšími státními zásahy, na americkou výjimečnost (exceptionalism) a v neposlední řadě na militantní unilateralizmus při prosazování amerických zájmů ve světě."[160]

Tento způsob a směr myšlení dominuje v amerických strategických dokumentech i v politické a vojenské praxi dodnes a najdeme ho v bezpečnostních strategiích i vojenských doktrínách.

Již první válka v Zálivu (Pouštní bouře 1991) ukázala velkou sílu a technologickou převahu amerických ozbrojených sil, což značně posílilo unilateralistický přístup k řešení mezinárodních vztahů. Také další války v bývalé Jugoslávii (1995, 1999) posílily sebevědomí USA. V této době přijalo NATO rozhodnutí rozšiřovat pakt o nové členy, první byly přijaty v r. 1999 Polsko, Maďarsko a Česká republika. Rozšiřování na Východ bylo zahájeno.

[160] EICHLER, Jan. *Proměny bezpečnostní a strategické kultury USA na počátku 21. století*. In: *Doktríny mocností a nejdůležitějších aliancí na počátku 21. století*. Praha: Professional Publishing, 2011.

V reakci na útok z 11. září 2001 byla v r. 2002 vypracována nová Národní bezpečnostní strategie, která vyhlásila válku terorizmu (Global War on Terrorizm – GWOT). Vyznačovala se tím, že dávala Spojeným státům právo svrhávat režimy nepřátelské a nebezpečné pro USA, vést preventivní války, postupovat unilaterálně, a to i vůči spojencům a kladla důraz na americkou hegemonii. Následně zahájené války v Afghánistánu (2002) a v Iráku (2003) ukázaly, že ani nejbohatší stát světa, není dost bohatý na to, aby nepotřeboval spojence a mezinárodní spolupráci.

Národní bezpečnostní strategie prezidenta Obamy z r. 2010 zaznamenala výraznou změnu. Tato strategie přecházela od unilateralizmu k multilateralizmu, uznávajíc spolupráci za nezbytnou, a to jak vojenskou (NATO, Asie), tak ekonomickou a další; uznávala nezastupitelnou roli OSN, kterou předchozí prezident většinou ignoroval; opouštěla silová řešení jako prioritní a příklad silou nahrazovala silou příkladu; diplomacii a spolupráci stavěla výše než užití síly, i když ani tu nevylučovala a usilovala o co největší redukci, až likvidaci jaderných zbraní. Ne vše se v praxi podařilo prosadit, smlouva o omezení jaderných zbraní však byla podepsána (v Praze roku 2010).

Strategie ale nadále zůstala totální – rozsahem úkolů, které si stavěla, „přebírala“ odpovědnost za celý svět; nadále posilovala postavení USA ve světě jako hegemona, i když v tomto případě nikoliv výhradně ozbrojenými silami; ozbrojené síly chtěla zachovat nadále nejsilnější (a rozmístěné po celém světě).

Ruská federace, se po ekonomickém kolapsu a rozpadu SSSR, za posledních patnáct – sedmnáct let natolik vzpamatovala, že již v r. 2007 na Mnichovské konferenci prezident Putin velmi důrazně odsoudil způsob jednání USA a NATO na mezinárodní scéně a neustálé „poučování“ RF jak se má chovat. Byl to počátek budoucích neshod a nesouhlasu.

Události let 2013–2014 na Ukrajině měly na vyhrocení mezinárodních vztahů zásadní vliv. Proti RF byly zavedeny sankce na jednotlivce, firmy i stát, postupně ustala komunikace v bezpečnostní oblasti. Rada NATO – Rusko byla paralyzována a v r. 2019 RF z Rady odešla, RF byla odebrána hlasovací práva v Radě Evropy, přestala se zúčastňovat jednání a platit příspěvky. V souvislosti s operací v Sýrii NATO obnovilo styky s RF a Rusko se vrátilo do Rady Evropy.

Národní bezpečnostní strategie USA 2015 byla zásadně poznamenána odtržením Krymu od Ukrajiny a začleněním do RF jako republika – samostatný subjekt, jakož i nepřímou podporou separatistů bojujících na východě Ukrajiny proti vládě, kterou neuznávají. Hrozby, které vyjmenovává, jsou zajímavé i zajímavě řazené: eskalující výzvy kybernetické bezpečnosti; Ruská agrese; zrychlující se důsledky klimatických změn a globální šíření infekčních nemocí. Mezi hrozby a výzvy jsou nadále řazeny nestálé, rozpadající se státy a autoritářské režimy, ale současně je výzvou ohniska nepokojů demokratizovat, zejména na Středním východě a v severní Africe. Strategie zmiňuje také dominanci USA na trhu s plynem

a možnost nahradit v Evropě Rusko, které v tomto zaostává. Zmínka je také o „Globálním ekonomickém pořádku“, na jehož změnách USA a G-20 pracují tak, že prezident mohl při podpisu smlouvy TTP prohlásit: “pravidla světové ekonomiky budeme tvořit my.“[3] (Smlouva byla nakonec novým prezidentem zrušena, kongres ji neratifikoval.) Strategické myšlení se opět přiklonilo k jednání z pozice síly a dnes více méně platí, že „když to nejde silou, zkusíme to ještě větší silou“.

Vývoj strategického myšlení v RF a jeho reflexe ve strategiích po r. 1989

Rozpadem (zrušením) Varšavské smlouvy a následným rozpadem SSSR došlo k zásadní změně společenského systému a zřeknutí se socialistické, resp. komunistické ideologie, jako ideologie státní. Bývalé svazové státy, které se osamostatnily, se vydaly na kapitalistickou cestu vývoje, a to včetně státu nástupnického – Ruské federace.

Zajišťování bezpečnosti a obrany státu (RF) dostalo nové rozměry, kde dominovala snaha vytvořit s bývalým protivníkem vztahy přátelské a partnerské. S tím souviselo i snižování počtů osob i techniky v ozbrojených silách, s výjimkou strategických jaderných sil, které „jen“ neměly tolik prostředků jako dříve.

Strategie SSSR a Varšavské smlouvy vycházela z teze antagonistického vztahu mezi táborem socialistickým (Varšavskou smlouvou) a táborem kapitalistickým (NATO), který mohl být vyřešen pouze likvidací jednoho z nich jako politicko-ekonomického systému (nikoliv jako státu, či národa). Tomu odpovídalo i strategické myšlení, kdy se, vzhledem k počtům a možnostem strategických jaderných prostředků, nepředpokládalo zahájení útočných operací jako první, nicméně počítalo se s přechodem do rozhodného útoku po odražení útoku nepřítele. Mimochodem, tento princip byl vlastní i druhé straně, a tak počty a schopnosti strategických jaderných sil obou stran, zničit lidskou civilizaci vícenásobně, zajistily čtyřicet pět let míru v Evropě.

Ozbrojené síly byly de facto budovány jako útočné, schopné, po odražení agresora, provádět hluboké útočné operace až k Atlantiku. Toto dědictví zůstalo i novému státu, který začali budovat převážně titíž lidé.

Již v první vojenské doktríně RF z r. 1993 je vidět zásadní myšlenkový posun. V doktríně se definuje použití ozbrojených sil jako: „použití síly k lokalizaci a přerušení ozbrojeného konfliktu k co nejrychlejší normalizaci situace, k zajištění bezpečnosti občanů, poskytnutí pomoci obyvatelstvu a vytvoření podmínek ke zvládnutí konfliktu politickými prostředky“. Pro případ agrese je definováno použití ozbrojených sil následovně: odrazit údery nepřítele, způsobit mu ztráty a vytvořit podmínky pro přerušení válečné činnosti v co nejranějším stadiu války

a následné uzavření míru za podmínek odpovídajících zájmům Ruska. Tento princip je uváděn i v následujících dokumentech dodnes a koresponduje s Chartou OSN.

Stejně tak se změnilo i pojetí „sféry vlivu“ a zásah v ní: od ozbrojených sil se požaduje schopnost zasáhnout v blízkém zahraničí, eventuálně ovládnout a udržet ho, nikoliv provádět hluboké útočné operace. (Jako blízké zahraničí se zpravidla uvádí prostor států sousedících s RF, tedy většinou bývalé sovětské republiky. Je to prostor, kde se mohou soustřeďovat síly schopné přímo napadnout RF.)

Strategické myšlení v RF je ovlivňováno od samého počátku i vnitřní situací. Počátky existence RF nebyly jednoduché, rozpad, stahování vojsk ze zahraničí a dělení majetku, včetně výzbroje ozbrojených sil, vytvářel do značné míry chaos a neorganizovanost, což přispělo k nárůstu separatizmu i terorizmu. V RF proběhly v devadesátých letech minulého století dvě „Čečenské“ války a řada protiseparatistických operací, což se odrazilo i ve struktuře vojenských a bezpečnostních strategií a doktrín. Vojenské strategie RF uvádějí nejen vnější nebezpečí a hrozby, ale i vnitřní hrozby.

Pro vývoj strategického myšlení (resp. utvrzování se ve svém přesvědčení), je charakteristické vnímání vnějších hrozeb pro bezpečnost RF. Kromě hrozeb „standardních“, které najdeme ve všech doktrínách a strategiích, jako šíření ZHN, terorizmus a další, strategické dokumenty RF vždy zmiňují: (a) Ve vojenské doktríně z r. 1993 – rozšiřování vojenských bloků a svazků směřujících proti bezpečnosti RF; (b) Ve vojenské doktríně z r. 2000 – rozšiřování vojenských bloků a svazků proti (ke škodě) RF; vytváření uskupení vojsk a sil v blízkosti SH RF a jejich spojenců vedoucí k narušení rovnováhy sil; ignorace zájmů RF při řešení mezinárodní bezpečnosti v rámci multipolarity; (c) Ve vojenské doktríně z r. 2010 – Snaha vybavit NATO globálními funkcemi realizovanými proti normám mezinárodního práva, přibližování vojenské infrastruktury bloku k hranicím RF, včetně rozšiřování bloku; (d) Ve voj. doktríně z prosince 2014 – Vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF; Pocit ohrožené silami NATO se zvyšuje.

Uvedené hrozby jsou odrazem vztahů mezi RF a státy NATO. Zpočátku velmi přátelské a vstřícné politice Západu, s postupem času chladnoucí s poznáním, že Západ a zejména USA Rusko nerespektují jako velmoc a nepřihlížejí k zájmům Ruska. Převládlo mínění, že změnit to může silná armáda, a tak v r. 2010 byla přijata reforma ozbrojených sil na léta 2010–2020, jejímž výsledkem jsou strategické prostředky daleko předstihující prostředky americké – hypersonické raketové prostředky, nové mezikontinentální balistické rakety, autonomní podmořské drony s UI, námořní řízené střely s plochou dráhou letu středního dosahu, a další. (přehled v příloze č. 2)

Vývoj strategického myšlení v ČLR a jeho reflexe ve strategiích po r. 1989

Čína, tzv. Říše středu, je starobylý stát, trvající několik tisíciletí. Lidské osídlení kolem Žluté řeky, je považováno za jedno z civilizačních středisek, civilizačních okruhů. Historie říká, že to byl stát, který nebyl agresivní. Nasvědčuje tomu i Velká čínská zeď, postavená k obraně před nájezdy ze severu a severozápadu. Podle Wikipedie měří 8858,8 km na úseku širokém 3 460 km a má okolo 25 000 obranných věží. Obranné zdi byly budovány od r. 210 př.n.l., dnešní podobu získala v r. 1620. Osmnáct století byla budována a 22 století existuje!

Myšlenka obrany země budováním „obranného valu“ se promítá i v písni z r. 1935, která se později stala čínskou státní hymnou a jejíž text mj. říká „Z našeho masa, z naší krve zbudujme novou Velkou zeď!“ Tradiční čínská armáda v době vlády „velkého kormidelníka“ Mao Ce Tunga, byla zejména armádou pozemní, kterou charakterizoval „muž s puškou“. Hlavní silou byli pěšáci, a to v masovém rozměru – ti, kteří měli svými těly postavit zeď nepříteli. Námořnictvo bránilo pouze pobřeží a pobřežní vody.

Podstatou vojenského strategického myšlení Komunistické Strany Číny (KS Číny) je **Koncepce Aktivní obrany,** kterou lze shrnout do hesla: “Nebudeme útočit, pokud nebudeme napadeni, ale určitě provedeme protiútok, budeme-li napadeni“.

Tato koncepce vznikla, resp. byla deklarována již krátce po vzniku ČLR v r. 1949 Ústřední vojenskou komisí. Postupně byla zdokonalována vycházejíc ze zkušeností a praxe revolučních válek a lidové války. Původní pojetí obrany a bezpečnosti se ale změnilo po r. 1989, kdy už deset let úspěšně probíhaly ekonomické reformy Teng Siao Pchinga.

První zlom ve vývoji strategického myšlení přišel **v r. 1993**, s první válkou v Zálivu, označovanou jako „televizní,“ ve které Američané předvedli efektivnost a ničivou sílu munice s koncovým navedením. Tehdy byla vytvořena **strategie Nové éry**, která požadovala mít takové OS, které budou schopny vyhrát lokální válku v situaci použití nových technologií.

Druhý významný zlom, či posun ve strategickém myšlení a v požadavcích na čínské OS nastal **v r. 2004,** po útoku na Afghánistán (po teroristickém útoku 11. září 2001 v New Yorku) a napadení Iráku v r. 2003, kde opět výrazně dominovaly vysoce přesné zbraně a elektronické systémy umožňující velení na bojišti i s videopřenosem. Nová vojenská strategie požadovala vyhrát lokální válku v podmínkách požívání nejen vysoce přesných zbraní, ale i nových informačních technologií (éra informatizace).

Poslední vojenská strategie **z r. 2015,** o které hovoříme, není výsledkem analýzy velké lokální války jako v předchozích případech, ale výsledkem analýzy vývoje zbraňových a jiných bojových i nebojových systémů a chování významných

aktérů mezinárodních konfliktů. Strategické myšlení čínského vedení se nezměnilo, stále preferuje obranu státu, i když obranu aktivní, která již přesahuje hranice vlastního území a zajišťuje národní zájmy ČLR po celém světě, protože bezpečnost ekonomiky, která se mezitím stala největší na světě, to vyžaduje.

Čínské strategické myšlení se také vyznačuje koncepčností a dlouhodobým výhledem. Vojenská doktrína z r. 2015 hovoří o „dvou stých výročích", jako mezních cílech. V r. 2021 oslaví sto let Komunistická strana Číny (KSČ) a v r. 2049 oslaví sto let ČLR. První výročí je cílovým datem pro dokončení výstavby prosperující společnosti a pro OS dokončením reorganizace a restrukturalizace. Druhé datum je cílovým datem pro dokončení obrody země i společnosti pod vedením KSČ, vybudováním moderního socialistického státu, prosperujícího, silného, demokratického, kulturního a harmonického.

Čína je ovšem především ekonomickou velmocí, konkurentem USA. Projekt „Jeden pás, jedna stezka", který ČLR zahájila, má propojit Evropu s Asií a Afrikou, buduje se propojení na Latinskou Ameriku na mnoha směrech, námořních i suchozemských a zřizováním ekonomických center a enkláv na trase, rozvíjet ekonomiku daných států na jihu Asie a v Africe, v centrální Asii i v Evropě. Takový úspěšný projekt může Číně definitivně zajistit světové ekonomické prvenství a ohrozit, či eliminovat dosavadní americkou moc.

Závěry analýzy studovaných dokumentů USA, RF A ČLR

A. Hodnocení mezinárodně politické a vojenské situace daným státem, jaké zaujímá místo v systému mezinárodních vztahů a jakou úlohu z toho pro sebe vyvozuje.

Spojené státy americké: Spojené státy se stále považují za lídra svobodného světa, i když se v dokumentech objevují zmínky o ohrožování amerických zájmů, amerického způsobu života a americké prosperity, o nespravedlivých obchodních vztazích, či nedostatečném financování obrany evropskými spojenci. Je to známka toho, že Spojené státy připouští, že začíná dlouhá etapa změny hegemona a že jejich pozice začíná slábnout.

Ruská federace: RF si je vědoma dominantního postavení USA ve světě, je s tímto faktem srozuměna, ale s chováním hegemona nesouhlasí. Usiluje o status RF jako jedné z vedoucích mocností, jejíž činnost směřuje k udržení strategické stability a vzájemně výhodných partnerských vztahů v podmínkách polycentrického světa. Chce být respektována a podílet se na formování rovnoprávných vztahů ve světě.

Čínská lidová republika: Čínská lidová republika se stala globální ekonomickou velmocí, čímž se světové hospodářské a strategické těžiště postupně přesouvá do asijsko-tichomořského regionu, kde byly dosavadní dominantní silou

Spojené státy. Svoji dominanci si chtějí uchovat a posilují svoji vojenskou přítomnost v regionu, zvyšují aktivity v Jihočínském moři, které narušují čínskou svrchovanost. Regionální terorizmus a separatizmus mají negativní dopad **na bezpečnost a stabilitu podél čínské periferie.** Zabezpečení čínských práv a zájmů ve světě se stává dlouhodobým úkolem pro ČLR. Svým ekonomickým rozvojem, a také projektem „Jeden pás, jedna stezka", se stává rivalem, třeba i nechtěným, ohrožujícím hegemonii dosavadního lídra – USA. Tato skutečnost se bude dlouhodobě, pravděpodobně negativně, projevovat ve vztazích mezi nimi, ale i ostatními spojenci obou stran: současní bohatí proti budoucím bohatým, dolar proti juanu(?).

Závěr: *Model světa založený po 2. světové válce ve své podstatě přetrvává, i když se bipolární svět po r. 1989 rozpadl. Zánik Varšavské smlouvy a rozpad SSSR nic zásadního nezměnil na jeho ekonomickém a politickém uspořádání, které prospívá bohatým a silným. Ještě na přelomu tisíciletí byl dosavadní hegemon – USA- tak silný, a dnešní rivalové – ČLR, RF a další – tak slabí, že Spojené státy mohly beztrestně zahájit válku v Afghánistánu a Iráku. Poslední desetiletí však ekonomická síla ČLR a vojenská síla RF natolik vzrostly, že začínají omezovat americké možnosti kontrolovat svět. Tato skutečnost bude zásadním momentem vztahů mezi státy, (velmocemi i koalicemi), a bude ovlivňovat politiku, ekonomiku i bezpečnost světa.*

B. Jaké základní cíle, kterých má být dosaženo, pro stát a jeho ozbrojené síly staví:

Spojené státy americké: Cíle, které jsou před americké ozbrojené síly stavěny, jsou jednoznačné: posílit ozbrojené síly, vyvinout nové bojové prostředky, zesílit americký vliv ve světě i s pomocí ozbrojených sil rozmístěných ve všech důležitých regionech světa. Nedopustit, aby byly Spojené státy kýmkoliv předstiženy, udržet a posílit svoji pozici hegemona, získávat nové spojence.

Ruská federace: Jedním z hlavních úkolů RF jako státu, je zajištění rovnoprávného a respektovaného postavení RF jako jedné z vedoucích mocností, jejíž činnost směřuje k udržení strategické stability a vzájemně výhodných partnerských vztahů v podmínkách polycentrického světa.

Vojenská politika Ruské federace je zaměřena na zadržování a odvracení válečných konfliktů. Jedním z hlavních cílů je dosáhnout nasycenosti moderními vysoce přesnými zbraněmi a municí s koncovým navedením tak, aby RF nezaostávala za Spojenými státy, a umožnily odstrašovat agresora s použitím jen vysoce přesných konvenčních zbraní. Zároveň nedovolit jiným státům, aby získaly vojenskou, nebo technologickou převahu.

Strategické rozvinování ozbrojených sil, mobilizace ozbrojených sil a ekonomiky, jakož i realizace opatření teritoriální obrany a civilní obrany, je nově dů-

ležitým úkolem státu. Rusko nevylučuje agresi proti sobě. V případě zahájení agrese proti RF a/nebo jejich spojencům, v souladu s chartou OSN odrazit agresi způsobit agresorovi ztráty, které ho donutí k přerušení agrese v podmínkách příznivých pro RF. S použitím OS mimo území RF a jejich spojenců v ODKB, NBS vojenská doktrína nekalkulují.

Čínská lidová republika: V souvislosti s revolucí ve vojenství (RMA) musí ozbrojené síly věnovat zvýšenou pozornost novým bezpečnostním doménám jako je kyberprostor a vesmír, chopit se strategické iniciativy a účinně zabezpečovat zájmy Číny v zahraničí. Zajistit bezpečnost ve vesmíru, elektromagnetickém a kybernetickém prostoru, odstrašit agresora a odolat agresi a podpořit udržitelný růst země, lidskou bezpečnost a sociální stabilitu.

Čínské OS musí zajistit sjednocení vlasti, posílit úsilí v operacích proti separatizmu, terorizmu a infiltraci. Nepřipustit „Taiwanskou nezávislost" a nedovolit realizovat záměry separatistických hnutí jako jsou „Tibetská nezávislost" a „Východní Turkestán" Udržet podmínky pro strategické odstrašování a mít schopnost provést odvetný jaderný útok (protiúder).

Závěr: *Spojené státy udělají vše pro to, aby udržely své výsadní postavení. Heslo amerického prezidenta „America First" udává jasný směr: posílit ekonomiku Spojených států a narovnat vztahy s jinými státy, které jsou považovány za nespravedlivé pro USA, posílit americký vliv „přirozeného vůdce" světa, (a americké vidění světa), a v neposlední řadě posilovat ozbrojené síly a jejich schopnosti vyhrát možnou válku kdekoliv na světě. Nově nastupující mocnosti – Čína a Rusko, budou usilovat o zajištění svých národních zájmů. Budou posilovat a modernizovat své ozbrojené síly – RF v nasycenosti nejmodernějšími zbraňovými systémy a posílení odstrašovacích schopností strategických jaderných sil, ČLR v prosazování se nejen ve svém regionu, ale na celém světě tam, kde bude muset chránit své zájmy. Čína i Rusko budou usilovat o své spravedlivější a rovnoprávné postavení. Zásadní cíl pro čínské ozbrojené síly do poloviny století: „plně transformovat ozbrojené síly na síly světové úrovně" (world class forces), by měl nastolení takových vztahů umožnit.*

C. Co považuje za nebezpečí a hrozbu (vnější i vnitřní).

Spojené státy americké: V období posledních deseti až patnácti let se objevily nové subjekty, které se přibližují svým dlouhodobým rozvojem úrovni Spojených států alespoň v některých ukazatelích. Spojené státy začínají být ohrožovány zejména ekonomicky jinými státy, nejvíce **Čínou**, která již dosáhla vyššího HDP měřeného podle parity kupní síly než USA, a **Ruskou federací**, která je předstihla ve vývoji některých strategických jaderných i nejaderných systémů. (Oficiálně je to ale pro USA výzvou, nikoliv ohrožením.) Jsou to státy, o kterých NBS píše: „Je stále více jasné, že Čína a Rusko (revizionistické síly), chtějí vytvořit svět, který

bude v souladu s jejich autoritářským modelem: získávat pravomoc vetovat ekonomická, diplomatická a bezpečnostní rozhodnutí jiných národů". Konstatování v NDS, že: „Omezování národních zájmů USA, především Čínou a Ruskem, je největší hrozbou bezpečnosti" a „Dnes je největším problémem národní bezpečnosti USA strategické soupeření mezi státy, nikoli terorismus", o tom svědčí. Na druhé straně je pro svět nebezpečná tendence prezidenta USA vypovídat nepředvídatelně smlouvy nejen obchodní, ale také bezpečnostní, týkající se i jaderných zbraní.

Ruská federace: Za největší ohrožení své bezpečnosti považuje RF rozšiřování bloku **NATO** a jeho infrastruktury i vojsk ke svým hranicím, rozvinování PRO narušující stabilitu, vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF. Za ohrožení nejen své, ale i světové bezpečnosti, považuje politiku vlády **USA** vedoucí ke svrhávání nepohodlných vlád a zahajování válek bez mandátu RB OSN, které vedou k destabilizaci a chaosu a nerespektování mezinárodního práva.

Čínská lidová republika: ČLR si uvědomuje nové hrozby hegemonizmu a neointervencionizmu, i zesilující úsilí o přerozdělení moci, práv a prosazování zájmů ve světě. Sílí teroristické aktivity, spory, krize a lokální konflikty. Zesilují i bezpečnostní hrozby kybernetické infrastruktuře a bezpečnosti státu. Rozmisťování amerického protiraketového systému THAAD v Jižní Koreji, konflikt jaderných mocností Indie a Pákistánu a regionální terorizmus a separatizmus, mají negativní dopad na bezpečnost a stabilitu podél čínské periferie.

Separatistické tendence hnutí „Tibetská nezávislost" a „Východní Turkestán" (Sin Tiang), které operují na čínském území i v zahraničí a snahy Taiwanu o nezávislost, odporující politice „jedné Číny", představují vnitřní hrozbu národní bezpečnosti.

Závěr: *Pro Spojené státy je výzvou, (my bychom řekli nebezpečím, či dokonce hrozbou), posilování ekonomické a vojenské moci Číny a vojenské a částečně i ekonomické síly RF, což se projevuje aktivitami, které omezují národní zájmy USA. Největší hrozbou pro Ruskou federaci je rozšiřování bloku NATO a jeho infrastruktury i vojsk ke svým hranicím, rozvinování PRO narušující stabilitu, vytváření nepřátelských režimů ve státech sousedících s RF, jejichž politika ohrožuje zájmy RF. Za ohrožení nejen své bezpečnosti je považována politika vlády USA vedoucí ke svrhávání nepohodlných vlád, válek bez mandátu RB OSN a nerespektování mezinárodního práva.*

D. Jaké volí prostředky a způsoby, jimiž mají být cíle dosaženy a hrozby odvráceny, jaké jsou principy pro použití JZ.

Spojené státy americké: V praxi mezinárodních vztahů je pro USA charakteristické, že díky své síle svrhávají vlády a zahajují války bez mandátu RB OSN. Příkladem budiž Ukrajina 2014, kde svržení vlády prezidenta Janukoviče stálo podle náměstkyně MZ USA paní Nuland 5 miliard dolarů, nebo napadení Iráku v roce 2003 a svržení S. Husajna, či nevyžádaný, a tedy nelegální, pobyt amerických vojsk v Sýrii s chvályhodným záměrem boje proti ISIS, ve skutečnosti podpory opozice proti Asadovi a s tajným cílem svrhnou ho.

Využívají k tomu nejen vlastní ozbrojené síly rozmístěné téměř po celém světě, ale i spojenců, zejména v NATO, a svoji ekonomickou sílu, zejména tu skutečnost, že jako světová rezervní měna funguje americký dolar a platby jdou přes americké banky, díky čemuž mohou účinně uvalovat embarga a sankce k prosazení vlastních zájmů na téměř kohokoliv.

Ruská federace: Ozbrojené síly RF a systém jejich rozvinování v případě napadení jsou budovány tak, aby byly schopné odrazit agresi vůči RF a jejím spojencům, způsobit takové ztráty vojskům agresora, které ho přinutí zastavit agresi za podmínek vyhovujících RF a jejím spojencům. S použitím OS mimo území RF a jejich spojenců v ODKB Národní bezpečnostní strategie ani vojenská doktrína nekalkuluje, s výjimkou použití OS s mandátem OSN a na základě dohod v souladu s chartou OSN. Ozbrojené síly RF jsou rozmístěny na teritoriu RF a jejich struktura a vybavenost nedovoluje provádět rozsáhlé námořní výsadkové a výsadkové operace na vzdálených teritoriích.

Plánovaná reforma ozbrojených sil realizovaná v letech 2010–2020 významně posílila odstrašovací funkci ozbrojených sil, a zvláště Strategických jaderných sil. Kromě toho nyní RF disponuje takovými typy zbraní, jako jsou hypersonické létající aparáty, či podmořské drony, které ještě žádná armáda ve výzbroji nemá

Čínská lidová republika: Čínské vojenské ambice nejsou malé. Bílá kniha požaduje, aby ozbrojené síly: do r. 2020, kromě urychleného pokroku v informatizaci, významně zdokonalily své strategické kapacity; do r. 2035 by ČLOA měla komplexně pokročit v modernizaci vojenské teorie, organizační struktury, vojenského personálu, zbraní a vybavení v souladu s modernizací země; do poloviny století by Čína měla „plně transformovat ozbrojené síly na síly světové úrovně“ (world class forces).

Struktura ozbrojených sil odpovídá moderní armádě. Zahrnuje pozemní vojsko, (má pět teritoriálních okruhů a dva okruhy zvláštní – Sin Tiang a Tibet), vojenské námořnictvo, vzdušné síly, raketové vojsko, strategické podpůrné síly (kam patří kybernetické síly a kosmické síly), a společné síly logistické podpory.

Vojenská doktrína vytyčuje i čtyři základní směry rozvoje čínských ozbrojených sil, a označuje je jako kritické domény: moře a oceány, vesmír, kyberprostor a jaderné zbraně. Čínské vojenské myšlení je poněkud jiné než západní. Čína buduje ponorkové loďstvo a raketové systémy, které jsou schopné ničit nepřátelské lodě na větší vzdálenost, než je akční rádius letounů letadlových lodí, a tak odvrátit možný útok z nejpravděpodobnějšího směru – z moře. Čína již dlouho disponuje protidružicovým systémem, (již před více než deseti lety jej vyzkoušela a sestřelila vlastní nefunkční družici na orbitě 800 km vysoko), protože téměř všechny informace jsou zjišťovány a přenášeny aparáty ve vesmíru – a bez informací nelze válčit. Důraz kladený na činnost v kyberprostoru patří do téhož okruhu defenzivních, ale i ofenzivních úvah, jak čelit protivníkovi a zajistit bezpečnost státu a jeho obyvatel.

Samostatnou ozbrojenou složkou patřící ale rovněž pod velení Ústřední vojenské komise, je Lidová ozbrojená policie (People's Armed Police Forces). Hraje důležitou úlohu v zajišťování národní bezpečnosti, sociální stability a veřejného blaha, tedy v bezpečnosti vnitřní.

Má poněkud zvláštní postavení: plní funkce pobřežní stráže a zajišťuje dodržování námořního práva, zajišťuje hašení požárů, strážní službu, řeší mimořádné události, provádí protiteroristické a protiseparatistické akce a operace, odhaluje a vyšetřuje použití jaderných, chemických a biologických materiálů, jakož i šíření zbraní, bojuje s organizovaným zločinem a kriminálními gangy, provádí humanitární akce doma i v zahraničí, zajišťuje bezpečnost na hromadných a oficiálních akcích včetně bezpečnosti ze vzduchu a včetně státních návštěv.

Závěr: *Pro Spojené státy je v současné době charakteristické rčení: „když to nejde silou, tak to zkusíme ještě větší silou". K dosažení svých cílů a prosazení zájmů používají všechny součásti moci: soft i hard power - ozbrojené síly rozmístěné ve všech zájmových regionech světa, stále nejsilnější a připravující se k „vítězné" válce; ekonomický nátlak zaváděním cel a vyhlašováním embarg; diplomatické aktivity a někdy i nezastřený nediplomatický nátlak na firmy, či vlády, ale i mediální obvinění a útoky bez důkazů.*

Ruská federace chce svoji bezpečnost zajistit ozbrojenými silami, které buduje jako obranné a schopností ekonomiky a státu ubránit se. Její ozbrojené síly nejsou schopny hlubokých útočných operací mimo své území, mimo strategické jaderné síly, ale schopné odstrašovat agresora jaderným potenciálem, a v blízké budoucnosti i konvenčními, vysoce přesnými zbraněmi.

Ambicí ČLR je mít ozbrojené síly a Národní ozbrojenou policii schopné zajistit čínské národní zájmy jak uvnitř státu proti tendencím separatizmu a terorizmu, tak i v zahraničí a na světových oceánech. Do poloviny století pak chce mít „plně transformované ozbrojené síly světové úrovně", tedy síly nejméně na úrovni amerických ozbrojených sil.

Strategické jaderné zbraně

Jaderné zbraně vlastní všechny tři státy, jejichž bezpečnostní strategie byly zkoumány. Spojené státy a Ruská federace vlastní více než 90 % všech strategických jaderných zbraní na planetě a velkou většinu taktických. Ani jedna analyzovaná bezpečnostní či vojenská strategie neuvádí použití jaderných zbraní jako první.

Spojené státy americké: „Spojené státy by pouze za extrémních okolností zvážily použití jaderných zbraní k obraně životních zájmů Spojených států, jejich spojenců a partnerů. Nicméně pokud se nepodaří protivníka odradit, Spojené státy se budou snažit ukončit jakýkoli konflikt na nejnižší úrovni možných škod a na nejlepších dosažitelných podmínkách pro Spojené státy, spojence a partnery“, říká NPR. Explicitní závazek „nepoužít jaderné zbraně jako první“, není již uveden, toto konstatování je poměrně neurčité, dovoluje i více výkladů, včetně použití JZ jako první.

Ruská federace: má ve své platné vojenské doktríně uvedeno, že jaderné zbraně nemají být použity jako první, jen jako odvetný úder, s výjimkou případu, kdy by byla ohrožena existence RF i ve válce s použitím jen konvenčních zbraní.

Čínská lidová republika: ve svých dokumentech deklaruje, že nepoužije JZ jako první, nepoužije, ani nebude vyhrožovat jejich použitím státům, které JZ nevlastní. Své jaderné kapacity bude držet na minimální úrovni, bude optimalizovat strukturu jaderných sil a zlepšovat systém včasného varování, velení a řízení. Po strategických jaderných silách je požadována schopnost odvetného jaderného úderu (útoku).

Charakteristika a možný vývoj

Americké pojetí bezpečnosti je pojetí globální, svoji pozornost soustřeďuje postupně na Indo-pacifickou oblast. Cokoliv na planetě může být pro USA a jejich zájmy nežádoucí. Americké ozbrojené síly jsou budovány a připravovány k obraně národních zájmů USA a vedení války kdekoliv na planetě. Jsou dislokovány na území více než čtyřiceti států a vojenské námořnictvo operuje na všech světových oceánech. Významně se podílejí i na aktivitách ve vesmíru a kyberprostoru. Politika prezidenta D. Trumpa „America First“ je politikou asertivní, až agresivní, se základním cílem kontrolovat dění na planetě a nedovolit ohrožení amerických zájmů. Tento cíl je realizován nejen ozbrojenými silami, ale i v oblasti ekonomické, finanční, diplomatické, a také při šíření amerického vlivu na myšlení lidí a prosazování amerického vnímání hodnot svobody a demokracie. Při zajišťování vlastní bezpečnosti a zájmů dochází k násilnému svrhávání nepohodlných vlád a agresivním válkám, které vyvolávají chaos ve světě. Hlavní hrozbou pro USA je ohrožování jejich zájmů kdekoliv na světě a omezování volnosti v jednání především

Čínou a RF. Za takovou hrozbu může být považováno i úsilí o dodržování charty OSN, mezinárodního práva a rovnoprávných vztahů mezi státy.

Ruská bezpečnostní politika a strategie je zaměřena na zajištění bezpečnosti vlastního státu a území spojenců v ODKB a na prosazování dodržování charty OSN a mezinárodního práva v mezinárodních vztazích, včetně nevměšování se do vnitřních záležitostí jednotlivých států. Ozbrojené síly jsou budovány k odražení agrese a bojové činnosti v rádiusu tzv. blízkého zahraničí (s výjimkou misí OSN). Vojenskou doktrínu lze charakterizovat jako obrannou. Za největší hrozbu je považována Severoatlantická aliance, resp. její rozšiřování k hranicím RF, kde jsou instalovány základny PRO i dislokovány ozbrojené síly a předsunutá výzbroj jednotek, budována vojenská infrastruktura států aliance, což je v souladu s americkou koncepcí „Průlomových operací". K obraně strategických zájmů státu v (dalekém) zahraničí je určeno vojenské námořnictvo, které však nedisponuje letadlovými loděmi, sborem námořní pěchoty a vojenskými základnami po celém světě jako americké, a není tudíž schopné námořních vyloďovacích operací v dalekém zahraničí.

Zvláštností čínské bezpečnostní politiky a vojenské strategie je fakt, že přechází od striktní obrany vlastního teritoria k působnosti v zájmovém prostoru Číny jako globální mocnosti s globálními zájmy, zřejmě však zatím ne celosvětovými. Všechny druhy ozbrojených sil jsou určeny k zajištění obrany teritoria, národní bezpečnosti a prosperity ČLR: Pozemní vojsko, vojenské letectvo a kosmické i kybernetické síly v rámci vlastního teritoria jak na blízkých, tak na dalekých přístupech, vojenské námořnictvo ale i na světových oceánech, kde má zabezpečovat Čínské národní zájmy. Tento přístup je logickým důsledkem skutečnosti, že ČLR se stala globální ekonomickou mocností, i když ne tak silnou, jako USA, které mají mj. k dispozici dolar jako světovou rezervní měnu, jejíž oběh kontrolují. Čína je zemí, která např. dováží nejvíce ropy, a to námořními trasami, které chce kontrolovat a bezproblémově lodní dopravu realizovat. To ovšem naráží na americké zájmy v západním Pacifiku, kde se ozbrojené síly USA cítí být „vytlačovány" a „omezovány" a na to reagují, zejména v Jihočínském moři a při podpoře Tchajwanu, protipekingských sil v Hongkongu a separatistických organizací v Sin Tiangu a Tibetu.

Jak již bylo na začátku kapitoly řečeno, současný stav se velmi podobá studené válce minulého století. Ačkoliv antagonistické ideologické rozpory zmizely, vznikají nové, téměř stejně neřešitelné – boj o světového lídra, hegemona. I když ČLR ve své vojenské strategii deklaruje, že nechce být novým hegemonem a ani se tak nechce chovat a je proti hegemonistickému chování, ekonomická expanze rozvíjejícího se státu bude nezbytná, což zákonitě vyvolá reakci těch, které chce v daném regionu nahradit, nebo doplnit. (Např. dnešní „boj" proti Huawei a jejich síti 5G.) Tak se postupně budou vytvářet opět dva bloky, jeden euroatlantický,

„demokratický“, který bude usilovat o udržení nadvlády současného západního liberálního kapitalizmu, pro něho výhodného stavu, který bude ještě posilovat. Druhý, euroasijský, „nedemokratický“, který podle NSS USA vedou „revizionistické“ státy ČLR a RF, bude prosazovat změny v mezinárodních pravidlech a vztazích vedoucí k respektováni charty OSN a mezinárodního práva, podle nich tudíž i k rovnoprávným vztahům, a možnostem dalšího rozvoje. Hranici mezi „demokratickým“ a „nedemokratickým“ blokem může vymezit i používání dolaru jako rezervní měny a používání jiného platidla, např. jüanu; tyto tendence se již projevují, ČLR i RF omezují obchod s platbou v dolarech, vytvářejí vlastní swift i vlastní platební karty. Pokud tento rozpor – konflikt, zůstane v rovině ekonomické a politické, bude jistě existovat i řešení. Pokud budou problémy sekuritizovány, může dojít eskalací konfliktu až k válečnému střetnutí.

Takové eskalaci konfliktu je samozřejmě nutné předejít a zabránit. Aktuální stav mezinárodních vztahů však tomu nenasvědčuje. Současný hegemon se rozhodl svoji pozici upevnit mj. i novým zbrojením a posilováním ozbrojených sil, včetně jaderných, přičemž ambice potenciálního nového hegemona jsou stejně velké – do poloviny století mít ozbrojené síly světové úrovně, což můžeme chápat, že mají být nejméně stejně kvalitní jako ty nejsilnější. Rusko buduje své ozbrojené síly tak, aby se vyrovnaly v moderních zbraních a technologiích americkým a měly dostatečný odstrašovací potenciál.

Státy NATO na nátlak Spojených států navyšují své obranné rozpočty, a splní-li závazek 2% HDP, dosáhnou vojenské rozpočty astronomických hodnot, mnohonásobně převyšující jak Čínské, tak Ruské obranné výdaje. Nákup nových zbraní evropskými členy NATO (a je zřejmé, že zejména proto se rozpočty zvyšují), bude dále zvyšovat napětí na styku hranic. Při soustavném mediálním podněcování nepřátelství až nenávisti vůči východním rivalům, obviňováním bez důkazů, překrucováním historických faktů o druhé světové válce, růstem nacionalizmu a v některých státech i oživováním nacizmu, se budeme stále rychleji blížit ke konfrontaci, k válce. A to je scénář zcela nežádoucí.

Použitá literatura

Knižní tituly

EICHLER, Jan *Proměny bezpečnostní a strategické kultury USA na počátku 21. století*. In: *Doktríny mocností a nejdůležitějších aliancí na počátku 21. století*. Praha: Professional Publishing, 2011.

The State Council Information Office of the People's Republic of China: China's National Defence in the New Era, Beijing 2019, 1st ed., ISBN 978-7-119-11925-0

Defense intelligence Agency OS USA *China Military Power – Modernizing a Force to Fight and Win,* Washington, 2019, DIA-02-1706-085

Články v časopisech

EICHLER, Jan *Priority pro 21. století: Bezpečnostní strategie USA po roce 2008*, Vojenské rozhledy, 2013, roč. 22 (54), č. 1, s. 29–40, ISSN 1210-3292

Internetové zdroje

Národní Bezpečnostní Strategie USA 2015 (NSS USA- National Security Strategy USA), Whitehouse Washington, dostupná z:http://nssarchive.us

National Security Strategy USA 2017, Whitehouse Washington, dostupná z:http://nssarchive.us

National Defense Strategy USA 2018, Whitehouse Washington, dostupná z:http://nssarchive.us/national-defense-strategy

Nuclear Posture Review, February 2018, Office of the Secretary of Defence, dostupné na https://media.defense.gov/feb/executive-summary.pdf

Strategie Národní Bezpečnosti RF (NBS) 2015, Moskva, http://static.kremlin.ru/media

Vojenská doktrína RF z. r. 2014, čl. 18, Moskva, http://static.kremlin.ru/media

Informace o autorovi:

doc. Ing. Pavel Gavlas, CSc.

Vedoucí kabinetu globální politiky Institutu globálních studií UJAK Praha, vedoucí kabinetu globální politiky Institutu globálních studií UJAK Praha.

Kromě problematiky světové politiky a vojenských analýz se věnuje i problematice nevojenské bezpečnosti. Přednáší na UJAK Praha, obor Mezinárodní vtahy a diplomacie.

UJAK Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

E-mail: gavlas.pavel@ujak.cz;

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

VOJENSKÉ TAKTICKÉ KONCEPCE ARMÁDY USA

Koncepce A2/AD_– Anti Area/Access Denial: Jedná se o prostředky PVO/PRO a protilodní a další prostředky, které mají zabránit protivníkovi (v tomto případě americké armádě) provádět účinné údery do hloubky území na řídící stanoviště a důležité zbraňové a průzkumné systémy (S 400, 500), a mařit tak pozemní a námořní výsadkové operace (pobřežními systémy Bastion, ponorkami). Koncepce A2/AD, jako schopnost protivníka mařit cíle operací amerických vojsk hraje svoji úlohu v celém pojetí vedení operací OS USA. (Je to koncepce protivníka, kterou americké jednotky musí umět eliminovat, jak ukazují další americké koncepce.

Koncepce Air – Sea Battle (ASB) schválená v r. 2013 vychází z toho, jak se změnil (nebo by se změnil) charakter války oproti té dřívější. Rozšíření možností kde a jak vést válku (země, moře, vzduch, kosmos a kyberprostor) a také nové koncepce nepředpokládající souvislou frontovou linii, dovolují plánovat podobné údery do hloubky, ale ne již k ničení druhých strategických sledů útočících vojsk Varšavské smlouvy, (jako koncepce sedmdesátých let minulého století Air-Land Battle), ale na důležité cíle, jako jsou systémy velení a velitelská stanoviště, postavení konvenčních i jaderných raket, zpravodajské systémy včetně kosmických, protiraketové systémy, systémy PVO a další, tedy v prostředí A2/AD. Na ničení prvků systému A2/AD by se mělo podílet nejen letectvo, jako dříve, ale i pozemní vojsko a vojenské námořnictvo, protože tento prostor je daleko větší a existují zbraňové systémy, které mohou být použity všemi druhy ozbrojených sil a druhů vojsk.

Koncepce průlomových operací, schválená v r. 2014, zdůrazňuje schopnost pronikat na cizí území označovaná jako A2/AD, provádět operace do hloubky. Na silou vynucené průniky (průlomy) nepřátelskou sestavou vojsk mají navazovat námořní a vzdušné výsadky a ničit zbraňové systémy označované jako A2/AD (viz. koncepce ASB). Vojska se mají připravovat zejména na vedení obchvatných manévrů, na infiltraci a na průnik do hloubky sestavy nepřítele. Významnou podmínkou úspěšnosti výše uvedených operací je budování a neomezené užívání vojenských základen ve všech částech světa, a to jak předsunutých, které mají být co nejblíže k předpokládanému zasazení, tak rotačních, kam jsou vysílány tzv. rotační předsunuté síly (nám. pěchota, obojživelné intervenční jednotky, letectvo VN, PLŘS aj.) Jak uvádí Eichler,[161] jde o projekci americké síly do oblastí, kde by to

[161] EICHLER, Jan, Priority pro 21. století: Bezpečnostní strategie USA po roce 2008, *Vojenské rozhledy*, 2013, roč. 22 (54), č. 1, s. 29–40, ISSN 1210-3292

mohlo vyvolat odpor jiných zemí. Koncepce vyžaduje mít vojenské základny i v oblastech, které za svoji sféru vlivu považují jiné mocnosti (Eichler, tamtéž, uvádí Čínu, nebo Írán, a mohli bychom dodat i RF nejen na hranicích s NATO).

Koncepce Prompt Global Strike (PGS) se objevila vlastní položkou již v r. 2013 ve vojenském rozpočtu. Systém má disponovat zbraněmi **schopnými udeřit kdekoliv na světě během několika desítek minut.** Základem pozemní verze PGS je modifikovaná mezikontinentální raketa **LGM-30 Minuteman** III s doletem až 13 000 km. Maximální rychlost střely je větší než 20 000 km/h, takže střela může zasáhnout libovolné místo na Zemi za méně než 1 hodinu po startu.

Konvenční bojová hlavice PGS může mít hmotnost až 2 000 kg. Hlavice může obsahovat buď jedinou průbojnou nálož pro ničení podzemních bunkrů, řadu menší samonaváděcí submunice nebo dokonce bezpilotní stroj schopný operovat nad územím nepřítele.

Systém PGS bude vybaven GPS modulem, který umožní raketě zasáhnout cíl s kruhovou přesností do 10 metrů. Kromě výše uvedených konvenčních zbraní se také počítá s PGS hlavicí obsahující tisíce wolframových prutů. Ty dokáží zničit nepřátelskou techniku a živou sílu na ploše 3000 čtverečních metrů.

Nosičem systému PGS mají být také americké ponorky **třídy Ohio**. Každá ponorka dokáže nést až 24 mezikontinentálních raket **Trident** s maximálním doletem 7400 km, s kterými se počítá rovněž jako s nosiči konvenčních nálože. Americká armáda vyvíjí také hypersonické prostředky, které mají tvořit též jeden z prvků systému Prompt Global Strike. Slabinou této koncepce je až nemožné odlišení letící rakety mezikontinentálního dosahu s jadernou a s konvenční hlavicí. Chybné vyhodnocení může vést k odvetnému jadernému úderu, či útoku a rozpoutání jaderné války.

Příloha č. 2

ŠEST RUSKÝCH PROSTŘEDKŮ, KTERÉ JSOU POSTAVENY NA INOVACÍCH, NOVÝCH PRINCIPECH, ČI NOVÉM VYUŽITÍ.

1) **MBR SARMAT** – od roku 2027 má nahradit současnou strategickou ŘS Vojevoda. Je určena k vstřícně-odvetnému úderu, váží 200 tun, může mít až 16, (některé zdroje uvádí 40) bojových a klamných hlavic různého typu včetně hypersonických a dolet má mít až 30 tis. km. Je tedy schopna letět k cíli i z neočekávané strany (u USA např. přes jižní pól, tedy z jihu, kde není PRO).
2) **KINŽÁL** – vysoce přesná, hypersonická letecká raketa s rychlostí vyšší než Mach 10, schopná manévrovat na celé dráze letu. Může mít jadernou i konvenční hlavici. Tato raketa je podvěšena pod letounem MIG 31, který dosahuje rychlosti M3. Raketa má náporový motor, který může začít pracovat až při tak vysoké rychlosti. Do výzbroje zaváděn od 1. 12. 2017 formou zkušební bojové služby a od r. 2019 v řádné bojové službě.
3) **BEZPILOTNÍ PONORKA POSEIDON** – de facto podmořský dron s vlastním programem. Je asi 10-15 m dlouhá (odhad podle obrázku), má jaderný pohon (co do velikosti a výkonu absolutní novinka), má velmi tichý chod a téměř neomezený rádius, může se ponořit do (velmi) velké hloubky (operační hloubka 1 km). Rychlost je údajně mnohem vyšší než u hladinových plavidel – až 200 km/h (již používané torpédo ŠKVAL dokáže údajně vyvinout rychlost pod vodou až 300 km/hod.) V prosinci 2017 byly úspěšně dokončeny zkoušky jaderného pohonu pro tuto ponorku a první měla být spuštěna na vodu ještě v r. 2019.
4) **BUREVESTNIK –** u nové řízené střely s plochou dráhou letu (ŘSPDL) s jaderným motorem Burevestnik (buřňák) je novinkou jaderný motor. Tato řízená střela s plochou dráhou letu, vypadající podobně jako americký Tomahawk, má prakticky neomezený dolet, při letu kopíruje terén, může se vyhýbat protiletadlovým a protiraketovým „deštníkům“ na válčišti a může mít jadernou i konvenční hlavici. Rychlost letu se neuvádí. V roce 2017 proběhly úspěšné zkoušky.
5) **AVANTGARD** – hypersonický kluzák, raketový komplex strategického určení. Nosná raketa vynese kluzák(y) do velké výšky, které pak klouzavým letem a rychlosti větší než Mach 20 v hustých vrstvách atmosféry dosahují cíle. Při letu se zahřeje(í) na 1600 – 2000^0 C, letí tak v plazmatickém oblaku a svítí jako meteorit. Po celou dobu letu, i při vysokých teplotách, je schopen manévrovat ve všech směrech. Zkoušky byly již úspěšně ukončeny. V r. 2019 byla zahájena sériová výroba a vybaven jimi první pluk RVSU (podle tisku kluzák při cvičném použití v r. 2019 dosáhl rychlost M27 (9 km/sec, což je rychlost vyšší, než 1. kosmická).

6) **Laserové dělo Peresvět** – princip není nový, ale je to zbraň na novém, zatím vojáky jen velmi málo používaném principu. Bližší parametry nejsou známy, podle tvaru a velikosti zařízení (nejméně jako kloubový autobus), lze říci, že je to zařízení mobilní a pravděpodobně určené jako protiletadlový či protiraketový komplex. Na přední linii se nehodí. Dosavadní používané prostředky (Izrael, USA) mají dosah okolo 10-20 km, zde lze předpokládat dosah větší. V prosinci 2019 zařazeno do bojové služby.

Poznámka: Jednotka Mach, (M nebo Ma), je jedno z tzv. podobnostních čísel, tedy charakteristická bezrozměrná fyzikální veličina používaná v aerodynamice. Udává poměr rychlosti pohybu tělesa určitým prostředím k rychlosti šíření zvuku v témže prostředí. Na úrovni hladiny moře se M1=1225 Km/hod. a ve stratosféře 1060 km/hod. Hypersonická rychlost se počítá od M5 do M10 a vysoko hypersonická rychlost od M10 do M25. Pro přehled, rychlost M10 v hustých vrstvách atmosféry je asi 12 000 km/hod., tj. asi 3,333 km/sec. Pro srovnání: střela vypálení z pistole má úsťovou rychlost okolo 0,3 km/sec., z pušky okolo 0,8 km/sec (kalašnikov), z tankového kanonu asi 1km/sec.

Příloha č. 3

NASYCENOST RUSKÝCH OZBROJENÝCH SIL MODERNÍ TECHNIKOU

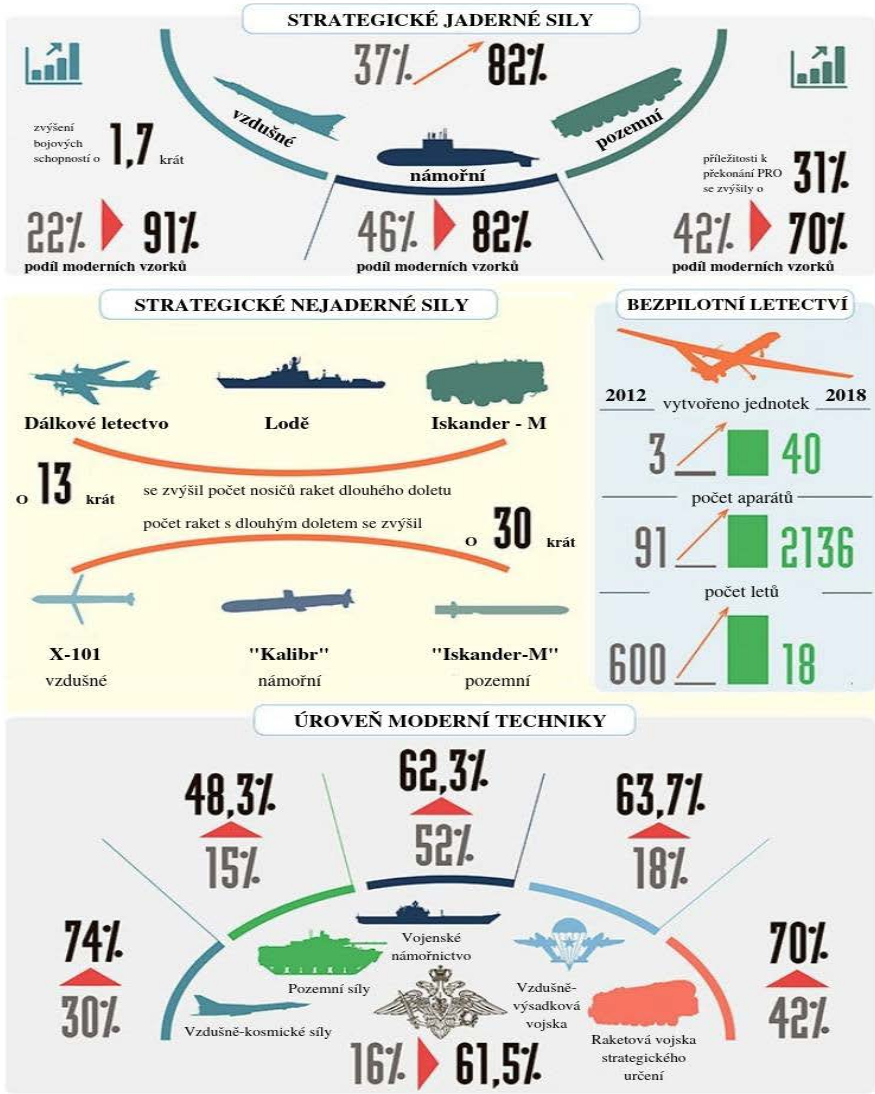

Pozn.: podle internetového časopisu! Argument (březen 2020) prohlásil prezident RF V.V. Putin v interview „20 otázek Vladimíru Putinovi“ mj. i to, že nasycenost moderní technikou dosahuje v r. 2020 téměř 70 % (nikoliv 61,5 %, jak uvádí tabulka z r. 2018).

Příloha č. 4

ORGANIZAČNÍ SCHÉMA NÁRODNÍ LIDOVÉ ARMÁDY ČLR

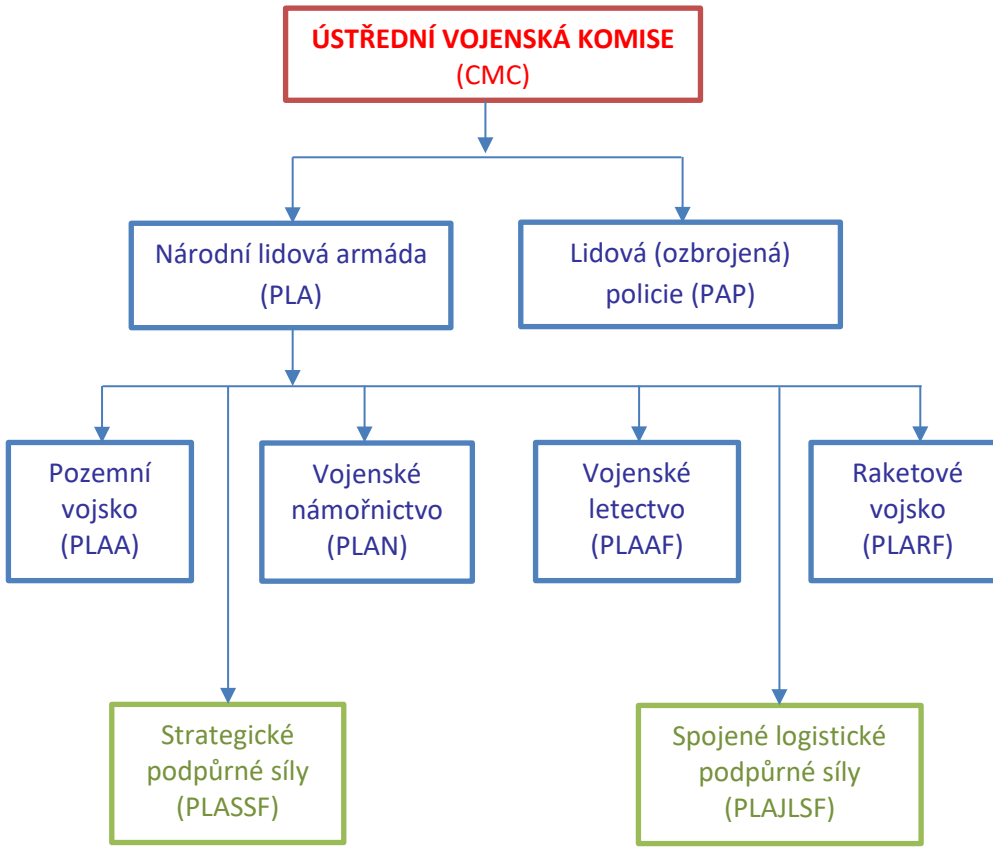

STRUKTURA OPERAČNÍHO VELENÍ NLA (PLA) ČLR

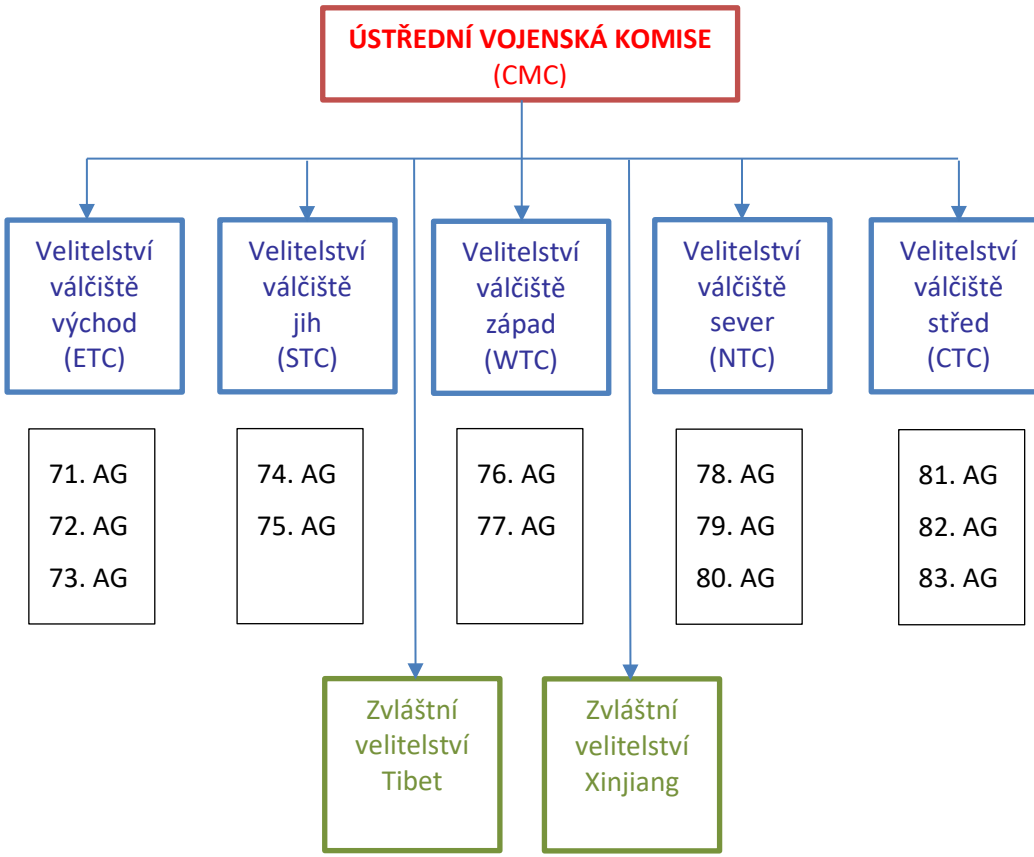

Poznámka 1: AG (Army Groups – armádní skupina), je velikostí jako armádní sbor, se strukturou sbor – brigáda – prapor. Pozemní vojsko má 13 armádních skupin, 78 kombinovaných brigád, 15 dělostřeleckých brigád, 13 vzdušných útočných brigád a 1 pěší divizi. Letectvo má 1 výsadkový sbor (sedm výsadkových brigád) a Námořnictvo sbor námořní pěchoty (sedm brigád námořní pěchoty).

Poznámka 2: Před reorganizací 2018 měla ČLOA osmnáct AG. O jednotkách ve zvláštních velitelstvích nejsou dostupné informace.

Vysvětlivky:

CMC	Central Military Commission
PAP	People's Armed Police
PLA	People's Liberation Army
PLAA	PLA Army
PLAAF	PLA Air Force
PLAJLSF	PLA Joint Logistic Support Force
PLAN	PLA Navy
PLARF	PLA Rocket Force
PLASSF	PLA Strategic Support Force
THAAD	Terminal High Altitude Area Defense
ETC	East Theater Command
STC	South Theater Command
WTC	West Theater Command
NTC	North Theater Command
CTC	Central Theater Command
(71.) AG	(71.) Army Groups

Zdroj: Bílá kniha

NATO A JEHO ROZPORUPLNÁ ROLE PŘI ZAJIŠTOVÁNÍ MEZINÁRODNÍ BEZPEČNOSTI

Štefan Danics

Abstrakt

Obavy Západoevropanů z expanzivní politiky SSSR po II. světové válce vedly k vytvoření NATO. SSSR reagoval vytvořením Varšavské smlouvy. Tyto vojensko-politické aliance se staly páteří blokového uspořádání bezpečnosti po celou dobu studené války. Varšavská smlouva však byla rozpuštěna, SSSR se rozpadl a NATO přišlo o existenciálního nepřítele. Počítalo se s tím, že nutnost existence NATO pominula, a proto se mohou snížit náklady na obranu, což mělo vést ke stabilitě a míru v Evropě, ale i ve světě. NATO však bylo redefinováno a začalo jeho rozšiřování na Východ k hranicím Ruské federace (RF). RF se brání tím, že vojensky podporuje separatistické síly v potenciálně nových zemích NATO. Některé státy NATO aktuálně realizují mimo prostor Aliance vojenské operace, které nejsou obranné a nejsou v souladu s Chartou OSN. Tím se destabilizují mezinárodní bezpečnostní vztahy a vytvářejí se podmínky ke vzniku dalších válek.

Abstract

Western Europeans' Fears of the USSR's Expansion Policy after the Second World War World War II led to the creation of NATO. The USSR responded by creating the Warsaw Pact. These military-political alliances have become the backbone of the block security order throughout the Cold War. However, the Warsaw Pact was dissolved, the USSR fell apart and NATO lost its existential enemy. It was assumed that the necessity of NATO's existence had passed, and therefore defense costs could be reduced, leading to stability and peace in Europe but also in the world. However, NATO has been redefined and began to expand eastward to the Russian Federation (RF). The RF defends itself by militarily supporting separatist forces in potentially new NATO countries. Some NATO countries are currently conducting non-defensive military operations outside the Alliance and not inline with the UN Charter. This destabilizes international security relations and creates the conditions for further wars.

Абстракт

Опасения западоевропейцев относительно экспансионистской политики СССР после Второй мировой войны привели к созданию НАТО. В ответ СССР создал Варшавский договор. Эти военно-политические альянсы стали основой блока безопасности в течение всей холодной войны. Тем не менее, Варшавский договор был распущен, СССР распался, чем НАТО потеряло своего существующего врага. Предполагалось, что необходимость существования НАТО прошла, и, следовательно, расходы на оборону могут быть сокращены, что приведет к стабильности и миру в Европе,

а также в мире. Роль НАТО, однако, была пересмотрена и оно начало расширяться на восток к границам Российской Федерации (РФ). РФ защищает себя путем военной поддержки сепаратистских сил в потенциально новых странах НАТО. Некоторые страны НАТО в настоящее время проводят военные операции вне Альянса, которые не являются оборонными и не соответствуют Уставу ООН. Это дестабилизирует международные отношения в области безопасности и создает условия для дальнейших войн.

Bruselská smlouva jako poválečný pokus o systém společné obrany Západoevropanů

V letech 1945–1949 potřebovaly západoevropské země po druhé světové válce hospodářskou a sociální obnovu, a proto hleděly s obavami na expanzionistickou politiku SSSR. Západoevropské vlády splnily svůj závazek z války, že zredukují svoji výzbroj a demobilizují svá vojska. A byly znepokojeny skutečností, že sovětské vedení má v úmyslu zachovat svoje vojenské síly v plném rozsahu. Počtem 175 divizí si SSSR udržoval kvantitativní konvenční převahu a byl to i nástroj možné vojenské expanze do západní Evropy.[162] Navíc z vyhlašovaných ideologických vizí Komunistické strany Sovětského svazu vyplývalo, že zásady Charty OSN a mezinárodní smlouvy sjednané na konci války nezaručí státní svrchovanost a nezávislost demokratických států v Evropě. Ty potom byly vystavené hrozbě agrese zvenčí nebo rozvratu zevnitř. SSSR totiž ovlivňoval politické uspořádání ve všech evropských zemích, které se ocitly ve sféře jeho vlivu. Obavy zesílily, když SSSR vnutil nedemokratické formy vlád a potlačil opozici, včetně základních lidských práv v řadě zemí střední a východní Evropy. Jenom připomeňme úspěšný únorový puč v Československu roku 1948 a blokádu Berlína v tomto roce, což symbolizovalo ideologické rozdělení Evropy. Rovněž docházelo i k ohrožování státní svrchovanosti Norska, Řecka a Turecka.

Navíc vláda USA na základě *Clifford-Elseyovy zprávy* tvrdila, že SSSR připravuje agresivní válku proti kapitalistickým státům, a proto je nutné vůči sovětským vůdcům uplatňovat jazyk síly. Rovněž i sovětští vůdci spatřovali životní hrozbu v síle a vojenských schopnostech Západu, zejména pak ve schopnostech USA. Západ dával najevo, že smyslem jeho války by bylo zničení sovětského státu a socialistického systému. Podle odborníků na počátku studené války[163] docházelo

[162] EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2. s. 55.

[163] Termín „studená válka“ začali používat někteří američtí politici již od roku 1946, avšak nepanuje shoda, kdy byl tento termín použit poprvé. Jinak tento termín charakterizuje ideologickou povahu mezinárodních bezpečnostních vztahů a soupeření o sféry vlivu ve světě po druhé světové válce.

na obou stranách k nadsazování bezpečnostních hrozeb ze strany ideologického protivníka, přičemž ani jedna strana „horkou“ válku nechtěla.[164]

Za této situace pět západoevropských států: Belgie, Francie, Lucembursko, Nizozemsko a Spojené království, se rozhodlo vytvořit systém společné obrany a posílit vzájemné vztahy. A v březnu 1948 podepsaly *Bruselskou smlouvu,* která představovala první krok v poválečné přestavbě západoevropské bezpečnosti, čímž vznikla Západní unie (ZEU) a Organizace Bruselské smlouvy. V podstatě se jednalo o začátek bezpečnostního procesu, který vedl k jednání se Spojenými státy a Kanadou a k vytvoření Severoatlantické aliance, která byla založena na bezpečnostních zárukách a vzájemných závazcích mezi Evropou a Severní Amerikou. Evropské státy Bruselské smlouvy dále ještě přizvaly Dánsko, Island, Itálii, Norsko a Portugalsko, aby se rovněž staly účastníky tohoto bezpečnostního systému. Jednání vyvrcholila podpisem Washingtonské smlouvy a tím vznikl poválečný Severoatlantický bezpečnostní systém v souladu se zásadami Charty OSN. Tento bezpečnostní systém hodlal vytvořit spravedlivý a trvalý mírový pořádek v poválečné Evropě založený na hodnotách liberální demokracie, lidských práv a právního státu.[165]

Vznik NATO a jeho role společné obrany v severoatlantickém prostoru

Organizace Severoatlantické smlouvy (North Atlantic Treaty Organisation, NATO) je mezinárodní politicko-vojenskou organizací, která byla reakcí západoevropských zemí a jejich severoamerických spojenců na zhoršující se mezinárodní situaci. NATO jako mezivládní organizace ponechává svrchovanost a nezávislosti svým členským státům. Právním a smluvním základem NATO je Washingtonská smlouva, kterou 4. dubna 1949 podepsalo dvanáct zakládajících zemí: Belgie, Dánsko, Francie, Island, Itálie, Kanada, Lucembursko, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko, USA a Velká Británie. Politicko-vojenská alliance vznikla v souladu s článkem 51 Charty OSN, který potvrzuje přirozené právo nezávislého státu na individuální nebo kolektivní obranu. Preambule Washingtonské smlouvy (příloha č. 1) uvádí, že cílem spojenců je podporovat mírové a přátelské vztahy v celém severoatlantickém prostoru, ale v době podpisu šlo především o obranu členů Aliance před možným ohrožením ze strany tehdejšího Sovětského svazu. Ústředním bodem Severoatlantické smlouvy se stal článek 5, který zdůrazňuje, že smluvní strany považují ozbrojený útok proti jedné nebo několika z nich za útok proti všem a zavazují se přispět na pomoc napadeným členům. Smyslem Aliance bylo chránit svobodu a bezpečnost svých členů politickými i vojenskými prostředky, přičemž

[164] EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2. s. 53.
[165] Příručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium 1999, ISBN 92-845-0119-9. s. 25 - 26.

země Evropy a Severní Ameriky měly úzce spolupracovat v oblasti bezpečnosti a obrany. Základním principem Aliance je společný závazek ke vzájemné spolupráci mezi svrchovanými státy, vycházející z nedělitelnosti bezpečnosti jejích členů. Solidarita v rámci Aliance zaručuje, že žádný členský stát se nemusí spoléhat pouze na sebe při řešení zásadních bezpečnostních otázek. Aliance je sdružením svobodných států, jednotných ve svém odhodlání chránit svoji bezpečnost cestou vzájemných záruk a stabilních vztahů s jinými zeměmi. Navíc článek 4 umožňuje konzultace, pokud je podle názoru kteréhokoli člena ohrožena územní celistvost, politická nezávislost nebo bezpečnost některé ze smluvních stran. NATO ztělesňuje transatlantické spojenectví, ve kterém je bezpečnost Severní Ameriky trvale svázána s bezpečností Evropy. Washingtonská smlouva potvrzuje individuální práva svých členů, ale také jejich mezinárodní závazky v souladu s Chartou OSN. Ukládá všem členským státům sdílet rizika a povinnosti, jakož i výhody kolektivní bezpečnosti a vyžaduje od každého státu, aby nevstupoval do jiného mezinárodního ujednání, které by bylo v rozporu s touto smlouvou. [166]

V roce 1955 ve Spolkové republice Německo (SRN) vznikl Bundeswehr a 9. května mohla do NATO vstoupit i SRN. SSSR to vyhodnotil jako odstartování procesu remilitarizace NSR a zesílení vojenské hrozby ze strany Západu a vytvořil se socialistickými státy 14. května 1955 Varšavskou smlouvu (VS).[167] Jejími členy se staly: Albánie, Bulharsko, Československo, Maďarsko, Německá demokratická republika, Polsko, Rumunsko a SSSR. Albánie se přestala na činnosti VS podílet v roce 1962 a později v roce 1968 na protest proti invazi vojsk VS do ČSSR z ní dokonce vystoupila. Oficiálním posláním VS byla koordinace zahraniční a bezpečnostní politiky členských států a vytvoření systému kolektivní bezpečnosti v Evropě. Ve skutečnosti po celou dobu své existence sloužila jako mocenský nástroj SSSR, určitou výjimkou byla poslední léta její existence po roce 1985, když Michal Gorbačov vyhlásil konec Brežněvovy doktríny omezené suverenity. Prostřednictvím VS realizovala Moskva militarizaci a sovětizaci výstavby ozbrojených sil ve svých satelitních státech, které v rámci jednání OSN hlasovaly dle požadavků Moskvy. Nejvyšším politickým orgánem VS byl Politický poradní výbor, kde rozhodující slovo při všech jednáních měli nejvyšší sovětští činitelé. Vojenské velení sídlilo v Moskvě a po celou dobu existence VS bylo vyhrazeno pouze sovětským maršálům. V satelitních státech se nerozvíjelo samostatné vojenské myšlení a v žádném neexistovala autonomní vojenská doktrína. Sovětská vojenská doktrína stanovovala i úkoly armádám satelitních států, které tvořily první sled a v případě války měly být obětovány, poté měla nastoupit sovětská vojska.[168]

[166] Příručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium 1999, ISBN 92-845-0119-9. s. 23-26.
[167] Podle některých tím „formálně" začala studené válka, ale základní její atributy, jako ideologická bipolarita, nemožnost míru a nemyslitelnost války se vytvořily již dříve.
[168] KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. *Encyklopedie mezinárodních vztahů.* Vyd.1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-469-4. s. 314 – 316.

Na půdě rozděleného Německa se obě vojenské aliance dostaly do bezprostřední blízkosti. Checkpoint Charlie byl asi nejznámějších z průchodů v berlínské zdi a stal se dějištěm mnoha vypjatých situací, připomeňme rok 1961, kdy přímo proti sobě stály americké a sovětské tanky. Organizace NATO se v této etapě svého vývoje soustředila na zajištění společné obrany svých členů, včetně SRN a části západního Berlína.

Válka v Koreji na začátku 50. let minulého století potvrdila obavy Západu z expanzivních záměrů Sovětského svazu. Členské státy NATO proto zesílily své úsilí o zdokonalení vojenských a civilních struktur potřebných k realizaci závazku společné obrany pod dohledem dvou amerických velitelů. Podle představitelů NATO přítomnost amerických sil na evropském území pomohla odradit Sovětský svaz od agrese. První generální tajemník Hastings Ismay v této době poznamenal*:„Úkolem NATO bylo udržet Američany v Evropě, Rusy mimo Evropu a Němce při zemi“.* [169]

Úlohou NATO při jeho vzniku bylo zamezit sovětské expanzi, zabránit oživení nacionalistického militarismu v Evropě a povzbudit politickou integraci Evropy. Západní Evropa a Severní Amerika díky ochrannému deštníku Aliance brzy dosáhly vysoké úrovně stability, která položila základy pro evropskou hospodářskou spolupráci a integraci. Během bipolární konfrontace v rámci blokového uspořádání bezpečnosti byl význam NATO jasně definován, a to existencí sovětského nebezpečí jako hlavní bezpečnostní hrozby.

V současnosti má NATO 29 členů a představuje největší a nejsilnější vojenskou alianci na světě, která podstatným způsobem ovlivňuje podobu mezinárodních bezpečnostních vztahů, ale bohužel velmi rozporuplně. Připomeňme si, jak chronologicky probíhal nárůst členů NATO. Severoatlantickou smlouvu podepsalo v dubnu 1949 dvanáct států: Spojené státy americké, Kanada, Spojené království, Francie, Portugalsko, Belgie, Lucembursko, Nizozemsko, Dánsko, Norsko, Itálie a Island. V roce 1952 se připojilo Řecko a Turecko. V roce 1955 po získání plné suverenity a vzniku Bundeswehru vstoupilo do NATO Západní Německo a v roce 1982 i Španělsko. Ministři zahraničí tří středoevropských zemí České republiky, Maďarska a Polska, jinak bývalí členové Varšavské smlouvy, předali 12. března 1999 své americké kolegyni Madeleine Albrightové příslušné ratifikační listiny, a jejich země se staly členy NATO. V roce 2004 se v rámci největší vlny rozšiřování k NATO připojilo 7 států: Litva, Lotyšsko, Estonsko, Rumunsko, Bulharsko, Slovinsko a Slovensko. Dále v roce 2009 přistoupilo Chorvatsko a Albánie, v roce 2017 pak Černá Hora s tím, že zatím posledním členem NATO se stala v roce 2020 Severní Makedonie.

[169] NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století. I. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000.* ISBN 80-902261-4-0. *s. 256.*

Struktura NATO a dominance USA

NATO jako mezivládní organizace ponechává členským zemím svrchovanost a umožňuje jim konzultovat všechny otázky a přijímat vlastní nezávislá rozhodnutí o politických a vojenských aspektech jejich bezpečnosti. Aliance vytvořila struktury, které umožňují vzájemné konzultace a spolupráci nejen v politické, vojenské, ale i v hospodářské oblasti, ve vědě, technice a jiných nevojenských oblastech. Zároveň umožňuje sestavovat plány společné obrany, budování infrastruktury a zařízení potřebných pro zajištění operačních možností vojenských sil, a opatření pro společné výcvikové programy a cvičení. Jakožto politická a vojenská organizace se stalo NATO také společenstvím sdílených zájmů a hodnot. Sídlem Aliance je město Brusel v Belgii.

Rozhodnutí v Alianci musejí být jednomyslná a konsenzuální, protože hlasy všech členů jsou si rovny. Konsenzuální rozhodování vyžaduje předchozí politicko-vojenské konzultace, které v rámci NATO probíhají na různých fórech, zejména pak v *Severoatlantické radě*, která je hlavním rozhodovacím orgánem. *Výbor pro obranné plánování* je zase hlavní rozhodovací orgán ve věcech týkajících se integrované vojenské struktury a usměrňuje vojenské orgány NATO. *Skupina pro jaderné plánování* je hlavním rozhodovacím orgánem v oblasti jaderné politiky NATO, včetně rozmístění, technického zabezpečení a bezpečnosti jaderných zbraní z hlediska jejich proliferace. *Vojenský výbor NATO* je nejvyšší vojenský orgán NATO pod zastřešující pravomocí Severoatlantické rady a Výboru pro obranné plánování s tím, že doporučuje opatření pro společnou obranu prostoru Aliance. *Generální tajemník NATO* je nejvyšší výkonný funkcionář NATO, který je jmenován členskými zeměmi za předsedu všech výše uvedených fór, kromě Vojenského výboru NATO. Jedná se o státníka s rozsáhlou mezinárodní zkušeností, který však nemá skutečnou rozhodovací pravomoc. [170]

Spojené státy jsou bez diskuse nejmocnější členskou zemí NATO a mají tuto organizaci pod stálou kontrolou od jejího založení. Evropané samozřejmě nechtějí dominanci USA v NATO přiznat, neb by je tato skutečnost snižovala do role vazalů. Evropanům je dovoleno dosazovat vždy nejvyššího civilního úředníka, tj. generálního tajemníka NATO. Ten často vystupuje v masmédiích a rozdává mnohá interview, čímž NATO získává „evropskou tvář". V současnosti zastává funkci generálního tajemníka NATO Jens Stoltenberg z Norska. Pro zajištění americké dominance v NATO je rozhodující post vrchního vojenského velitele pro evropské teritorium. A tuto funkci vždy zastával americký generál s hlavním stanem na vrchním velitelství spojeneckých sil v Evropě v belgickém městě Casteau. Od roku 2013 zastává tuto funkci americký generál Philip Breedlowe. V masmédiích se objevuje málo a je méně znám, ale je mnohem mocnější než generální tajemník Jens Stoltenberg. Odpovídá totiž za plánování, přípravu a vedení všech válek NATO.

[170] BALABÁN, Miloš; DUCHEK, Jan; STEJSKAL, Libor (eds.). *Kapitoly o bezpečnosti.* Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1440-3. s. 281-283.

Připomeňme, že NATO připravovalo v Evropě na přelomu osmdesátých a devadesátých let tajné armády, určené pro působení v týlu nepřítele (Stay-behind). V případě sovětské invaze na území států NATO měly tyto armády bojovat za nepřátelskými liniemi a v době míru aktivně působit proti komunistům a socialistům. V Německu Američané do těchto tajných armád verbovali pravicově orientované důstojníky s esesáckou minulostí. Tajné armády cvičily společně s americkými a britskými speciálními jednotkami, měly k dispozici výbušniny a tajná skladiště zbraní a byly podle všech pravidel začleněny do vojenské tajné služby vybraných států NATO. Některé z tajných armád NATO byly zapleteny do státních převratů a teroristických akcí. To byl také důvod, proč parlament Evropské unie v roce 1990 požadoval přísné vyšetření činnosti tajných „Stay-behind" armád ve všech členských zemích NATO. Vyšetřování však bylo zablokováno a nikdy se neuskutečnilo, protože NATO nepřipustí žádný náhled do této temné stránky vlastních dějin.[171]

Konec studené války – evropské bezpečnostní alternativy a NATO

Na počátku devadesátých let byla Varšavská smlouva rozpuštěna a Sovětský svaz se rozpadl. Po zániku jednoho aktéra blokového uspořádání mezinárodní bezpečnosti se někteří političtí pozorovatelé domnívali, že nutnost existence NATO rovněž pominula, a proto mohou být náklady na obranu a vojenské investice radikálně sníženy. Zánik NATO zprvu připouštěl i Václav Havel, který uvažoval o kolektivním systému evropské bezpečnosti, tj. o jakémsi celoevropském bezpečnostním domě. Objevily se i další alternativní koncepty, jak zajistit bezpečnost Evropy po rozpadu bipolárního systému, bez NATO. Bohužel všechny koncepty usilující o evropský model bezpečnosti, narážely na odpor všech příznivců NATO, protože směřovaly k opačnému cíli, místo jeho rozšiřování nejprve k jeho zeštíhlení a nakonec k jeho zrušení. Navíc se zdůrazňovalo, že je potřebné věnovat větší pozornost budování společné bezpečnosti, tj. pro celou Evropu, včetně východoevropských zemí a Ruska. Evropský model bezpečnosti spíše věnoval pozornost předcházení konfliktů než zasahující vojenské alianci, zejména šlo o včasné odhalení příčin možných konfliktů a posilování důvěry a stability v Evropě, což mělo vést ke společnému vnímání bezpečnosti ze strany evropských států na základě rovnosti, kde by nebylo místo pro dominanci. Z toho vyplývá, že pokud by se podařilo takovýto evropský bezpečnostní model realizovat, všechny stávající vojenské aliance by se staly zastaralými a zbytečnými. [172]

V tomto ohledu Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) byla slibnou alternativou k vybudování nového evropského modelu bezpečnosti.

[171] GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii.* Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0499-4. s. 27 - 28.
[172] Blíže viz např. PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika*. 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. ISBN 80-902246-2-8. s. 64-82.

Dokonce oproti NATO měla své přednosti. OBSE tehdy tvořilo 54 zemí, mezi nimiž byly *všechny evropské státy,* ale i *USA a Kanada.* Spolupracovalo s ní 18 mezinárodních organizací a dalších 7 zemí, s kterými OBSE navázala tzv. partnerskou spolupráci. OBSE nebyla vojenskou aliancí, ale organizací politickou, která se snaží předcházet konfliktům jednáním a smiřováním, nikoli je řešit vojenskou silou, kdy už mezi stranami došlo k nepřátelským akcím. Svoje představy o evropské bezpečnosti vyjádřila OBSE na setkání v Lisabonu 3. prosince 1996 v *Deklaraci o evropském bezpečnostním modelu:*

1. *Měl být vytvořen společný bezpečnostní prostor bez jakýchkoli předem stanovených podmínek, v němž měly všechny státy být rovnými partnery.*
2. *Měla se vypracovat Charta evropské bezpečnosti, která zohlední potřeby evropských národů v příštím století.*
3. *Mělo být respektováno právo každé země OBSE, aby si zvolila a uspořádala obranu, včetně spojeneckých smluv podle svých vlastních potřeb.*
4. *Přítomnost zahraničních vojenských jednotek na území druhého státu mělo být vždy v souladu s mezinárodním právem a svobodným rozhodnutí hostitelské země, případně s rozhodnutím Rady bezpečnosti OSN.*
5. *Mělo se trvat na důležitosti Smlouvy o omezení konvenčních sil v Evropě a podporovat rozhodnutí signatářů této smlouvy k její aktualizaci vzhledem ke změnám po skončení studené války.*[173]

Ruská federace jako člen OBSE na dalším jednání o této „*Deklaraci…*“ zdůraznila, že bude hledat dostatečné bezpečnostní záruky, aby nedošlo k rozšíření NATO na Východ. Připomeňme, že v Paříži 27. května 1997 byl podepsán „*Zakládající akt o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi Ruskou federací a Severoatlantickou aliancí*“, přičemž obě strany konstatovaly, že *OBSE* je *jediná celoevropská bezpečnostní organizace* a má *klíčovou roli při upevňování míru a stability v Evropě.* A Rusko a NATO napomohou k jejímu posílení jako hlavního nástroje preventivní diplomacie a budou navzájem spolupracovat, aby se zabránilo možnému návratu k rozdělené Evropě nebo ke konfrontaci, případně k izolaci některého státu.[174]

Důsledky politiky „spoléhání se na druhé“ nabyly jasných kontur s rozpadem Sovětského svazu, přičemž se naplno rozběhla živá diskuze mezi zastánci americké vojenské přítomnosti v Evropě a jejími odpůrci, kteří navazovali na silný proud amerického izolacionizmu. Někteří američtí odborníci upozornili na malou ochotu evropských členů NATO zvyšovat vojenské rozpočty ve vztahu ke zvyšujícím se vojenským rozpočtům USA. Tím se znovu oživila otázka nakolik je ame-

[173] www.mzv.cz › mission.vienna › organizace_v_pusobnosti_mise › hist...
[174] PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika.* 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. ISBN 80-902246-2-8. s. 66.

rická veřejnost ochotná a připravena uznat Alianci, která stále více žije na americký dluh. Šlo o vážný problém, protože z hlediska kontextu post-bipolárního období byl nastolen spíše trend celosvětového snižování obranných výdajů. Bez ohledu na údajnou užitečnost nebo dokonce nutnost existence NATO. S touto největší vojenskou organizací na světě, budovanou přes 50 let, jsou spojeny existenční zájmy vlivných průmyslových a zbrojařských komplexů, ale i zájmy rozsáhlého administrativního a vojenského aparátu Aliance. Na základě toho vznikly nejrůznější argumenty, proč nelze zajišťovat evropskou bezpečnost bez NATO. Ten hlavní spočíval v tom, že evropský model bezpečnosti nedisponuje silným jaderným deštníkem a jeho odstrašující silou, který vlastní pouze USA. Krom toho bylo připomínáno, že každý pokus o vytvoření bezpečnostní architektury bez NATO by byl více finančně náročnější, včetně toho, pokud by se některá země rozhodla zajišťovat bezpečnost pouze vlastní armádou nebo budovat teritoriální obranu dle švýcarského nebo rakouského vzoru a přitom posilovat organizaci OBSE.

Politika NATO je určována především politikou USA jako nejvýznamnějšího a nejsilnějšího člena této aliance. To znamená, že podoba zahraniční politiky USA určovala i americkou politiku směrem k NATO. Je důležité si připomenout strategii, která vznikla na počátku devadesátých let minulého století v Pentagonu ve spolupráci s Národní bezpečnostní radou po konzultaci s prezidentovými poradci a samotným prezidentem. Veřejnosti tuto strategii prezentoval tehdejší podsekretář ministerstva obrany Paul D. Wolfowitz, který zdůraznil, že USA si hodlají udržet statut jediné supervelmoci, který posílil v důsledku zhroucení bývalého Sovětského svazu. USA se prezentovaly jako vítěz studené války a jejich zahraniční politika měla přesvědčit případné mocenské soupeře o tom, že nepotřebují hrát větší roli ve světě. K tomu bylo zapotřebí, aby americký statut supervelmoci byl stále udržován konstruktivním chováním a vojenskou silou, což by mělo všechny odradit od zpochybňování americké supremace. Nešlo o upřednostňování vojenské moci, ale spíše o to, aby americká armáda poskytla bezpečnostní záruky zemím střední a východní Evropy, které se po rozpadu Varšavské smlouvy a Sovětského svazu ocitly v bezpečnostním vakuum. A to bez ohledu na to, pokud by členové v NATO měli jiný názor. Dále bylo zdůrazněno, že je nutné zabránit vzniku jakéhokoli bezpečnostního systému výlučně evropského, který by destabilizoval roli NATO. V listopadu 1991 na římském summitu NATO se Američané snažili zabránit i pouhým úvahám, že by mohl vzniknout nějaký model evropské bezpečnosti nezávislý na NATO. Administrativa USA vlastně již dopředu rozhodla o rozšiřování NATO na Východ. Na summitu v Římě byla potom schválená nová Strategická koncepce NATO, která měla transformovat NATO na nové podmínky. Je založena na třech principech: na ochotě k politickému dialogu s ostatními zeměmi, na rozhodnutí spolupracovat ve všech bezpečnostních otázkách se zeměmi východní Evropy a na rozhodnutí zajistit obranu a bezpečnost 16 členům NATO. Současně s tím měla být zachována stabilita nového bezpečnostního uspořádání

v Evropě, které zahrnovalo NATO, OBSE, Evropská společenství, Západoevropskou unii a Radu Evropy. Dokument zahrnoval i vytvoření „sil rychlé reakce" (RRF), které by měly být multinárodní a mít asi 100 tisíc osob. Dále byla přijata římská deklarace o míru a spolupráci a prohlášení k vývoji v Rusku a k situaci v Jugoslávii. Rovněž bylo deklarováno navázat těsnější vztahy se zeměmi východní Evropy a vytvořit Radu pro spolupráci v Evropě.

Stephem A. Cambone v kolektivní práci (spíše se jednalo o debatu u kulatého stolu) s názvem *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO* konstatoval, že mezinárodní pořádek je konec konců zajišťován pouze Spojenými státy, přičemž bezpečnost a stabilita v Evropě bude vytvořena jen díky aktivní americké roli. Americká síla je nutná pro vytvoření strategické rovnováhy v nové bezpečnostní architektuře po skončení studené války. Evropa nemůže s Ruskem jednat sama. Podle Cambona rozšíření NATO na Východ přinese pět strategických důsledků:

1. K rozšíření NATO může dojít pouze za podpory USA, připadne jim nejenom zodpovědnost za tento proces, ale budou i zárukou jeho úspěchu.
2. Rozšířením se dostane NATO a tím i USA pevně do srdce Evropy, tj. mezi Berlín a Moskvu. Německo potom nebude muset převzít odpovědnost za evropskou bezpečnost, na kterou zatím není připraveno, přičemž mu jí nehodlají podstoupit ani východní a západní evropské země.
3. Učiní věrohodným prohlášení Západu týkající se integrity a politické nezávislosti Ukrajiny.
4. Vytvoří se předpolí pro bezpečnostní jednání se zeměmi Balkánu a baltských zemí, neboť jejich začlenění do NATO je také plánováno. Rozšířené NATO na Východ zajistí přímý strategický přístup aliančních sil do těchto oblastí v krizových situacích.

Stephen Cambone jednoznačně argumentuje ve prospěch rozšíření NATO na Východ s tím, že předpokládá, že rozšíření má stabilizovat Evropu. A současně eliminuje požadavky ze strany zemí střední Evropy, aby Spojené státy byly garantem jejich bezpečnosti, bez toho aniž by to vyžadovalo každodenní přítomnost USA. Cambone upozorňuje, že rozšíření NATO bude vyžadovat větší a silnější zapojení USA, zejména politicky, ne-li i vojensky, zejména do budování nové a rozšířené bezpečnostní agendy ve střední a východní Evropě. Ve skutečnosti je však podle něj Washington plně zaneprázdněn navrhováním bezpečnostních programů pobaltských zemí, snaží se obnovit stabilitu v Bosně, zaručit integritu Ukrajiny a vést jednání s Moskvou o všech otázkách evropské bezpečnosti. Představa, že rozšířením NATO dojde v Evropě ke kolektivní bezpečnosti a že si Spojené státy budou moci více uvolnit ruce je mylná. Washington si potřebuje udržet svoje ústřední postavení v Evropě, zabránit renacionalizaci evropských bezpečnostních programů, a proto se bude muset více zapojit. Tuto aktivitu budou muset USA

a NATO vyvinout při ovlivňování civilně-vojenských vztahů v rámci kandidátských zemí. Tyto Camboneho názory spolu s názory dalších odborníků Institutu strategických studií (SSI) a expertů z Centra strategických a mezinárodních studií (CSIS) zazněly ve Washingtonu, DC u kulatého stolu 27. ledna 1997.[175]

Z toho vyplývá, že důsledky rozšíření NATO učiní z USA v podstatě „evropskou mocnost" usazenou mezi Berlínem a Moskvou, přestože se tomu Američané po celé dějiny bránily. Jednak jsou tím objasněny příčiny samotného rozšiřování NATO, ale i důvody, proč nemohly být uskutečněny jakékoli dobře míněné alternativní modely „evropské bezpečnosti" bez NATO.

Zajímavé bylo stanovisko k rozšiřování NATO na Východ ze strany univerzitního profesora Michaela Mandelbauma, který je respektovaným odborníkem v oblasti mezinárodní politiky. Ve své práci *Úsvit míru v Evropě* konstatoval, že NATO mělo po skončení studené války dvě možnosti:

1. NATO by si ponechalo svou bezpečnostní roli z dob studené války, ale rozšířilo by počet svých členů.
2. NATO by zůstalo zachováno ve své podobě, nedošlo by k jeho rozšíření, ale přijalo by nové poslání a jinou bezpečnostní roli.

Zvolena byla první varianta, neboť v lednu 1994 prezident Clinton prohlásil, že už není otázkou, zda má být NATO rozšířeno, ale pouze kdy a jak. Tato varianta podle Mandelbauma ospravedlňovala další existence této vojensko-politické aliance z dob studené války. Navíc byla odůvodňována možným návratem Ruska k takové politice, která by znamenala ohrožení pro jeho sousedy a evropskou bezpečnost, což vyžadovalo od NATO, aby vyvažovalo sílu Ruska. Tento náhled na politiku Ruska v Evropě má historické oprávnění, svědčí o tom i zkušenosti zemí střední Evropy, které přirozeně po skončení studené války hledaly ochranu před možným ruským ohrožením právě v NATO. Mandelbaum si klade otázky. Je rozšíření NATO na východ nutné? Je moudré? Je legitimní? A upozorňuje, že pokud je rozšíření NATO o středoevropské země zdůvodňováno tím, aby se zabránilo etnickým konfliktům v této oblasti, nebo se jim má předcházet, je toto zdůvodnění nepodložené. České republice, Polsku a Maďarsku, vzhledem k tomu, že se jedná o státy národní, žádné etnické konflikty nehrozí. Tyto konflikty, však hrozí v jiných státech, ale těch se rozšíření netýká. Pokud budeme odpovídat na otázku, zda je rozšíření NATO moudré, tak Mandelbaum politiku rozšiřování přirovnává k politice po první světové válce, která pomohla k nástupu nacismu v Německu. Rusko by se ocitlo v izolaci a hledalo by vojenskou odpověď na hrozbu rozšiřujícího se NATO k jeho hranicím. To by mohlo zásadně narušit možnost nového uspořádání bezpečnostní architektury v Evropě po skončení studené války, která neměla být exkluzivní, ale inkluzivní, za situace, která byla mimořádně příznivá pro Západ.

[175] BLANK, Stephen. Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO. Washington: Platforma nezávislého publikování CreateSpace, 1997. ISBN 978-1463724467.

Zajímavé jsou Mandelbaumovy úvahy o legitimnosti rozšiřování NATO na Východ. Připomíná, že Rusko po skončení studené války dobrovolně přistoupilo na všechny ústupky, což umožnilo vytvořit novou bezpečnostních architekturu Evropy, bez toho, aby byla vnímána jako diktát vítěze vůči poraženému. Mandelbaum zdůrazňuje, že Rusové přijali všechny ústupky s jasnou výhradou, že „nikdy nebudou souhlasit" s rozšířením NATO. Mandelbaum konstatuje, že rozšíření NATO by bylo nejenom unfair, ale i silně protiruské. A dále upozorňuje, že rozšíření NATO by bylo i z mezinárodního práva pochybné. Přinejmenším by bylo porušením ducha aktu německého sjednocení, který se nesl v duchu „něco za něco", ze strany Východu a Západu. Sovětský svaz souhlasil, aby se sjednocené Německo stalo členem NATO s cílem jeho pevného zakotvení na Západě. Západ zase souhlasil s tím, že vojenskou sílu NATO neposune blíž k sovětským hranicím. Západ nabídl Moskvě záruky, přestože nemají podobu formálních smluv, které vylučují, aby se bývalí členové Varšavské smlouvy stali členy NATO. Krom toho ministři zahraničí Západu poté, co Sovětský svaz vyjádřil souhlas s modelem „4+2" (USA, Francie, Velká Británie, Rusko a oba německé státy), souhlasili na konferenci v Ottawě 12. února 1990, že NATO nebude rozšířeno. Mandelbaum dále uvádí, že rozšířením NATO by došlo k porušení ducha, ne-li litery „Smlouvy o konvenčních silách v Evropě", která stanovila kvóty určitých zbraní pro jednotlivé země za zvláštních politických okolností. V roce 1990, kdy byla tato smlouvy podepsána, tak bývalí členové Varšavské smlouvy, již nebyli spojenci SSSR, ale nebyli ani členy NATO. V roce 1992 byla tato smlouva modifikována, aby zohlednila rozpad SSSR. Celkový úhrn výzbroje byl rozdělen mezi bývalé členy Varšavské smlouvy, kteří v té době nebyli členy ani jednoho bloku, a proto si mohli ponechat výzbroj v celém rozsahu. Rozšíření NATO by narušilo politický kalkul, který byl východiskem pro přidělení počtu této výzbroje. Argument, že je nutné středoevropské státy zapojit do NATO, protože se ocitly v bezpečnostním vakuu je podle Mandelbauma lichý, neboť je tu nový bezpečnostní pořádek, jehož jádrem je Smlouva o konvenčních silách v Evropě. Jejíž součástí jsou další dohody o kontrole zbraní, dohody sjednané v posledních letech studené války a po jejím skončení. Tento nový bezpečnostní pořádek je nejpádnějším argumentem proti rozšíření NATO. Mandelbaum závěrem konstatuje, že rozšíření NATO na Východ je nejenom zbytečné, ale i nemoudré, protože by zhatilo tento stávající pořádek, který by mohl být základem nové bezpečnostní architektury v Evropě.[176]

Již vytvořenému evropskému bezpečnostnímu pořádku nahrávaly i příznivé změny, které nastaly v oblasti jaderných zbraní. V červenci 1991 byla podepsána smlouva START I, která snížila stavy strategických jaderných sil USA a bývalého SSSR přibližně o 30 %. V lednu 1993 byla podepsána smlouva START II, po níž

[176] MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe*. 1. vyd. Priority Pr Pubns, 1996. ISBN 978-0870783968.

následovalo odstranění mezikontinentálních balistických střel s vícenásobnými hlavicemi a došlo ke snížení počtu strategických jaderných sil na jednu třetinu.[177]

Vraťme se k práci Michaela Mandelbauma, která velmi jasně a kriticky popisuje budoucnost NATO a americkou angažovanost v Evropě po skončení studené války. Podle něj by nejlepší pro NATO bylo zůstat ve své podobě a přesměrovat svoji energii do „uklidňujícího" udržování bezpečnostního řádu, který se vytvořil po skončení studené války v Evropě. Domnívá se, že NATO je špatně vybavené k provádění misí mimo oblast kolektivní obrany a kritizuje operaci v Bosně. Expanzi NATO na Východ vidí jako chybnou, protože instaluje bezpečnostní spravedlnost vítěze, což budou Rusové vnímat jako urážku. Přes tyto kritické úvahy, Mandelbaum stále vnímá Rusko jako nepřítele NATO ve studené válce. Jeho kniha přesto poskytuje čtenáři jasný přístup při vytváření bezpečnosti v Evropě. Mandelbaum zdůrazňuje, že nový bezpečnostní evropský pořádek už v Evropě existuje a zajišťuje mír bez vysokých nákladů na rovnováhu moci ve světě. Jeho budoucnost závisí na tom, zda Rusko bude usilovat o mír a zda USA zůstanou beze změny v evropských obranných systémech. Pokud se záležitosti budou vyvíjet tímto směrem, stane se Evropa baštou míru ve světě, který příliš mírumilovný není.[178]

Expanze NATO byla provázena jednou kontroverzní otázkou, o které se diskutuje dodnes. Byla nebo nebyla expanze NATO v souladu s úmluvami dojednanými a podepsanými ke konci studené války? Hlavní diskuse na toto téma probíhala při jednáních v průběhu roku 1990, vedl ji tehdejší sovětský prezident M. Gorbačov a jeho ministr zahraničí E. Ševardnadze se svými západními protějšky, byl to především George H. Bush a jeho ministr zahraničí J. Baker, premiérka Velké Británie M. Thatcherová a její ministr zahraničí D. Hurd, kancléř SRN H. Kohl a jeho ministr zahraničí H. D. Genscher a francouzský prezident F. Mitterrand. Tato jednání se točila kolem tří hlavních témat: sjednocení Německa, budoucí uspořádání mezinárodních bezpečnostních vztahů v Evropě po skončení studené války a rozšiřování NATO na Východ. První vizi nového uspořádání Evropy zveřejnil v roce 1989 francouzský prezident Francois Mitterand. Šlo o projekt Evropské konfederace, kde se počítalo i se SSSR, ale do kterého nebyly zahrnuty USA. A právě proto narazil na nepochopení v SRN, která si Evropu bez USA neuměla představit, přičemž odpor USA byl jasný, neb něco takového by prostě nepřipustily.[179]

Další veřejné vystoupení na téma nové Evropy pronesl Hans-Dietrich Genscher v roce 1990 v bavorském městě Tutzing, kde vyhlásil dvě klíčové podmínky pro sjednocení Německa. Za prvé, ke sjednocení Německa nemůže dojít za cenu

[177] TŮMA, M. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení.* Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2003.
[178] MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe.* 1. vyd. Priority Pr Pubns, 1996. ISBN 978-0870783968.
[179] MUSITELLI, J. *Francois Mitterand, architecte de la Grande Europe*. 31. 12. 1989.

poškození sovětských bezpečnostních zájmů. Za druhé, po sjednocení Německa nebude následovat posun hranic NATO směrem na Východ, včetně teritoria bývalé NDR. Dále Genscher při jednání se svým britským protějškem uvedl, že Rusové musejí dostat záruku, že země, které vystoupí z Varšavské smlouvy, jako např. Polsko, potom nevstoupí do NATO.[180] Ministr zahraničí USA J. Baker během svých moskevských jednání s M. Gorbačovem a E. Ševardnadzem, oba ujišťoval, že expanze NATO je nepřijatelná. Vyjádřil to slovy: "NATO se neposune ani o píď směrem na Východ" (*angl. "no one inch eastward"*).[181] Další den v rámci moskevských jednání hovořil s M. Gorbačovem i H. Kohl, který řekl: "Věříme, že se NATO nebude rozšiřovat mimo svoji sféru vlivu."[182]

Všechny výše uváděné sliby měly vysokou politickou hodnotu nejen z pohledu tehdejšího vedení SSSR, ale především z hlediska dalšího vývoje mezinárodních bezpečnostních vztahů v Evropě. Pokud by byly naplněny, tak by se posílila vzájemná důvěra mezi bývalými blokovými rivaly. Došlo by k výraznému uvolnění mezinárodního vojenského a politického napětí, přičemž by pokračovalo snižování vojenských výdajů. Souhrnně vyjádřeno, došlo by k významnému posílení míru v Evropě.

Americký historik Mark Kramer z Harvardovy university konstatoval, že během intenzivních jednání, které se na obou stranách na počátku roku 1999 vedly, nebyly podepsány žádné kategorické závazky, žádné slavnostní sliby ani záruky. Později otevřené archivy ukázaly, že rozhodující význam nakonec měla zákulisní politická jednání. Bushova administrativa již počátkem roku 1990 kabinetně rozhodla o tom, že nové bezpečnostní uspořádání v Evropě by se nemělo zásadně lišit z let studené války, přičemž jeho páteří zůstane NATO. James Baker také varoval prezidenta Bushe, že největším nepřítelem NATO je právě myšlenka OBSE, a proto NATO musí mít exkluzivní charakter, zejména vůči SSSR. Na těchto kabinetních jednáních se již počátkem roku 1990 rovněž uvažovalo o rozšíření NATO. Atmosféru asi nejlépe vystihuje setkání Bushe a Kohla v Camp Davidu, kdy Bush zdůraznil, že studenou válku vyhrály USA a jejich spojenci, a proto se Moskvě nebude ustupovat. Navíc upozornil prezidenta Mitterranda, že v Evropě není a nebude místo pro nějakou celoevropskou organizaci pro spolupráci a bezpečnost. Bushova představa byla jasná, zachovat NATO, které se osvědčilo v době studené války a připravovat se k jeho budoucímu rozšiřování směrem na Východ. Jeho důraznost narůstala úměrně tomu, jak slábla Gorbačovova pozice a vliv v Kremlu. Tím byly pohřbeny všechny myšlenky k vytvoření Evropské konfederace nebo bezpečnostní architektury, kde by rozhodující roli hrála OBSE.

[180] Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). 6. 2. 1990.
[181] Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. 9. 2. 1990.
[182] Letter from James Baker to Helmut Kohl. 10. 2. 1990.

Transformace NATO a Partnerství pro mír

Součástí rekonstrukce NATO po studené válce byla reorganizace i jeho vojenské struktury. Vznikly některé nové složky, např. *Velitelství spojeneckého sboru rychlé reakce*. Mezi důležité akty patřily i uzavřené dohody o redukci vojenských sil viz Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě mezi NATO a státy Varšavské smlouvy, která byla uzavřena v roce 1990, přičemž vyžadovala snížení počtu jednotek na hodnoty, které nepřekračují určité hranice. Zánik Varšavské smlouvy v roce 1991 odstranil hlavního protivníka NATO v systému blokového uspořádání světové bezpečnosti a podnítil nové debaty o účelu a povaze Aliance. NATO tím, že aktivně oslovilo bývalé nepřátele s návrhem na spolupráci v oblasti bezpečnosti a zajištění stability v Evropě, bylo prezentováno, že napomáhá překonat rozdělení Evropy na Východ a Západ. Tato zásadní změna v poslání byla zakotvena v Nové strategické koncepci (NSK) NATO z listopadu 1991, která přijala i širší bezpečnostní rámec Aliance.[183]

Aliance se měla více angažovat i při řešení krizových situací, včetně jejich mírového řešení i mimo území NATO. Projednáváním krizí se zabývala především Rada NATO, její Politický výbor, Vojenský výbor, Vyšší výbor pro civilní nouzové plánování a Výbor pro operace a cvičení Rady. Hlavní pozornost konzultací obranného charakteru se zaměřovala, zejména na preventivní diplomacii a na zvládání situací ohrožující mezinárodní bezpečnost, což lze hodnotit jako velmi pozitivní roli NATO. Na druhé straně NATO vstoupilo do nové etapy svého vývoje tím, že ozbrojené operace k předcházení konfliktům a ke zvládání krizí již nebyly v souladu s Washingtonskou smlouvou, zejména s článkem 5, čímž vznikla řada zásadních otázek. Jak se bude rozhodovat o tom, která rizika mohou poškodit bezpečnostní zájmy NATO? Kdo bude rozhodovat o tom, kde a jak zasáhnout? Obejde se NATO bez mandátu OSN? [184]

Redefinované NATO začalo postupně podnikat i vojenské operace pro udržení míru mimo území svých členských států, což přesahovalo jeho tradiční závazek ke společné obraně. Bombardováním Bosny v roce 1995 se NATO jednoznačně zpronevěřilo principu obrany a vsadilo vše na útok. NATO porušilo svůj vlastní slib, že bude aktivní pouze v případě napadení některého ze svých členských států, ale Bosna nikoho z NATO nenapadla. NATO však tyto skutečnosti ignorovalo a odvolávalo se na ultimátum, které dala bosenským Srbům Rada bezpečnosti OSN. NATO argumentovalo, že pouze pomáhá zabezpečit ochranné zóny OSN, přičemž jeho bombardování bylo kontraproduktivní. Srbové odpověděli na bombardování NATO tím, že vzali více než 300 příslušníků „modrých přileb" jako rukojmí a připoutali je jako živé štíty ke stromům a sloupům, aby odradili NATO

[183] http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120905 what_is_nato cz.pdf
[184] EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2. s. 92, 234.

od dalších náletů. Dne 24. března 1999 zahájily letouny NATO bombardování Srbska, na základě událostí z Račaku, kde měla být údajně provedena etnická čistka. Útok NATO byl proveden bez souhlasu OSN, a proto je možné ho označit jako nezákonnou útočnou válku. Útok byl proveden pod velením USA za aktivní účasti dalších členů NATO: Belgie, Dánska, Francie, Itálie, Německa, Nizozemska, Norska, Portugalska, Španělska, Turecka a Velké Británie. Tím se NATO prohřešilo proti Chartě OSN a dopustilo se těžkého zločinu agrese. Po bombardování Bosny v roce 1995 a útoku na Srbsko z roku 1999 se Aliance z obranného spolku proměnila na útočné spojenectví. [185]

Na druhou stranu stojí za povšimnutí, že v tzv. mírových operacích se NATO začalo hlavně zaměřovat na maximální využívání výsledků vojensko-technologické revoluce. Spolu s dopravními letouny, plavidly a vrtulníky nezbytnými pro přepravu malých mobilních jednotek hrají klíčovou roli systémy ISTAR, což je průzkum, vyhodnocení získaných zpráv, sledování krizového prostoru a získávání cílů. To vše se souhrnně promítá do nárůstu významu informací, hovoří se dokonce o informační válce nebo o významu informačního systému na nejvyšší technologické úrovni. Hlavním nástrojem pro sběr, předávání a rozdělování informací jsou prostředky kosmického průzkumu a zpravodajství, které ukazují, kde se nachází civilní a vojenská infrastruktura, umožňují zrychlovat vyhledávání a volbu cílů s tím, že poskytují údaje uživatelům. Tyto prostředky se staly multiplikátorem vojenské síly na strategické, operační i taktické úrovni. Právě v této oblasti se projevilo velké zpoždění Evropy za USA. Ve vojenské oblasti USA za poslední dekádu utekly svým spojencům z NATO nejméně o jednu generaci, neboť hodně investovaly do vojenského výzkumu a vývoje.[186]

Operace NATO Spojenecká síla byla zahájena s cílem aktivně zasáhnout proti hrozbě etnických čistek na území Kosova a proti hrozbě dalšího stupňování této humanitární katastrofy. Operace proběhla od března do června 1999, demonstrovala schopnost dosáhnout úspěchu takříkajíc na dálku, NATO (zejména Američané) bylo všudypřítomné, vševědoucí a všehoschopné. Tato operace ukázala, že válka se stává laboratoří, která testuje nejvyspělejší technologie, elektroniku a informatiku. Operace nebyla naplánována jako přímé střetnutí s protivníkem tam, kde byl nejsilnější. Nezačala pozemním bojem, kde se mohly srbské síly soustřeďovat k manévrům a využít znalost terénu a prostředí. Stejně jako v roce 1991 i v roce 1999 byla zahájena mohutná letecká ofenzíva. Původní počet 300 letadel NATO, v závěru až 912, v jejichž prospěch manévrovalo 35 plavidel NATO. Vzdušné síly NATO uskutečnily celkem 37 465 vzletů, z toho 14 006 útočných s tím, že převažovaly podpůrné lety. Pokud jde o nové použité zbraně, byly to

[185] GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii.* Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0499-4. s. 162-172.
[186] EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2. s. 92-93.

zejména gafitové bomby, řízené bomby JDAM a klamné cíle ALE-50 k oslepení nepřátelských radarů. Operací Spojenecká síla na sebe NATO vzalo riziko spojené zničením civilních cílů, šlo zejména o televizní a rozhlasové stanice, které mohou být využity vojenskou mašinérií. Jednalo se i o elektrárny, které jsou zdrojem energie nejen pro obyvatelstvo, ale i pro armádu. Šlo také o rafinérie, na které jsou odkázáni řadoví občané, ale především bojující jednotky. Bylo zničeno i několik mostů, které mohou být využity k přesunu vojenských jednotek. Výsledkem je spoušť, se kterou se bude civilní obyvatelstvo vyrovnávat 10 nebo i více let, tedy i potom, kdy se zbavilo režimu, jenž se stal cílem operace NATO. V první fázi operace Spojenecká síla sice NATO naplnilo svůj záměr ničit a izolovat jednotky Jugoslávské armády a vojenských milicí v Kosovu. Nepodařilo se však zabránit těmto jednotkám pokračovat v agresi a její intenzifikaci. Do zahájení operace bylo v Kosovu asi 2.500 zabitých, během bombardování jejich počet vzrostl na 10.000. A počet násilně vyhnaného etnika z 230 000 vzrostl na 860 000, takže v tomto směru asi NATO nemůže hovořit o úspěchu.[187]

Bruselské zasedání Rady NATO 11. ledna 1994 vyhlásilo program *Partnerství pro mír* (PfP), který měl vytvořit základní rámec bezpečnosti v celém euroatlantickém prostoru. [188] Byl určen pro bývalé země Varšavské smlouvy, které se v té době staly neutrálními zeměmi. Byl nabídnut i všem postsovětským zemím, včetně Ruské federace. K programu se připojilo celkem 34 zemí. Hlavní cíle PfP byly vymezeny v *Rámcovém dokumentu*, který předpokládal navýšení příslušných schopností a možností k udržování míru cestou společného plánování, přípravy a výcviku, čímž měla být zvýšena i interoperabilita ozbrojených sil partnerského státu se silami NATO. Smyslem PfP bylo také zprůhlednit proces obranného plánování a tvorby rozpočtu na národní úrovni a napomáhat rozvoji demokratické kontroly ozbrojených sil. PfP se rovněž zaměřovalo i na udržení schopností a připravenosti přispět k operacím pod vedením OSN nebo OBSE. V dlouhodobém horizontu mělo PfP vytvořit předpoklady k tomu, aby partnerské státy mohly lépe operovat v součinnosti s ozbrojenými silami členských států NATO.[189]

V rámci PfP se v červnu 1994 zahájil proces pravidelných schůzek mezi šestnácti členy NATO a Ruskem (16 + 1) na úrovni ministrů, velvyslanců a expertů zaměřených na výměnu informací a na konzultace při řešení otázek společného zájmu. Dne 20. května 1997 se v Paříži sešli generální tajemník NATO, nejvyšší představitelé států NATO a prezident Ruské federace a podepsali *Zakládající akt*

[187] CLARK, W. When force is necesary: NATO s military responseto the Kosovo crisis. NATO Review, 1999, No. 12. s. 16-18.
[188] *NATO – Official text: Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration)*, 11. 1. 1994. Přístupné na: https://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_24470.htm.
[189] *NATO Handbook.* Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001. s. 68.

o vzájemných vztazích, spolupráci a bezpečnosti mezi NATO a Ruskou federací, který vytvořil rámec pro nové bezpečnostní partnerství a vzájemnou spolupráci.[190]

Program PfP představoval velký kontrast ve srovnání s tím, jak bylo utvářeno dosavadní blokové uspořádání bezpečnosti právě díky NATO a Varšavské smlouvě. Tento program se neprofiloval proti žádné konkrétní hrozbě, ale cílem bylo zahájení bezpečnostní spolupráce mezi bývalými protivníky a zlepšení celkové bezpečnostní situace v Evropě. Z dnešního pohledu je však zřejmé, že to byl první krok na cestě chystané expanze NATO, o které se již rámcově uvažovalo v prvních měsících po studené válce v USA. PfP však nebyl nikomu vnucován, ale naopak reagoval na požadavky a zájmy zemí, které ukončily členství ve Varšavské smlouvě. Byl to právě Václav Havel a Lech Walesa, kteří nejvíce apelovali na Billa Clintona, aby poskytl bezpečnostní záruky středoevropským zemím z bývalé Varšavské smlouvy. I tím se expanze NATO od počátku profilovala jako „expanze na pozvání".

Rozšiřující se NATO a důsledky pro mezinárodní bezpečnostní vztahy

Rozhodnutí NATO o rozšíření na Východ se stalo symbolem asymetrického konce studené války, neboť Rusko bylo na Západě hodnoceno jako příliš slabé a okrajové, a proto byly jeho zájmy ignorovány. V první dekádě po skončení studené války silně poklesly ruské vojenské výdaje a došlo k nebývalému oslabení ruské armády. Kontrast mezi silou NATO a Ruskem byl tak výrazný, že jedna z kriticky uvažujících autorek napsala, že právě v této době bylo zřejmé, že politika Západu vůči Rusku začala být agresivní. [191] Rovněž výhrady k procesu expanze NATO ze strany klasických amerických realistů vyjádřil George Kennan, který v roce 1997 napsal, že se jedná o nejzávažnější omyl USA po skončení studené války. [192]

Za hlavní mezníky procesu rozhodování o tom, zda a případně jak „NATO rozšířit", je možné považovat rozhodnutí *bruselského zasedání Rady NATO z ledna 1994, Studii o rozšíření NATO ze září 1995, madridskou vrcholnou schůzku z roku 1997a pražskou vrcholnou schůzku v roce 2002*. V Bruselu bylo v lednu 1999 oznámeno, že Aliance je otevřena dalším evropským státům, které jsou schopny rozvíjet a naplňovat principy Washingtonské smlouvy a přispívat k dalšímu upevňování bezpečnosti v severoatlantickém prostoru. Studie o rozšíření NATO nastí-

[190] *NATO Handbook*. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001. s. 82.
[191] SAROTTE, M. E. *1989: The Struggle to Greate Post-Cold War Europe*. s. 229.
[192] KENNAN, G. F. A Fateful Error. 5. 2. 1997.

nila základní zásady rozšiřování Aliance, přičemž hlavní důraz položila na budování bezpečnostní architektury v celém euroatlantickém prostoru, aniž by došlo k obnovení dělících čar. [193]

Madridský summit v červenci 1997 rozhodl, že NATO se v první vlně rozšíří o *Českou republiku, Maďarsko a Polsko*. Z pohledu těchto nových členských zemí přestala být tato oblast západem Východu a stala se východem Západu. Území těchto zemí přestalo fungovat jako nárazníkové pásmo a stalo se součástí euroatlantického prostoru s odkazem na společně sdílené hodnoty. NATO získalo novou strategickou hloubku a z politického hlediska mu přibyli nový spojenci, jejichž politické elity byly vůči Alianci velmi vstřícné. Tím NATO získalo nové možnosti pro vnější vyvažování Ruska, které bylo už tak hodně oslabeno v důsledku asymetrického konce studené války. Za této situace v Rusku ožily obavy z obkličování, které se projevily v *Primakovově doktríně z roku 1997*, jenž se zaměřila na vyvažování jednostranného postupu vítěze studené války. Poté však přišla další rána a to vzdušná operace NATO proti srbsko-černohorské Jugoslávii na jaře roku 1999. Tato operace Spojenecká síla byla v Rusku vnímána jako brutální zásah proti menšímu slovanskému bratru, ale i jako projev silného „antiruského zaměření celého NATO“.[194]

Mnozí odborníci varovali, že expanze NATO přinese naprosto zbytečný nárůst napětí, závody ve zbrojení, nastoupí alianční vzorce a modely chování, které budou argumentovat agresivními záměry Ruska a správností realizované expanze NATO. Také se připomínalo, že Rusové po skončení studené války učinili vše, vyklidili všechny své vojenské základny ve střední a východní Evropě, zatímco USA své vojenské základny v západní Evropě pouze zredukovaly. Přijetí nových tří bývalých členů Varšavské smlouvy do NATO završilo asymetričnost konce studené války, kterou Rusové mohou vnímat jako provokaci. Někteří dokonce varovali před možnými válečnými důsledky této expanze NATO na pozvání. Další zase zdůraznili, že expanze NATO bude u Rusů umocňovat pocit ohrožení ze strany Západu, což je bude motivovat ke sbližování s Čínou. To potom může posilovat bezpečnostní obavy Indie, která je velmi důležitým hráčem ve struktuře mezinárodních bezpečnostních vztahů.

Problematikou expanze NATO se od samého počátku zabýval zakladatel neorealismu Kenneth Waltz, který v roce 1993 argumentoval, že USA si po skončení studené války nebudou moci dovolit nejen izolacionismus, ale ani to, aby Evropu zbavenou dřívější hrozby nechaly na holičkách. Zdůrazňoval, že význam NATO by měl po skončení bipolární konfrontace trvale klesat.[195] Waltzovy názory na expanzi NATO byly v ostrém rozporu s předními americkými institucionalisty, které

[193] NATO – Official text: Study on NATO Enlargement. 3. 9. 1995.
[194] DEUDNEY, Daniel & IKENBERRY. John. G. *The Unravelling of the Cold War Settlement*, Survival, vol. 51, no. 6. 2009. pp. 39-62. DOI: 10.1080/00396330903461666
[195] WALTZ, Kenneth. N. *The Emerging Structure of International Politics*. s. 75-79.

prezentoval Robert Keohane a Lisa Martinová. Ti tvrdili, že konec studené války otevřel rozsáhlý prostor pro institucionalizovanou mezinárodní bezpečnostní spolupráci, jejímiž nástroji a garanty budou osvědčené instituce, zejména pak NATO. Od expanze NATO očekávali, že v Evropě odvrátí možný návrat bezpečnostního soupeření a oživení nacionalismu, který v minulosti vedl ke dvoum světovým válkám. [196]

Právě tato očekávání amerických institucionalistů vyvolala zásadní nesouhlas ze strany neorealistů, kteří zdůrazňovali, že i po skončení studené války budou nadále klíčovou roli sehrávat silné státy, které budou v maximální možné míře prosazovat svoje vlastní zájmy. Zároveň Kenneth Waltz připomněl obecný závěr, že mezinárodní organizace jsou vždy jen nástrojem národních vlád k prosazování jejich zájmů. A tento názor pregnantně konkretizoval slovy, že pokud NATO bude expandovat, bude dělat především to, co si budou přát USA jakožto vítěz studené války. Dále Waltz upozornil na nebezpečnou stránku rozpadu SSSR a zánik bipolarity. V tomto směru připomněl, že smysl aliancí stojí a padá s existencí hrozeb, kterým měly čelit. Také varoval před nerovnovážným systémem mezinárodních bezpečnostních vztahů, který nastal po roce 1990 jako výsledek změn epochálního významu. V rámci nového mezinárodního uspořádání USA a také NATO ztratily dřívější protiváhu. I v přírodě je škodlivé vakuum, tak i mezinárodním vztahům neprospívá nevyvážená síla dominantního státu. Ta otevírá prostor pro unilateralismus a rozmařilost politických vůdců zemí, kterým chybí protihráč, jenž by vyvažoval jejich sílu a tím je i reguloval. Waltz argumentoval, že v případě expanze NATO se bude logicky rozšiřovat i sféra jeho působnosti a bezpečnostní odpovědnosti a samozřejmě se budou navyšovat náklady s tím spojené. Ke konci svých úvah formuloval neorealista Waltz hypotetickou otázku. Jak by to vnímaly USA, kdyby studenou válku vyhrálo Rusko, které by rozhodlo, že rozšíří Varšavskou smlouvu na americký kontinent a argumentovalo by společnými hodnotami a rozšířením stability do Střední Ameriky?[197]

V USA po teroristických útocích z 11. září trvale sílil důraz na jednostranné přístupy, přestal se brát ohled na jiné státy i na mezinárodní organizace, včetně OSN. Bushova administrativa schválila *Národní bezpečnostní strategii 2002*, která podtrhla výlučnost amerických vojenských schopností a odhodlání je využít v zájmu naplňování vytyčených politických cílů. Bushova administrativa rovněž dala najevo, že vítá spojence, kteří se k ní přidají, ale není ochotna za jejich podporu dělat jakékoli kompromisy.[198] Druhým dokumentem byla *Národní strategie boje proti šíření ZHN*, která přinesla charakteristiku tzv. proliferátorů jakožto hlavní bezpečnostní hrozby té doby. V tomto směru bylo naznačeno, že Irák bude

[196] KEOHANE, Robert. O. The Diplomacy of Structural Change. s. 53.
[197] WALTZ, Kenneth. N. NATO Expansion. s. 23-35.
[198] The National Security Strategy of the United States of America, září 2002.

první z nich, proti němuž USA zaútočí.[199] Oba dva dokumenty odrážely vysokou míru vojenského sebevědomí tehdejší administrativy USA, která takto postupovala i vůči Ruské federaci, jež byla oslabena dopady Jelcinova vládnutí. Není tedy divu, že Bushova administrativa se přiklonila k maximalistickému pojetí dalšího rozšiřování NATO.

Maximalistickou variantu schválil *pražský summit NATO v roce 2002*, který rozhodl o přijetí *sedmi nových členů* s tím, že plnohodnotnými členy se stanou v květnu 2004.[200] V roce 2004 došlo k největšímu rozšíření NATO v jeho historii. Jednalo se o tři pobaltské země, které byly dříve součástí SSSR, šlo o Estonsko, Lotyšsko a Litvu. Dále to byly tři země, které byly předtím součástí Varšavské smlouvy, šlo o Bulharsko, Rumunsko a Slovensko. V neposlední řadě se jednalo o Slovinsko jako nejvyspělejší část bývalé Jugoslávie a významné členské země Hnutí nezúčastněných. USA jako hegemon NATO výrazně navýšily počet svých spojenců. Samotné NATO se posunulo o tisíc km k západní hranici Ruské federace, přičemž zvětšilo svoji strategickou hloubku a navýšilo svoje zdroje. Navíc NATO mohlo provádět vojenská cvičení v rámci Ukrajiny a v Gruzii, neboť šlo o dalších zájemce o vstup do NATO. Tím se Ruská federace ocitla pod silným tlakem, zejména její politické a vojenské elity. NATO se totiž dostalo do prostoru, kde byla Hitlerova vojska v roce 1941/1942, kdy šlo o nejhorší situaci v celých dějinách země. Ruské politické a vojenské elity vnímaly takovéto rozšiřování NATO jako velmi agresivní, což nastolovalo vyhrocená bezpečnostní dilemata. Pokračující přípravy k dalšímu rozšíření NATO, ale i plánovaná výstavba vojenských základen na těchto nových postsovětských území, ukázaly na rozpor v bezpečnostních představách na obou stranách. Ruské elity prosazovaly ukončení rozšiřování NATO v postsovětském prostoru. Naproti tomu NATO nechtělo v žádném případě, aby o tom Rusko jakkoli rozhodovalo. Mezi ruskými elitami sílily obavy, že NATO nebere ohledy na bezpečnostní zájmy jejich země.[201]

Po rozhodnutí *bukureštského Summitu NATO z dubna 2008* obavy Ruska ještě zesílily. Na tomto summitu se jednalo totiž o rozšíření NATO s tím, že *pozvánku měla dostat Ukrajina a Gruzie*, tzv. *Akční plán členství* (MAP). Zatímco přizvání Albánie a Chorvatska do NATO nevzbudilo žádné emoce, tak pozvání dalších států se ukázalo jako problematické. Řecko protestovalo proti užívání názvu ze strany Makedonie a chtělo využít svého práva veta, pokud by měla obdržet pozvánku. Nejspornější však bylo možné přistoupení Gruzie a Ukrajiny, protože NATO by poprvé vstoupilo do postsovětského prostoru, který Moskva vnímá jako svůj životní zájem. Vzhledem k nadstandardním vztahům s Ruskem ze strany Německa a Francie, zaujaly rovněž i tyto dvě země odmítavý postoj. Naopak USA

[199] National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, prosinec 2002.
[200] NATO – Official text: Prague Summit Declaration, 21.11.2002.
[201] EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2. s. 68-70.

v čele s prezidentem Bushem silně prosazovaly, aby Gruzie a Ukrajina dostaly pozvánku do NATO právě na tomto summitu. Je zřejmé, že USA jsou vedeny spíše politickými motivy, než zájmem o zvýšení bezpečnosti ve světě. Pro oba režimy, které se dostaly k moci po barevných revolucích, by to byl úspěch jejich euroatlanticky orientované zahraniční politiky. Obě země mají však velké vnitřní problémy, zejména Gruzie, která má nevyřešené spory s vlastními odtrženými republikami Abcházií a Jižní Osetií. Ukrajina má zase problémy se svojí hranicí. V případě Gruzie některé kroky jejího prezidenta mohou vzbuzovat pochybnosti o kvalitě demokracie. I s ohledem k výše uvedeným výhradám bylo rozhodnuto, že obě země budou podrobeny dalšímu zkoumání. Nakonec byla zvolená pružná formulace, která uspokojila jak země ucházející se o vstup do NATO, tak i výhrady ze strany Německa a Francie. Státy NATO prohlásily, že podporují aspirace obou států stát se v budoucnu členy NATO, a proto budou s nimi dále spolupracovat. Překvapivá byla i účast ruského prezidenta Putina, který sice nevyslovil souhlas s rozšířením NATO, ale jeho slova nesouhlasu byla mírná. Navíc USA si nechaly saturovat francouzský nesouhlas jejich větší angažovaností v Afghánistánu. [202]

Narůstající ruské obavy s rozšiřováním NATO se projevily v novém doktrinálním dokumentu z února *roku 2010* nazvaném *Vojenská doktrína Ruské federace*.[203] Dokument uvádí, že největší vojenská hrozba pro Rusko vychází ze snahy globalizovat roli NATO díky jeho expanzi a posunutím vojenské struktury Aliance k ruským hranicím. Mezi bezpečnostní hrozby dokument zařadil i další vojenská opatření USA, zejména pak budování systému protiraketové obrany, protože podkopává strategickou stabilitu. Jako vnější hrozbu uvedla doktrína militarizaci kosmu a rozmísťování vysoce přesných nejaderných strategických zbraní, stranou nezůstaly ani územní nároky vůči Rusku. Doktrína potvrdila, že *Rusko vnímá NATO jako antiruskou organizaci a hrozbu pro svoji bezpečnost*. [204]

Nepříznivý vývoj mezi NATO a Ruskou federací zesílil, když Rusové v roce 2014 zahájili asymetrickou/hybridní válku. Šlo o anexi Krymu a rozsáhlou podporu separatistů na východní Ukrajině, což byl nejvýraznější negativní mezník v celém vývoji vztahů mezi Ruskou federací a NATO od skončení studené války. K anexi Krymu došlo v době, kdy mezi ruskými operativními realisty vrcholily pocity ukřivděnosti a bezpečnostní obavy z nekončícího rozšiřování NATO, které pomalu obkličuje Ruskou federaci. Samotná anexe Krymu na rozdíl od vojenských operací NATO (viz Spojenecká síla 1999) se obešla bez obětí na životech, ale byla v rozporu s mezinárodním právem. Není tedy divu, že ji odsoudil jednak summit NATO ve Walesu, rovněž i Evropská unie, OBSE a také Valné shromáždění OSN. Členské země NATO vyhodnotily postup Ruska na východní Ukrajině a na Krymu jako porušení mezinárodního míru a jako naprosto nepřijatelné chování v mezi-

[202] NATO – Official text: Bucharest Summit Declaration, 3.4.2008.
[203] Voennaja doktrina Rossijskoj federacii, 5. 2. 2010.
[204] KOZIN, V. 8 Obstacles to BETTER NATO Ties, 25.9.2009.

národních vztazích. Reagovaly sankcemi, po kterých následovalo ochlazení vztahů, čímž eskalovalo vzájemné napětí mezi Ruskou federací a členskými zeměmi NATO. Anexe Krymu navíc odstartovala proces navyšování počtu vojenských jednotek a jejich výzbroje na obou stranách hranic mezi Ruskou federací a členskými zeměmi rozšiřujícího se NATO. Vytvořil se Západní vojenský okruh v Petrohradě, na území Polska a tří pobaltských zemí se zase začaly formovat předsunuté brigádní základny NATO, které mají připravit průlomové operace. V důsledku toho trvale narůstá vojenské napětí a neustále se zvyšuje počet a závažnost vojenských incidentů, které ohrožují mír v této strategické části Evropy. Velmi nebezpečné jsou posuny doktrinálního myšlení, ke kterým došlo v důsledku rozšiřování NATO, ale i anexí Krymu. Rusko v současnosti vede asymetrickou a dezinformační válku nejen ve vojenské oblasti, ale i v jiných oblastech s cílem narušit jednotu Západu a co nejvíce ho rozdělit. Vychází se z tzv. Gerasimovy doktríny, která předpokládá, že Rusko se stalo objektem americké strategie „změny režimů". Ze strany USA a NATO se jedná o využití konceptů pro vedení válečné činnosti (*angl. warfinghtint concepts*), které kladou důraz na průlomové a vyloďovací operace. Tyto koncepty vyvolávají ruské obavy, a proto se hledá inspirace v doktrínách NATO z posledního desetiletí studené války. Velkou inspirací se pro ruské vojenské elity stala Rogersova doktrína a úvahy o nasazení jaderních zbraní, pokud by hrozila prohra v konvenční válce. Tím nebezpečně eskaluje spirála bezpečnostních dilemat, jednak ze strany Ruské federace, tak i ze strany NATO. V konečném důsledku je tím významně ohrožen nejenom mír v této části Evropy, ale i ve světě.[205]

Iniciativy ke zlepšení komunikace mezi NATO a Ruskou federací

Varovnou analýzu zveřejnila v roce *2017 Carnegie Endowment for International Peace*, která upozorňovala na slepou uličku ve vztazích mezi USA, potažmo NATO a Ruskou federací, které jsou charakterizovány vysokým napětím a hrozbou přímého konfliktu, k němuž může dojít v důsledku špatného odhadu situace, nebo vojenského incidentu, jenž se vymkl politické kontrole. Tato analýza měla přimět obě strany, aby nastolily spolehlivý systém vzájemné komunikace ke snižování potenciálu bezpečnostních rizik s cílem, aby současné napětí v této části Evropy nepřerostlo v horký konflikt.[206]

Velká pozornost je věnována konfliktům, ke kterým dochází mezi vojenskými letouny obou stran v prostoru nad Baltským mořem. Finský prezident navrhnul, aby letadla obou stran zásadně létala se zapnutými systémy, které umožňují zjišťovat, o jaké letadlo jde, zda o alianční, nebo ruské, což by výrazně snížilo hrozbu

[205] EICHLER, Jan. Expanze na pozvání. Rozšiřování NATO a jeho důsledky. Praha: KAROLINUM, 2019. ISBN 978-80-246-4279-6. s. 153-154.
[206] SOKOLSKI, R. The NEW NATO-Russia Military Balance. 13.3.2017.

sestřelení letadla. Vladimír Putin během své návštěvy Helsinek na tento návrh přistoupil, ale NATO to odmítlo. [207]

Další kontaktní skupina, která se snaží o zlepšení komunikace mezi NATO a Ruskou federací, zveřejnila na konci června 2017 dopis, který byl adresován prezidentovi Trumpovi a Putinovi a otištěn v nejprestižnějších evropských a amerických denících. Je postaven na čtyřech argumentech. První upozorňuje, že vzájemné napětí mezi NATO a Ruskou federací se dostalo na nejvyšší úroveň od skončení studené války. Vlády na obou stranách už ztrácejí schopnost spolu navzájem diskutovat o tom, jak by mohly zlepšit bezpečnostní situaci v euro-atlantickém prostoru, přičemž čelí společným bezpečnostním výzvám, jako je omezování jaderných hrozeb a předcházení teroristickým útokům katastrofálních rozměrů. Druhý argument zdůraznil, že obě strany by si měly jako prioritu stanovit permanentní zlepšování komunikace a spolupráce na nejvyšších vojenských úrovních. V negativní rovině se jedná o předcházení rizik katastrofálních důsledků vojenských incidentů s cílem předejít vojenské konfrontaci, kterou si nikdo nepřeje. V pozitivní rovině jde o zvyšování transparentnosti vojenských aktivit a upevňování vzájemné důvěry. Třetím argumentem jsou silné obavy z dalšího rozšiřování NATO a potřeba obnovit jednání mezi USA a RF o omezení strategických jaderných zbraní s cílem nedopustit rozpoutání jaderné války, která nemá vítězů. Čtvrtý argument volá po obnovení bezpečnostní spolupráce mezi oběma stranami, ta totiž nebývale zlepšila mezinárodní bezpečnostní vztahy na konci studené války a mohla by se osvědčit i nyní. Jde o velkou inspiraci, která by neměla být promarněna. [208]

Poslední summit NATO a rozporuplná jednota Aliance

Ve dnech 3. – 4. prosince 2019 proběhl summit NATO v Londýně s tím, že mělo být glorifikováno 70. výročí Aliance, jednoty a soudržnosti. Před summitem NATO v Londýně se však zdálo, že organizace je rozklížená, francouzský prezident Emmanuel Macron jednak zpochybnil platnost amerických závazků v případě společné obrany, rovněž hodlal Trumpa upozornit, aby s Francií a Německem nejednal jako s mladšími partnery a obecně potom hovořil o mozkové smrti Aliance. Americký prezident Donald Trump zase již delší dobu kritizoval své evropské spojence, protože dávají málo na společnou obranu, a proto vyhrožoval, že sníží americký příspěvek. Trump prostě nevybíravým způsobem dává najevo, aby členové NATO dostáli svým závazků a jejich příspěvky by měly být ve výši 2 % HDP. Aktuálně toto plní pouze 9 států z 29 členů Aliance. V případě ČR to bylo v roku

[207] BARNES, J. E. NATO Rejects Russian Air-Safety Proposal for Planes in Baltic Region. 20. 9. 2016.
[208] BROWNE, D. – ISCHINGER, W. – IVANOV, I. S. – NUNN, S. Open Letter to President Donald Trump and President Vladimir Putin. 27.6.2017.

2019 cca 1,19% HDP s tím, že požadovaná 2 % HDP mají být vyčleněny na společnou obranu až v roce 2024. Trump tedy znovu ostře kritizoval některé evropské členy, že nedávají na společnou obranu dost, jak slíbili, přičemž konkrétně zmínil Německo. K jednotě nepřispíval ani přístup Turecka, které si koupilo ruský protiraketový systém S400 a chtělo, aby mu byla schválena jeho operace v Sýrii s tím, že kurdské milice YPG, které bojovaly proti Islámskému státu, měly být označeny za teroristické, jinak nepodpoří obranu Pobaltí. Turecká vojenská operace *„Pramínek míru"* byla vlastně napadením Sýrie, ale NATO má být nástrojem kolektivní společné obrany, nikoli agrese. A spíše se mělo na summitu dle některých členů diskutovat o vyloučení Turecka z NATO, k čemuž nedošlo. Faktem zůstává, že proces vyloučení některého z členů NATO nemá v současnosti žádný právní základ, tj. není se o co opřít. Stoltenberg uvedl, že na rozdíl od Evropské unie není v NATO mechanismus, který by umožnil pozastavit členství nebo dokonce vyloučit členský stát. Řekl, že Turecko je důležitý spojenec, který významně přispěl k boji proti Islámskému státu. A dodal, že žádný jiný spojenec NATO netrpěl teroristickými útoky více než Turecko.[209]

Stoltenberg odmítl kritiku NATO ze strany Francie, protože podle něj se NATO přizpůsobuje moderním výzvám. Rozpory uvnitř NATO se nakonec podařilo překonat, protože se ukázalo, že ve světle přetrvávajících a nových hrozeb je Aliance stále potřebná. Klíčovými tématy summitu byly vztahy s Ruskem, mocenský vzestup Číny, investice spojenců do obrany a boj proti terorismu. Na okraj schůzky se také lídři Británie, Francie, Německa a Turecka shodli i na společném postupu k řešení situace v Sýrii, proti níž Turecko paradoxně vede agresi. Vraťme se ještě k francouzskému prezidentovi, který na tiskové konferenci neočekávaně zodpověděl otázku, kdo je vlastně nepřítel NATO. Na výběr měl Rusko a Čínu anebo obě velmoci, ale Macron prohlásil, že o tom není přesvědčen, přičemž hlavním nepřítelem Aliance je podle něj mezinárodní terorismus, který (boj proti němu) vyžaduje co nejužší globální spolupráci, a to i s Ruskem. Generální tajemník NATO diplomaticky uvedl, že NATO nepovažuje Rusko za nepřítele, ale odpoví, pokud Rusko napadne Polsko nebo pobaltské státy. Lídři v Londýně diskutovali o větší roli Aliance na Blízkém východě a v Africe, ale také posuzovali návrhy Berlína a Paříže na vytvoření takzvané „rady moudrých", která by doporučila, jak NATO reformovat. Ve společné deklaraci byl vyzván šéf NATO, aby s ohledem na vyvíjející se strategické bezpečnostní prostředí inicioval proces jakési „reflexe fungování NATO s cílem dále posílit politický rozměr NATO včetně konzultací. Za bezpečnostní hrozbu pro celý euroatlantický prostor spojenci označili „agresivní kroky" Ruska, ale také terorismus, nestabilitu i kybernetické a hybridní útoky. Zároveň deklarovali, že chtějí zodpovědně řešit ruské rozmisťování nových raket středního doletu, což zapříčinilo zánik dlouholeté odzbrojovací smlouvy INF

[209] https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nato-summit-londyn-cina-armada hrozba.A191203_151422_zahranicni_dtt.

mezi USA a Ruskem. Poprvé v sedmdesátileté historii Aliance deklarovala, že se v budoucnu více zaměří na Čínu. Rostoucí vliv Číny v rámci mezinárodní politiky představuje jak příležitosti, tak výzvy, které musíme společně řešit jako spojenci, uvádí se ve společném dokumentu. Podle Stoltenberga musí být Peking do budoucna součástí dohod o kontrole zbrojení. Nově spojenci také uznali za další bojovou doménu vesmír, přičemž do budoucna se mají intenzivně věnovat také zajištění bezpečných komunikačních sítí, včetně sítí páté generace (5G). A shodli se, že budou spoléhat na bezpečné a odolné systémy. Generální tajemní Jens Stoltenberg dodal, že pokud má být Aliance připravena, musí být schopná reagovat na hrozby přicházejících ze všech směrů a také od státních, ale i nestátních aktérů. Generální tajemník NATO Jens Stoltenberg při představování závěrečného devítibodového komuniké zdůraznil, že došlo k dohodě o nových hrozbách včetně kybernetických. Jako hrozba byla nově zmíněna i migrace a poprvé za ni byla označena i Čína, jejíž mocenské ambice už neohrožují jen region, byť je rostoucí vliv Pekingu současně brán i jako příležitost. Macron se svou větší vstřícností k Číně a k Rusku neuspěl. Aliance také schválila nové obranné plány pro Pobaltí a Polsko. I přes dlouhodobé neshody některých členů Aliance přijala společnou devítibodovou deklaraci, ve které konstatuje, že jsou spojenci v zásadních otázkách jednotní.[210]

Závěr

NATO vzniklo jako reakce západoevropských zemí, ale i USA a Kanady na expanzivní politiku bývalého SSSR, který si upevňoval pozice ve sférách vlivu v Evropě po skončení druhé světové války. Washingtonská smlouva, zejména článek 5 vtiskla NATO obranný charakter při zajišťování bezpečnosti v rámci euroatlantického prostoru. NATO bezpečnostně stabilizovalo západoevropské země, které se dokázaly i rychleji hospodářsky obnovit. SSSR po vstupu západního Německa do NATO vytvořil Varšavskou smlouvu, která byla vojenskou protiváhou Aliance. NATO a Varšavská smlouva vytvořily blokové uspořádání bezpečnosti, čímž byl zajištěn mír v Evropě, ale i ve světě po celou dobu studené války, která nemohla přerůst v horkou.

Z hlediska bezpečnostního vývoje po skončení studené války se logicky předpokládalo, že NATO zanikne jako protipól rozpuštěné Varšavské smlouvy, což by symbolizovalo konec blokového uspořádání bezpečnosti. Nová bezpečnostní architektura v Evropě bez NATO byla po skončení studené války nejenom žádoucí, ale i možná, přičemž jejím hlavním pilířem se měla stát OBSE. Šlo o vizi evropského bezpečnostního systému, která měla vytvořit bezpečnostní spolupráci mezi

[210] https://www.idnes.cz/zpravy/nato/nato-summit-trump-macron-aliance-vydaje-obrana-cina.A191204_091254_zpr_nato_inc.

všemi evropskými státy a umožnit snížit vojenské výdaje. USA jako vítěz studené války ovšem hodlaly nejen udržet svoje postavení supervelmoci, ale posílit ho i díky NATO, které mělo zůstat hlavním garantem evropské bezpečnosti. Tím bylo dáno, že všechny modely bezpečnosti bez NATO neměly šanci na úspěch. Navíc podle záměrů USA mělo NATO poskytnout bezpečnostní záruky bývalým zemím Varšavské smlouvy, čímž došlo k jeho rozšíření na Východ. V první vlně rozšíření NATO šlo o 3 země bývalé Varšavské smlouvy a ve druhé vlně rozšíření NATO o 7 zemí, včetně postsovětských, což vyvolalo silné bezpečnostní obavy ze strany Ruské federace, která začala být obkličována zeměmi NATO. Vojenská doktrína Ruské federace jednoznačně označila za hlavní bezpečnostní hrozbu rozšiřující se NATO, které získalo značnou převahu. To přimělo Ruskou federaci, aby postupovala v duchu zásady, že nejlepší obranou proti přibližující se hrozbě je expanze. Jednak Ruská federace poskytla podporu separatistickým povstalcům ve východní Ukrajině a rozhodla se anektovat Krym, který se chtěl odtrhnout od Ukrajiny. Tato situace nebývale zvýšila napětí mezi NATO a Ruskou federací, čímž se vážně destabilizovaly bezpečnostních vztahy v této části Evropy. Navíc země NATO při zvládání krizí ve světě začaly podnikat vojenské operace, které neměly obranný, ale útočný charakter a byly v rozporu s mezinárodním právem, neboť neměly mandát OSN. V tomto ohledu se potom vytvořila i užší spolupráce mezi Radou bezpečnosti a Aliancí, aby se těmto situacím předcházelo. Takovéto situace totiž destabilizují mezinárodní bezpečnostní vztahy a plodí nedůvěru mezi státy. V další kapitole budou přiblíženy mírové operace OSN s tím, že na některých se právě podílejí i další regionální organizace, jako Evropská unie, OBSE, ale i NATO.

Použitá literatura

Knižní tituly

BALABÁN, Miloš; DUCHEK, Jan; STEJSKAL, Libor (eds.). *Kapitoly o bezpečnosti.* Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1440-3.

BLANK, Stephen. *Z Madridu do Bruselu: Perspektivy na rozšíření NATO*. Washington: Platforma nezávislého publikování CreateSpace, 1997. ISBN 978-1463724467.

GANSER, Daniele. *Nezákonné války. Jak země NATO sabotují OSN. Kronika od Kuby po Sýrii*. Praha: Grada, 2017. ISBN 978-80-271-0499-4.

EICHLER, Jan. *Expanze na pozvání. Rozšiřování NATO a jeho důsledky.* Praha: KAROLINUM, 2019. ISBN 978-80-246-4279-6.

EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století.* Praha: MO AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2.

KRATOCHVÍL, Petr a Petr DRULÁK. *Encyklopedie mezinárodních vztahů.* Vyd.1. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-469-4.

NÁLEVKA, Vladimír. *Světová politika ve 20. století. I. Praha: Aleš Skřivan ml., 2000*. ISBN 80-902261-4-0.

PLICHTA, Dalibor. *Rozšiřování NATO a česká politika.* 1. vyd. Praha: JOB Publishing, 1997. ISBN 80-902246-2-8.

Příručka NATO. Informační a tisková kancelář NATO – 1110 Brussels, Belgium 1999, ISBN 92-845-0119-9.

TŮMA, M. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení.* Praha: Ústav mezinárodních vztahů. 2003.

Články v časopisech

BROWNE, D. – ISCHINGER, W. – IVANOV, I. S. – NUNN, S. Open Letter to President Donald Trump and President Vladimir Putin. 27. 6. 2017.

BARNES, J. E. NATO Rejects Russian Air-Safety Proposal for Planes in Baltic Region. 20. 9. 2016.

DEUDNEY, D. – IKENBERRY, G. J. *The Unravelling of the Cold War Settlement.*

KENNAN, G. F. A *Fateful Error*. 5. 2. 1997.

KEOHANE, Robert. O. *The Diplomacy of Structural Change*.

KOZIN, V. 8 Obstacles to BETTER NATO Ties, 25. 9. 2009.

MANDELBAUM, Michael. *The Dawn of Peace in Europe.* 1. vyd. Priority Pr Pubns, 1996. ISBN 978-0870783968.

Mr. Hurd to Sir C. Mallaby (Bonn). 6. 2. 1990.

MUSITELLI, J. *Francois Mitterand, architecte de la Grande Europe*. 31.12.1989.

National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction, prosinec 2002.

NATO – Official text: Bucharest Summit Declaration, 3.4.2008.

NATO Handbook. Brussels, NATO Office of Information and Press, 2001.

NATO – Official text: Prague Summit Declaration, 21.11.2002.

NATO – Official text: Study on NATO Enlargement. 3. 9. 1995.

Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow. 9. 2. 1990.

SAROTTE, M. E. *1989: The Struggle to Greate Post-Cold War Europe*. *The National Security Strategy of the United States of America*, září 2002.

SOKOLSKI, R. The NEW NATO-Russia Military Balance. 13.3.2017.

Voennaja doktrina Rossijskoj federacii, 5.2.2010.

WALTZ, Kenneth. N. *NATO Expansion.*

WALTZ, Kenneth. N. *The Emerging Structure of International Politics*.

Elektronické zdroje:

CLARK, W. When force is necesary: NATO s military responseto the Kosovo crisis. NATO Review, 1999, No. 12. s. 16 - 18.

NATO – Official text: Declaration of the Heads of State and Government Participating in the Meeting of the North Atlantic Council (The Brussels Summit Declaration), 11. 1. 1994. Přístupné na : https://www.nato.int/cps/en/natohg/official_texts_24470.htm.

www.mzv.cz › mission.vienna › organizace_v_pusobnosti_mise › hist...

http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120905_what_is_nato_cz.pdf.

https://www.idnes.cz/zpravy/nato/nato-summit-trump-macron-aliance-vydaje-obrana-cina.A191204_091254_zpr_nato_inc.

https://www.idnes.cz/zpravy/zahranicni/nato-summit-londyn-cina-armada hrozba.A191203_151422_zahranicni_dtt.

Příloha 1

Washingtonská smlouva

Plné znění zakládajícího dokumentu NATO

V roce 1949, když začal sílit ideologický konflikt mezi Východem a Západem, podepsalo deset zemí západní Evropy, Spojené státy americké a Kanada Severoatlantickou dohodu (anglicky North Atlantic Treaty), někdy podle místa podpisu nazývanou Washingtonská smlouva (Washington Treaty). Jejím hlavním cílem tehdy bylo vytvořit koalici vzájemné pomoci jako odpověď na riziko, že by Sovětský svaz usiloval o rozšíření svého vlivu, jež získal ve státech východní Evropy, i na další části starého kontinentu.

Washingtonská smlouva je zakládajícím a hlavním dokumentem Severo-atlantické aliance, který při vstupu do Aliance podepisují a schvalují všechny členské země. Česká republika tak učinila v roce 1999.

Washington D.C., 4. dubna 1949

Strany této smlouvy znovu potvrzují svoji víru v cíle a zásady Charty OSN a svoji touhu žít v míru se všemi národy a všemi vládami.

Jsou odhodlány hájit svobodu, společné dědictví a kulturu svých národů, založenou na zásadách demokracie, svobody jednotlivce a právního řádu.

Jejich snahou je podporovat stabilitu a blahobyt národů v severoatlantickém prostoru.

Jsou rozhodnuty spojit své úsilí o kolektivní obranu a zachování míru a bezpečnosti.

Proto se dohodly na této Severoatlantické smlouvě.

ČLÁNEK 1

Smluvní strany se zavazují, jak je uvedeno v Chartě OSN, urovnávat veškeré mezinárodní spory, v nichž mohou být účastny, mírovými prostředky tak, aby nebyl ohrožen mezinárodní mír, bezpečnost a spravedlnost, a zdržet se ve svých mezinárodních vztazích hrozby silou nebo použití síly jakýmkoli způsobem neslučitelným s cíli OSN.

ČLÁNEK 2

Smluvní strany budou přispívat k dalšímu rozvoji mírových a přátelských mezinárodních vztahů posilováním svých svobodných institucí, usilováním o lepší porozumění zásadám, na nichž jsou tyto instituce založeny, a vytvářením podmínek pro stabilitu a blahobyt. Budou usilovat o vyloučení z konfliktu ze své mezinárodní hospodářské politiky a budou podporovat hospodářskou spolupráci mezi všemi smluvními stranami jednotlivě nebo společně.

ČLÁNEK 3

Aby bylo co nejúčinněji dosaženo cílů této smlouvy, budou smluvní strany jednotlivě i společně stálou a účinnou svépomocí a vzájemnou výpomocí udržovat a rozvíjet svoji individuální i kolektivní schopnost odolat ozbrojenému útoku.

ČLÁNEK 4

Smluvní strany budou společně konzultovat vždy, když podle názoru kterékoli z nich bude ohrožena územní celistvost, politická nezávislost nebo bezpečnost kterékoli smluvní strany.

ČLÁNEK 5

Smluvní strany se dohodly, že ozbrojený útok proti jedné nebo více z nich v Evropě nebo Severní Americe bude považován za útok proti všem, a proto se dohodly, že dojde-li k takovémuto ozbrojenému útoku, každá z nich, uplatňujíc právo na individuální nebo kolektivní sebeobranu uznané článkem 51 Charty OSN, pomůže smluvní straně nebo stranám takto napadeným tím, že neprodleně podnikne sama a v součinnosti s ostatními stranami takovou akci, jakou bude považovat za nutnou, včetně použití ozbrojené síly, s cílem obnovit a zachovat bezpečnost severoatlantického prostoru. Každý takový útok a veškerá opatření učiněna v jeho důsledku budou neprodleně oznámena Radě bezpečnosti. Tato opatření budou ukončena, jakmile Rada bezpečnosti přijme opatření nutná pro obnovení a zachování mezinárodního míru a bezpečnosti.

ČLÁNEK 6*

Pro účely článku 5 se za ozbrojený útok na jednu nebo více smluvních stran pokládá ozbrojený útok

- na území kterékoli smluvní strany v Evropě nebo Severní Americe, na Alžírské departmenty Francie**, na území Turecka nebo na ostrovy pod jurisdikcí kterékoli smluvní strany v severoatlantickém prostoru severně od obratníku Raka;
- na ozbrojené síly, lodě či letadla kterékoli smluvní strany, jež se nacházejí na těchto územích nebo nad nimi nebo na kterémkoli jiném území v Evropě, kde byla umístěna okupační vojska kterékoli smluvní strany v den vstupu této smlouvy v platnost, nebo ve Středozemním moři, nebo v severoatlantickém prostoru severně od obratníku Raka.

** Po doplnění článkem 2 Protokolu k Severoatlantické smlouvě o přistoupení Řecka a Turecka.*

***Dne 16. ledna 1963 vzala Rada na vědomí, že pokud jde o bývalé alžírské departmenty Francie, stala se příslušná ustanovení této smlouvy od 3. července 1962 nepoužitelnými.*

ČLÁNEK 7

Tato smlouva se nedotýká a nebude žádným způsobem vykládána, jako by se dotýkala práv a povinností smluvních stran, které jsou členy OSN, vyplývající z Charty, ani základní zodpovědnosti Rady bezpečnosti za zachování světového míru a bezpečnosti.

ČLÁNEK 8

Každá ze smluvních stran prohlašuje, že žádné její současně platné mezinárodní závazky vůči kterékoli jiné smluvní straně nebo kterémukoli třetímu státu nejsou v rozporu s ustanoveními této smlouvy, a zavazuje se, že nepřijme žádný mezinárodní závazek, který by byl s touto smlouvou v rozporu.

ČLÁNEK 9

Smluvní strany tímto zřizují Radu, v níž bude každá z nich zastoupena, aby projednávala věci týkající se plnění této smlouvy. Rada bude organizována tak, aby se mohla kdykoli pohotově sejít. Rada zřídí takové pomocné orgány, jaké mohou být potřebné, zejména ihned zřídí výbor pro obranu, který bude doporučovat opatření nutná k plnění článků 3 a 5.

ČLÁNEK 10

Smluvní strany mohou na základě jednomyslného souhlasu vyzvat kterýkoli jiný evropský stát, který je schopen napomáhat rozvoji zásad této smlouvy a přispět k bezpečnosti severoatlantického prostoru, aby přistoupil k této smlouvě. Každý takový smluvní stát se může stát smluvní stranou tím, že uloží u vlády Spojených států amerických svoji listinu o přistoupení. Vláda Spojených států amerických vyrozumí každou ze smluvních stran o uložení každé takové listiny o přistoupení.

ČLÁNEK 11

Tato smlouva bude ratifikována a její ustanovení budou smluvními stranami plněna v souladu s jejich ústavními postupy. Ratifikační listiny budou uloženy co nejdříve vládou Spojených států amerických, která uvědomí všechny ostatní signatáře o každém uložení. Smlouva vstoupí v platnost mezi státy, které ji ratifikovaly, jakmile budou uloženy ratifikační listiny většiny signatářů, sestávající z ratifikačních listin Belgie, Francie, Kanady, Lucemburska, Nizozemska, Spojeného království a Spojených států, a pro další státy smlouva nabude účinnosti dnem uložení jejich ratifikačních listin***.

*** *Smlouva vstoupila v platnost 24. srpna 1949 po uložení ratifikačních listin všech signatářských států.*

ČLÁNEK 12

Poté, co bude smlouva v platnosti deset let, nebo kdykoli později, se smluvní strany, jestliže o to některá z nich požádá, poradí o revizi smlouvy, přičemž vezmou v úvahu faktory ovlivňující mír a bezpečnost severoatlantické oblasti včetně vývoje světových i regionálních uspořádání podle Charty OSN pro zachování mezinárodního práva a bezpečnosti.

ČLÁNEK 13

Po dvaceti letech platnosti smlouvy může kterákoli smluvní strana odstoupit od smlouvy rok poté, co podá oznámení o odstoupení vládě Spojených států amerických, která vyrozumí vlády ostatních smluvních stran o každém oznámení o odstoupení.

ČLÁNEK 14

Tato smlouva, jejíž anglické i francouzské znění mají stejnou platnost originálu, bude uložena v archivu Spojených států amerických. Řádně ověřené kopie budou touto vládou předány vládám ostatních signatářů.

Informace o autorovi:

doc. Ing. Štefan Danics, Ph.D.

Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie, UJAK Praha

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Autor je politolog a zabývá se problematikou bezpečnostní politiky.

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

E-mail: danics.stefan@ujak.cz

REALIZACE MÍROVÝCH OPERACÍ MEZINÁRODNÍHO SPOLEČENSTVÍ VE 21. STOLETÍ

Jiří Víšek

Abstrakt

Mírové operace mezinárodního společenství představují důležité aktivity, které pomáhají zajišťovat mír a mezinárodní bezpečnost. Mírové operace mezinárodního společenství jsou uskutečňovány v rámci aktivit Organizace spojených národů a řady dalších rozličných regionálních organizací (Organizace Severoatlantické smlouvy, Evropská unie či Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě). V rámci těchto regionálních organizací jsou však mírové operace různým způsobem označovány, což působí terminologické, ale i praktické problémy. Nicméně tyto operace sledují společný cíl. Tím je udržení míru a bezpečnosti v příslušném regionu. V praxi ovšem může docházet a dochází k rozličným výsledkům, které se mnohdy vyznačují negativním charakterem.

Abstract

Peacekeeping operations of the international community represent important activities that help to maintain peace and international security. Peacekeeping operations of the international community are implemented as a part of the United Nations activities and variety of other regional organizations (NATO, EU, OSCE). However, within the scope of these regional organizations, the peacekeeping operations are called differently, which causes not only terminological, but also practical issues. Nevertheless, all the operations have the same goal – peace and security maintenance. However, in practice we could see such different results, which have very often negative character.

Абстракт

Миротворческие операции международного сообщества являются важными видами деятельности, которые помогают обеспечить мир и международную безопасность. Миротворческие операции международного сообщества проводятся под эгидой Организации Объединенных Наций и ряда других региональных организаций (Организации Североатлантического договора, Европейского союза или Организации по безопасности и сотрудничеству в Европе). Однако в рамках этих региональных организаций миротворческие операции обозначаются разными терминами, что вызывает как терминологические, так и практические проблемы, хотя эти операции имеют общую цель – поддержание мира и безопасности в регионе. На практике, однако, могут быть разные результаты, которые часто имеют отрицательное значение.

Úvod

I přes více než půl století zkušeností s realizací operací mezinárodního společenství ve prospěch míru, vedených Organizací spojených národů (OSN) a rozličnými regionálními organizacemi, se management, respektive řízení těchto operací, doposud nikdy neřídil žádnou striktně stanovenou doktrínou. Stěžejním pojmem pro operace ve prospěch míru byl tzv. peacekeeping, nicméně odborníci se stále nemohou shodnout na jeho přesném obsahu. Tento pojem byl vytvořen dlouho poté, co začala samotná realizace zmíněných mírových operací, a jejich vývoj byl vždy poznamenán nějakou improvizací. Zahraniční odborná literatura obsahuje nepřeberné množství definic tohoto pojmu. Dle terminologie Organizace spojených národů se lze dále setkávat s operacemi, které jsou profilované na prevenci konfliktů, vytváření, vynucování či výstavbu míru.[211] V českém prostředí je navíc situace komplikována sémanticky, neboť neexistuje ekvivalentní výraz pro anglický termín „peacekeeping operations“, který se do českého jazyka volně překládá buď jako operace ve prospěch míru nebo operace na udržení míru. Tato jazyková skutečnost potom zásadně ovlivňuje i samotné řešení této kapitoly. Dodejme, že nejednotná a neujasněná terminologie komplikuje i samotnou teorii a praxi operací ve prospěch míru. V některých případech peacekeeping totiž zahrnuje i všechny aktivity od prevence konfliktů před jejich eskalací až k postkonfliktní obnově po skončení bojů. Rozporuplné používání pojmů v dané oblasti přispívá ke komplikacím již tak složitých procesů managementu operací mezinárodního společenství ve prospěch míru. V této kapitole budou analyzovány taktéž operace rozličných regionálních organizací, jako jsou Organizace Severoatlantické smlouvy, Evropská unie či Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě. U těchto organizací bude v textu užíváno obecného pojmu „mírové operace“, který je vždy v textu dostatečně komentován a argumentován. Veškeré uvedené operace představují spolupráci mnoha aktérů, kteří sledují stejný cíl, tím je mírové urovnání konfliktu a následné nastolení stability a bezpečnosti v daném regionu.[212] Text kapitoly bude, mimo jiné, poukazovat na elementární aspekty mezinárodního humanitárního práva (MHP) v kontextu řešené problematiky. V následujících částech předkládané kapitoly budou teoreticky rozebrány shora uvedené operace. V závěru kapitoly bude provedena kritická analýza implementace mírových operací a budou vymezeny možné negativní aspekty, které lze v kontextu realizace těchto operací evidovat.

[211] Blíže *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines.* [online]. [cit. 2020-02-02]. s. 17-20. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.
[212] Srov. SEAMAN, Kate. *The United Nations, Peacekeeping and Global Governance.* New York: Taylor and Francis Group, 2014. s. 10.

Kategorizace ozbrojených konfliktů

Výraz „ozbrojený konflikt“ přibližně od poloviny dvacátého století nahradil označení „války“ v klasickém slova smyslu. Válka je omezenější pojem než ozbrojený konflikt. U válek se jedná především o použití síly mezi státy, od nich se tak odlišují některé teritoriálně omezené konflikty, respektive tzv. války občanské. Definice ozbrojeného konfliktu není rigorózně stanovena v žádném mezinárodněprávním dokumentu. Jedno z vymezení ozbrojeného konfliktu bylo stanoveno v rámci činnosti Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. Toto vymezení charakterizovalo ozbrojený konflikt jako „uchýlení se k ozbrojené síle mezi státy nebo déletrvající ozbrojené násilí mezi vládní autoritou a organizovanými ozbrojenými silami či mezi takovými skupinami uvnitř jednoho státu“.[213]

Tato definice není bezchybná, nicméně umožňuje jistou volnost a zároveň zakotvuje důležitou zásadu, podle níž válečný konflikt existuje, aniž je formálně vyhlášen – a aniž jej jeho strany uznávají.

Aby bylo možné klasifikovat konflikt jako ozbrojený, tak ho musí charakterizovat tři následující faktory – použití síly je dlouhodobé, použití síly je organizované a použití síly je dostatečně intenzivní. V tomto případě se sluší uvést, že evaluace výše uvedených faktorů je mnohdy velice subjektivní či může být ovlivněna politickými aspekty. Nikde není přesně stanoveno, v jak dlouhém časovém horizontu musí být síla aplikována. Konkretizace stupně organizovanosti v ozbrojeném konfliktu není taktéž jednoznačně vymezena a úroveň intenzity použití síly může být rovněž interpretována rozdílně.

Ozbrojené konflikty se primárně dělí na mezinárodní a vnitrostátní. Intervence mezinárodního společenství v rámci jednotlivých ozbrojených konfliktů přestavuje další typ tzv. zmezinárodnělý ozbrojený konflikt.

Mezinárodní ozbrojený konflikt[214] je typický především účastí kombatantů v boji. Kombatant je osoba, která je oprávněna účastnit se boje, ve kterém nevystupuje za sebe, ale je orgánem státu, který jej do boje delegoval. V samotném boji disponuje oprávněním usmrcovat kombatanty na nepřátelské straně, tím se nedopouští protiprávního jednání, za které by mohl být stíhán. Současně v boji představuje cíl a může být zabit. V případě, že se dostane do moci nepřátelské strany, tak se stává válečným zajatcem a náleží mu zvláštní ochrana dle pravidel MHP. Právní reglementace těchto konfliktů je stanovena především tzv. ženevským právem a Dodatkovým protokolem I. k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně

[213] ŠTURMA, P., BALAŠ, V. a BÍLKOVÁ, V. et al. *Casebook: výběr případů z mezinárodního práva veřejného.* 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Scripta iuridica. s. 198.

[214] Blíže MELZER, Nils. *International Humanitarian Law. A Comprehensive Introduction.* [online]. [cit. 2020-02-02]. s. 54-57. Dostupné z: https://www.jep.gov.co/Sala-de-Prensa/Documents/4231_002-IHL_WEB_13.pdf.

obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů z roku 1977. Výše uvedené mezinárodněprávní smlouvy obsahují široké množství podrobných ustanovení. Mezinárodní ozbrojené konflikty lze dělit na mezistátní konflikty, u kterých dochází ke střetnutí mezi dvěma nebo více státy a na tzv. boje za národní osvobození, které dříve spadaly mezi vnitrostátní ozbrojené konflikty.[215] V průběhu sedmdesátých let dvacátého století byly přetransformovány především z důvodu práva používat ozbrojené prostředky k boji za vlastní nezávislost. Při kategorizaci mezinárodních ozbrojených konfliktů je důležité sledovat status jejich účastníků a cíle, které mají tyto konflikty naplňovat.

Vnitrostátní ozbrojené konflikty jsou upraveny rozdílným způsobem. Ochrana je osobám garantována společným článkem 3, který je obsažen ve všech čtyřech Ženevských úmluvách o ochraně obětí ozbrojených konfliktů z roku 1949. V případě, že se konflikty vyznačují vyšší intenzitou, tak se nabízí využití Dodatkového protokolu II. k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter z roku 1977. Bojovníci, kteří se účastní takového konfliktu, nemají status kombatantů a v případě zajetí nejsou považováni jako váleční zajatci. Za participaci v konfliktu mohou být posuzováni a stíháni v kontextu norem vnitrostátního trestního práva.

Zmezinárodnělý ozbrojený konflikt stojí uprostřed mezi mezinárodním a vnitrostátním konfliktem. Je charakterizován vstupem zahraničního subjektu, kterým se povaha takového konfliktu mění. S tím nepochybně souvisí rozdílné právní režimy, kterými se řídí jednotlivé subjekty zahrnuté v konfliktu.

Vojenské aspekty mezinárodního humanitárního práva prizmatem současnosti

Mezi veřejností panuje mnohdy bohužel nesprávný názor, že MHP je nerealistickou a neuznávanou disciplínou mezinárodního práva veřejného. Jedním z předpokladů vyvrácení tohoto nepravdivého přesvědčení jsou diseminační aktivity, které mimochodem představují jeden ze závazků České republiky z MHP i v době míru. Je mimořádně důležité si uvědomit a následně interpretovat elementární význam MHP, kterým je limitace zbytečného utrpení v průběhu ozbrojených konfliktů. K implementaci znalostí z oblasti MHP slouží například příručky a texty Českého červeného kříže, které snesou díky své přiměřeně úsporné, ale současně velmi správné interpretaci srovnání s materiály Mezinárodního výboru Červeného kříže.

I přesto, že velká část vojáků si myslí, že MHP je přinejmenším do jisté míry iracionálním produktem „humanistů“. Tak paradoxně přetrvává stejně chybné přesvědčení na straně veřejnosti, že násilí a zejména smrt civilistů je zcela nelegální

[215] Srov. FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines.* London and New York, Frank Cass, 2005. s. 18.

a nepřípustnou součástí válčení. Současně je potřeba uvést, že kolaterální škody pochopitelně nejsou a nemohou být omezeny na minimum. Názorným příkladem je aktuální konflikt v Afganistánu, kde panuje obecné přesvědčení o neakceptovatelném rozsahu kolaterálních škod způsobených především tzv. vzdušnými údery. Ve skutečnosti jsou díky inovativním technologiím i sebeomezujícímu přístupu NATO kolaterální škody napáchané v tomto konfliktu nejnižší v historii novodobých ozbrojených konfliktů. Což vyplývá i z nezávislých statistik OSN, ze kterých opakovaně vyplývá, že na neúmyslně způsobené kolaterální škody ze strany afgánských vládních vojsk a mezinárodních sil připadá pětinásobek civilistů „zavražděných" úmyslně povstalci. Na základě výše uvedeného tvrzení je tedy zřejmé, že radikální soudy o MHP zpravidla plynou spíše ze základní neznalosti, která může mnohdy vycházet i z „efektivní" propagandy ze strany sdělovacích prostředků.[216]

K vysvětlení provázanosti vývoje vojenství a MHP je velmi užitečná typologie čtyř generací moderního válečnictví, která byla později doplněna o 5. generaci válečnictví odrážející současný nástup digitálního bojiště, kybernetického válečnictví či bezpilotních prostředků.[217]

Pro potřeby současných ozbrojených konfliktů je potřeba uvést podstatu 3. generace moderního válečnictví, kdy se převratně změnil přístup k ochraně civilistů. Jednalo se o využití vojenské taktiky prostřednictvím motorizované pěchoty, dělostřelectva a letectva, což bezpochyby umožňovalo zasáhnout velké množství civilistů.

V důsledku nastolení režimu tzv. studené války a zřízení dvou bloků, které disponovaly jadernými zbraněmi a vyrovnanými vojenskými silami, tak nastoupila 4. generace moderních ozbrojených konfliktů. Pro tyto konflikty se využívá označení asymetrická válka, která je charakteristická nižší intenzitou konfliktu. Tyto konflikty jsou ovšem velmi dlouhotrvající a probíhají takřka výlučně v civilním prostředí. Civilní ztráty tak na rozdíl od původních tří generací tvoří drtivou většinu obětí.

U současných konfliktů lze reflektovat trend, který spočívá ve vývoji zbraňových systémů zaměřených na rychlou likvidaci protivníka s co nejmenšími ztrátami. Jako příklad lze uvést konvenční zbraně, které neobsahují chemické, toxické ani jaderné látky. Mezi konvenční zbraně lze zařadit vodní, vzdušné a pozemní systémy – v současné době též válečné lodě, tanky, oslepující lasery a zápalné zbraně, dálkově řízenou techniku nebo autonomní techniku. Konvenční zbraně jsou upraveny existujícími normami MHP.

---

[216] Srov. BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 27-28.

[217] Blíže viz LIND, William S. *Understanding Fourth Generation of War*. Military Review, September/October 2004, vol. 84, No. 5. s. 12-16.

Zbraňové technologie lze dělit do tří základních kategorií na přímo ovládané člověkem, prostředky ovládané na dálku a autonomní techniku.

Prostředky přímo ovládané člověkem, mezi které lze zařadit jak ruční zbraně, tak zbraně řízené a pilotované člověkem. Recentní „konkurenční" výhodou jsou kvalitní materiály, vysoká rychlost a přesnost zásahu na velkou vzdálenost.

Prostředky ovládané na dálku představují především bezpilotní prostředky, například bezpilotní letadlo, které je ovládáno na dálku nebo je schopno létat samostatně, dle předem určené trasy.

Autonomní zbraňové systémy reagují na směřování do budoucnosti, tedy směřování k automatizaci, která má v ozbrojeném konfliktu regulovat riziko pro zasahující příslušníky tak, aby byl chráněn život a zdraví zasahujících kombatantů.[218]

Lze konstatovat, že většina moderních technologií přímo ovládaných člověkem nebo ovládaných na dálku sama o sobě splňuje požadavky MHP. Nové technologie by měly být konstruovány tak, aby nezpůsobovaly nadměrná zranění a zbytečné útrapy. Dále musí splňovat požadavek rozlišování mezi vojáky a vojenskými objekty a civilními osobami, respektive civilními objekty. Samozřejmě při použití nových technologií nelze zcela vyloučit přidružené kolaterální škody, které je potřeba evaluovat na základě zásady proporcionality, respektive přiměřenosti. Protože jak ukazují současné události, tak válčení samotné lze jen obtížně „zakázat". Lze ovšem regulovat jeho následky. Přesně toto MHP zprostředkovává a v rámci možností to přes všechny výhrady dělá správně.

Mezinárodní humanitární právo a mírové operace

Mezinárodní humanitární právo se ve své podstatě nezabývá udržováním mezinárodního míru a bezpečnosti, problematiku mírových operací tak nelze jednoznačně subsumovat pod tuto disciplínu mezinárodního práva veřejného. Nicméně ve druhé polovině 20. století se po zrodu fenoménu mírových operací OSN výrazně dostala do popředí otázka, zda je MHP na tyto operace aplikovatelné. OSN a další aktéři se tak museli začít zabývat otázkou, zda ozbrojené jednotky vyslané na mírovou operaci musí aplikovat pravidla MHP a zda zároveň požívají jejich ochrany. Z důvodu rozmachu mírových operací na prahu 21. století tato otázka nabyla na aktuálnosti. Otázka aplikovatelnosti MHP na mírové operace má dva základní aspekty. Na jedné straně je nutné identifikovat, zda a do jaké míry musí jednotky účastnící se mírových operací aplikovat normy MHP, na druhé straně je potřeba si

[218] Srov. BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 131-139.

položit otázku, nakolik mají tyto jednotky povinnost zajistit dodržování humanitárního práva.[219]

Když začaly být realizovány mírové operace OSN, tak ve vztahu k normám MHP vznikl prostor, zda jsou tyto operace v této intenci na uvedené normy aplikovatelné. S relativně malou intenzitou tento problém vyvstal u pozorovatelských misí, ve kterých příslušníci často vůbec nejsou ozbrojeni.

Naléhavěji však vstoupil do popředí klasický peacekeeping. V tomto případě byly jednotky ozbrojeny pouze lehkými zbraněmi, ale často se dostávaly do konfliktních situací, kdy je musely použít. Události v terénu tedy často vykazovaly základní rysy ozbrojeného konfliktu. Mezinárodní výbor Červeného kříže v návaznosti na tyto události od počátku zastával názor, že mírové operace OSN se MHP řídí a jednotky, které participují v operacích, jsou povinny jeho normy aplikovat. Toto stanovisko Mezinárodní výbor Červeného kříže (MVČK) prezentoval při mnoha příležitostech. V roce 1961 MVČK rozeslal memorandum adresované členským státům OSN, které jsou současně smluvními stranami Ženevských úmluv z roku 1949, ve kterém specifikoval nezbytnost zajistit dodržování MHP jednotkami OSN, které se zapojují do mírových operací. Ze skutečnosti, že OSN není smluvní stranou ženevských úmluv, MVČK dovozoval, že členské státy OSN individuálně zodpovídají za aplikaci norem MHP ve všech případech, kdy poskytují OSN kontingenty. Každý členský stát by tak měl dostatečně instruovat své ozbrojené jednotky před jejich vysláním do mírové operace, respektive mise. OSN zastávala názor, že ustanovení Ženevských úmluv z roku 1949 ani dalších úmluv MHP nelze aplikovat na mírové operace pod její záštitou, a tvrdila, že jednotky vysílané pod jejím velením do mírových operací se musí řídit pouze „zásadami" obecných mezinárodních úmluv aplikovatelných na chování vojenského personálu.[220]

I v pozdějších operacích, OSN setrvávala na svém názoru, že mírové operace se řídí pouze „zásadami" obecných mezinárodních úmluv aplikovatelných na chování vojenského personálu. V roce 1978 v souvislosti s operací UNIFIL v Libanonu generální tajemník OSN znovu verifikoval, že jednotky pod velením OSN se musí řídit pouze zmiňovanými „zásadami" v případech, kdy užívají ozbrojenou sílu k sebeobraně. Dále zdůraznil, že státy, které vysílají kontingenty, musí zajistit, aby jejich personál tato pravidla znal a uplatňoval je.[221]

---

[219] PALWANKAR, Umesh. Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces. [online]. [cit. 2020-10-01]. Dostupné z: https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmbh.htm.

[220] Srov. FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo.* 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany – Agentura vojenských informací a služeb, 2007. s. 179-180.

[221] PALWANKAR, Umesh. *Applicability of international humanitarian law to United Nations peace-keeping forces.* [online]. [cit. 2020-05-02]. Dostupné z: https://www.icrc.org/en/doc/resources/documents/article/other/57jmbh.htm.

V současnosti lze konstatovat, že v mezinárodním společenství panuje všeobecná shoda, že MHP je v celé sféře aplikovatelné na donucovací akce podle kapitoly VII Charty OSN, ve kterých se ozbrojené složky s mandátem Rady bezpečnosti OSN (RB OSN) střetávají s organizovanými ozbrojenými silami, které negativně zasahují do mezinárodního míru a bezpečnosti. Takoví ozbrojení příslušníci mají právní status kombatantů a musí aplikovat zásady a pravidla MHP. Stejný postoj nelze uvádět u mírových operací OSN s mandátem podle kapitoly VI Charty OSN. Je nutné uvést, že obecné mezinárodní právo OSN zavazuje pro-porcionálně aplikovat na mírové operace ta pravidla MHP, která svou povahou takovou aplikaci připouští. Jednotky OSN tak musí aplikovat pravidla, která upravují bojové prostředky a metody vedení boje, včetně povinnosti rozlišovat mezi příslušníky ozbrojených jednotek a vojenskými objekty a mezi civilními osobami a objekty civilními.

Mírové operace Organizace spojených národů

Jedním ze základních cílů OSN je udržování a šíření míru a přátelských vztahů mezi jednotlivými národy po celém světě. Pokud se kdekoliv ve světě objeví spor, RB OSN rozhodne, jaká opatření budou učiněna podle článku 41 a 42 Charty OSN, aby byl udržen nebo obnoven mezinárodní mír a bezpečnost.[222] OSN používá k dosažení tohoto cíle širokou škálu prostředků, které se od sebe mohou diametrálně lišit, počínaje výkonem preventivní diplomacie přes pozorovatelské mise až po vyslání vojáků mírových sborů do zón konfliktů. Řešením sporů se v Chartě OSN zabývají kapitoly VI a VII, které dávají RB OSN téměř neomezené prostředky, jak předcházet a zabraňovat konfliktům. Kapitola VI Charty OSN pojednává o možnostech řešení sporů a stanoví, že strany ve sporech budou nejprve hledat řešení pokojnými prostředky. Toto ustanovení je spíše ideologický významu, nicméně je to stále závazné prohlášení všech členů k pokojnému řešení problémů, což je prvním předpokladem k nastolení míru ve světě.

RB OSN může projednávat jakýkoliv spor, který by mohl ohrozit mezinárodní mír a bezpečnost, taktéž může být upozorněna na příslušný konflikt, který může nastat. Členské i nečlenské státy mohou upozornit RB na situaci, která by mohla ohrožovat jejich bezpečnost. Případ mírové mise na Blízkém východě v roce 1948, která do značné míry napomohla uznání suverenity Palestiny, je dobrým příklad práce mírových jednotek ve prospěch nečlenských států nebo oblastí. Kapitola VII Charty OSN se soustředí na akce, které je OSN schopna vykonat k udržení míru. Jedná se zde nejvíce o diplomatický nátlak, přerušení hospodářských styků, komunikační a cestovní embarga a další. OSN má však právo si vyžádat armádní jednotky z členských zemí a pod vlajkou OSN aktivně vstupovat do

[222] Článek 39 Charty OSN.

konfliktů jako ochránci civilistů či pozorovatelé. Pokud RB schválí zásah do konfliktu, OSN má teoreticky téměř neomezené pole prostředků, kterými může obě strany konfliktu donutit k příměří. V praxi však jsou možnosti dosáhnout mírového řešení dosti omezené.

Někteří autoři rozdělují mise podle jejich struktury a cíle na pozorovací mise, interpoziční mise neboli mise tradičního peacekeepingu, multidimenzionální mise a donucovací mírové mise. První tři typy misí vyplývají z kapitoly 6, kde účastníci konfliktu žádají OSN o vyslání mise, a tudíž tím dávají souhlas s pobytem jednotek OSN na území konfliktu. Pokud se hostitelská země rozhodne během konfliktu o odvolání svého souhlasu s pobytem jednotek OSN, je mise oficiálně ukončena a jednotky musí zemi opustit. Pozorovací mise se většinou skládá z malého kontingentu civilních a vojenských pracovníků. Často bývá neozbrojena a má za úkol pouze pozorovat dění v konfliktu bez mandátu zasahovat. Informace poté reportují zpět do ústředí či veřejnosti skrze média. Příklad takové mise je kupříkladu pozorovací mise v Západní Sahaře (MINURSO).

Interpoziční mise se často označují také jako tradiční peacekeeping mise (více níže). Tyto mise bývají lehce ozbrojeny a často se pohybují přímo na hranici konfliktu a dohlížejí na dodržení příměří či jiných dohod. Nesmějí však sami útočit proti žádné straně. Své zbraně mají pouze pro sebeobranu. Multidimenzionální mise často zahrnují jak armádní, tak policejní jednotky spolu s civilními pracovníky. Působí nejen jako informátorská nebo observační mise, ale jejich úkoly jsou rozmanité. Patří mezi ně například pomoc s pořádáním voleb a dohled nad jejich nestranností, trénování policejních jednotek a další úkoly spojené s budováním demokratických hodnot. Posledním typem mise jsou pak donucovací mírové mise, u kterých není potřeba souhlasu hostitelské země. Tato mise má nejvyšší podíl vojenských jednotek vůči civilním pracovníkům OSN, jelikož hlavním úkolem této mise je přinutit bojující strany k příměří i za pomocí síly. Příkladem těchto misí jsou například mise NATO v Bosně a Hercegovině (SFOR), nebo mírová mise v Sierra Leone (UNAMISIL).

Zahrnutí vojenských mírových operací do nástrojů OSN k udržování míru bývá často označováno za největší rozdíl mezi OSN a Společností národů, které chyběly efektivní donucovací prostředky pro udržování míru. Vytvořením Vojenského štábního výboru a poté oddělení mírových operací, které žádá členy organizace o poskytnutí jejich ozbrojených sil, dodává organizaci na důvěry, hodnosti a respektu. V prvotních plánech se nabízely dvě koncepce vojenských sil – stálé mezinárodní síly pod vlajkou OSN, nebo ad hoc vojenské síly, vytvořené podle potřeby na základě počtu zainteresovaných států. V kontextu poválečného vývoje a zejména nastupující studené války se však rozhodlo o konceptu nahodilých ozbrojených sil pro jednotlivé konflikty.

Peacekeeping vs. peacebuilding

Pokud jde o podporu mezinárodního míru, velmi často se zaměňují různé pojmy a jejich význam. Důležité je tak rozlišovat termíny budování míru tzv. peacebuilding a udržování míru tzv. peacekeeping. Tyto pojmy bývají často nepřesně definovány, ale jejich význam má důležitý vliv na rozhodnutí vyslání jednotek do konfliktů nebo také na posuzování úspěšnosti práce mírových jednotek. Na závěr této podkapitoly budou specifikovány dále operace, které mají za cíl předcházet konfliktům[223], vytvářet[224] a vynucovat mír[225]. V tomto kontextu je potřeba jednotlivé kategorie pečlivě rozlišovat.

Nejvíce se pro **peacekeeping** ujalo označení tzv. „tradiční peacekeeping", které vychází z operací během studené války. Boutros-Ghali popisuje tři základní principy jednotek peacekeepingu, jimiž jsou: souhlas protagonistů konfliktu, nestrannost a použití síly pouze v sebeobraně. Bývalý generální tajemník v těchto principech vidí rozdíl, proč některé mírové mise byly úspěšné a jiné méně. Jednotky peacekeepingu jsou obvykle vysílány do oblastí, kde konflikt již vypuknul, aby zde dosáhly několika cílů. V první řadě mají tyto jednotky za úkol deeskalaci násilí v oblasti. Často se toho snaží docílit tím, že nutí obě strany k uzavření příměří, jehož dodržení poté monitorují. To staví pracovníky mírových misí do značně nebezpečné pozice, jelikož se často pohybují v přední linii bojů, kde je třeba dodržování příměří sledovat nejvíce. Jak píše Paul Diehl a Alexandru Balas ve své knize Peace Operations: *„Obnovení bojů, ve kterých agresor může být identifikován jako mírotvůrce, a ve kterých jsou mírové jednotky částečně cílem agrese, se velmi pravděpodobně setká s odsouzením mezinárodní veřejnosti."*[226]

Mírové jednotky se tedy snaží oddělit bojující strany od sebe a působit jako nárazník mezi útoky jednotlivých znepřátelených stran. Důležité však je, aby obě strany konfliktu souhlasily s přítomností jednotek OSN na jejich území a braly tyto jednotky jako garanta dodržování míru a ochrany civilistů. Tento souhlas však může být také kdykoliv odvolán, po čemž musí jednotky OSN neprodleně opustit takovou zemi. Tak se také stalo v případě mírové mise na Sinaji před Arabsko-izraelskou válkou z roku 1967 (UNEF 1). Dalším důležitým faktorem úspěšné mírové mise je nestrannost jednotek. V konfliktu není většinou jednoznačně vymezený agresor a jednotky musejí dbát na nediskriminačních aktivitách. Jejich nestrannosti do značné míry může pomoci složení jednotek, které by měly být složené z více států pod mezinárodním vedením. Často se v těchto misích uplatňují jednotky z okolních zemí, které mají největší zájem na tom, aby v oblasti

[223] Pozn.: operace „conflict prevention".
[224] Pozn.: operace „peacemaking".
[225] Pozn.: operace „peace enforcement".
[226] Srov. Diehl, Paul F. *Peace Operations, Volume 2 of War and Conflict in the Modern World.* Polity, 2008, s. 4-5.

panoval dlouhodobý mír, a nejvíce rozumí často komplexním vztahům mezi účastníky konfliktu. Je však třeba pečlivě sledovat, zda jednotky okolních států nesledují pouze své vlastní zájmy, ale snaží se o nestranné rozhodování. Další charakteristikou jednotek peacekeepingu je jejich poměrně nízký počet pracovníků oproti vojenským operacím. Průměrný počet pracovníků OSN v sou-časných peacekeeping operacích je v průměru asi 7500, což je oproti vojenským operacím, kde se počty vojáků pohybují ve statisících, velmi nízký počet. Vyz-brojení těchto mírových jednotek taktéž odpovídá jejich významu a cíli. Většina jednotek je ozbrojená pouze lehkými zbraněmi, které smí použít pouze k sebe-obraně. Velkou část jednotek pak také tvoří dobrovolníci, lékaři a další neozbrojení civilisté.

Pojem **peacebuilding** se pak nejčastěji definuje jako *„aktivity vedeny k upevnění míru a zabránění opětovného vypuknutí konfliktu.“*[227] V této definici se tedy předpokládá vytvoření nového prostředí, které má působit jako preventivní opatření proti vypuknutí konfliktu nebo jako postkonfliktní řešení, při kterém už může OSN pomoci zúčastněným stranám s budováním institucí a upevňováním vlády práva. V roce 2007 se komise generální tajemníka OSN pro politiku dohodla na používání další definice pro potřeby budování míru, která konstatuje, že *„peacebuilding zahrnuje škálu nástrojů, které mají za cíl snížení rizika vypuknutí nebo znovuvypuknutí konfliktu zesilováním státních kapacit řešení konfliktů na všech úrovních.“*[228] Tento popis budování míru je nejčastěji citován pro mírové mise a od tradičního peacekeepingu se liší hlavně svou aktivitou přímo v době trvání konfliktů. Zatímco mírové mise v rámci tradičního peacekeepingu operují přímo v době konfliktu a snaží se udržet mírové příměří nebo chránit civilisty, operace v rámci peacebuildingu se soustředí na budování míru před konfliktem nebo po jeho skončení. Některé mise však svým obsahem a cílem přijímají prvky z obou těchto pojmů, a v průběhu trvání mise se mandát a složení jednotek může měnit, čímž mohou peacekeeping mise přejít v peacebuilding či naopak.

Operace zaměřené na **předcházení konfliktům** zahrnují použití strukturálních nebo diplomatických opatření, která zabrání tomu, aby se napětí a spory uvnitř daných států nebo mezi státy stupňovaly v násilný konflikt. V ideálním případě by mělo dojít k včasnému upozornění na relevantní negativní jevy, v tomto kontextu by měly být shromažďovány informace, které by měly být následně pečlivě vyhodnoceny. Aktivity v oblasti předcházení konfliktům mohou zahrnovat použití nástrojů, kterými disponuje generálním tajemník OSN, jedná se například o preventivní opatření nebo opatření směřující k budování důvěry.[229]

---

[227] Boutrous-Ghali, Boutrous. *An Agenda for Peace, Preventive diplomacy, peacemaking and peace-keeping; Report of the Secretary-General pursuant to the statement adopted by the Summit Meeting of the Security Council on 31 January 1992.*
[228] *UN Peacebuilding. An Orientation.* UN Peacebuilding Support Office. September, 2010. s. 5.
[229] *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines.* [online]. [cit. 2020-09-02]. s. 17. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.

Operace na udržování míru, respektive vytváření míru obvykle zahrnují opatření k řešení probíhajících konfliktů a zpravidla zahrnují nejrůznější diplomatické nástroje, které nepřátelské strany vedou k dohodě. Generální tajemník OSN na žádost RB či Valného shromáždění nebo z vlastního podnětu vykonávat „dobrou správu" produkuje snahu k usnadnění konfliktu. „Mírotvůrci" mohou být také vyslanci, vlády, skupiny států, regionální organizace nebo samotná OSN. Úsilí směřující k míru mohou také vyvinout nevládní organizace nebo významné osobnosti světového dění.[230]

Operace zaměřené na **vynucování míru** zahrnují řadu donucovacích opatření, které schvaluje RB OSN, včetně použití vojenské síly. Tato opatření jsou zřízena k obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti v situacích, kdy RB naznala potenciální existenci hrozby pro ohrožení či porušení míru nebo agrese. RB může případně využít regionální organizace a agentury k donucovacím opatřením, která spadají do jejich pravomoci.[231]

Operace pod vedením Organizace Severoatlantické smlouvy

V rámci Organizace Severoatlantické smlouvy (NATO) jsou postupně od začátku 90. let 20. století rozvíjeny tzv. operace na podporu míru (peace support operations). Operace na podporu míru (PSO) reagují na nové bezpečnostní hrozby a rizika, které nastolil konec studené války. V tomto kontextu se jedná o snahu pomoci mezinárodnímu společenství v mírovém urovnání sporů. Do jisté míry si Aliance převzala elementární aspekty operací, které realizuje OSN. Taktéž bylo vycházeno ze zkušeností jednotlivých zemí s touto kategorií operací, především lze v tomto smyslu hovořit o Spojených státech amerických.[232]

První pozitivní ohlasy PSO byly zaznamenány v rámci aliančních operací IFOR a SFOR v Bosně a Hercegovině od roku 1995, respektive 1996, kde byla zesílena unikátnost NATO na poli udržování a prosazování míru a vymahatelnosti práva.[233]

Vlastní „identitu" získaly PSO až po adopci novelizované Strategické koncepce NATO na konci devadesátých let 20. století, kde se Aliance zavázala kromě klasické obrany svých členů také k obraně míru a stability ve svém regionu a přilehlých oblastech. Vedle operací kolektivní obrany dokument specifikoval i operace na řešení krizí, do kterých PSO spadají s mandátem řešit komplexní ohrožení a další rozsáhlé výzvy, kladené zhroucenými nebo hroutícími se státy v nejistém strategickém prostředí.

---

[230] *United Nations Peacekeeping Operations. Principles and Guidelines.* [online]. [cit. 2020-09-02]. s. 17-18. Dostupné z: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/capstone_eng_0.pdf.
[231] Tamtéž, s. 18.
[232] *NATO Handbook.* Public Diplomacy Division NATO. Brussels, Belgium, 2006. s. 143.
[233] Srov. FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines.* London and New York, Frank Cass, 2005. s. 58-59.

Základní rozdíly mezi operacemi na podporu míru NATO ve vztahu k udržování míru ze strany OSN lze spatřovat v elementárních principech, kterými se tyto operace řídí. Operace OSN kalkulují s principy: nestrannost, souhlas a omezené použití síly, kdežto vedení operací NATO na podporu míru je vždy nestranné, a pokud je aplikována síla proti jedné ze stran konfliktu, tak je to z důvodu, že jedna strana například nenaplňuje mandát konkrétní operace či ustanovení mírové dohody. **Toto je základní rozdíl, ve kterém se liší přístupy v rámci operací NATO a OSN.**

Souhlas stran konfliktu s působením operace a jejím mandátem NATO chápe jako základ pro dosažení politického řešení situace a permanentního míru a je připravena je aktivně podporovat a vynucovat, ať prostřednictvím následné odměny či silou. V případě použití síly jsou vždy realizována represivní opatření, která vycházejí z mandátu dané operace, stupně ohrožení, unikátnosti situace a z příslušných právních norem. Na rozdíl od OSN však NATO neomezuje aplikaci síly na pouhou sebeobranu a nepředpokládá pasivní charakter sil.

Struktura operací PSO spočívá v tom, že pokud je zajištěn souhlas stran konfliktu, tak dochází k realizaci síly pouze v sebeobraně. V případě, že je souhlas neurčitý či absolutně absentuje, tak jsou jednotky Aliance připraveny v kontextu realizace prosazování míru použít sílu a současně usilovat o posílení souhlasu. Garance principu nestrannosti je potom to, co odlišuje PSO od klasické války. V komparaci s operacemi OSN je potřeba zmínit, že operace NATO jsou schopny řešit náročnější a rozsáhlejší konflikty. Jednotky NATO zpravidla nerealizují operace, které by měly charakter pozorovacích či „peacekeepingových, respektive mírových" misí. Jednotky NATO se v operacích realizují takovým způsobem, že neváhají použít sílu, respektive zbraně či další bojové prostředky. NATO má unikátní schopnost nasadit a řídit operace za účelem vynucení míru proti aktérům odpovědným za ohrožování míru a bezpečnosti či akty agrese, a proto představuje tzv. „peace enforcement" nejpravděpodobnější úkol pro síly NATO. Naproti tomu tzv. „peacekeeping" vzhledem k charakteristikám a schopnostem NATO není vnímán jako vhodný způsob operace.[234]

Mandát operací NATO na podporu míru se zpravidla zaměřuje na obnovu a udržení míru, bezpečnosti a na podporu principů OSN a mezinárodního humanitárního práva. V rámci toho plní operace na podporu míru rozsáhlou škálu vojenských funkcí, například se jedná o dohled nad dodržováním příměří, demobilizace a odzbrojování sil, odminování, zavedení bezpečných zón, preventivní rozmístění vojenských jednotek nebo asistence při restrukturalizaci bezpečnostních složek. Vyjma toho PSO zahrnují také pomoc civilním entitám jako součást širší diplomatické, humanitární a ekonomické strategie NATO na podporu

[234] FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991-1999: Policies and Doctrines.* London and New York, Frank Cass, 2005. s. 80.

míru a bezpečnosti. Jedná se o udržování práva a veřejného pořádku, podporu voleb, posilování postavení dočasné vlády, spolupráci s nevládními organizacemi, garanci dodržování lidských práv či dohled nad humanitárními konvoji a uprchlíky. **Hlavní parametr úspěšnosti operací NATO na podporu míru lze spatřovat ve snížení vojenského charakteru operace a vytvoření podmínek pro předání operace peacekeepingovým jednotkám.**

Lze konstatovat, že operace pod vedením NATO na podporu míru se nejvíce svým charakterem podobají mírovým operacím OSN na základě kapitoly VII Charty OSN, která umožňuje RB realizovat takové akce prostřednictvím leteckých, námořních nebo pozemních sil. Použití těch sil se může vyznačovat intenzitou, která je nutná k udržení nebo obnovení mezinárodního míru a bezpečnosti.[235] Na základě kapitoly VIII Charty OSN může RB takové úkoly „delegovat" na tzv. oblastní dohody, kterými jsou v tomto případě právě NATO a Evropská unie (EU). **NATO v současnosti vede operace mimo teritorium členských zemí v Afganistánu, Kosovu, Středomoří a Somálsku jako podpora budování vojenských kapacit Africké unie.**

Polní mise Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě

Jednou z hlavních přidaných hodnot Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE) je realizace polních misí. Činnost v rámci polních misí obsahuje všechny tři dimenze činnosti OBSE. Jedná se o politicko-vojenskou, ekonomicko-environmentální a lidskoprávní agendu, přičemž konkrétní cíl mise je specifikován v relevantním rozhodnutí orgánu OBSE – Stále rady, na jehož základě byla mise aktivována. Mezi prioritní poslání mise lze zařadit pomoc při rozvoji občanské společnosti, pomoc při rozvoji demokracie, včetně konsolidace a rozvoje demokratických institucí, dodržování zákonnosti a lidských práv v souladu s hlavními principy činnosti OBSE. Aktivity polních misí jsou zaměřeny a korespondují se základními agendami organizace. V tomto kontextu lze pojednávat například o přípravě a zavedení legislativních, soudních a volebních reforem regionální a místní správy, boji proti korupci či přípravě ekonomických a ekologických projektů. Úspěšnost každé polní mise velice závisí na ochotě hostitelské země ke spolupráci.[236]

V lidskoprávní oblasti sehrává důležitou roli také Úřad pro demokratické instituce a lidská práva, který sídlí ve Varšavě a je jedním z hlavních institucí OBSE pro lidská práva a demokracii. Jeho činnost je primárně zaměřena na podporu a asistenci při realizaci demokratických voleb v daném regionu, což zajišťuje pro-

[235] Článek 42 Charty OSN.
[236] BALABÁN, Miloš a Libor Stejskal. *Kapitoly o bezpečnosti.* 2. změn. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. s. 349.

střednictvím svých pozorovatelských a asistenčních aktivit. Úřad pro demokratické instituce a lidská práva rovněž kontroluje a vyhodnocuje plnění lidskoprávních závazků účastnickými státy. ČR taktéž participuje v této kategorii misí, vysílá své experty, kteří napomáhají například při realizaci voleb. ČR dlouhodobě patří k zemím, které vzhledem ke svému počtu obyvatel vysílají relativně vysoký počet civilních expertů do dlouhodobých misí OBSE. Příslušníci organizace v současné době působí v sedmnácti misích.[237]

Úloha Evropské unie ve světle zahraničních operací

Základní myšlenka sjednocené Evropy spočívala ve vytvoření mírového projektu, který by zprostředkovával neexistenci ozbrojených konfliktů na území evropského kontinentu. K aktivaci této myšlenky došlo až po skončení druhé světové války, která na evropském kontinentu zanechala destruktivní odkazy ve světle dodržování elementárních principů „humanity". Projekt evropské integrace ve své počáteční fázi spočíval především v ekonomických aspektech. Prvopočátky budování společné zahraničněpolitické a obranné dimenze integrace můžeme registrovat již v 50. letech 20. století. V tomto kontextu se jednalo o neúspěšné založení Evropského obranného společenství v rámci Společenství uhlí a oceli v roce 1954 a vznik Západoevropské unie, která byla založena téhož roku a působila jako vojenská a obranná mezivládní organizace, která spolupracovala s NATO. Činnost této organizace skončila v roce 2010. V 70. letech došlo k založení Evropské politické spolupráce, která prezentovala prvé „těleso" garantující zahraničněpolitickou kooperaci členských států. Evropská politická spolupráce fungovala v omezené podobě, například pouze mohla poskytovat konzultace a byla postavena mimo institucionální sféru Evropského společenství. Další události, které nastaly především v 80. a 90. letech (například válka v Jugoslávii) přinutily členské státy, aby se zamyslely nad dalším směřováním v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. Po konci studené války měla EU sehrávat roli garanta pro překonání hranic mezi bývalým Východem a Západem.[238]

Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie

Na tomto místě je důležité vymezení termínu Společná zahraniční a bezpečnostní politika Evropské unie (SZBP), která představuje označení pro režim zvláštní právně a institucionálně vymezené oblasti vnějších vztahů EU. „Zahraniční a zejména bezpečnostní politika zahrnuje tak specifické vztahy a oblasti, že se vymyká z ostatních vnějších činností jak států, tak i Evropské Unie. Zahraniční

[237] *OSCE. Organization for Security and Co-operation in Europe. Where we are.* [online]. [cit. 2020-10-02]. Dostupné z: https://www.osce.org/where-we-are.
[238] Srov. DANICS, Štefan a Štěpán STRNAD. *Aspekty bezpečnosti.* Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2016. s. 77-78.

politika v zásadě zahrnuje veškerou činnost EU nebo společně jednajících členských států, určenou k tomu, způsobovat účinky mimo území EU.“[239] SZBP byla zřízena v souvislosti s přijetím tzv. Maastrichtské smlouvy v roce 1993. Maastrichtská smlouva založila SZBP jako jeden ze tří pilířů EU, konkrétně se jednalo o II. pilíř, tedy diplomacii, vojenskou spolupráci a krizový management. Maastrichtská smlouva, respektive Smlouva o Evropské unii (SEU) byla SZBP formulována jako prostředek, který umožňuje EU vymezovat a implementovat společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, která zahrnuje všechny oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. SZBP je postavena do tří základních oblastí. Prvou oblast reprezentuje mezivládní přístup, podle něhož je politika implementována na základě konsenzu vlád členských států EU. Princip soudržnosti v jednání členských států přestavuje druhou oblast SZBP. Na uvedeném principu členské státy aktivně a bezvýhradně podporují zahraniční a bezpečnostní politiku EU v intencích loajality a vzájemné solidarity. Členské státy by se měly zdržet jakéhokoliv jednání, které se neslučuje se zájmy EU nebo může omezovat účinnost jejího působení jako soudržné síly v mezinárodních vztazích. Třetí oblastí je jednomyslnost, která se vztahuje k hlasování v otázkách SZBP, kde má každý členský stát jeden hlas. Součástí SZBP byla a je též Evropská bezpečnostní a obranná politika (EBOP).

Bezpečnostní a obranná politika Evropské unie

Zvládání přeshraničních krizí je součástí Evropské bezpečnostní a obranné politiky. Vývoj politické kooperace členských států EU lze spatřovat v následujících časových periodách. V roce 1970 vznikla iniciativa evropské politické spolupráce, která garantovala koordinaci zahraničněpolitických aktivit, avšak mimo vojenské a obranné. Poprvé se problematika EBOP dostala do evropského práva pouze vágním zakotvením v Jednotném evropském aktu z roku 1987. V roce 1992 byly ukotveny tzv. Petersberské úkoly, které představovaly společnou deklaraci členských států k humanitárním a mírovým misím a boji proti terorismu. Jak již bylo v předchozí podkapitole uvedeno, tak v roce 1993 SEU zakotvila Společnou zahraniční a bezpečnostní politiku, jejíž součástí se stala EBOP.[240]

Cílem EBOP bylo vytvořit schopnosti, které EU umožní zvládání tzv. petersberských krizí. Pod těmito krizemi si lze představit humanitární a záchranné úkoly, bojové operace včetně prosazení míru a spolupráce v boji proti terorismu. Cíle EBOP byly blíže charakterizovány v Evropské bezpečnostní strategii, především se jednalo o spolupráci mezi NATO a OSN. V roce 2003 byla uzavřena Rámcová

[239] TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo*. 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 783.
[240] PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 336.

dohoda mezi EU a NATO[241], která umožňuje EU využít plánování a další prostředky NATO.

Kapacity Evropské unie pro nasazení misí v zahraničí

Evropská unie (EU) má možnost realizovat vojenské a civilní mise (včetně misí obsažených v rozhodné míře policisty) za svými hranicemi. EU vytváří taktéž schopnosti a prostředky ke zvládání krizí civilního charakteru. Tato oblast se skládá ze čtyř rozdílných nástrojů aplikovatelných v různých fázích vývoje krizové situace, mimořádné události či postkonfliktní obnovy. Tyto nástroje sestávají z činnosti policie, civilní správy, posilování právního státu a civilní ochraně obyvatel. Při Generálním sekretariátu Evropské rady je zřízen koordinační mechanismus pro zvládání krizí civilního charakteru, který obsahuje databáze expertů, zásahových týmů a údaje o vojenských prostředcích.

Poslání civilních misí EU za jejími hranicemi spočívá v podpoře státních orgánů a institucí v procesu stabilizace dotčené země a konsolidace jejích vnitřních poměrů. K tomu využívá aplikaci čtyř výše uvedených nástrojů (policie, civilní správa, posilování právního státu a civilní ochrana obyvatel). Lisabonská smlouva upravuje tuto problematiku v Ustanovení o společné bezpečnostní a obranné politice s tím, že tato politika představuje nedílnou součást společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Zajišťuje EU operativní schopnost, která se opírá o civilní a vojenské prostředky.[242]

EU uskutečňuje mise mimo svá území k udržení míru, předcházení konfliktům a posílení mezinárodní bezpečnosti, a to v souladu se zásadami Charty OSN. EBOP přispívá k formování nezbytné vojenské dimenze EU, posiluje nevojenské prostředky zvládání krizí a zásadní prioritou bylo vytvoření pětitisícového „expedičního" policejní sboru, který je schopen pomoci tzv. třetím zemím.

K zajišťování úkolů při zvládání krizí za hranicemi EU jsou zřízeny stálé výbory.

Politický a bezpečnostní výbor, který je ustanoven jako základní útvar od roku 2001 a je složen ze zástupců členských států. Výbor sleduje *„mezinárodní situaci v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky a přispívá k vymezení politik podáváním stanovisek Radě na její žádost, žádost vysokého představitele EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku nebo z vlastního podnětu. Sleduje také provádění dohodnutých politik, aniž jsou dotčeny pravomoci vysokého představitele".*[243]

Výbor pro civilní aspekty řešení krizí, poskytuje poradenství a doporučení Polickému a bezpečnostnímu výboru. Proces jeho fungování byl zahájen v roce

[241] Pozn.: tzv. Berlín plus.
[242] Článek 42 až 46 Smlouvy o Evropské unii.
[243] Článek 38 Smlouvy o Evropské unii.

2000. Realizuje činnosti v civilních schopnostech a jiných aspektech zvládání krizí civilního charakteru.

Vojenský výbor EU, je složen z vojenských expertů s poradní funkcí. Při Generálním sekretariátu Evropské rady byla zřízena tzv. policejní jednotka, která plní úkoly v oblasti integrace policejních aktivit EU do koherentní operace; hodnocení situace, plánování a provádění policejních operací; přípravy právního rámce a pravidel operací a přípravy cvičení. Za účelem zvýšení kapacity pro analýzu zpravodajských materiálů a dalších informací, které budou předávány členským státům, a ke zvýšení participace se na zpravodajských a dalších informacích, bylo při sekretariátu Evropské rady zřízeno Společné situační středisko.[244]

Prioritní oblasti zvládání krizí

Nasazení policie v misích za hranicemi EU, při něm je efekt vyplývající z integrovaného úsilí podílejících se členských států nejvíce zřejmý. Odpovídá prioritnímu zaměření misí, jež by měly být koncentrovány do oblastí, kde je rychlá reakce nejvíce potřebná. Nasazení policie zahrnuje policejní síly s civilním statusem a síly četnictva s vojenských statutem, tj. například ve Španělsku, Portugalsku, Rakousku či Francii. Informace o policejní připravenosti pro mise obsahuje databáze vedená u sekretariátu Evropské rady. Členské státy se zavázaly vyčlenit pro rozmístění během 30 dnů až tisíc policistů pro mise. Druhy policejní misí sestávají ze dvou kategorií. Prvou kategorii představují tzv. „posilovací mise", které jsou zaměřené na zlepšení místního policejního systému, respektive posílení místních policejních sil. Druhou kategorii představují tzv. „substituční mise", které působí tam, kde jsou místní policejní síly neúčinné nebo neexistují. Politickou kontrolu policejních misí provádí Politický a bezpečnostní výbor.

Oblast posílení právního státu (rule of law) zahrnuje pomoc při obnovování soudního a trestního systému. To je rozpracováno v dokumentu ze zasedání Evropské rady 19. a 20. června 2000.[245] Tento dokument zahrnuje dvě systémová opatření a to, že **členské státy EU mají přijmout opatření pro výběr soudců, státních zástupců a dalších expertů do mírových operací** a EU má posoudit vodítka pro školení těchto odborníků v součinnosti s OSN, Radou Evropy a Organizací pro bezpečnost a spolupráci v Evropě (OBSE). Druhé opatření uvádí, že EU má zvážit podporu vytváření infrastruktur místních soudů a věznic i náboru nezbytného personálu. I zde byly zavedeny posilovací a substituční mise. Posilovací mise mají být v této oblasti zaměřeny na vzdělávání, školení, poradenství

[244] Srov. PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie.* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 338-339.
[245] Blíže viz Dokument Zasedání Evropské rady konané v Santa Maria de Feira. Příloha I, Dodatek 3, bod B/II – Posilování právního státu.

a instruktorství. Substituční mise by měly vykazovat přímo provádění funkcí personálem mise s cílem znovunastolení veřejného pořádku a bezpečnosti.

Oblast **civilní správy** spočívá v realizaci poradenství, školení a přípravě místních úředníků. Cílem je sestavení nebo zajištění existence fungujícího správního aparátu za účelem jeho přechodu do místních rukou v co možná nejkratší době. Základní poslání mise spočívá v zajištění všeobecných administrativních funkcí, například organizace voleb, politických orgánů, místní správy, výběru daní apod. Dále zajistit sociální funkce, tedy vzdělávání, sociální služby a zdravotnickou péči. Poslání mise taktéž spočívá ve fungování infrastruktury, což představuje zásobování potravinami, vodou, energiemi atd. V oblasti civilní správy mohou být též činné mezinárodní organizace, nevládní organizace, soukromý sektor a složky občanské společnosti.

Poslední oblast představuje **civilní ochrana,** jejíž hlavní funkce spočívá v realizaci operací v případě mimořádných událostí způsobených lidským faktorem (včetně teroristických útoků) či přírodních katastrof.[246] V rámci úsilí k posílení schopností EU v oblasti civilní ochrany se členské státy zavázaly poskytnout malé týmy expertů, které realizují vyhodnocovací a koordinační činnosti, jsou akceschopné do 3 až 7 hodin a dosažitelné 24 hodin denně. Dále se členské státy zavázaly poskytnout zásahové týmy civilní ochrany, které se skládají přibližně z 2000 připravených osob, jsou akceschopné od 2 dnů do týdne a poskytují specializované služby. Civilní ochrana je v poslední době ve větší míře využívána ke zvládání krizí civilního charakteru a je koordinována složkami OSN.

Kritická analýza implementace mírových operací

V kontextu zjištění učiněných analýzou řešené problematiky lze akcentovat fakt, že jednotlivé případy participace v mírových operacích mezinárodního společenství, jejich formy, rozsah, čas i všestranné zabezpečení musí být předmětem přesně stanoveného, řízeného i realizovaného rozhodovacího procesu, který bude aplikován v kompetenci relevantních mezinárodních institucí a posléze i v orgánech dotčených států. Předmětem analýzy v rámci této kapitoly knihy nebyly pouze operace OSN, ale taktéž operace rozličných organizací jako NATO, EU a OBSE. Všechny uvedené operace mají společný cíl, jedná se o zachování míru a stability v problémovém regionu. V procesu realizace mírových operací se setkáme s řadou multidimenzionálních rizik, která jsou s těmito aktivitami spojená a nelze je nikdy v plném rozsahu vyloučit a eliminovat. Každá hrozba, která může narušit úspěšné fungování mírové operace, musí být v dostatečné míře analyzována. Nejen z důvodu udržení a rozvoje kvalitní pozice ČR v systému mezinárodních vztahů, ale především za účelem naplnění právních povinností, kterými je ČR

[246] TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo.* 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. s. 777.

v předmětné oblasti vázána. Bohužel je očividné, že se ČR v budoucnosti nebude podílet na bezrizikových akcích, nýbrž svými silami a prostředky bude působit i v operacích se značnou mírou rizika. Z tohoto důvodu je potřeba tato rizika důkladně analyzovat, rozpoznat a kategorizovat, jedině tímto způsobem lze předcházet vzniku nadbytečných kolaterálních škod.

K mírovým operacím Organizace spojených národů

Pozitivním aspektem je, že se vláda ČR v Bezpečnostní strategii z roku 2015 zavázala navýšit rozpočet pro rezort obrany. K tomu má postupně dojít do roku 2020, kdy navýšení bude činit 1, 4 % HDP ČR a postupně se tak dostat na 2 % HDP, abychom naplňovali naše závazky vůči NATO. Další navyšování výdajů pro rezort obrany by mělo reflektovat případnou transformaci světového bezpečnostního klimatu a také ekonomickou kondici ČR.

Jako **negativa** lze uvést, že v současném globálním bezpečnostním prostředí je stále více kladen důraz na aplikaci síly v mírových operacích OSN. Původní předpoklad a účel operací ve prospěch míru, který byl založen na nové filosofii a souhlasu, nestrannosti a minimálním užitím síly, velice často absentuje nebo je zcela opomíjen. **Aktuálním cílem mírových operací není porazit nepřítele, který u zhroucených států nemá ani konkrétní podobu, neboť jde o strukturální selhání státu, kdy přestává fungovat veřejná moc a garance lidských práv.** Dosavadní praxe ukazuje, že některé členské státy jsou často vyzývány k zapojení se do mírových operací, i když očividně nejsou na takovouto participaci kapacitně a materiálně připraveny, například co se týká výstroje příslušníků mírových sil. Armáda ČR je ve svých možnostech značně omezena, tento fakt nastal vlivem markantních restrikcí v devadesátých letech dvacátého století. Současný podíl Armády ČR v aktivitách mezinárodního společenství ve prospěch míru je realizován relativně v malém měřítku, které odpovídá kapacitním možnostem ČR. Přetrvávajícím problémem je rovněž nejednotná terminologie, která je užívaná k označení mírových operací, čímž vznikají zbytečné informační šumy a nedorozumění mezi členskými zeměmi, což devalvuje image těchto mírových operací, včetně zpětných vazeb pro jejich zkvalitnění. Jako další úskalí se jeví fakt, že mezinárodní ozbrojené konflikty jsou charakteristické tím, že často do nich vysílají své vojenské jednotky členské státy mezinárodních organizací v různých rolích, včetně mírových misí. V této souvislosti často dochází k problémům, jakým způsobem se vypořádat s odpovědností za protiprávní jednání příslušníků. Obecně by mělo být MHP dodržováno, ale problémem může být, že například některé státy nepřistoupily k některým mezinárodněprávním závazkům. V takovém případě se

mohou příslušníci daných kontingentů chovat rozdílně a disponovat rozličnými pravomocemi.[247]

Jako doporučení pro zkvalitnění mírových operací, lze například uvést snahu o redukci užití vojenské síly a posílení právního rámce, tj. respektování mezinárodního práva, ale i práv obyvatel v problematických regionech, včetně uplatnění metod diplomatického vyjednávání a posilování místních autorit k zavedení veřejného pořádku a zamezení eskalace konfliktu do dalších regionů či přes hranice států. Mezinárodní společenství musí jasně vymezit koncepci a strategii, která bude sloužit jako teoreticko-metodologický základ pro rigorózní vymezení jednotlivých kategorií operací ve prospěch míru. Striktně musí být provedena inovace právních norem implementace operací ve prospěch míru, zřejmě na stávající úpravu realizovanou v kontextu ustanovení VI. a VII. Charty OSN. V tomto ohledu se dokonce uvažuje o vzniku nového právního rámce, podle kterého by byly realizovány operace ve prospěch míru. Tento nový právní rámec by zahrnoval, mezinárodní právo, trestní právo a právo destabilizovaného regionu, přičemž užití zbraní by mělo být rámováno v duchu práva na sebeobranu, včetně zasahujících mírových jednotek OSN. Rovněž i ČR by si měla ujasnit svoji strategii, z které by jasně vyplývalo, jakým způsobem hodlá participovat na operacích ve prospěch míru, včetně nasazení příslušníků ozbrojených sil a ozbrojených bezpečnostních sborů. OSN by měla klást větší důraz na supervizi v rámci jednotlivých operací ve prospěch míru, z čehož by postupně vznikla informační základna vytvářející transparentní předpoklad pro zefektivnění operací a vyvarování se pochybením, která negativně ovlivnila realizaci operací ve prospěch míru v minulosti. V rámci operací ve prospěch míru by měly být aplikovány moderní technologie s cílem omezit rizika ve světle nasazování lidských zdrojů.

Použitá literatura

Knižní tituly

AKONOR, Kwame. *UN Peacekeeping in Africa. A Critical Examination and Recommendations for Improvement.* USA: SpringerBriefs in Criminology, 2017. 101 s. ISBN 978-3-319-39162-5.

BALABÁN, Miloš a Libor STEJSKAL. *Kapitoly o bezpečnosti*. 2. změn. a dopl. vyd. Praha: Karolinum, 2010. 483 s. ISBN 978-80-246-1863-0.

BALABÁN, M.; DUCHEK, J.; STEJSKAL, L. *Kapitoly o bezpečnosti.* Praha, Karolinum, 2007. 428 s. ISBN 978-80-246-1440-3.

BELLAMY Alex J., WILLIAMS Paul D. *Griffin Stuart, Understanding Peacekeeping.* Polity, 2010. ISBN 9780745641867

[247] Blíže například BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. s. 64-70.

BERDAL, Mats, Economides, Spyros. *United Nations Interventionism 1991-2004*. Cambridge University Press, 2004. ISBN 0521547679.

BOSCO, David L. *Five to rule the mall: the UN Security Council and the making of the modern world.* New York: Oxford University Press, 2009, x, 310 p. ISBN 0195328760.

BOSCO, David L. *Foreign Policy: The United States Doesn't Want to Reform the U. N. Security Council Foreign Policy*, 2015.

BOULDEN, Jane. *Responding to Conflict in Africa: The United Nations and regional organizations*. Palgrave Macmillan, 2013. ISBN 9781137271990.

BÍLKOVÁ, Veronika, ed. *Mezinárodní humanitární právo – vznik, vývoj a nové výzvy*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. ISBN 978-80-87975-35-0.

BÍLKOVÁ, Veronika a Marek JUKL, ed. *Mezinárodní humanitární právo: odpovědi na vaše otázky*. Praha: Český červený kříž, c2009. 40 s. ISBN 978-80-87036-37-2.

BUREŠ, Oldřich. *Operace na udržení míru OSN*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. ISBN 978-80-244-1810-0.

BUZAN, B.; WAEVER, O.; de WILDE, J. *Bezpečnost – Nový rámec pro analýzu.* Brno: Centrum strategických studií, 2005. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.

CURRAN, David. *More than Fighting for Peace. Conflict Resolution, UN Peacekeeping, and the Role of Training Military Personnel*. Switzerland: Springer International Publishing AG, 2017. 153 s. ISBN 978-3-319-46305-6.

DAILEY, Andy a David G. WILLIAMSON. *Peacemaking, peacekeeping – international relations 1918-36.* London: Hodder Education, An Hachette UK Company, 2012. 249 s. ISBN 978-1444-156324.

DANICS, Štefan a Štěpán STRNAD. *Aspekty bezpečnosti.* Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2016. 136 s. ISBN 978-80-7251-455-7.

DANICS, Štefan. *Bezpečnostní politika.* Praha: Vydavatelství PA ČR, 2007. 187 s. ISBN 978-80-7251-263-8.

DIEHL, Paul F. *Peace Operations, Volume 2 of War and Conflict in the Modern World*. Polity, 2008. ISBN 9780745642079.

DISMAN, Miroslav. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele.* 3. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.

DITRICHOVÁ, Petra a Marek JUKL. *Základní prameny mezinárodního humanitárního práva.* Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, 2017. s. 270. ISBN 978-807278-698-5.

DOUCET, Marc G. *Reforming 21st Century Peacekeeping Operations. Governmentalities of Security, Protection and Police*. New York: Taylor and Francis Group, 2018. 149 s. ISBN 978-1-315-67559-6.

DUMAS, Lloyd J. *THE PEACEKEEPING ECONOMY. Using Economic Relationships to Build a More Peaceful, Prosperous, and Secure World.* USA: Westchester Book Group, 2011. 433 s. ISBN 978-0-300-16634-7.

EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 2006. ISBN 80-7278-326-2.

FAJKUS, Břetislav. *Filosofie a metodologie vědy: vývoj, současnost a perspektivy*. Praha: Academia, 2005. 336 s. ISBN 80-200-1304-0.

FETHERSTON, A. B. *Towards a Theory of United Nations Peacekeeping.* USA: Scholarly and Reference Division ST. MARTIN'S PRESS, INC., 1994. 309 s. ISBN 978-0-312-12275-1.

FRANCIS, David, et al. *Dangers of Co-deployment: UN Co-operative Peacekeeping in Africa; Aldershot*. Ashgate, 2005. ISBN 0754640272.

FRANTZEN, Henning-A. *NATO and Peace Support Operations 1991–1999: Policies and Doctrines.* London and New York, Frank Cass, 2005. 256 s. ISBN 0415349966.

France Diplomatie. *France and the United Nations: Why France wishes to regulate use of the veta in the United Nations Security Council*, 2016.

FUCHS, Jiří. *Mezinárodní humanitární právo*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany-Agentura vojenských informačních služeb, 2007. 230 s. ISBN 978-80-7278-424-0.

LIŠKA, Pavel a Václav MASTNÝ. *Mezinárodní humanitární právo pro policisty a pracovníky veřejné správy.* Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2012. s. 186. ISBN 978-80-7251-369-7.

MASTNÝ, Václav, Cyril SVOBODA a Jiří VÍŠEK a kol. *Aktuální výzvy ve světle globálního bezpečnostního prostředí*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2018. str. 170. ISBN 978-80-7251-479-3.

MULINEN, Frédéric de. *Příručka práva ozbrojeného konfliktu pro ozbrojené síly*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha spolu s Českým červeným křížem, 2017. 230 s. ISBN 978-80-7278-692-3.

NATO Handbook. Public Diplomacy Division NATO. Brussels, Belgium, 2006. 403 s. ISBN 92-845-0178-4.

NATO příručka. Přátelství a spolupráce. Brusel, Belgie. Úřad NATO pro tisk a informace, 1995. 360 s. ISBN 92-845-0087-3.

NEWMAN, Edward a Albrecht SCHNABEL. *Recovering from Civil Conflict. Reconciliation, Peace and Development.* New York: Taylor and Francis Group, 2002. 240 s. 0714653241.

NSIA-PEPRA, Kofi. *UN ROBUST PEACEKEEPING. Civilian Protection in Violent Civil Wars.* USA: Palgrave Macmillan, 2014. 263 s. ISBN 978-1-137-39785-0.

OBERSON, Bernard. *Mezinárodní humanitární právo – odpovědi na vaše otázky*. 1. vyd. Praha: Český červený kříž, 2009. ISBN 978-80-87036-37-2.

ONDŘEJ, J., ŠTURMA, P., BÍLKOVÁ, V. a Dalibor JÍLEK a kol. *Mezinárodní humanitární právo. Praha: C. H. Beck, 2010.* 559 s. ISBN 978-80-7400-185-7.

PATTERSON, Malcolm Hugh. *PRIVATISING PEACE. A Corporate Adjunct to United Nations Peacekeeping and Humanitarian Operations.* USA: Palgrave Macmillan, 2009. 275 s. ISBN 978-0-230-22425-4.

PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost v právu a politice Evropské unie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2016. s. 432. ISBN 978-80-7380-611-8.

PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva prizmatem Lisabonské smlouvy*. 2. dopl. Vydání. Praha: Linde, 2010. ISBN 978-80-7201-813-0.

PIKNA, Bohumil. *Vnitřní bezpečnost a veřejný pořádek v evropském právu (oblast policejní a justiční spolupráce).* 4. dopracované konsol. vyd. Praha: Linde, 2007. ISBN 978-80-7201-686-0.

PIKNA, Bohumil. *Evropský prostor svobody, bezpečnosti a práva (prizmatem Lisabonské smlouvy).* 3. rozšířené vydání. Praha: Linde, 2012. ISBN 978-80-7201-889-5.

PUGH, Michael. *United Nations peacekeeping in the Post-Cold War Era*. Routledge, 2005. ISBN 0714684899.

SEAMAN, Kate. *The United Nations, Peacekeeping and Global Governance.* New York: Taylor and Francis Group, 2014. 248 s. ISBN 9781409464174.

ŠTURMA, P., BALAŠ, V. a BÍLKOVÁ, V. et. al. *Casebook: výběr případů z mezinárodního práva veřejného.* 3. vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2015. Scripta iuridica. s. 262. ISBN 9788087975336.

THAKUR, Ramesh. *The United Nations, peace and security.* Cambridge: University press, 2006. 388 s. ISBN 9780521855174.

TICHÝ, L. *Evropské právo.* 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006. 879 s. ISBN 071794309.

TICHÝ, L., ARNOLD, R., ZEMÁNEK, J., KRÁL, R. a DUMBROVSKÝ, T. *Evropské právo.* 4. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. 1005 s. ISBN 978-80-7400-333-2.

TOMÁŠEK, Michal, Vladimír TÝČ a Jiří MALENOVSKÝ. *Právo Evropské unie*. Praha: Leges, 2013. 494 s. ISBN 978-80-87576-53-3.

Informace o autorovi

Mgr. Jiří Víšek, Ph.D.

Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie UJAK Praha

Věnuje se problematice Ústavního práva, Mezinárodního práva veřejného a lidskoprávním otázkám.

Roháčova 63, 130 00 Praha

E-mail: visek.jiri@ujak.cz

VÁLKY BEZ VÝSTŘELU

Michael Kroh

Abstrakt

Stať se zabývá problémy „válek bez výstřelu“, tj. nekooperativního, nepřátelského jednání v době míru. Hlavním cílem „šedé“ či „černé propagandy“, dezinformací, kybernetických útoků a ekonomických extrateritoriálních sankcí je násilné prosazování vlastních zájmů, snaha poškodit druhé (často včetně vlastních spojenců), oslabit jejich konkurenční pozici, donutit je k přijetí role podřízeného v hegemonickém uspořádání světa. Je projevem krize současného světového systému. Má bumerangový efekt na domácí politiku, protože prohlubuje společenské rozpory a vytváří podhoubí pro nepřátelské působení zvenčí. Jsou projevem „špatné globalizace“, která může vést k vytváření paralelních civilizačních okruhů, mezi nimiž panuje nepřátelství, podobně jako tomu bylo v době studené války. Tento vývoj se dá ještě odvrátit, ale aktéři světových událostí by museli zásadně změnit své chování.

Abstract

The article deals with the problems of "wars without a shot", ie noncooperative, hostile acts in peacetime. The main objectives of "gray" or "black propaganda", misinformation, cyber attacks and economic extraterritorial sanctions are to enforce their own interests, to harm others (often including their allies), to weaken their competitive position, to compel them to assume a sub-ordinate role in the hegemonic organization of the world. It is a manifestation of the crisis of the current world system. It has a boomerang effect on domestic politics as it deepens social contradictions and creates a spawn for hostile external action. They are a manifestation of "bad globalization", which can lead to the formation of parallel civilization circuits, which are hostile, as it was during the Cold War. This development can still be averted, but actors in world events would have to fundamentally change their behavior.

Абстракт

В статье рассматриваются проблемы «войн без единого выстрела», то есть некооперативного, враждебного поведения в мирное время. Основными целями «серой» или «черной пропаганды», дезинформации, кибератаки и экономических экстерриториальных санкций является продвижение собственных интересов, нанесение вреда другим (включая и их союзников), ослабление их конкурентной позиции, принуждение их играть подчиненную роль в гегемонистской организации мира. Это проявление кризиса современной мировой системы. Он оказывает эффект бумеранга на внутреннюю политику, так как углубляет социальные противоречия и порождает враждебные внешние действия. Они являются проявлением «плохой глоба-

лизации», которая может привести к образованию параллельных цивилизационных кругов, которые являются враждебными, как это было во времена холодной войны. Эти события все еще можно предотвратить, но субъекты мировых событий должны были бы кардинально изменить свое поведение.

Úvod

Existence hrozby zničení celé planety v důsledku ničivé války s použitím zbraní hromadného ničení bohužel zatím nepřinesla zlepšení mezinárodně politické situace ani zmírnění ostrého hegemonistického zápasu o světovládu. Přinesla však výraznou inovaci forem propagandy, ekonomického nátlaku a dalších prostředků realizace konfliktních, nekooperativních zahraničně politických cílů mocností. Objevily se také nové technické prostředky, které rozvinuly „šedou“ či dokonce „černou“ propagandu, popřípadě jiné formy nekooperativního působení na kvalitativně vyšší úroveň. Na prvním místě je v tomto smyslu internet, ale významnou roli sehrávají i satelitní prostředky šíření televizního a rozhlasového vysílání.

Propaganda je mocná, nikoli však všemocná

Současné globální propojení a sílící vzájemná závislost nevyúsťuje jen do intenzivnější spolupráce států a národů, ale také činí jejich vnitřní politický a ekonomický systém závislejším na vnějším prostředí. Toho se ale dá lehce využít v případě konfliktu zájmů mocnosti a menšího státu. Hegemon těží více z komparativních výhod mezinárodní směny, a navíc méně ztrácí z případného přerušení vzájemných obchodních vztahů. To, co podle teorií z konce minulého století mělo posílit mírovou spolupráci, bylo přeměněno ve zbraň, prostředek nátlaku.

Současné nekooperativní až nepřátelské soupeření bývá obvykle nazýváno hybridní či informační válkou. Informační válka je označení činnosti, jejímž cílem je získání výhody nebo převahy nad soupeřem v oblasti řízení a využívání komunikačních a informačních kanálů nebo technologií. Naproti tomu je hybridní, alternativní či nelineární válka druhem ozbrojeného konfliktu vedeného útočníkem za kombinace konvenčních a nekonvenčních prostředků se synergickým efektem, přičemž hlavní roli hrají nevojenské nástroje. Mezi ně patří např. psychologické operace a propaganda, kybernetické útoky, kriminální a teroristické aktivity, ekonomické sankce a další. Vojenské akce útočníka probíhají nepřiznaně, jsou vedeny především nepravidelnými silami a kombinují symetrické a asymetrické způsoby vedení bojových akcí proti celé cílové společnosti.

Použitá vymezení jsou z internetové Wikipedie[248], která je nejčastějším zdrojem základních informací pro současnou generaci. Už samotný text je však možno

[248] https://cs.wikipedia.org/wiki/Hybridn%C3%AD_v%C3%A1lka;

bez nadsázky považovat za dezinformaci, což by u seriózního zdroje mělo být tabu. Ve výčtu nástrojů hybridní války míchá hrušky s jablky, například zařazení diplomacie pod prostředky hybridní války je v naprostém rozporu s jejím základním posláním. Nefér útok na českého prezidenta, kterého anonymní autor označuje za jednoho z šiřitelů nepřátelské propagandy, je jen třešničkou na dortu upečeného v prostředí nikoli seriózních teoretiků, ale spíše fanatických propagandistů plně zapojených do informačních konfliktů. Bohužel v podobném duchu se jeví i další české literární počiny na toto téma.

Text se vůbec nesnaží o objektivní vymezení uvedených pojmů, ale rovnou je vydává za ruský vynález. Typickou polopravdou je tvrzení, že Sovětský svaz se snažil destabilizovat Západ pomocí demoralizace cílové společnosti, následné destabilizace a vyvolání krize s cílem následného převzetí kontroly nad cílovou společností vnitřními silami napojenými na útočníka. Taková aktivita skutečně v menší či větší míře probíhala, spíše však byla zaměřena na „třetí země", u Západu příliš šancí neměla. Autor však naprosto pominul existenci Svobodné Evropy, Rádia Svoboda a dalších podobných center propagandistického působení. Neměl snad Západ rovněž za cíl destabilizovat a rozložit sovětský blok? Dokonce se dá říct, že v tom byl důslednější a vytčený cíl se mu i z důvodů chybné politiky většiny „zemí reálného socialismu" podařilo splnit.

Nepřesné je i spojování termínu „hybridní válka" s generálem Valerijem Gerasimovem, který byl v roce 2012 jmenován do funkce náčelníka štábu ruských ozbrojených sil, a v souvislosti s modernizací vojenské strategie zdůraznil i neozbrojené prostředky války[249]. Ruský generál neřekl v podstatě nic nového, jen zdůraznil, že moderní válka je souborem komplexních forem a metod, v nichž zbraně a zbraňové systémy hrají rozhodující roli, ale politická, ekonomická či informační opatření mohou mít podobnou účinnost. Není to ale žádný objev, podobná praxe se uplatňovala již v dávné minulosti. Je ale třeba zdůraznit, že bez dostatečně silné vojenské síly se cíle nekooperativního jednání v mezinárodních vztazích dosahují jen velmi obtížně. Proto také vznikl výraz „hybridní" pro kombinaci vojenských a nevojenských prostředků.

Ostatně přisouzení role „vynálezce" hybridní války Gerasimovovi je tak trochu součást taktiky, protože se tím vytváří podvědomé přesvědčení o Rusku jakožto původci a agresorovi. Z toho vyplývá i pojetí v českých literárních počinech na toto téma, kdy se Západ (a v něm pochopitelně i ČR jako člen NATO) líčí především jako oběť propagandistických a kybernetických útoků, která se víceméně jen brání. Pomíjí se většinou aktivní propagandistické působení západních mocností nejen v Rusku, ale i v dalších regionech. I západní propaganda není jen „bílá", ale je i „šedá", ba dokonce „černá".

[249] ŘEHKA, K. *Informační válka*. Praha: Nakladatelství Academia 2017, s. 24.

Rovněž v používání slova „válka“ bychom měli být opatrnější, jak doporučují i autoři Eberle a Daniel z Ústavu pro mezinárodní vztahy[250] Nejde o to, zda se střílí nebo ne, ale především jaké cíle jsou propagandistickými aktivitami sledovány. Ve válce jde o zničení nepřítele, jeho vyčerpání, oslabení natolik, že již není schopen hájit efektivně své vlastní životní zájmy. Takový cíl si ovšem nemůže dát ani ten nejodvážnější a nejfanatičtější propagandista za předpokladu, že je schopen racionálního uvažování a nestal se obětí vlastního destruktivního působení. Mluvit o informační či hybridní válce v pravém slova smyslu můžeme jen tehdy, je-li součástí ozbrojeného konfliktu. V informačních sporech v mírových podmínkách jde většinou o obhájení (zdůvodnění) vlastní pozice v klíčových událostech mezinárodních vztahů, potažmo o vyvrácení, zpochybnění či alespoň kritiku ideologického, právního či informačního postoje dalších aktérů.

Účinky propagandy nelze podceňovat, zejména v delším období. Oskar Krejčí správně připomíná: „Základem propagandy je rozbití chronologie a zamlčení kontextu událostí. Řečeno jinak, opomíjejí se »nevhodné« události, které danému tématu předcházely, a významové vazby.“[251] Jinak řečeno, vše redukuje na primitivní dichotomie „dobří – zlí“ či „my – oni“.

Podobně se kdysi vyjádřil i význačný český psycholog František Marek (1913–1987): „Obsahem propagandy totiž nejsou jen fakta, cílem propagačního šíření zpráv není informovat, nýbrž provádět generalizace a napovídat zároveň závěry emocionálně přizvukované a zaměřené k cíli. Propaganda nikdy nechce šířením zpráv pouze zvyšovat poznání u těch, jimž je určena, nýbrž pomocí zpráv vhodně upravených a šířených dosáhnout svého (více méně zastřeného) cíle. Proto zahrnuje mezi své informace i pověsti, domněnky, předpoklady, pomluvy a jakékoliv jiné zprávy pochybné hodnoty, podává jen nejnutnější minimum evidence, ale zato nabízí maximum závěrů. A závěry, jež propaganda nabízí, bývají zřídka jen intelektuální, většinou jsou zabarveny i emocionálně. Potlačováním nežádoucích zpráv dosahuje propaganda toho, že do myslí lidí přicházejí jen takové informace, které vytvářejí žádoucí obraz světa a vyvolávají žádoucí reakce. Ještě důležitější, než vědomý obsah mysli je přitom mimovolný odraz v podvědomí. Člověk si totiž může být vědom toho, že zprávy, jež čte v tisku a slyší v rozhlase, jsou jednostranné. Při vědomém posuzování a hodnocení věcí mohl by se tedy vyvarovat omylu, poněvadž jeho kritická inteligence je bdělá a může proti propagandě postavit argument. Mnohdy však člověk čte a slyší usměrněné zprávy propagandy, aniž jim věnuje pozornost. Tyto polovědomé vjemy, jež většinou obsahují hodnotící soudy, vklouznou pak do podvědomí bez odporu, tj. bez zaujetí protichůdného

[250] https://www.idnes.cz/zpravy/nato/hybridni-valka-rozhovor-eberle-daniel-rusko.A180118_094512_zpr_nato_inc. Naproti tomu citovaný generál Karel Řehka se domnívá, že války jsou nevyhnutelné, a že ve válečném stavu v podstatě permanentně jsme (cit. práce, str. 203-205).

[251]https://noveslovo.sk/c/Oskar_Krejci_Zakladem_propagandy_je_zamlceni_kontextu?fbclid=IwAR1bama8muSocE7UNhylfFZQEgDmfE7vP6gDqV3ShmIPO6aY6hdImHw30jE

kritického stanoviska, jímž by reagoval rozum na propagandu. Do podvědomí dostávají se tak nevyvážené jednostranné představy, jež v podvědomí žijí dál, žijí v něm jako podhoubí, vytvářejí nálady a iracionálně pak zpětně ovlivňují rozumové myšlení. Nejčastěji podlamují kritickou odolnost tím, že způsobují náladu pesimistickou a defétistickou. Vzhledem k tomuto podvědomému a iracionálnímu působení musí se říci, že propaganda, i když je jednoznačně rozumově odmítána, není nikdy bez účinku. Rození propagátoři to vědí, a proto věnují leckdy propagační akci velké úsilí a vysoké náklady, i když se všem ostatním zdá, že je to počínání neúspěšné a pošetilé. Propagátor tu správně počítá s neviditelnými, infinitesimálními změnami, jež probíhají ve složení podvědomí a jež u člověka nemohou zůstat bez vlivu na jeho vědomý postoj.“[252]

Propaganda takto může v dlouhodobém horizontu udržovat či prohlubovat příkopy, které už v dané společnosti existují z vnitřních příčin. Přičítat ale propagandě schopnost rozložit politický systém, vojenská či politická spojenectví je nadsazené. Pokud se tak v obraně vlastních zájmů činí, což je dnes velmi časté, je to spíše projevem vlastní slabosti, neochotou přiznat chyby a nedostatky, a naopak snahou je svalit na informační diverzi „vnějšího nepřítele“, případně strachem z volebního neúspěchu. Propaganda může existující problémy a krizové jevy zesílit nebo naopak zmírnit, nemůže je však sama vytvořit ani vyřešit. V mírových podmínkách je cílení propagandy dlouhodobé, za použití různých manipulativních technik, například slavných Overtonových oken, kdy se původně nepřijatelné názory a postoje stávají přijatelnými a postupně i většinovým „hlavním proudem“.

Sebevědomí, úspěšní politici se na působení vnější propagandy odvolávají jen výjimečně. Naopak ti poražení se k obviňování vnějších politických konkurentů uchylují stále častěji, zvláště v případech, kdy je volební neúspěch neočekávaný nebo větší, než se čekalo. Příkladem mohou být americká Demokratická strana, která dokonce rozpoutala rozsáhlé policejní vyšetřování, které sice odhalilo některé nesrovnalosti či dokonce trestné činy (většinou lhaní vyšetřovatelům či finanční machinace), ale ovlivnění voleb Ruskem nepotvrdilo. Podobně se chovají i některé české politické strany a s nimi spojení aktivisté.

Na strunu vnějšího nepřítele hrají stále silněji i špičky EU. Nevědí si rady s migrací, kde se dostali do vlastní pasti příliš liberálního a vstřícného postoje k nelegálním přistěhovalcům. Nevědí si rady s epidemií koronaviru. Nevědí si rady s narůstajícím populistickým a národně-vlasteneckým proudem, oslabil je brexit, propagandistické fráze o evropské jednotě a sílící integraci ztrácejí na síle. EU se poprvé ve své historii zmenšuje. Chybějící sebekritický pohled na současné uspořádání Unie, a hlavně nerealistické prosazování federalismu, včetně jednotné

[252] MAREK, F. *Psychologie propagandy.* Praha: E-logos – Electronic Journal for Philosophy 2008/ISSN 1211-0442
ZDROJ: https://www.novarepublika.cz/2019/01/tip-na-cteni-od-petra-zantovskeho.html

měny, vyvolává protitlak v podobě oslabení zejména levicových „prounijních" politických stran a stále sílícího odporu proti unifikačním dopadům unijní legislativy. Namísto kritické analýzy, která by poukázala na specifické zájmy mohutnící eurobyrokracie za podpory některých vlivných členských zemí, se hledá viník v ruské propagandě zaměřené údajně na rozložení EU na jednotlivé státy a jejich postupné ovládnutí Kremlem[253]. Ta nepochybně existuje a využívá všech chyb, kterých se dopouštějí unijní představitelé i vedoucí činitelé jednotlivých členských zemí. Ale v případě lepšího fungování Unie by její výsledek byl limitně nulový.

Lákavé zveličování významu vnější propagandy vytváří postupně klima nepřátelství a nesnášenlivosti ve společnosti, nafukují se uměle existující vnitřní rozpory a každý názor odlišný od oficiálního výkladu je okamžitě fanatickými aktivisty dehonestován jako posluhování cizí mocnosti či dokonce jednání prosazující její zájmy. Takové prostředí tlumí disentní projevy, vše je podřízeno zachování politické moci stávající garnitury. Bohužel nejde o popis situace v komunistickém nebo jiném autoritářském režimu ani výňatek ze satirických románů Švandrlíka či Škvoreckého, ale o současný stav. Pravda, za „podvratnou činnost" už nepadají hrdelní tresty, formálně se zachovává svoboda projevu, nicméně již padají první obvinění za „šíření nenávisti", pod které se schová neškodná kritika politických poměrů, jakož i nesouhlas se zahraniční politikou státu. Společenský diskurs začínají ovládat netolerantní fanatici nejrůznějších politických směrů a ideologií.

Takové prostředí je živnou půdou pro vlivové působení vnější propagandy, ať je již zaměřené na udržení stávajícího stavu nebo na jeho změnu. Oficiální výklad událostí je prosazován autoritářsky, bez náležité konfrontace s odlišnými pohledy. Pokud jsou navíc ještě uměle redukovány, potlačovány včetně jejich nositelů, veřejnost hledá konfrontující hlediska, kde to jen jde, a může zcela lehce narazit na dezinformace či různé konspirační weby. Nejhorší je, když lidé nevěří veřejnoprávním médiím, od kterých se očekává objektivní, kritický, nezkreslený pohled na události, nezakrývání problémů, nehlásání polopravd. Taková situace je v současné době bohužel i u nás, protože se redakce zpravodajství a publicistiky České televize a rozhlasu chovají přesně tak, jak bylo popsáno v předchozích větách. Není přitom rozhodující, jak se na jejich působení dívají politici, ale občané, kteří nedisponují důvěrnými informacemi a musejí se spoléhat na veřejné zdroje, především na internet.

Zásadním nedostatkem současných publicistických vystoupení je paušální označování alternativních názorů za dezinformace, většiny ruských a čínských médií za jejich šiřitele, ba dokonce i českého prezidenta. Ale jak víme z filozofie, pravda je proces přibližování se objektivní realitě, který nemusí být přímočarý

[253] Viz například: https://www.cbc.ca/news/technology/russia-china-digital-war-undermine-democracies-1.5445709?fbclid=IwAR23bH6zDU2pwpqQdl_FLye_60BjL2CwAwQFHB-jmF-PpLZGP5jlqmPFMW7kI

a není prost omylů a přirozených zkreslení. Klasickým příkladem mohou být odlišné interpretace sestřelení malajsijského letounu nad Ukrajinou v roce 2014. Západ přisuzuje vinu proruským separatistům či dokonce Rusům, Rusové naopak Ukrajině. Jednoznačné důkazy zatím nebyly shromážděny ani pro jednu verzi (na rozdíl od sestřelení ukrajinského letadla nad Iránem na počátku roku 2020, kdy již během několika hodin byl Irán usvědčen ze lži a donucen přiznat vinu), protože informace šířené soukromou agenturou Bellingcat nelze za věrohodné považovat minimálně do doby, než budou posouzeny nezávislým soudem. Ten nastane krátce po sepsání tohoto příspěvku a snad vnese do případu konečně jasno.

Ohledně zmíněného případu byla alespoň podána obžaloba založená na nějakých důkazech. U případu otrávení dvojitého agenta Skripala však jen na základě podezření se vypovídali diplomaté a činily další „odvetné“ kroky, aniž by bylo k dispozici něco víc než nepřímé indicie. Navíc o mnohém z toho, co činí tajné služby či jejich příslušníci, neví z pochopitelných důvodů ani vláda, takže když někdo tvrdí něco odlišného než záhadná skupina Bellingcat a Scotland Yard, ještě se nemusí dopouštět dezinformační aktivity.

Ovzduší informační nejistoty ovšem nevyvolává jen vnější propaganda, ale sami dogmaticky, černobíle uvažující politici, redaktoři a internetoví blogeři, kteří se navíc často snaží manipulativně vnucovat vlastní pohled i dalším účastníkům televizních či rozhlasových besed, potažmo internetových chatů.

Pokud chceme prokázat přednosti demokracie před autoritářstvím, pak bychom měli mít především respekt k odlišným, dokonce i protikladným názorům a snažit se je vyvracet argumentačně. Jenže představy mnoha „obránců“ liberální demokracie se spíše podobají husákovským blábolům o „konstruktivní kritice“, tj. v praxi omezení společenské diskuse na jen málo se lišící a v „hlavním proudu“ se pohybující názory.

Smyslem těchto kritických poznámek není uměle znehodnocovat práci spousty poctivých internetových diskutérů, televizních a rozhlasových redaktorů, moderátorů, umělců či technických pracovníků, ale poukázat na klíčový význam vnitřního prostředí pro účinnost vnější propagandy. V této souvislosti již čtyřicet let praxe předlistopadového režimu zcela jasně prokázalo, že omezování svobodné výměny informací, blokace „nevhodných“ názorů, fanatické, černobílé prosazování „jediné správné pravdy“ účinnost vnější propagandy nejen že nesnižuje, ale naopak zvyšuje. Pro mnohé respondenty je totiž lákavým „zakázaným ovocem“, které nejvíce chutná.

Hledání pravdy i orientace ve spleti protichůdných informací ztěžuje i matoucí nekonzistentní chování evropských zemí. Na jedné straně vyjadřují jako členové EU oprávněně mírný distanc vůči kovbojským metodám americké zahraniční politiky, vzápětí ale tytéž země na summitu NATO obrátí téměř o příslovečných 180 stupňů. Podobně v konfliktu (občanské válce) v Libyi podporuje jeden vý-

znamný člen EU (Itálie) vládu v Tripolisu a druhý (Francie) zase opozičního generála Haftara. A do toho přichází Rusko jako mírotvůrce se snahou smířit obě znesvářená uskupení, přesněji řečeno znesvářené lybijské kmeny. Kdo tedy propagandisticky uspěje? Samozřejmě Rusko.

Uvedené příklady potvrzují známou pravdu, že nejlepší, ale i nejhorší propagandou jsou činy. A v tomto směru selhává Evropská unie na celé čáře. Špatně napsaná Lisabonská smlouva otevřela stavidla unijnímu centralistickému aktivismu, jehož hlavní hybnou silou je Evropská komise podporovaná tradičním federalistickým mainstreamem v Evropském parlamentu a kohortami lobbistů prosazujících především zájmy velkých korporací. Ve výsledné smršti unifikačních směrnic a příkazů se naprosto ztrácejí informace o pozitivních stránkách a úspěších evropské spolupráce a EU se jeví ne jako koordinátor pozitivních aktivit, nýbrž jako diktátor vnucující členským zemím byrokratickými metodami vlastní, často v rozporu se zájmy mnohých členských zemí se ocitající řešení problémů.

Vrcholem centralistické umanutosti Evropské komise a parlamentu je otevřené vměšování do vnitřní politiky členských států na straně jedné ze soupeřících politických formací. Tato donedávna nemyslitelná aktivita je rozvíjena pod heslem starosti o lidská práva a právní stát. Přitom se Komise opírá pouze o vlastní výklad politického a právního systému, včetně evropských smluv. Očividný je přitom geopoliticky motivovaný dvojí metr. Excesy s lidskými právy a tolerováním oslav nacistické minulosti v Pobaltí či na Ukrajině jsou blahovolně přehlíženy, zatímco drobné odchylky v liberálně demokratických systémech států Visegrádské skupiny jsou vydávány bezmála za ohrožení právního státu a představitelům těchto zemí je vyhrožováno sankcemi. Komise, která není s to zkoordinovat produkci evropské bezpečné technologie 5G ani nezbytného protiepidemického zdravotnického materiálu a musí „spolknout hada“ v podobě čínské technologie a výrobků, si troufá určovat, v kolika letech mají jít evropští (v daném případě polští) soudci do penze.

Fiaskem skončila i snaha o direktivní rozdělování nelegálních migrantů, které část aktivistů i politiků považuje za uprchlíky. Projekt, který výrazně narušil princip suverenity států, byl od počátku neúspěšný. Státy, které se odmítly podřídit, nedonutil ke změně postoje ani Evropský soudní dvůr. Pozice středomořských států, na které jsou „záchrannými“ loďmi „neziskových“ organizací dopravování imigranti z Afriky i Blízkého východu, je sice obtížná, ale řešením by byl rychlý návratový režim. Ten se však nedaří vytvořit, protože Unie si sama na sebe upletla bič podporou „lidskoprávních“ výkladů azylového práva a nepřátelskou politikou vůči režimům, z nichž pochází část migrantů.

Centralistický aktivismus a neschopnost řešit konkrétní problémy Evropy jsou příčinou odcizení špiček a aparátu Evropské unie od členských států, kde posilují strany z kraje politického spektra. V této situaci by rozum velel ubrat, ale aktivisté v Evropském parlamentu i v lobbistickém zákulisí tlačí na posilování centralismu dál. Jsou to oni, kdo se snaží přeměnit v demokracii normální rozpory ve

skutečnou ideologickou válku. Jenže „nepřítelem“ už není jen „autoritářské“ Rusko či „komunistická“ Čína, ale také nepohodlné členské země, které se odmítly „otevřít“ imigrantům či spáchaly jiné údajné hříchy vůči „evropským hodnotám“ (přesněji jejich aktivistickému výkladu).

Ideologická válka, kterou vedou aktivisté za podpory Evropského parlamentu a Komise uvnitř EU, opticky zatlačuje mezinárodní konflikty do pozadí. Je to logické, protože všichni vědí, že Rusko Evropu nenapadne a ani ji svoji vlivovou propagandou nevygumuje z mapy. EU se ovšem ocitá v ohrožení díky výše popsaným vnitřním rozporům. Pohromadě ji drží pragmatismus představitelů členských států, a především strach z „exitu“. V této souvislosti je zajímavé, že „nepřátelská“ ruská propaganda na rozpad EU nijak netlačí. Rusku totiž stačí, když se v různých („normandských“ či jiných) „formátech“ dohodne s Německem a Francií, kde jsou u moci politici, kteří jsou schopni i přes hlasitou kritiku s Putinem nalézt kompromis. Ten následně poslušně přijmou i ostatní země, včetně vůči Rusku nepřátelsky naladěného Polska či Pobaltí. Rusové by byli sami proti sobě, kdyby takto fungující evropské společenství rozbíjeli.

Jestliže s Ruskem má Evropská unie třecí plochy a konflikt zájmů, zejména projevující se v otázce Ukrajiny a Krymu, ve vztahu k Číně hraje dnes hlavní roli strach z její technologické převahy. Kritika lidskoprávních aktivistů může sice ovlivnit vztahy v některých méně důležitých zemích (bohužel včetně České republiky), ale mnohem důležitější bude vyřešení otázky, zda čínské špičkové informační technologie jsou skutečně tak bezpečné z hlediska kyberbezpečnosti, jak tvrdí jejich tvůrce – společnost Huawei. Tajné služby se především obávají možnosti napojení firmy na čínskou armádu a politické vedení, a tudíž i hrozby narušení žádoucího utajení citlivých dat. EU se zmítá mezi Skyllou a Charybdou, řeší dilema, zda má ustoupit tvrdému, sankcemi podpořenému tlaku USA, nebo v zájmu zavedení nejmodernějších informačních technologií využít nabídky čínského koncernu. Spor provází pochopitelně propagandistická kampaň, nicméně vzhledem k nejasnému výsledku vyhodnocení bezpečnosti není tak intenzivní. Pozitivní je, že EU nenásleduje exteritoriální sankce USA a vcelku pragmaticky rozvíjí obchodní vztahy za původně sjednaných podmínek. S Čínou vedou soustavnou informační válku lidskoprávní aktivisté, popřípadě jednotliví politici, ne však státy (s výjimkou USA, případně Kanady).

Jestliže propaganda Evropské unie minimálně předstírá přechod ke kooperativnímu chování a občas to vypadá, že to myslí upřímně, situace ve světě je komplikována – jak již bylo uvedeno – členstvím většiny zemí EU v NATO, kde jednoznačně dominují USA a vtahují své spojence do nekooperativních forem působení, včetně nebezpečných cílených útoků na představitele zemí a politických hnutí, ve kterých Američané vidí nepřátele (není rozhodující, zda reálné nebo potenciální). Takové útoky se jen velmi těžko vysvětlují, váhavý nesouhlas Evropanů nemůže uspokojit ty, kteří požadovali jasné odsouzení zabití íránského generála

Sulejmáního jako porušení mezinárodního práva. Ale nemůže uspokojit ani zastánce tvrdého amerického postoje. Propagandisticky je to pozice předem odsouzená k nezdaru. Naproti tomu přímočará dryáčnická twitterová kanonáda může americkému prezidentovi získat nejednoho stoupence.

Na evropské (bruselské) propagandě je až příliš vidět, že se rodí na základě obtížně dosahovaných kompromisů. Je nepřesvědčivá, frázovitá, občas vydávající přání za skutečnost. Mix sebechvály a strašení (klimatickými změnami, apokalypsou exitu, ohrožením demokracie apod.) funguje jen částečně, přesvědčuje přesvědčené. Nejhorší ale je přehlížení racionálních argumentů kritiků, jejich zastrašování, obviňování z posluhování Putinovi apod., které v nich jen posiluje přesvědčení, že mají pravdu. Příliš nepomáhají ani stovky subjektů, zaměřených na odhalování dezinformací a boj proti vnější „nepřátelské" propagandě. Příčinou je jejich jednostranné zaměření na odhalování a potlačování údajných falešných zpráv, aniž by je doprovázel věcně kritický rozbor nastolených problémů. V podstatě plní obdobnou funkci jako rušičky v době studené války. Automaticky se totiž předpokládá, že v EU je vše v pořádku a kolektivní rozum evropských státníků a bruselských úředníků se se všemi problémy lehce vypořádá.

Dalším faktorem, který snižuje obranyschopnost vůči vnější propagandě je strach z přiznání vlastních chyb. Ty nastávají zcela logicky i v relativně stabilních podmínkách, natož pak v situaci, kdy se tvoří něco nového, v minulosti nevyzkoušeného. Nechuť otevřeně poukázat na vlastní chyby je normální lidská vlastnost, umocněná ještě obavami ze ztráty dobře placené funkce, prestiže, vztahů, ale i oslabení celého kolektivu. Nevyhýbá se ani politikům a státníkům. Od toho tady je demokracie a svoboda slova, aby zatajování negativních důsledků lidského jednání nemělo dlouhého trvání a byly vytvořeny podmínky k nápravě. Od státem placených nebo podporovaných „strážců oficiální pravdy" tuto funkci čekat nelze. Odhalování nepravostí je úkolem politické opozice a alternativních, kriticky působících médií. Události poslední doby potvrzují, že tento systém funguje, jakkoli při něm může dojít k přešlapům, přehánění, pokusům o „hon na čarodějnice", mediálnímu lynči a podobným nešvarům. V tomto směru může pozitivní roli paradoxně sehrát i vnější propaganda, pokud vnitřní systém demokratické kontroly selhává, a to i přesto, že motivací zde není starost o blaho občanů státu, ale snaha o posílení vlivu.

Hodnotit působení vnější propagandy paušálně jako „černé" (nekooperativní, nepřátelské) je proto chybné. Bohužel běžně se tak děje, a to i ve zprávách tajných služeb. Vypočítává se například, kolik voleb v Evropě i jinde ovlivnilo Rusko. Jako důkazy se uvádějí půjčky opozičních populistických politiků v ruských bankách či jejich vstřícnější vztah k Rusku ve srovnání s mainstreamem. Ovšem že by byla ruská propaganda tak zázračná, že by dokázala ovlivnit miliony voličů, je samozřejmě nesmysl, který slouží pouze jako alibi chabých výsledků tradičních stran hlavního proudu. Ruskou propagandu lze označit spíše jako „šedou", tj. ne

zcela přátelskou, ale ani ne nepřátelskou. Jde přitom spíše o defenzivní cíle v podobě obhajoby ruské pozice v konfliktech a jeho politického systému, založeného po peripetiích s jelcinovským liberalismem na silné centrální moci. Ruský oligarchický kapitál je ovšem rozset po celém světě, nevyjímaje přední světové metropole a finanční centra, a podobně jako kapitál z jiných zemí usiluje o ovlivňování tamní politické scény. Rovněž působení ruských tajných služeb má velkou tradici již od dob studené války.

Velkým tématem pro současný informační prostor se stala v poslední době i historie, zejména druhá světová válka. Dostala se i na jednání evropského parlamentu, povolávají se velvyslanci, promlouvají historici i publicisté. Válku vyhrála protihitlerovská a protijaponská koalice, která byla ideologicky nesourodá, ale zájem na porážce společného nepřítele ji sjednotil. Konec války je všeobecně jasný, ale spor se vede okolo počátku německého evropského tažení, které započalo útokem na Polsko v září roku 1939. Pravdou je, že mezinárodní vztahy v období mezi dvěma světovými válkami byly komplikované, a ještě umocněné hospodářskou krizí. Sovětské Rusko po bolševickém převratu vystoupilo z Trojdohody a uzavřelo s Německem ještě před jeho kapitulací potupný Brestlitevský mír. V podstatě se tak zařadilo mezi poražené státy. Ztratilo část území bývalého carského Ruska a pokus jej dobýt zpět vpádem do Polska skončil katastrofou. Sovětský svaz byl v izolaci, ale potřeboval technologie, které mu byla ochotna dodávat německá Výmarská republika výměnou za pomoc při obcházení tvrdých omezení Versailleské smlouvy. V této spolupráci pokračovalo Německo nějaký čas i po převzetí moci nacisty, dokud bylo ještě ochotno dodržovat Versailleskou dohodu.

V té době začaly uznávat Sovětský svaz i západní státy, včetně tehdejšího Československa. Uzavřít s ním spojenecké dohody se však západním mocnostem, především Velké Británii a Francii, nechtělo. Raději dávali přednost dohodě s Hitlerem, protože v té době se už všichni vzmáhajícího se Německa báli. Nabídky Sovětského svazy byly odmítnuty či přecházeny mlčením i po mnichovské dohodě, následném rozbití a okupaci zbytku Československa. Sovětský svaz se tedy obrátil rovněž na Hitlera a ten po jistém váhání souhlasil. Výsledkem byla dohoda známá jako Pakt Molotov-Ribbentrop, která ovšem obsahovala dodatek o rozdělení sfér vlivu. Víceméně šlo o uznání starých hranic z doby carského Ruska. Následný vpád nacistů do Polska umožnil Sovětům bývalá carská území až po tzv. Curzonovu linii anektovat. Není to nic, co by Stalina šlechtilo, proto se tajný dodatek ani po skončení války nezveřejnil. Ale považovat to za příčinu vzniku druhé světové války, jak dnes oficiálně (politickým dokumentem) vyhlašují Poláci a z jejich iniciativy i Evropský parlament, je hrubým zkreslením historie. Že by Hitlera odradila teoretická možnost pomoci napadenému Polsku ze strany SSSR, lze spekulovat jen s velkou dávkou fantazie. K útoku by došlo stejně, strategické plány byly hotovy, jen by měla válka možná trochu jiný průběh. Nicméně jisté je, že i se sovětskou pomocí (u níž není jisté, zda by o ni Poláci vůbec požádali) by se Polsko

těžko ubránilo, a ještě by stejně výměnou za pomoc muselo odstoupit sporná území na východě, kde žily převážně jiné národnosti (Ukrajinci, Bělorusové, Litevci).

Uvedená historická vsuvka neznamená snahu plést se do řemesla historikům, ale slouží jako potvrzení možnosti využít jako zbraně v informační válce i výklad historických událostí. Ten současný má ospravedlnit protiruskou propagandistickou kampaň, která znovu jitří staré rány v časovém rámci několika století složitých polsko-ruských vztahů. Paradoxní je, že nynější vlnu nevraživosti přiživila nešťastná náhoda – letecká katastrofa u Smolenska, v níž přišel o život tehdejší polský prezident Lech Kaczynski spolu s představiteli politické a armádní elity. Ačkoli žádné z provedených šetření neprokázalo úmyslné zavinění, mezi polskou veřejností i politiky stále kolují konspirativní scénáře „atentátu" i za účasti ruského letištního personálu.

Jakkoli ostré jsou projevy propagandy v mezinárodních vztazích, jejich schopnost změnit status quo je bez kombinace s jinými aktivitami nedostatečná. Má proto větší význam ve vnitřní politice jako nástroj zvnějšnění domácích rozporů, vytváření alibi pro chyby vlády, volební neúspěchy a potlačování nepohodlných opozičních projevů a aktivit.

Kybernetické útoky

Jestliže propaganda má spíše dlouhodobý účinek, mají kybernetické útoky vedené proti citlivým prvkům dopravní, energetické či jiné infrastruktury, systémům vojenského velení, civilní správě a dalším životně důležitým prvkům společensko-ekonomického systému okamžitý a podle stupně a rozsahu napadení i významný dopad. Mohou rozhodnout válečný konflikt ještě dříve, než se začne střílet. Cílem totiž není živá síla, ale omezení schopnosti státu vést válečné operace. Někteří autoři považují kybernetické útoky za součást informační války, ale tento přístup je chybný. V informační i kybernetické válce se jedná o informace, rozdíl je ale v tom, že v prvém případě jde o obsah, v druhém o škodlivé algoritmy. Oba typy nekooperativního jednání se ovšem překrývají[254] a hackerské aktivity mohou dobře sloužit špionáži či určitým politickým cílům. Příkladem mohou být výsledky činnosti agentury Wikileaks v podobě prozrazení tajných dokumentů a korespondence amerických vládních a politických činitelů, které silně nabouraly propagandou vytvářený obraz Spojených států jako vzoru demokracie, právního státu a politické korektnosti.

V zásadě mohou kybernetické (hackerské) útoky sloužit ke třem cílům. První je nabourání se do tajných systémů se záměrem získat informace o nekalých praktikách – korupci, intrikách, insiderství, praní špinavých peněz a podobných aktivi-

[254] K. Řehka chápe kybernetický prostor jako „tu část informačního prostředí, která zahrnuje digitalizované informace v počítačových systémech a sítích". Citovaná práce, str. 170.

tách. Jako příklad může sloužit právě uvedené akce Wikileaks. I když jde z hlediska napadeného státu o protiprávní činnost, a velmi tvrdý postup vůči šéfovi zmíněné organizace Julianu Assangeovi svědčí o značném poškození zájmů napadené země. Ovšem jakkoli jsou podobné aktivity protizákonné z hlediska vnitrostátního i mezinárodního práva, jejich dopad je pozitivní a nelze je jednostranně odsuzovat. Aktéři se rekrutují také většinou z domácí IT komunity.

Druhým cílem hackerství je získání důvěrných informací pro účel špionáže. Pokud se podaří překonat softwarovou obranu z hlediska státní bezpečnosti klíčových serverů, je to problém. Podobně je tomu u ochrany hospodářského tajemství a know-how.

Třetím cílem je již zmíněný frontální útok na citlivé infrastrukturní systémy. Pouze tento cíl lze jednoznačně nazvat kybernetickou válkou. Zatím nebyl naštěstí použit (s výjimkou viru Stuxnet[255] cíleně ovlivňujícího íránský jaderný program, ovšem šlo spíše o zkomplikování než o likvidaci jaderných zařízení) a pokud by byl, byl by jen předehrou k „horké“ válce s nedozírnými následky. Protože jsou IT systémy maximálně chráněny, těžko se zdaří dosáhnout úplného kolapsu nepřítele a zlikvidovat jeho schopnost provést ozbrojený úder. Navíc IT systémy jsou obvykle zdvojeny, takže se v krátké době dají obnovit. Dá se předpokládat, že kyberútoky budou použity ve válce souběžně s akcemi ozbrojených sil.

Používání hackerských aktivit však není bez rizika. Jejich nositelé se velmi často pohybují v prostředí kybernetického podsvětí a dostávají se občas za hranu zákona. Lákavé je využití jejich schopností pro účely kriminálních aktivit, zejména k útokům na banky či dat soukromých osob se záměrem vydírání nebo přímo vykrádání bankovních účtů. Pokud jsou zapojeni do státem řízených aktivit, představují velmi nespolehlivé spojence. Dalším problémem může být jejich jednání na vlastní pěst pod záminkou „trestání“ údajného nepřátelského počínání, které ne vždy musí korespondovat se záměry vlády.

Webové servery uchovávající důležitá a důvěrná data jsou denně terčem desítek kybernetických útoků. Mají různorodou motivaci i cíle. Velká část má kriminální či špionážní podtext, nicméně může jít jen o neškodný vtípek, pocit uspokojení z hackerského „úspěchu“ či prezentace disentního politického postoje. Podsunout všechno to pod souhrnný název „propaganda“ je proto hrubým zkreslením. Čím větší a lidnatější je stát, tím více má i hackerů. Je proto logické, že nemalé procento útoků přichází z Číny, Ruska či jiného lidnatého státu. Ovšem jen nepatrné procento je pod kontrolou tajných služeb a může představovat bezpečnostní hrozbu pro stát.

[255] Blíže o tom ŘEHKA, K. Cit. práce, str. 174-175.

Ekonomika jako zbraň

V předchozí části bylo ukázáno, že propaganda není příliš účinná, jakkoli ji nelze podceňovat. Spíše přesvědčuje přesvědčené, než aby výrazně měnila názory a postoje lidí. Proto oprášily Spojené státy zahraničně politické koncepce z dob studené války a zejména v době prezidentství Donalda Trumpa začaly opět ve větší míře používat ekonomické prostředky mocenského soupeření a hegemonistického nátlaku. Novinkou ale je jejich minimálně nepřímé použití i proti vlastním spojencům. Příkladem jsou sankce vůči budovanému plynovodu Nord Stream 2, které zpomalily výstavbu a poškozují zájem významného evropského spojence USA, kterým je Německo. Američané již ztratili monopol na vyspělé technologie, ale mají víceméně pod kontrolou především na dolaru stále ještě založený systém mezinárodních plateb, silné postavení v Mezinárodním měnovém fondu a Světové bance, jakož i velký vliv v mezinárodních úvěrových operacích. Tím mohou oslabit konkurenty, kteří jsou více závislí na exportu, tj. právě Čínu, Rusko, Irán a další mocenské soupeře.

Používání ekonomického nátlaku není v politice USA ničím novým. Účinnost ekonomických a finančních sankčních nástrojů je však dnes oslabena vyšší mírou rozvinutosti konkurentů, jejich menší závislostí na klíčových technologiích, a v neposlední řadě i neochotou postižených spojenců se na sankcích podílet. Důsledkem politiky USA jsou i pokusy o změnu světového platebního systému s vyloučením nebo omezením role dolaru, jeho nahrazení dalšími světovými měnami a opětovným zvýšením úlohy zlata v mezinárodních platbách, což podpořila i upravená pravidla pro banky Basel III.

Významnou vlastností amerických ekonomických sankcí je jejich exteritorialita. Američané zde využívají šíře a objemu vlastního trhu k tomu, aby odradili od disentního jednání soukromé firmy a donutili je sdílet vlastní zahraničně politické cíle. Není to tedy jen dolar, ale zájem na exportu na americký trh, co nutí i nadnárodní koncerny k maximální opatrnosti, případně k přijetí amerických podmínek. A ekonomický zájem je nutí takto postupovat i v případě, že se vlády zemí jejich sídla snaží americké sankce obcházet.

Nejvýznamnějším ekonomickým soupeřem Spojených států je bezesporu Čína. Vůči ní zahájily USA tvrdou obchodní válku v podobě uvalení cel na její významné vývozní komodity. Změny v obchodní bilanci sice nedosáhly, ale přece jen donutily konkurenta k ústupkům, které mohou v budoucnu znamenat snížení amerického obchodního deficitu. První část obchodní dohody byla již uzavřena, další problémy se ještě budou řešit. V každém případě jsou to Spojené státy, kdo na dohodě více vydělal. Pro Čínu je zase bonusem, že USA ji vyřadily ze seznamu zemí, které manipulují měnou a že má klid od dalších sankcí. Ty by ji na kolena sice neskolily, nicméně určitý dopad by měly. Větším problém než americké sankce, se zdá být v době vytváření této stati infekce nové formy koronaviru, která

postihla lidnaté regiony, stála hodně lidských životů, paralyzovala turistický průmysl a zkomplikovala dopravu zboží nejen v Číně, ale i dalších teritoriích, včetně Evropy a USA.

Vůči ekonomicky slabším zemím, jako je Irán, mají sankce větší dopad. Týkají se totiž vývozu základních komodit, především ropy. Na něm je íránská ekonomika závislá, ropný průmysl tvoří cca 12,3 % HDP. Jakkoli evropští a asijští tradiční odběratelé deklarují odhodlání odolat nátlaku USA, který s nimi nikdo nekonzultoval, jednotliví dovozci se mohou obávat exteritoriality sankčních opatření a přidání na seznam „darebáckých" subjektů, s nimiž se neobchoduje. Dalším ztížením situace Iránu je omezený přístup k úvěrům a investicím. Země se potýká s vysokou inflací (okolo 10 % ročně) a můžeme očekávat zpomalení růstu, který se obnovil po uzavření jaderné dohody.

Vztahy mezi Spojenými státy a Iránem se přiostřily po atentátu na velitele íránských revolučních gard generála Sulejmáního. Útok dronů přímo nařízený prezidentem Trumpem však paradoxně dostal Američany do defenzivy v důsledku nesouhlasu většiny spojenců a k zostření ekonomických sankcí dosud nedošlo. Americká politika se v tomto případě ukázala jako příliš impulzivní, bez promyšlení následků a dalšího postupu.

Politický cíl, kterým je oslabení mocenské pozice Iránu na Středním východě, se však Američanům nedaří splnit. Okolní muslimské země s výjimkou Saúdské Arábie si významné narušení stávající křehké mocenské rovnováhy nepřejí, protože by se tím posílila pozice Izraele, jehož podpora je primární motivací aktivit Trumpovy administrativy. A v tomto směru nebudou Američany následovat ani mnozí tradiční spojenci z Evropské unie a NATO.

Ekonomické sankce vůči Severní Koreji (KLDR) jsou jedny z mála, na nichž se shodlo světové společenství a které jsou posvěceny usnesením Rady bezpečnosti OSN. Jedná až na výjimky (komodity nezbytné pro zajištění výživy obyvatel země) o totální embargo. Přesto ani zde nebylo dosaženo deklarovaného cíle – zastavení zkoušek strategických jaderných zbraní. Trpí pouze korejský lid.

Významným terčem amerických sankcí je i Rusko. USA je vyhlásily v koordinaci s Evropskou unií v souvislosti s připojením Krymu, pomoci povstalcům na Donbase a v poslední době i kvůli údajnému ovlivňování prezidentských voleb či otrávení agenta Skripala. Již předtím se však vztahy obou velmocí postupně zhoršovaly. V americkém Kongresu přijali již dříve tzv. Magnitského zákon v reakci na údajný podíl ruských orgánů na smrti ruského aktivisty ve vězení. Sankce nemají jen ekonomický charakter, jsou namířeny i proti osobám, které se měly podílet na výše uvedených událostech. Část z nich přijala již Obamova administrativa. Trump měl původně v úmyslu navázat s Ruskem z pragmatických důvodů lepší vztahy, ale rusofobní Kongres, ve kterém kromě tradičních republikánských jestřábů aktivně působili i z přechozí porážky frustrovaní demokraté, jej donutil ke

změně politiky i k personálním změnám. O účinnosti sankcí se vedou spory, protože v době, kdy byly přijaty, došlo k propadu cen ropy, což ruskou ekonomiku výrazně poškodilo. Vývoj ruské ekonomiky je příznačný pro obecnější teoretické závěry ohledně sankcí, a proto se na něj podívejme poněkud podrobněji.

Z tabulky č. 1 je patrné, že v roce 2015 došlo skutečně k propadu HDP v absolutní velikosti (po odečtení inflace) i na jednoho obyvatele. Rusové tedy zchudli (až o 5,8 %). Nicméně vliv sankcí byl poměrně malý až neznatelný, o čemž svědčí následující graf. Čáry znázorňující vývoj HDP a cen ropy jsou prakticky rovnoběžné a potvrzují velkou závislost ruské ekonomiky na situaci na ropných burzách. Významně oslabil rubl, což ztížilo Rusům jejich oblíbené výlety do evropských letovisek.

Tab. č. 1: Vývoj základních ukazatelů ekonomiky Ruska od roku 2013

Ukazatel	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Počet obyvatel (mil.)	143,6	143,7	146,3	146,5	146,8	146,9
Inflace na konci roku (%)	6,8	11,4	12,9	5,4	2,5	4,2
HDP v běžných cenách (mld. rub.)	73134	79199	83 387	86 148	92037	103626
HDP (%)	1,3	0,6	-3,7	-0,2	1,5	2,2
HDP (na 1 obyv. v USD)	26177	25648	24 613	24 729	25551	29032
Přímé zahr. investice (mld. USD)	26,1	18,5	12,0	32,5	25,3	8,8
Reálné příjmy (%)	5,2	-0,7	-3,2	-5,8	-1,7	-1,3
Nezaměstnanost (%)	5,5	5,2	5,6	5,5	5,2	4,8
Obchodní bilance (mld. USD)	180,5	180,5	148,4	90,2	114,9	211,1
Vývoz zboží (mld. USD)	521,8	496,8	341,4	281,8	352,9	452,1
Dovoz zboží (mld. USD)	341,2	307,8	193,0	191,6	237,9	240,5
Kurz EUR/RUB na konci roku	44,97	68,34	79,55	63,81	68,87	79,4

Zdroj: Rosstat, Centrální banka, Federální celní služba

Velmi zajímavé je, jaký vliv měly uvalené sankce na obchod Ruska se Spojenými státy a Evropskou unií. Následující grafy jasně dokládají, že na rusko-americký obchod neměly sankce prakticky žádný vliv, zatímco evropští lídři se lidově řečeno „střelili do vlastní nohy“ a dosáhli pouze výrazného snížení vzájemného obchodu. Příčina bude patrně v tom, že USA a Rusko obchodují v komoditách,

které jsou pro obě země nezbytné (například ruské motory do amerických kosmických raket), zatímco export ze zemí EU do Ruska byl více postižen protisankcemi v důsledku většího podílu potravin.

Graf č. 1: Vývoj ruského HDP a cen ropy

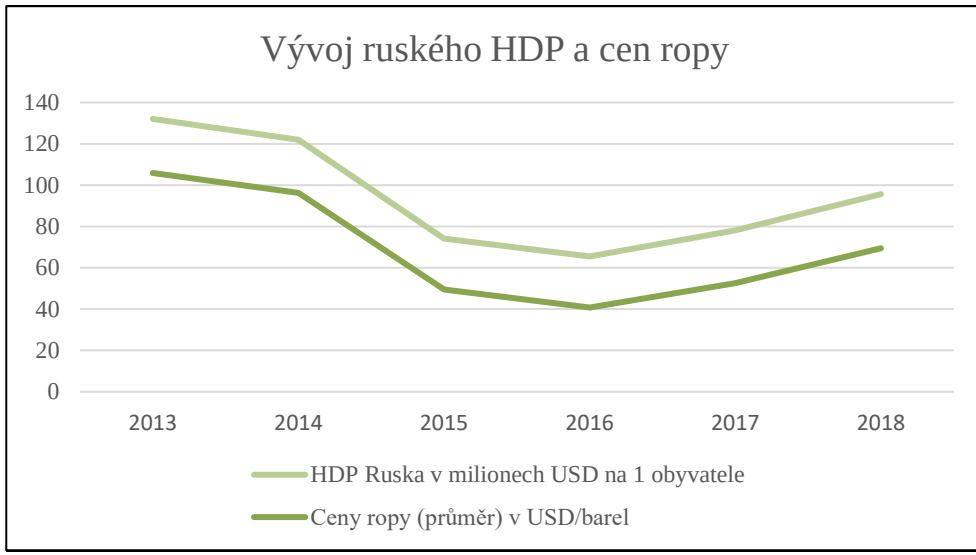

Zdroj: Businessinfo, http://casopisargument.cz/2019/02/07/prekvapeni-ruska-ekonomika-v-roce-2018-dosahla-rustu-23/

Ekonomické sankce se staly významnou součástí nástrojů americké zahraniční politiky, ostatní země k nim sahají jen výjimečně. V podstatě, když se prezidentovi a jeho administrativě něco nelíbí, okamžitě vyhrožují sankcemi. Ne ve všech případech je skutečně uplatní, ale už zmíněné výhrůžky představují nekooperativní jednání a nátlak.

.

Graf č. 2: Vývoj obchodu Ruska s USA

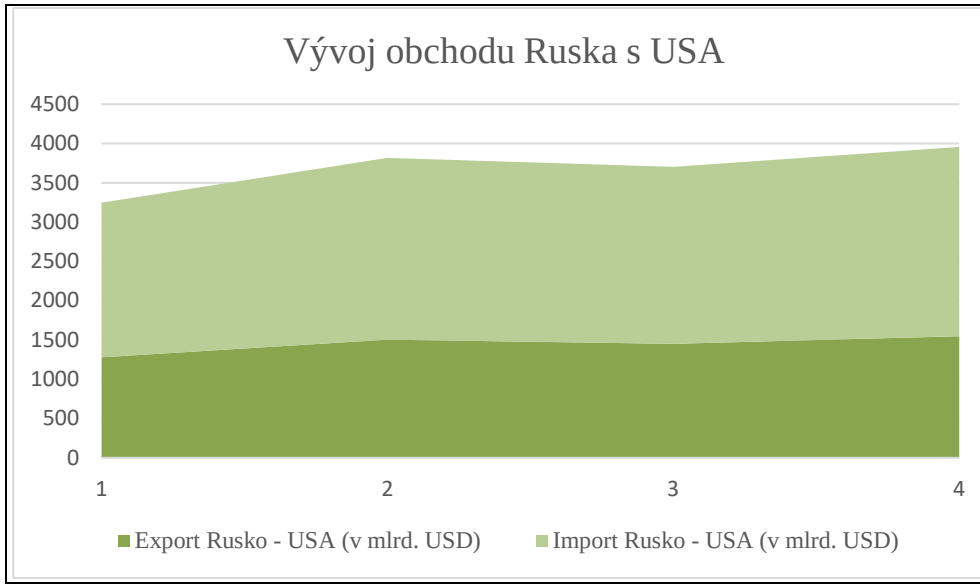

Zdroj: Rosstat

Graf č. 3: Vývoj obchodu Ruska s EU

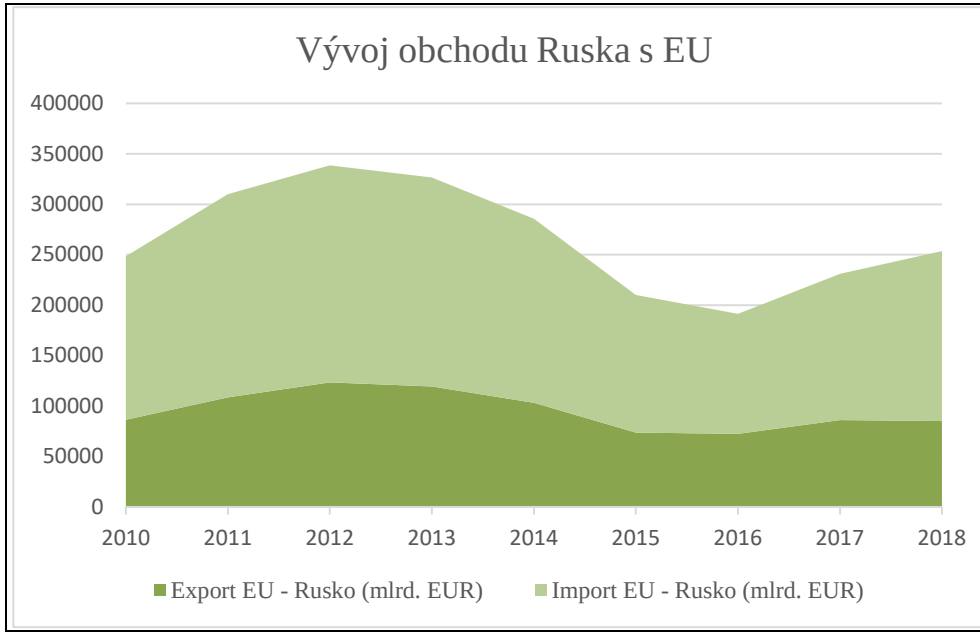

Zdroj: Eurostat

Vývoj nejen posledních let ovšem přesvědčivě dokazuje, že jednostranně vyhlášenými a aplikovanými sankcemi nelze v současné etapě globalizace dosáhnout vytčených politických cílů, pouze poškodit všechny zainteresované partnery. Mnohaleté hospodářské embargo nezlomilo ani relativně malou Kubu či Severní Koreu, natož pak mnohem větší a silnější Irán či Rusko[256]. Dnes se jej dá daleko lépe obejít, protože zájemců o obchodní vztahy je obvykle více než vyhlašovatelů sankcí. Nepomáhá příliš ani jejich exteritorialita, i když v tomto případě lze krátkodobého účinku dosáhnout. Významným faktorem je schopnost postižené země uplatnit reciprocitu, což je potenciálně možné zejména v oblasti exportu životně důležitých surovin. Rusko ji neuplatnilo, ale sáhlo k jinému odvětví postižením nadměrných dovozů potravin z Evropské unie, které lze krátkodobě poměrně jednoduše nahradit dovozy z jiných zemí a v delším časovém horizontu zvýšením vlastní produkce. To potvrzuje i tabulka o vývoji zemědělské výroby v Rusku, z níž je patrný vzestup výroby zejména ovoce, které se před uvalením sankcí ve velké míře dováželo ze zemí EU (Polska apod.).

Tab. č. 2: Výroba vybraných druhů potravin v Rusku (v tunách)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 v % k 2017
Brambory	18498	27985	24542	24021	24284	25406	22463	21708	22395	103,2
Zelenina	11002	13036	12792	12597	12821	13185	13181	13612	13685	100,5
Ovoce a jahody	2073	2415	2510	2738	2778	2675	3055	2683	3337	124,4

Zdroj: Rosstat

Stejně tak jen částečně úspěšná bude pro USA i obchodní válka s Čínou. Ve chvíli, kdy Američané ztratili absolutní technologickou převahu v řadě odvětví, není jejich pozice dostatečně silná na to, aby protivníka poškodila mnohem více než sama sebe. První fáze vyjednávání a výsledky v podobě první části dohody naznačují, že výsledkem souboje bude víceméně remíza s mírným ziskem pro USA, která ovšem nezvrátí stávající poměr sil. Je prakticky jisté, že pokud se nepodaří obchodní dohodu dokončit v dohledné době, dříve nebo později bude muset

[256] Stejného názoru je komentátor Financial Times Nick Butler. In: http://casopisargument.cz/2019/05/14/rusko-ukazuje-ze-sankce-jsou-bezzuby-nastroj/

budoucí administrativa USA svoji obchodní strategii změnit. Budou ji k tomu tlačit nejen domácí výrobci a spotřebitelé, ale i nepřímo poškozené spojenecké země. Očekávat, že se v USA budou opět masově šít košile nebo montovat mobily, je nereálné.

O to ale Američanům prvoplánově nejde. Nezaměstnanost je nízká, tvořit masově nová pracovní místa nepotřebují, spíše je chtějí udržet zejména tam, odkud se dá očekávat volební podpora současného prezidenta či případně jiného kandidáta republikánů. Cílem USA je opětovné upevnění dominance, zastavení či alespoň zpomalení obrovského hospodářského, a hlavně technologického růstu Číny. Jinými slovy, nejde tu o hru win-win, ale win-loose, případně loose-loose, kdy ztráta USA je menší než ztráta konkurenta. Obchod a finance jsou podřízeny boji o upevnění hegemonie. Unipolární svět se však Američanům opětovně vybudovat nepodaří, přechod k multipolárnímu systému je neodvratný.

Americkému prezidentovi ale nelze upřít racionální ekonomické důvody, proč usiluje o změnu obchodních pravidel. Chronický deficit obchodní bilance se nedá donekonečna vyvažovat tiskem dolarů jakožto světových peněz. Opatření Trumpovy administrativy odhalují hlubokou nerovnováhu vytvořenou liberálním obchodním pořádkem. V rámci Světové obchodní organizace existuje mnoho zásadních otázek. Chceme upozornit na tři nejdůležitější.

Samotný volný obchod za prvé nezaručuje postupné vyvažování ekonomické úrovně slabších zemí s rozvinutými zeměmi. Naopak za stejných podmínek se rozdíly neustále zvyšují v důsledku nerovnoměrného rozdělení komparativních výhod. Jedná se o základní rys oligopolního trhu: uplatňování rovných pravidel na nerovné partnery.

Za druhé lze výše popsaný handicap alespoň částečně překonat masivními kapitálovými investicemi v rozvojových zemích. Mezi ekonomicky vyspělými zeměmi však cirkuluje zhruba 75 % světového volného kapitálu, protože existuje vyšší zhodnocení při nižším riziku. Mezi důležité faktory patří zóny volného obchodu a odbory. Na rozvojové země toho tedy moc nezbývá, navíc v řadě zemí této zóny existuje velká politická nestabilita, propukají tam etnické a náboženské války, působí teroristické bojůvky. Vojenské mise OSN stojí velké peníze, které ukrajují z balíku na produktivní investice, ale konflikty neřeší, protože jejich úkolem je víceméně pasivní ochrana civilního obyvatelstva. Je to začarovaný kruh.

Za třetí, dokonce i neoklasičtí ekonomové v minulosti poukázali na to, že vytvoření zón volného obchodu a celních unií má pro zbytek světa diskriminační charakter. Kanadský ekonom Jacob Viner (1892–1970) dokázal na počátku padesátých let, že preferenční liberalizace by mohla také poškodit samotné účastnické země (paradox později nazvaný „Vinerova ambivalence“). Viner spojil liberali-

zační stránku s „vytvořením obchodu“ a diskriminační s „odklonem obchodu“, přičemž není možné předem jednoznačně říci, zda je součet těchto efektů pozitivní nebo negativní.[257]

Pokud současný liberální (svobodný) obchod neumožní méně rozvinutým zemím „dohnat“ a zachová stávající rozdíly, nemůže být v žádném případě označen za spravedlivý (fair trade). Vyváženější obchodní systém, který umožňuje pluralitu hospodářského rozvoje, sice možný je, cílem Trumpovy vlády ale není. Ta sleduje jednostranný vlastní zájem, bez ohledu na ostatní.

Jestliže až dosud byly Spojené státy téměř výhradním představitelem útočného protekcionismu a politiky sankcí, dnes se setkáváme se snahami o ekonomické „trestání“ ideologicky nekompatibilních států i ze strany některých liberálních politiků a aktivistů. Zatím se nedokázali prosadit na domácích politických scénách s výjimkou některých městských zastupitelstev, nicméně hlasitě se projevují na zasedáních Evropského parlamentu i jinde. Například tvrdě požadují, aby do obchodních smluv byly zařazeny klauzule o lidských právech, v opačném případě by se neměly uzavírat. Terčem je kromě Číny například Vietnam.

Jako všichni zarytí idealisté ovšem představitelé Zelených, Pirátů a podobných liberálních stran a hnutí uplatňují dvojí metr. S evropskými hodnotami naprosto nekompatibilní Saúdskou Arábii nechávají bez povšimnutí a nákupům její ropy se vůbec nebrání. Vietnam, Čínu a podobné země ale tvrdě poučují o lidských právech a pokoušejí se jim předepisovat, jak má vypadat jejich politický systém.

Nic proti ušlechtilé snaze o prosazení politických a sociálních práv, ale i zde platí, že více poškozen je vždy ten slabší. A tím Čína není, alespoň ne ve vztahu k České republice či Evropské unii. Totéž Vietnam, což je velká a rychle se rozvíjející země. Sebestředná naivní představa, že rozvíjet obchod s těmito zeměmi nemusíme, protože jednostranný prospěch z toho mají údajně jen ony, má negativní dopady na rozvoj České republiky i celé EU.

Podněty pro rozvoj teorie

Počínání Trumpovy administrativy, ale i řady evropských politiků zavdává řadu podnětů pro teorii. Vymyká se totiž v mnohém tradičním schématům neoklasické ekonomie i politického realismu. Stoupenci neoklasického ekonomického „hlavního proudu“ se utěšují, že Američané budou dříve nebo později nuceni opustit protekcionismus a vrátit se k liberálnímu uspořádání mezinárodního obchodu. Není to však vůbec jisté. V každém případě se potvrzuje, že ekonomické zákony mají stejnou povahu jako ostatní společenské zákony, a že je nelze ztotožnit s přírodními (fyzikálními). Člověk má jedinečnou vlastnost nerespektovat stávající

[257] Více o tom viz BALDWIN R., WYPLOSZ Ch. *Ekonomika evropské integrace*. Praha: Grada Publishing 2013, kapitola 5, s. 164-181 (Anglické vydání: Publishing House McGraw-Hill Education (UK) Ltd. Fourth Edition, 2012)

podmínky, které zákony definují, a má schopnost je třeba i násilím upravit a tím i změnit podstatu společenských jevů. Sny o pohybu ekonomických veličin podle abstraktních modelů se definitivně bortí. Matematické a statistické propočty budou i nadále významným a nenahraditelným nástrojem ekonomických analýz a prognóz, nicméně klíčové kvalitativní převraty z nich odvodit nelze. Ekonomie se minimálně ve své makroekonomické rovině jednoznačně stává ekonomií politickou. Snaha vytlačit člověka a politiku z obecné ekonomické teorie se potvrzuje jako iluzorní sen. Použití ekonomiky jako zbraně lze považovat za nejvyšší dosud existující stádium státního kapitalismu, ale také za symptom krize současné fáze liberálního systému. Ten v zájmu tradičních liberálních hodnot (individuálního úspěchu, zisku) vlastně ničí sám sebe. Americký katolický politolog Patrick Deneen hovoří dokonce o konci liberalismu[258].

Tradiční mýtus o politickém liberalismu jako o nejvhodnějším prostředí pro rozvoj tržní ekonomiky také naboural čínský hospodářský zázrak. Naopak neliberální nebo jen částečně liberální politické prostředí umožňuje lépe soustřeďovat kapacity na velké projekty, krotit s hospodářskými cíli státu nekompatibilní ambice soukromých podnikatelů, podřídit individuální zájmy zájmům celku. Lze oprávněně vyslovit hypotézu, že kdyby byla ČLR standardním liberálně demokratickým státem dle západního vzoru, tak grandiózních hospodářských výsledků by nedosáhla. Koneckonců i další asijský „tygr", Jižní Korea, měla v době nejprudšího růstu autoritářský politický systém. Problém ale vyžaduje komplexnější analýzu i s ohledem na další faktory – občanské svobody, kvalitu života, dopady na životní prostředí atd.

Silná centralizovaná moc je také odolnější vůči nepřátelským útokům z vnějšku. Lépe se vypořádává se sankcemi, dokáže udržet ekonomiku v chodu i v podmínkách hospodářského embarga. Nepříliš rozvinutá severní Korea je toho příkladem. Sankcím je vystavena už řadu let, ale přesto se ekonomicky nezhroutila. Občas sice docházelo k problémům v zásobování základními potřebami, ale hladomory patří zřejmě již minulosti. Podobně už víc jak půl století čelí americkým sankcím i Kuba.

Trumpa nelze považovat za velkého hospodářského teoretika, nicméně vypadá to, že si instinktivně tuto skutečnost uvědomil a snaží se podle toho jednat. Kampaň proti čínským technologickým firmám, především Huawei, se zapojením tajných služeb, rozhodně nekonvenuje poučkám o volném trhu a vítězství nejlepší konkurenční nabídky v zájmu spotřebitele. Ekonomické sankce a protekcionismus mají posílit politickou pozici a tu lze zpětně využít k ekonomickému oslabení protistrany. Téměř zapomenuté Leninovy poučky o prvotnosti ekonomiky a prvenství politiky nabývají ve světle této politiky nového významu.

[258] DENEEN, P. *Why liberalism failed (Proč selhal liberalismus).* Praha: Academia 2019, ISBN 978-80-200-3050-4

Politika Trumpovy administrativy také představuje novou etapu ve vývoji politického realismu, který nabývá v tomto pojetí prvky utilitarismu. Pro dřívější americké představitele tohoto směru zahraniční politiky (například Henryho Kissingera) platila alespoň určitá míra respektu k zájmům druhé strany, současná politická linie s maximálně možnou tvrdostí prosazuje vlastní koncepci, ať to stojí, co stojí. Noblesa předchozí diplomacie byla nahrazena buranstvím, které nelibě nesou i spojenci USA.

Významného úspěchu však USA nedosáhly, nedokázaly přinutit ani severokorejského diktátora Kim Čong-una, aby se sklonil před silou hegemona ze zámoří. Hlavním výsledkem bylo zostření mezinárodního napětí, v podstatě návrat k přístupům z dob studené války či dokonce starším, a v neposlední řadě i sílící militarizace.

Někteří publicisté, politikové a intelektuálové si stále ještě namlouvají, že jde o ideologicky motivovaný boj proti společenskému zlu, nicméně složení tábora „dobra" jim nejde příliš na ruku. Kromě tradičních liberálních demokracií zde nalezneme státy jako Saúdská Arábie, Ukrajina či státy Latinské Ameriky, které parametry společnosti západního střihu rozhodně nesplňují. Vše nasvědčuje tomu, že jde o klasický zápas o světovou hegemonii, ve kterém se USA snaží oslabit potenciální konkurenty a udržet si v tomto směru za každou cenu výlučné postavení. Zvrátit vývoj k multipolárnímu světovému systému se jim v důsledku objektivně sílící Číny a ambiciózního Ruska s největší pravděpodobností nepodaří. Obě jmenované mocnosti mají dostatek prostředků k odstrašení a k přežití ekonomického nátlaku. Nicméně bude-li se mezinárodní situace vyvíjet současným směrem, nepůjde o multilaterální svět spolupráce, ale permanentní konfrontace, která se už dnes promítá i do vnitřní politiky spojenců USA. Může dojít i k vytvoření paralelních světů s odlišným politickým systémem a relativně oddělenými ekonomikami, kterou Oskar Krejčí nazývá „neefektivním multilateralismem"[259]

Vzájemná obchodní závislost, kterou celá řada teoretiků považovala za faktor mezinárodní spolupráce a bezpečnosti, se pro mnohé ambiciózní politiky v čele s Donaldem Trumpem stává spíše noční můrou, ohrožením mocenského postavení, příčinou ztráty pracovních míst a hospodářských problémů. Podobný vývoj zaznamenáváme i v rámci Evropské unie v podobě brexitu a snahy o návrat řady kompetencí národním státům. Zda jde o pouhé dočasné vybočení z trajektorie na posilování globalizačních tendencí nebo o jejich kvalitativně novou etapu, nelze ještě jednoznačně říct. Je to ale nepochybně téma pro hlubší teoretické zkoumání.

[259] KREJČÍ O. *Mezinárodní politika.* 5. upravené vydání, nakladatelství Ekopress, s r.o. Praha 2014, s. 698.

Použitá literatura

Knižní tituly

BALDWIN R., WYPLOSZ Ch. *Ekonomika evropské integrace*. Praha: Grada Publishing 2013, kapitola 5, s. 164 – 181 (Anglické vydání: Publishing House McGraw-Hill Education (UK) Ltd. Fourth Edition, 2012)

DENEEN, P. *Why liberalism failed (Proč selhal liberalismus).* Praha: Nakladatelství Academia 2019, ISBN 978-80-200-3050-4

FERGUSON, N. *Velký rozklad (O úpadku institucí a zániku ekonomik)*. Praha: Nakladatelství Argo. 2016. ISBN 978-80-257-1638-0

FRIEDMAN, G. *Ohrožená Evropa (Rodící se krize).* Praha: Nakladatelství ALIGIER s. r. o. společně s Nakladatelství Tomáš Krsek. 2016. ISBN 978-80-904895-6-1 (ISBN 978-80-906242-1-4)

FTOREK, J. *Manipulace a propaganda (na pozadí současné informační války).* Praha: Grada Publishing 2017. ISBN 978-80-271-9892-4.

KREJČÍ O. *Mezinárodní politika.* 5. upravené vydání, Praha: nakladatelství Ekopress, s r.o. 2014. ISBN 978-80-87865-07-1

ŘEHKA, K. *Informační válka.* Praha: Academia 2017. ISBN 978-80-200-2770-2

Internetové zdroje

https://cs.wikipedia.org/wiki/Hybridn%C3%AD_v%C3%A1lka; https://cs.wikipedia.org/wiki/Informa%C4%8Dn%C3%AD_v%C3%A1lka

https://www.armadninoviny.cz/gerasimov-o-valkach-budoucnosti.html

https://www.idnes.cz/zpravy/nato/hybridni-valka-rozhovor-eberle-daniel-rusko.A180118_094512_zpr_nato_inc

https://noveslovo.sk/c/Oskar_Krejci_Zakladem_propagandy_je_zamlceni_kontextu?fbclid=IwAR1bama8mu-SocE7UNhylfFZQEgDmfE7vP6gDqV3ShmIPO6aY6hdImHw30jE

https://www.cbc.ca/news/technology/russia-china-digital-war-undermine-democracies-1.5445709?fbclid=IwAR23bH6zDU2pwpqQdl_FLye_60BjL2CwA-wQFHBjmFPpLZGP5jlqmPFMW7kI

https://www.businessinfo.cz/cs/clanky/iran-zakladni-charakteristika-teritoria-ekonomicky-19380.html#sec3

http://casopisargument.cz/2019/05/14/rusko-ukazuje-ze-sankce-jsou-bezzuby-nastroj/

MAREK, F. *Psychologie propagandy.* Praha: E-logos – Electronic Journal for Philosophy 2008 / ISSN 1211-0442
ZDROJ: https://www.novarepublika.cz/2019/01/tip-na-cteni-od-petra-zantovskeho.html

Informace o autorovi:

doc. Ing. Michael Kroh, CSc.

Katedra mezinárodního vztahů a diplomacie

Publikuje v oblasti ekonomické teorie, politologie, a mezinárodních vztahů.
UJAK Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika

E-mail: kroh.michael@ujak.cz

VLIV KONFLIKTŮ A VÁLEK NA EKONOMICKÉ VZTAHY

Jana Marková

Abstrakt:

Válku můžeme analyzovat jako jev politický i ekonomický. Konflikty a války mají nezanedbatelný vliv na současný globální ekonomický prostor. Války i samotné konflikty ovlivňují rozhodování vlád, mezinárodních institucí a jednotlivých hospodářských subjektů. V příspěvku je popsán pohled na vliv války z hlediska teoretických aspektů politické koncepce válka a zároveň je analyzována ekonomická koncepce války v současném mezinárodním obchodě. Z pohledu ekonomických teorií je válka součástí mnoha důležitých předpokladů, příčin i důsledků. Současné mezinárodní ekonomické vztahy mezi zeměmi nebo integračními bloky jsou významně poznamenány sadou obchodních válek, které mohou vzájemný obchod závažným způsobem blokovat.

Abstract

War can be analyzed as a political and economic phenomenon. Conflicts and wars have a significant impact on the current global economic space. Wars and conflicts themselves influence the decision-making of governments, international institutions and individual economic actors. The paper describes the view of the influence of war in terms of theoretical aspects of the political concept of war and also analyzes the economic concept of war in contemporary international trade. From the perspective of economic theories, war is part of many important assumptions, causes and consequences. Current international economic relations between countries or integration blocs are significantly affected by a set of trade wars that can seriously block trade between them.

Абстракт

Войну можно анализировать как политическое и экономическое явление. Конфликты и войны оказывают существенное влияние на нынешнее глобальное экономическое пространство. Сами войны и конфликты влияют на принятие решений правительствами, международными институтами и отдельными экономическими субъектами. В статье дается представление о влиянии войны с точки зрения теоретических аспектов политической концепции войны, а также анализируется экономическая концепция войны в современной международной торговле. С точки зрения экономических теорий война является частью многих важных предпосылок, причин и последствий. На текущие международные эконо-мические отношения между странами или интеграционными блоками существенное влияние оказывает ряд торговых войн, которые могут серьезно блокировать торговлю между ними.

Úvod

Nahlédněme na válku a konflikty s ohledem na současný globální ekonomický prostor. Válkou lze označit otevřený ozbrojený konflikt vyhlášený mezi dvěma státy nebo společenskými komunitami, který se projevuje přerušením normálních politických a diplomatických aktivit mezi oběma stranami, případně mobilizací všech jejich dostupných zdrojů. Válka a i jen konflikt ovlivňují rozhodování vlád, mezinárodních institucí i jednotlivých subjektů, jak se budou rozhodovat v obchodních vztazích. Negativní důsledky války lze pozorovat i u obchodních válek. Ekonomická diplomacie má v této otázce svůj jednoznačný význam. Válka jako použití ozbrojených sil ve vztazích mezi dvěma či více aktéry se odlišuje od ozbrojeného konfliktu počtem zabitých lidí. V tomto ohledu bylo vytvořeno mnoho politologických statí, v posledních letech je tento jev zkoumán i pohledem ekonomů.

V průběhu ozbrojeného konfliktu jsou spotřebovávány vzácné zdroje, které mají alternativní využití[260]. V ekonomické teorii jsou definovány náklady obětované příležitosti (opportunity costs) jako hodnota nejhodnotnější činnosti nebo statku, které se musí ekonomický subjekt vzdát ve prospěch jiné činnosti nebo jiného statku. Pro pacifistu by bylo v tomto ohledu jasno, jakékoliv jiné využití zdrojů než pro vojenské účely je společensky užitečnější. V tomto ohledu ani není pro pacifistu potřeba řešit největší nákladový problém těch, co zvažují konflikt, a to konečné náklady konfliktu, které nejsou předem známy a jsou obtížně odhadnutelné. Pro vedení konfliktu jsou pak také významné zisky, které by mohly být přínosem úspěšně vedené války.

Ozbrojený konflikt a ekonomika

Ozbrojený konflikt v klasickém slova smyslu je z ekonomického hlediska významný především s ohledem na nákladovost. Lze popsat různá vymezení nákladů[261]. Náklady jsou pak rozlišovány na vojenské, ekonomické, majetkové, poválečné na obnovu, sociální, náklady na udržení míru, humanitární pomoc, environmentální, civilní, náklady s růstem cen komodit, náklady v důsledku dopadu na různé trhy (akciový, nemovitosti apod.).

Ozbrojený konflikt má často velmi negativní vliv na ekonomický růst. Z pohledu exportu jako součásti HDP a tedy ekonomického růstu dochází k jeho poklesu vlivem poklesu produkce, přesunem k domácím obchodům a s ohledem na narušení mezinárodních trhů. Uvnitř domácího trhu dochází k nárůstu distribuce neobchodovatelného zboží, protože v sektoru obchodovatelného zboží může nastat

[260] OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy, Vojenské rozhledy, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on line), dostupné z www.vojenskerozhledy.cz., str. 23.
[261] Tamtéž str. 26

selhání dopravního systému a finančního sektoru. Hlavním zdrojem tvorby produktu je spotřeba a ta v důsledku války klesá včetně poklesu celkových úspor. Nárůst nejistoty a rozpočtové restrikce vedou k poklesu tvorby soukromých i veřejných investic. Ve fiskální sféře je důsledek války jednoznačně deficitní vlivem nárůstu celkových výdajů a pravděpodobného poklesu příjmů. Také proces přerozdělování je narušen a dochází k přesunu prostředků pro armádu i přes narůstající nutnost udržet sociální výdaje v nutné míře. V neposlední řadě jsou značné i dopady na lidský kapitál, kdy jsou sledovány rozsáhlé lidské náklady v podobě nárůstu míry dětské úmrtnosti, zhoršení výživy, zdraví a standardu jako důsledků změny možností ve společnosti. Očekávány jsou vysoké náklady rozvoje ekonomiky a společnosti z důvodu destrukce kapitálu a omezení investic[262].

Graf 1: Rozpočtové výkyvy v USA v letech 1948–2012.

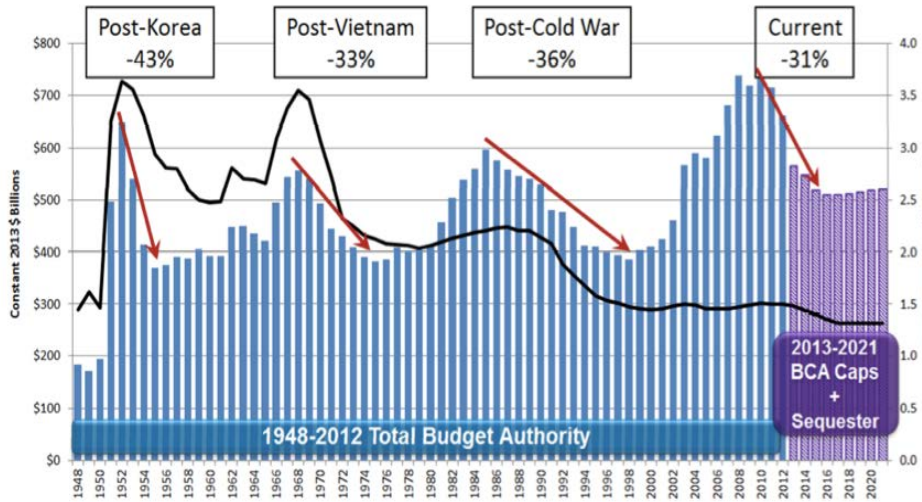

Zdroj: Centrum strategických a mezinárodních studií

Obecně lze dopady konfliktů sledovat z hlediska analýzy makroekonomických ukazatelů – HDP, úroveň veřejného zadlužení a daňové zátěže, spotřeba jako podíl HDP, úroveň investic jako podílu HDP, inflace, vývoj akciových trhů. Jde jednak o přesun kapitálu v důsledku války, a to v podobě ztráty trhů, obchodních vazeb, kolonií nebo v důsledku reparací, a jednak jde o vojenské výdaje a s tím související růst ekonomiky.

[262] Srov. OLEJNÍČEK, Aleš. Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy, Vojenské rozhledy, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on line), dostupné z www.vojenskerozhledy.cz

Jako příklad uvedu vliv válek na rozpočet USA[263]. S určitým odstupem lze hodnotit některé významné konflikty, kterými procházely Spojené státy americké, jako byly válka ve Vietnamu, v Koreji, a studená válka. Centrum strategických a mezinárodních studií odhadlo vliv těchto válek jako značné rozpočtové výkyvy. Po skončení války v Koreji poklesly rozpočtové výdaje až o 43 %, konec Vietnamské války znamenal pokles výdajů o třetinu a ukončení studené války vedlo k poklesu o 36 %.

Válku můžeme analyzovat jako jev politický i ekonomický. Z ekonomického pohledu jsou zajímavé teoretické aspekty politického pojmu válka a zároveň lze analyzovat ekonomický pojem válka v současném mezinárodním obchodě. Rozdělím nyní své úvahy na dvě části, jednak půjde o téma války z hlediska ekonomických teorií, které spatřují v investicích na válku potenciál pro růst. Druhý pohled je na ekonomické vztahy mezi zeměmi nebo integračními bloky a možnosti obchodních válek, které mohou vzájemný obchod blokovat.

Válka a ekonomické vztahy pohledem ekonomických teorií

Z pohledu ekonomických teorií je válka součástí mnoha významných předpokladů, příčin i důsledků.

Historicky prvním příkladem je merkantilismus z počátku 14. století. Pro merkantilismus byla politika spojena nedílně s ekonomikou – hromaděním bohatství a zejména drahých kovů panovníkem a přijímáním protekcionistických opatření. Rovněž válka byla považována za nástroj pro zvyšování hospodářské prosperity – stát mohl být konkurenceschopný, pokud byl silnější než ostatní státy a byl schopen dosahovat svých cílů i využitím válečných prostředků.

S alternativním názorem přicházejí fyziokraté v 18. století. Základem jejich teorie je tzv. přirozený ekonomický řád a s tím související soběstačná ekonomika. Zatímco merkantilisté tvrdili, že hodnota produktů se vytváří až na místě prodeje výměnou produktu za peníze, fyziokraté viděli jako jediný zdroj hodnoty v práci na produktu (ne v produktu samém). Pro fyziokraty byla pouze zemědělská práce zdrojem hodnot, nezemědělské práce považovali za „neproduktivní doplňky“ k práci zemědělské Válka se logicky kromě válek koloniálních, která přinášejí nová území, stává neproduktivní činností. Akcent se logicky přesunuje z války na mírové řešení problémů.

Bezprostředně po fyziokratismu se vyvinula první moderní ekonomická škola – klasická ekonomie – jejíž počátkem byla publikace Adama Smitha *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* z roku 1776. Adam Smith považoval válku za negativní jev, vojenské výdaje a s tím spojený státní dluh vidí jako brzdu

[263] Srov. Vývoj výdajů na obranu USA V dolarech 2013 Centrum strategických a mezinárodních studií. CSIS – http://csis.org/publication/defense-budgets-double-whammy-drawing-down-while-hollowing-out-within.

ekonomického růstu.[264] Klasikové v podstatě považují ekonomiku za faktor míru, i když válka zůstává po celé 17. a 18. století jedním z hlavních nástrojů zahraniční politiky.

Preferenci míru můžeme nalézt i v teoriích, které odmítají kapitalismus. Utopičtí socialisté spojují dosažení míru s překonáním egoismu a jeho nahrazením obecným zájmem prostřednictvím institucionálních reforem.

Neoklasičtí ekonomové v období 19. století nejsou v rozporu s klasickými ekonomy tak, jak to bylo u klasické politické ekonomie, která vznikla jako protimerkantilistická doktrína. Neoklasikové analyzují alokaci omezených zdrojů a odmítají klasickou politickou ekonomii Davida Ricarda a Johna Stuarta Milla a William Jevons považoval za nutné vytvořit novou politickou ekonomii, která by byla skutečnou vědou. A. Marshall tradici anglických klasiků uznával a snažil se o spojení klasické ekonomie s marginalismem.

Neoklasicismus představoval zcela nový ekonomický systém, který se ve většině charakteristik od klasické ekonomie značně odlišoval. Přesto však existovala zásadní vazba neoklasiků na své předchůdce, a tou byl liberalismus neboli předpoklad vnitřní stability hospodářského systému. Následující období keynesiánců znamenalo vytěsnění neoklasické ekonomie z pozice vůdčího směru ekonomického myšlení. 70. léta 20. století však znamenala opětovnou renesanci myšlenek neoklasické ekonomie reprezentovanou novými směry ekonomického myšlení, které lze shrnout pod označení konzervativní ekonomie.

V 19. století byl v Německu významný ekonomický směr německá historická škola. Jejím základním principem je odmítavý postoj ke klasické politické ekonomii, která se tehdy zformovala v Anglii a ve Francii. Cílem kritiky byla především abstraktně deduktivní metoda klasické ekonomie a skepse ohledně existence obecně platných ekonomických zákonů. Historická škola naopak tvrdila, že pouze studium empirických fakt a induktivní metoda mohou vést k poznání hospodářských procesů. Pravou podstatu ekonomických jevů je tedy možné vysvětlit jen na základě zkoumání historie[265]. Německá historická škola sice nebyla významnou obecnou teorií, ale v kontextu konfliktů a ekonomických vztahů jsou zajímavé její základní myšlenky týkající se zejména protekcionismu, které jsou dodnes využívány v praktickém mezinárodně-obchodním uvažování jednotlivých států a během 20. století byly používány pro aplikaci nejrůznějších rozvojových a průmyslových

[264] Srov. SMITH, Adam. Pojednání o podstatě a původu bohatství národů. Přeložil Vladimír IRGL, přeložil Alena JINDROVÁ, přeložil Josef PYTELKA, přeložil Sergej TRYML. Praha: Liberální institut, 2016. ISBN 978-80-86389-60-8.
[265] SOJKA, Milan. Dějiny ekonomických teorií. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-21-2. s. 114.

politik rozvojových států, např. strategie nahrazování importů (tzv. argument infant industry)[266].

Pro doplnění přehledu ekonomických teorií v otázce války je zajímavý marxismus ve své prognóze, že pozdní monopolní kapitalismus bude militaristicky agresivní. Se zužováním domácích trhů, rostoucí zahraniční konkurencí a mezinárodními obtížemi při získávání surovin budou muset být zahraniční trhy zajišťovány vojensky, aby bylo možné udržet zisky a absorbovat domácí nezaměstnanost. Američtí neomarxisté tak označili šedesátá léta za období ovládnuté vojenskoprůmyslovým komplexem. Je-li tato perspektiva správná, bude spadat vjedno s úpadkem kalvinismu, který odmítá jak monopolní kapitalismus, tak militarismus.

Keynesiánství poskytuje prostor válce ve svých dílech také John Maynard Keynes, který sepsal Ekonomické důsledky míru (The Economic Consequences of Peace) po návratu z Versailleské mírové konference, vystoupil proti výši válečných reparací, které vítězné mocnosti nadiktovaly Německu. Předpovídal, že tyto reparace Německo hospodářsky zničí a reparace napomohou dalšímu hospodářskému rozvratu. Následné ekonomické důsledky v podobě hyperinflace v Německu a velká hospodářská krize byly nad očekávání drastické. V dalším díle Konec laissez-faire (The End of Laissez-Faire) – se Keynes distancoval se od klasické ekonomické teorie, podle níž volná soutěž, liberalizace cen, mezd a úspor vede automaticky k plné zaměstnanosti. Prosazoval intervence státu do ekonomiky podporou investic. Vojenské výdaje jsou podle keynesiánské teorie součástí výdajů státních. Tvrdil, že neviditelná ruka trhu podle Adama Smithe nemůže tuto nezaměstnanost řešit, a proto je nutná intervence státu formou přílivu peněz do ekonomiky, např. prostřednictvím veřejných projektů. Keynesovým životním dílem a určitým počátkem tzv. „keynesiánské revoluce" je Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz (The General Theory of Employment Interest and Money) z roku 1936, hlavní přínos ekonomické teorii představuje nepochybně teorie efektivní poptávky. V jeho pojetí závisí skutečný objem zaměstnanosti spolu s výší národního důchodu na efektivní poptávce.

Zajímavé je z pohledu války i Keynesovo dílo „Jak zaplatit válku" z roku 1940, kde upozorňoval, že stát by měl válku financovat spíše větším zdaněním, nežli rozpočtovými deficity, a kde hodnotí efekt odložené poptávky po skončení války. Tato poptávka se nahromadí v průběhu válečných let, kdy je ekonomika nasměrována na zbrojní výrobu, ostatní oblasti jsou potlačovány, přičemž příjmy obyvatelstva zapojeného do výroby se svým způsobem kumulují. Ekonomické intervence státu jsou podle Keynese nutné a srovnává zásahy státu v době krize s možnými zásahy v době války včetně tíhy vojenských nákladů a nákladů krize.

[266] KRPEC, Oldřich; HODULÁK, Vladan. *Politická ekonomie mezinárodních vztahů.* Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2011. ISBN 978-80-210-5481-3. s. 256.

Vojenské keynesiánství je pojem, který vznikl jako odezva na stimulaci ekonomiky vojenskými výdaji. J. M. Keynes popsal úlohu vojenských výdajů ve struktuře poptávky a jejich významu pro ekonomický růst. Považoval je za silný stimul, který může výrazně přispět k růstu ekonomiky v okamžiku, kdy samoregulační mechanismy tržní ekonomiky selhávají a nejsou schopny vytvářet dostatečné soukromé investice nebo osobní potřebu. Právě zde viděl nezastupitelnou roli státu[267].

Pozdní neoklasikové ve svých dílech válku také zahrnují. Neoklasik Milton Friedman[268] přispěl v tomto ohledu výzkumnými texty na ministerstvu financí a v oblasti daňové problematiky v průběhu válečných let a také jako poradce na plnění Marshallova plánu. Zajímavé je jeho vyjádření k válce v Iráku, kdy odmítá, že by tento konflikt mohl způsobit ekonomické problémy, spíše ji považuje za stimulující. Na druhé straně názory některých ekonomů válku považují za škodlivou pro ekonomiku, např. Melman (1974) zdůrazňuje dopady, jako je ztráta konkurenceschopnosti, rozvoj byrokracie, pokles produktivních investic a charakterizuje koncept „trvalé válečné ekonomiky" s omezeným přínosem pro civilní sektor. Podobně Dumas (1986) označuje vojenskou výrobu jako aktivitu nepřispívající ekonomice.

Současné ekonomické analýzy se zabývají problémy současných konfliktů, jak interních, tak i mezinárodních. Oblastí zájmů jsou zásoby surovin, generování nové poptávky, změny v ekonomickém postavení zemí nebo nové aspekty mezinárodních vztahů vedou ekonomické teorie k sofistikovaným analýzám, spíše k lokálním, na rozdíl od globálního charakteru těch předchozích teorií. V současnosti jsou témata věnovaná vojenské ekonomice a témata konfliktu a války rozebírána obecněji s ohledem na mezinárodní vztahy a politiku.[269]

V průběhu studené války byly vytvořeny nejrůznější ekonomické modely závodů ve zbrojení (mezi USA a tehdejším Sovětským svazem). Jejich empirické doložení je ovšem značně komplikované, protože obě velmoci velmi pečlivě uta-

[267]V souvislosti s vojenskými výdaji v roce 1940 J.M. Keynes píše: „Pro kapitalistickou demokracii se bohužel ukazuje jako politicky nemožné realizovat výdaje v rozsahu, který by byl dostatečný pro uskutečnění velkého experimentu s cílem dokázat můj závěr, kromě podmínek vyvolaných válkou... Jestliže Spojené státy budou mít vážný vztah k materiálním a ekonomickým aspektům obrany civilizace a odváží se kolosálních ztrát zdrojů v podobě výroby zbraní, pocítí svou sílu a poznají ji tak, jak se jim to nikdy nepodaří dosáhnout jinou cestou, získají zkušenost, která může být následně využita k přeměně světa, a tehdy všichni pochopí, jaké jsou základní principy tvorby bohatství... Příprava na válku nejen že nepotřebuje obětí, ale jeví se jako stimul růstu individuální spotřeby a zvýšení životní úrovně, jako stimul, který nemůže poskytnout ani vítězství, ani porážka „New Dealu.". Podrobněji viz KEYNES, J. M. The United States and the Keynes Plan. The New Republic, July 29. 1940, Vol. CIII, No. 3, Part 2, page 159.

[268] Nositel Nobelovy ceny za ekonomii.

[269] Podrobněji viz Coulomb, Fany. Economic Theories of Peace and War. Routledge 2011. ISBN 9780415500128.

jovaly své údaje. Nicméně je možné předpokládat, že právě ekonomické náklady přispěly ke kolapsu Sovětského svazu.[270]

Ekonomické vztahy a obchodní válka

Ekonomické vztahy, které lze sledovat na makroúrovni i mikroúrovni jsou komplikované především z důvodu dlouhodobých vazeb a různé míry důvěry mezi partnery. Nástroje obchodní války jsou obvykle jednak finanční, dále také celní a obchodní.

Finančním nástrojem může být jakýkoliv finanční nátlak, například prostřednictvím bankovních restrikcí, úvěrové politiky nebo požadavky na předčasné vypořádání závazků. Také v devizové politice lze využít mnohé nástroje k finančnímu nátlaku. V obchodní válce pak mohou země záměrně oslabovat svůj kurz ve prospěch zlevnění vlastní produkce a také za účelem možné stimulace výroby.

Dalším významným nástrojem ekonomické války jsou cla, a to jednak standardní zavedení cel a jednak antidumpingová cla. Podobnými nástroji je i stanovování minimálních cen na dovoz vybraných komodit, cenové dohody nebo dovozní přirážka.

Mezi obchodní nástroje ekonomické války patří licenční politika a také politika, která stanovuje obchodní kvóty. Dále je to politika tvorby specifických standardů na omezení dovozu v důsledku nových zdravotnických nebo technických norem vyžadovaných při importu zboží a služeb do dané země.

Existují i jisté neetické nástroje, které jsou i přes svou nelegálnost státy občas využívány. Takovým nástrojem je například útok na měnu v podobě spekulací na měnu nebo i hackerským útokem v rámci informačních technologií.

Současný celosvětový obchod ovlivňují obchodní války, které se výrazněji projevují po zvolení Donalda Trumpa americkým prezidentem. Různé obchodní bariéry omezují exportní pozici nejen všech největších obchodníků – Číny, USA i EU – ale i ostatních rozvinutých i rozvojových států. Také vlivy WTO na liberalizaci obchodu jsou velmi omezené v důsledku obtížného mnohostranného vyjednávání Rozvojové agendy z Doha (Doha Development Agenda – DDA), které započalo v roce 2001. Kromě probíhajících negociací se také stále více uvažuje o reformě nebo modernizaci WTO za účelem překonání stávající krize. EU přijala komplexní strategii modernizace WTO, reformátorské snahy jsou patrné i ze strany USA, Japonska, Číny a Kanady. Vzniká též tzv. Kanadská iniciativa, která zahrnuje 13 členů – Kanadu, Norsko, Austrálii, Nový Zéland, Keňu, Singapur, Chile, Koreu, Brazílii, Japonsko, Mexiko, Švýcarsko a EU. Myšlenku modernizace WTO podporuje i skupina zemí G20.

[270] Modely závodů ve zbrojení mají zajímavé vztahy k nejrůznějším modelům konfliktů a jejich řešení pak přináší v teoretické rovině teorie her.

Následující graf ukazuje, jak velký podíl mají státy EU v rámci celosvětového HDP. Skupina zemí G-20 vytváří za rok 2016 celkem 86,2 % celosvětového HDP měřeno v současných cenách v eurech. EU tvořila celkem 21,8 % celosvětového HDP a byla tak druhá za USA s 24,6 % celosvětové produkce. Podíl Číny činil 14,8 %, přičemž ještě v roce 2006 to bylo pouhých 5,4 %.

Graf 2: Pozice EU v celosvětovém měřítku podle HDP v % v roce 2016.

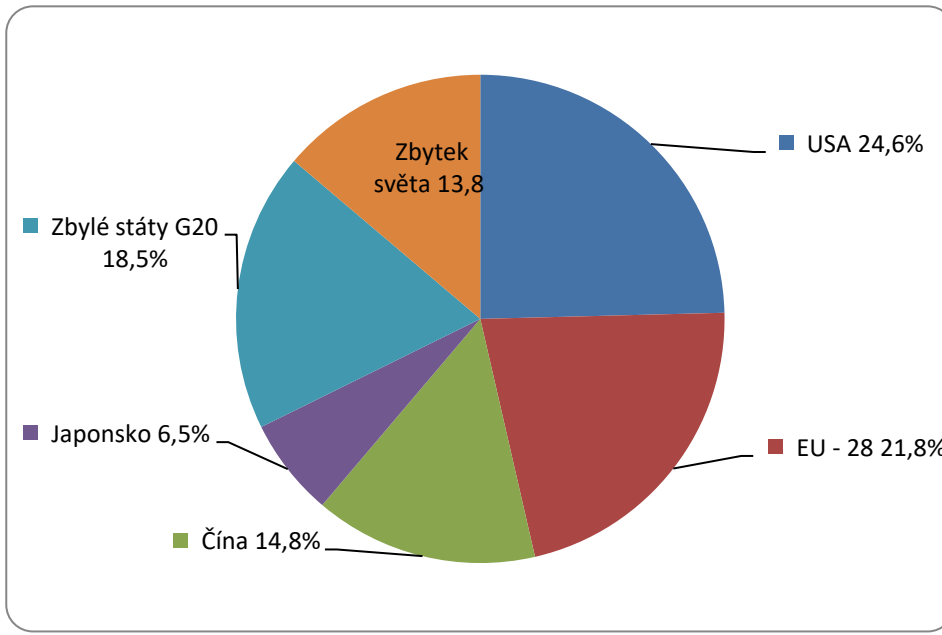

Zdroj: EUROPEAN COMMISSION 2018.

USA a obchodní války

V ekonomických vztazích je v současné době významná válka mezi Spojenými státy americkými a Čínou. Mezinárodní obchod je tak omezován hrozbou nebo i skutečným zavedením cel mezi USA a jejími obchodními partnery nejen v Číně. Zavedení cel má ochránit domácí výrobce před levným dovozem a pomoci zvýšit zaměstnanost a také jsou cla využita k fiskálním účelům. Liberálně smýšlející odpůrci cel varují před zvýšením dovozních cen, poklesem výroby i celosvětové úrovně mezinárodního obchodu spojeného s poklesem zaměstnanosti. Očekávání zavedení cel má negativní důsledky na finanční trhy ohledně jejich stability. Zahraniční i mezinárodní instituce zkoumaly dopady cel na světovou ekonomiku i na jednotlivé země v rámci strukturálních a empirických modelů. Většina odhadů

se shoduje v tom, že cla by měla negativní dopad nejen na dotčené země, ale i na americkou ekonomiku samotnou.[271]

Hrozba cel ovlivňuje nejen obě postižené strany, ale i další partnery v mezinárodním obchodě. Pokud by bylo zavedeno desetiprocentní clo mezi USA a Čínou, pak lze očekávat i znatelný vliv na obchod v EU.

Graf 3. Zavedení 10% oboustranného cla mezi USA a Čínou - ztráta HDP.

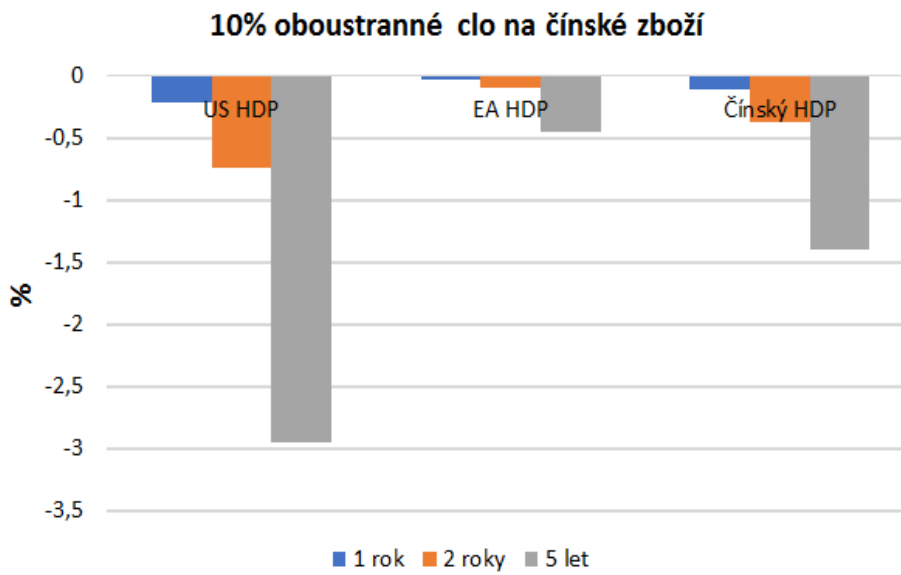

Zdroj: VOLHA, BRŮHA Mezinárodní obchod.
https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Největší ztráta výstupu dolehne na ekonomiku USA, protože je pro ně Čína jedním z největších partnerů z hlediska dovozu. V souvislosti se zavedením cel lze očekávat i nárůst inflace. Nepružná čínská měna a masivní využití politiky minimálních rezerv jako nástroje měnové politiky místo úrokových sazeb zmírní vliv obchodní války na čínskou inflaci a růst produktu. Pokles poptávky ze strany USA a Číny ovlivní částečně negativně i eurozónu.

[271] VOLHA, Audzei, BRŮHA, Jan. Obchodní války bez vítězů. On line. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Analýza UNCTAD – Konference OSN o obchodu a rozvoji[272] podrobně rozebírá obchodní válku mezi USA a Čínou. Připodobňuje tento spor válce slonů. Příklad obchodní války USA a Číny je specifický v tom, jak velmi významné ekonomiky mezi sebou vytvářejí bariéry a také, jak velký vliv mají tyto ekonomiky na celosvětový obchod. Nelze tedy určit dopady pouze na jednotlivé účastníky sporu, ale vliv bude mnohem rozsáhlejší. UNCTAD shrnuje známý fakt, že cla nepomohou domácím firmám. Pouze se podaří omezit obchod z dané ekonomiky. Lze předpokládat, že dopad cel bude mít deformační účinek, kdy nedojde pouze ke snížení obchodu USA a Číny, ale pozmění se i obchodní styky s ostatními zeměmi, které nahradí současné cesty.

UNCTAD odhaduje vliv zavedení cel tak, *že čínský export, který mířil do USA, bude nahrazen jinými zeměmi*. Malou část si Čína udrží (12 %) a jen z 6 % budou profitovat americké firmy. Americké exporty do Číny budou nahrazeny jinými zeměmi, USA si udrží méně než 10 %, domácí firmy si pomohou jen u 5 %, a to v rámci všech sektorů od surovin přes potraviny a strojírenství. Vzájemná cla mění globální konkurenceschopnost a zvýhodňují firmy, které jsou mimo ony dvě země ve válce. Dosud zažité cesty exportu a importu se změní.

Ve shodě s analýzou Volhy a Brůhy lze očekávat využití tohoto celního boje zeměmi, které jsou konkurenceschopné a mají dostatečné ekonomické zdroje na to, aby nahradily americké a čínské firmy. Celosvětově ekonomicky nejvýznamnější je po USA a Číně Evropská unie, u které je odhadován přínos nových trhů blokovaných cly až 70 mld. dolarů, dalšími zeměmi by měly být Japonsko, Mexiko a Kanada. Relativně velké efekty vzhledem k velikosti země pozitivně pocítí také Austrálie, Brazílie, Indie či Vietnam.

UNCTAD v souladu s ekonomickou teorií, která cla považuje za vždy negativní, upozorňuje, že převáží celkově negativní dopady. Obchodní spory negativně ovlivní celou světovou ekonomiku, dopady se mohou týkat volatility na trhu komodit, finančním trhu i měnovém. Obchodní napětí by mohlo přerůst i v měnové války. Tato celní politika může být následně dle vzoru těchto velkých obchodních partnerů využívána i jinými zeměmi, tento typ politik nejvíce poškozuje rozvojové země. A to především země, které jsou na Čínu a USA nejvíce napojeny, tedy země a regiony východní Asie.

[272] UNCTAD. Trade Wars: The Pain and the Gain. 2019. On line. Dostupné z: https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989

Graf 4. Důsledky celní politiky v analýze UNCTAD – Konference OSN o obchodu a rozvoji.

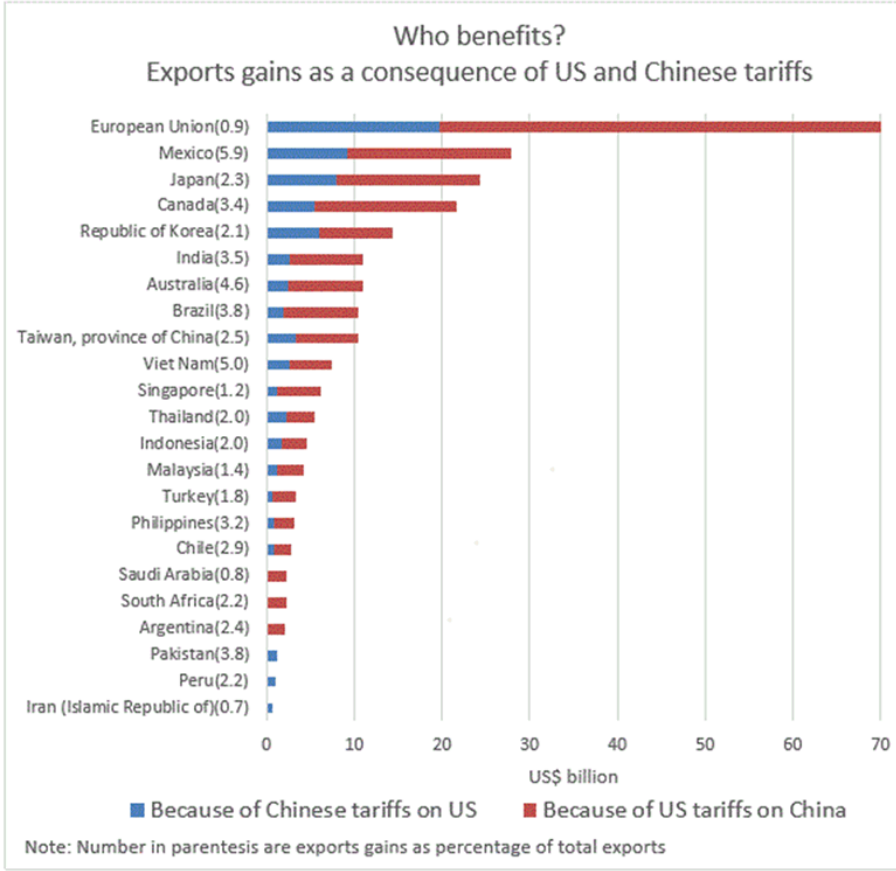

Zdroj: UNCTAD. Trade Wars: The Pain and the Gain. 2019. On line. Dostupné z: https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989

USA a Čína uzavírají nyní dohodu. Než dojde k uzavření dohody, bude nutné ukončit současné obchodní spory.[273] Dosud se zdá, že více vstřícných kroků k odstranění sporu učinila Čína a lze to považovat za určité vítězství v jedné vzájemné bitvě před uzavřením příměří. Dohoda představující údajně tzv. „fázi jedna" je kompromisem mezi oběma stranami. Čína je v dohodě zavázána více než USA. Ze strany USA jde vlastně jen o slib zrušení některých cel a příslib toho, že se USA zdrží dalších restriktivních kroků. Zato Čína se zavazuje k tomu, že nakoupí od USA produkty za 200 mld. dolarů, a to včetně zemědělských statků, závazky se

[273] Další aktualizace dohody přibudou, zde je popsán stav v lednu 2020.

dále týkají také problematiky ochrany duševního vlastnictví a měny. Americká cla na čínské zboží ve výši 360 mld. dolarů ale budou stále platit. Navíc se dohoda nedotýká těžkého tématu státních dotací. Dohodu prezentuje Trump jako svůj velký politický úspěch, jistě jde o součást volební kampaně. Spojené státy však nezruší cla na čínské zboží do doby, než bude dokončena druhá fáze čínsko-americké obchodní smlouvy.[274] Do obchodní války zasahují i rozhodnutí WTO. V poslední době například s ohledem na dotace velkých dopravních letounů Airbus a Boeing[275].

Čína a nekalé obchodní praktiky

Vzniku obchodní války předchází obvykle řada různých obchodních aktivit a opatření ve vzájemném vztahu. Často jsou příčinou obchodních blokád jiné nekalé praktiky ostatních partnerů. Určitým předstupněm obchodní války mohou tedy být nekalé praktiky, které se v obchodních vztazích nezřídka objevují. Příkladem země, která tyto typy obchodních praktik používá, je Čína. Pojem nekalé obchodní praktiky je obvykle spojován s dumpingovými a subvencovanými vývozy, které jistým způsobem narušují volný tok zboží a služeb v mezinárodním prostředí[276]. Obchodní vztahy jsou ve většině ekonomik upraveny smluvními vazbami v rámci členských zemí Světové obchodní organizace (World Trade Organization – WTO). Právě proti nekalým praktikám v podobě dumpingu a subvencovaných vývozů je možno se v rámci WTO za přesně vymezených podmínek stanovených v příslušných mnohostranných obchodních dohodách určitým způsobem bránit.

Čína vstupovala do WTO v roce 2001 a bylo jí ustanoveno přechodné období k tomu, aby mohli ostatní členové používat náhradní metodologii při výpočtu dumpingu a subvencí. Čína totiž nebyla při svém vstupu fungující tržní ekonomikou a cenové srovnávání podle obecných principů a dohod WTO bylo pro vyspělé země nevýhodné. Čína ani po skončení přechodného období nezískala status tržní ekonomiky od všech členů WTO, především USA a EU jej Číně odmítly udělit.

Čína je zemí, která z pohledu zahájených antidumpingových a protisubvenčních šetření narušuje pravidla hospodářské soutěže nejčastěji. V období let 1995–2017 bylo vůči Číně zahájeno dohromady 1 269 šetření z celkových 5 529[277].

[274] USA a Čína podepsaly první část obchodní dohody. Má umožnit snížit americký schodek. 2020. Online. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/3030092-usa-nezrusi-cinska-cla-pred-uzavrenim-druhe-casti-dohody

[275] EU vyzývá USA, aby se nenechaly strhnout k odvetě kvůli rozhodnutí WTO. Online. Dostupné z: http://casopisargument.cz/2019/10/07/eu-vyzyva-usa-aby-se-nenechaly-strhnout-k-odvete-kvuli-rozhodnuti-wto/

[276] Srov. FOJTÍKOVÁ, Lenka. Compliance Číny s WTO: jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075985286.

[277] Tamtéž s. 142.

Zajímavé je, že po vstupu Číny do WTO se průměrný počet šetření za rok téměř zdvojnásobil. Dumping totiž není v Antidumpingové dohodě WTO výslovně zakázán a je připuštěna přiměřená ochrana ve formě antidumpingového cla. V uvedeném období zahájilo antidumpingové šetření vůči Číně 40 členů WTO, největší počet šetření připadal na největší ekonomiky světa, tj. USA, Evropskou unii a Indii. Zároveň je podstatné, že jsou USA a Evropská unie největšími odbytišti čínského zboží na světě. Země, které uvalily na Čínu antidumpingové vyrovnávací clo, jsou též většinou země, které neuznávají status tržní ekonomiky Číny. Zahájení antidumpingových šetření bylo nejčastěji provedeno v ocelářském sektoru, kde existují nadměrné kapacity a tlak na snižování cen.

Pokud nastávají situace, ve kterých se cítí být obchodní partner poškozen, má možnost využít systém WTO pro řešení sporů. Tato řešení sporů jsou klíčovým pilířem mnohostranného obchodního systému a přispívá ke globální hospodářské stabilitě[278]. Obchodní spory jsou řešeny výhradně ve WTO a nejsou postupovány žádným jiným mezinárodním soudním institucím. Bez možnosti vyřešit obchodní spor by byl mnohostranný obchodní systém málo efektivní, musí totiž existovat možnost pro vynucení pravidel a závazků. Systém řešení sporů přispívá k jistotě a předvídatelnosti mezinárodních obchodních pravidel.

Evropská unie a její obchodní vztahy

Obchodní vztahy EU je třeba rozlišit podle toho, kde se uskutečňují. Tomu pak odpovídá právní rámec těchto vztahů. Obchodní vztahy uvnitř EU jsou uskutečňovány v rámci jednotného vnitřního trhu. Ve světových obchodních vztazích jsou obchodní vazby zemí EU určeny společnou obchodní politikou. Společná obchodní politika disponuje několika nástroji, kterými sleduje dva základní cíle: prosazování otevřeného a mnohostranného obchodního systému ve světě a ochranu zájmů EU a členských zemí zejména v případech, kdy by měl volný obchod nepříznivé dopady na ekonomickou situaci, prosperitu, zaměstnanost či obchodní bilanci v EU. Nástroje na ochranu obchodu v podstatě suplují neexistenci mechanizmu proti nekalým soutěžním praktikám v rámci mezinárodního hospodářství, který na národní úrovni provádí úřady pro ochranu hospodářské soutěže. EU se řídí zásadami Světové obchodní organizace (WTO).

Autonomní obchodní politika zahrnuje nástroje, které Společenství uplatňuje mimo rámec smluvních závazků se třetími státy. Jsou to jednak cla, která chrání určitá odvětví před zahraniční konkurencí nebo naopak podporuje dovoz produktů, o které má zájem jako o vstupy nezbytné pro rozvoj výroby. Dále jsou to kvóty v obchodě se zeměmi, které nejsou členy Světové obchodní organizace (WTO) a dobrovolná exportní omezení.

[278] ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada). ISBN 9788024746944. s. 131

Společenství má dále k dispozici tzv. defenzivní a ofenzivní obchodní nástroje. Mezi defenzivní spadají antidumpingová opatření, která umožňují omezit dovoz zboží v případě, že ho jeho výrobce nabízí za cenu nižší, než je běžná cena těch samých výrobků na jejich domácím trhu, nebo je-li vývoz dotován. Protisubvenční opatření a ochranná opatření využívá EU v případě, že prudce roste dovoz určitých výrobků do EU; dovozce pak musí žádat o vydání licence, která umožňuje podrobně sledovat vývoj dovozu. Defenzivní obchodní opatření lze použít jen v případech, kdy dovozy do EU způsobují nebo hrozí způsobit materiální újmu výrobnímu odvětví v EU, a lze prokázat příčinnou souvislost mezi dovozy a újmou.

Mezi ofenzivní opatření patří tzv. nařízení o obchodních bariérách, které umožňuje Komisi podat stížnost vůči třetí zemi, pokud tato země nedodržuje své závazky v obchodní oblasti dané v rámci WTO nebo v rámci bilaterální dohody. EU má také možnost zavést i opatření na dovoz nebo vývoz výrobků do a z EU, a to z politických nebo bezpečnostních důvodů (embargo, bojkot nebo zvláštní režim na vývoz zbraní, jaderného materiálu, některých chemikálií, zboží dvojího užití apod.

EU si klade za cíl, aby antidumpingové a antisubvenční nástroje byly efektivnější a lépe uzpůsobené k tomu, aby unijní výrobce chránily před nekalými praktikami zahraničních firem i před případným rizikem odvetných opatření. Současně by dovozci měli těžit z větší předvídatelnosti, pokud jde o změny celních sazeb, což usnadní plánování jejich podnikatelské činnosti. Celý systém by měl být transparentnější a uživatelsky přívětivější.

Obchodní vztahy mohou být využity i v rámci diplomacie a ekonomické diplomacie. Nátlaková diplomacie je diplomacie, jejímž cílem je dosažení nějakých ústupků ze strany jiného aktéra, přičemž aktér vykonávající tuto diplomacii má širokou škálu prostředků. Těmito prostředky mohou být sankce, tedy omezující opatření, jež daný aktér používá jako nástroj k dosažení určitých cílů. Pro uložení sankce musí být zjevné důvody a i určování sankcí podléhá jasným zásadám, které mají vést k co nejpřesnějšímu zacílení, minimalizaci nepříznivých dopadů na ostatní, mají být vždy v souladu s mezinárodním právem a přiměřené svému cíli.

V rámci Evropské unie jsou sankce v zájmu dosažení cílů společné zahraniční a bezpečnostní politiky a mají chránit hodnoty, základní zájmy a bezpečnost EU, zachovávat mír, upevňovat a podporovat demokracii, právní stát, lidská práva a zásady mezinárodního práva, předcházet konfliktům a posilovat mezinárodní bezpečnost. Sankce jsou většinou namířeny proti vládám, ale i individuálním subjektům, skupinám nebo organizacím a osobám.

Závěr

Cílem války je obvykle snaha o změnu nežádoucího chování subjektu, a to jak v případě vojensko-politické strategie, tak i u ekonomické války. Ekonomická válka může být nástrojem politiky, ale i součástí vojensko-politické strategie.

Ekonomické teorie přisuzují vlivu války na ekonomiku různý význam především podle historického kontextu. Nejotevřenější koncepty sledující faktor války v procesu hospodářství byly použity v keynesiánské a neoklasické ekonomii.

Obchodní válka jako ekonomický nástroj se v hospodářské politice významných světových ekonomik vyskytuje v současné době poměrně často. U Spojených států amerických lze koncem druhé dekády 21. století sledovat obchodní konflikty napříč světovými trhy. Také ostatní významné ekonomiky se v posledních letech stále častěji odklánějí od dodržování liberálních principů a uchylují se k použití obranných ekonomických nástrojů.

Aktuální vývoj bohužel naznačuje posilování tendencí ve prospěch protekcionismu a použití různých nástrojů obchodní války. V tomto ohledu zůstává nezastupitelná role Světové obchodní organizace, která v rámci svých pravidel zaručuje také to, že v systému řešení sporů jsou prosazována sjednaná pravidla a je tak možné obchodní spor vyřešit a přispět k jistotě, stabilitě a předvídatelnosti mezinárodních obchodních pravidel.

Použitá literatura

Knižní tituly

COULOMB, Fany. *Economic Theories of Peace and War*. Routledge 2011. ISBN 9780415500128

FOJTÍKOVÁ, Lenka. *Compliance Číny s WTO: jak Čína dodržela mnohostranné obchodní závazky a jak usilovala o získání statusu tržní ekonomiky*. Praha: Wolters Kluwer, 2019. ISBN 9788075985286.

KRPEC, Oldřich; HODULÁK, Vladan. *Politická ekonomie mezinárodních vztahů*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2011. ISBN 978-80-210-5481-3.

SMITH, Adam. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Přeložil Vladimír IRGL, přeložil Alena JINDROVÁ, přeložil Josef PYTELKA, přeložil Sergej TRYML. Praha: Liberální institut, 2016. ISBN 978-80-86389-60-8.

SOJKA, Milan. *Dějiny ekonomických teorií*. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. ISBN 978-80-87109-21-2.

ŠTĚRBOVÁ, Ludmila. *Mezinárodní obchod ve světové krizi 21. století*. Praha: Grada, 2013. Expert (Grada). ISBN 9788024746944.

Články v časopisech

KEYNES, J. M. *The United States and the Keynes Plan*. The New Republic, July 29. 1940, Vol. CIII, No. 3, Part 2, page 159.

OLEJNÍČEK, Aleš: *Ozbrojený konflikt a souvislosti jeho ekonomické analýzy*, Vojenské rozhledy, 2014, roč. 23 (55), č. 2, s. 22-34, ISSN 1210-3292 (tištěná verze), ISSN 2336-2995 (on line), dostupné z www.vojenskerozhledy.cz

Internetové zdroje

CSIS. *The Defense Budget's Double Whammy: Drawing Down While Hollowing Out from Within.* 2013. CSIS. Dostupné z: http://csis.org/publication/defense-budgets-double-whammy-drawing-down-while-hollowing-out-within.

EU vyzývá USA, aby se nenechaly strhnout k odvetě kvůli rozhodnutí WTO.2019. Online. Dostupné z: http://casopisargument.cz/2019/10/07/eu-vyzyva-usa-aby-se-nenechaly-strhnout-k-odvete-kvuli-rozhodnuti-wto/

UNCTAD. Trade Wars: The Pain and the Gain. 2019. On line. Dostupné z: https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1989

USA a Čína podepsaly první část obchodní dohody. Má umožnit snížit americký schodek. 2020. Online. Dostupné z: https://ct24.ceskatelevize.cz/ekonomika/3030092-usa-nezrusi-cinska-cla-pred-uzavrenim-druhe-casti-dohody

VOLHA, Audzei, BRŮHA, Jan. Obchodní války bez vítězů. 2019 On line. Dostupné z: https://www.cnb.cz/cs/o_cnb/cnblog/?category=blog/post/mezinarodni_obchod/

Informace o autorovi:

PhDr. Jana Marková, Ph.D.

Odborná asistentka, UJAK Praha

Specializuje se na ekonomickou diplomacii a makroekonomii se zaměřením na evropskou integraci a problematiku jednotné měny euro.

Je autorkou řady odborných článků v kolektivních monografiích, časopisech a sbornících.

UJAK Praha

Roháčova 63, 130 00 Praha 3

E-mail: markova.jana@ujak.cz

VOJENSKÉ VÝDAJE A HOSPODÁŘSKÝ RŮST

Michael Kroh

Abstrakt

Autor se zabývá vlivem vojenských výdajů na hospodářský růst. Kritizuje pojetí tzv. vojenského keynesiánství, podle něhož je víceméně lhostejné, zda se jako fiskální stimul pro zvýšení růstu použijí civilní nebo zbrojní výdaje. Na příkladu hospodářského programu nacistů dokládá, že orientace na militarizaci ekonomiky přináší jen krátkodobý efekt, protože se brzy vyčerpají zdroje růstu, hrozí inflace ba dokonce státní bankrot. Německý hospodářský zázrak považuje za výjimečnou záležitost, neboť byl do značné míry uskutečnitelný za podmínek totalitního ovládnutí ekonomického, finančního i politického systému. New Deal amerického prezidenta Roosevelta byl dočasným zásahem do liberální ekonomiky přerušený rozhodnutími Nejvyššího soudu, a proto nedosáhl plně zamýšlených cílů. Data z ekonomické historie jednoznačně potvrzují přednosti orientace na civilní programy. Militarizace naproti tomu vede zákonitě k válce, protože vyrobené zbraně nelze pouze hromadit ve skladech.

Abstract

The author deals with the influence of military spending on economic growth. It criticizes the concept of so-called military Keynesianism, according to which it is more or less indifferent to whether civil or arms expenditures are used as a fiscal stimulus to increase growth. Using the example of the Nazi economic program, he demonstrates that focusing on the militarization of the economy brings only a short-term effect, as the sources of growth will soon be exhausted, inflation and even state bankruptcy threaten. He considers the German economic miracle an exceptional matter, as it was largely feasible under the conditions of totalitarian domination of the economic, financial and political system. US President Roosevelt's New Deal was interrupted by a decision by the Supreme Court to temporarily interfere with the liberal economy and therefore did not achieve its fully intended objectives. Data from economic history clearly confirm the advantages of focusing on civilian programs. Militarization, on the other hand, inevitably leads to war, because produced weapons cannot only be accumulated in stores.

Абстракт

Автор рассматривает влияние военных расходов на экономический рост. Он критикует концепцию так называемого военного кейнсианства, согласно которой более или менее все равно, используются ли гражданские расходы или расходы на оружие в качестве фискального стимула для ускорения роста. На примере нацистской экономической программы он демонстрирует, что сосредоточение внимания на милитаризации экономики приносит лишь кратковременный эффект, поскольку источники

роста скоро исчерпаны, угрожают инфляция и даже государственное банкротство. Он считает германское экономическое чудо исключительным вопросом, поскольку оно было в значительной степени осуществимо в условиях тоталитарного господства в экономической, финансовой и политической системе. Новый курс президента США Рузвельта был временным вмешательством в либеральную экономику и был прерван решением Верховного суда и, следовательно, не достиг полностью поставленных целей. Данные из экономической истории четко подтверждают преимущества ориентации на гражданские программы. Милитаризация, с другой стороны, неизбежно ведет к войне, потому что произведенное оружие не может быть накоплено только в магазинах.

Úvod

Zvýšení napětí v mezinárodně politické situaci způsobuje, že v posledních letech začínají opět celosvětově růst výdaje na zbrojení. V roce 2018 představoval růst vojenských výdajů o 2,6 % na 1,82 bilionů dolarů[279]. Největší vojenská velmoc USA zvýšila v daném roce meziročně výdaje na obranu o 4,6 % na 649 miliard USD, zatímco Čína na 250 miliard USD. Poněkud překvapivě v kontextu stížností na nadměrnou agresivitu snížilo své výdaje Rusko – o 3,5 % na 61,4 miliard USD. Kleslo dokonce i za Francii (63,8 miliard USD). „Skokanem" je Ukrajina s růstem o 21 %. Ani Česká republika ve zmiňovaném roce příliš nezaostávala s růstem 18 % na 2,8 miliard dolarů.

Zbrojení se stalo významným faktorem v boji o světovou hegemonii, kdy se světové mocnosti snaží zvýšit svojí vojenskou sílu, aby si vytvořily lepší pozici pro vyjednávání. Naposledy tak učinil americký prezident Reagan v osmdesátých letech minulého století. Někteří mu přičítají zásluhu na porážce sovětského bloku ve studené válce, ve které měl „uzbrojit" Sovětský svaz a jeho spojence z Varšavské smlouvy. Není to ale pravda, o výsledku studené války rozhodly jiné faktory, především neefektivní hospodářský systém a zaostávání v klíčovém odvětví informačních technologií, které se prohloubilo v podmínkách nezvládnuté perestrojky. I když Reagan rozjel neefektivní a nefunkční program „hvězdných válek", vojenská parita zůstala zachována až do konce 80. let. USA nemohly uplatnit politiku z pozice síly a prezident – jestřáb byl i svými spojenci donucen se maskovat jako holubice.

Je si třeba uvědomit, že militarizace nesleduje primárně cíl oživení ekonomiky, vliv na její růst je druhotný. Hovořit proto o „vojenském keynesianismu"[280]

[279] https://www.echo24.cz/a/SBkBx/svetove-vydaje-na-zbrojeni-rostou-vedou-usa-a-cina-z-prvni-petky-vypadlo-rusko

[280] HYNKOVÁ, V., ŠTANCL, L. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa.* In: https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obranna-politika

je poněkud nadnesené, jakkoli mají vojenské výdaje podobný krátkodobý multiplikační efekt v podobě zvýšení veřejných výdajů jako Keynesova doporučení.

Staré dilema: děla nebo máslo?

Učebnicový příklad nám poskytuje historie v podobě srovnání Rooseveltova programu New Deal a militarizace německé ekonomiky pod taktovkou nacistů. Program New Deal (Nový úděl) vyhlásil Franklin Dělaní Roosevelt v roce 1933, když o rok dříve s ním vyhrál volby. Byl to celý soubor zákonů, které měly ozdravit bankovní systém, zlepšit situaci farmářům, koordinovat průmyslová odvětví, stanovovat výrobní kvóty, omezit „neefektivní" konkurenční boj, zvyšovat mzdy a upravit zaměstnanecké zákonodárství atd. Byly též prováděny investiční programy s cílem zvýšit zaměstnanost. Tento program vypracoval americký prezident o 4 roky dříve, než vyšla slavná Keynesova práce[2813]. Slavný ekonom tedy nespadl z nebe, ale měl k dispozici již hmatatelné výsledky podpůrných programů, stačilo je jen teoreticky odůvodnit a zobecnit. Tím ovšem nelze snižovat zásluhu Keynese o reformu ekonomie, tím více, když řadu praktických opatření Nového údělu zrušil postupně v letech 1935–1936 Nejvyšší soud. Byl to totiž program, který silně zasáhl do tehdejšího hospodářského systému založeného na jen minimálně omezené svobodě podnikání. Proto byl od počátku trnem v oku průmyslníkům, kteří se proti němu dokonce pokusili v roce 1934 neúspěšně zorganizovat vojenský převrat. Je zajímavé, že sám Keynes nedokázal předpovědět vznik světové hospodářské krize. Naopak spekuloval na burze na vzestup cen akcií a po krachu na newyorské burze přišel o všechno. Možná, že právě tento investiční neúspěch jej přiměl k úvaze o změně ekonomického paradigmatu. Nový úděl byl **civilním** protikrizovým programem. Na jeho účinnost nejsou ani dnes jednotné názory. Diskuse o tom, co by bývalo, kdyby to bylo jinak, jsou ale jen teoretickou spekulací, do níž se navíc promítají ideologické postoje autorů. Kritizuje se nebývalé zvýšení daní (horní hranice z 24 % v roce 1929 až na 79 % v roce 1975), které mělo program zaplatit, ale současně snížit motivaci podnikatelů. Na popularitě Roosevelta se nepříznivě projevilo i selhání v oblasti zaměstnanosti, kde procento i na konci třicátých let stále dosahovalo hranice 20 %, přičemž nikdy nekleslo pod 14 %. Nicméně opatření ve prospěch nízkopříjmových vrstev a neschopnost opozice vymyslet něco lepšího Rooseveltovi umožnilo další zvolení prezidentem. Nedá se však říci, že by kritikové Nového údělu měli ve všem pravdu. Mezi lety 1929 až 1933 (tedy do nástupu Roosevelta do Bílého domu) poklesla americká ekonomika o 30 %. V roce 1933 však začala růst poměrně rychlým tempem (dokonce v roce 1936 dvojciferným). Tento vývoj se však zastavil v roce 1937 a ekonomika opět poklesla. Bylo to tedy v době, kdy Nejvyšší soud zrušil velkou část reforem, a právě to může být

[281] KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz* (The General Theory of Employment Interest and Money, 1936)

příčinou částečného neúspěchu New Dealu, který vlastně byl takto násilně přerušen a až do konce třicátých let americké hospodářství nedosáhlo úrovně z roku 1929. Rozdíl oproti praxi nacistů byl v tom, že americký prezident svůj program financoval na úkor vojenských výdajů, které dramaticky seškrtal (až o 51 %). Roosevelt tedy obrazně řečeno vsadil na máslo na úkor tanků a letadel. V kontextu druhé světové války mu to mnozí mohou vyčítat, ale nedá se říci, že by reformní program zapříčinil katastrofu v Pearl Harbouru a prvotní porážky ve válce s Japonskem. Podobný výsledek totiž měla i protikrizová opatření vlád budoucí protihitlerovské koalice (samozřejmě s výjimkou SSSR, kde měla křivka ekonomického růstu zcela odlišný průběh). Dogmatické lpění na vyrovnaném rozpočtu a snaha udržet zlatou měnu za každou cenu měly za následek, že jediným smysluplným zdrojem posílení veřejných investic bylo snížení vojenských výdajů.

Německo na počátku třicátých let bylo ještě v horší situaci než Spojené státy. V roce 1929 se země sice nalézala na vrcholu konjunktury, ale německý export stále zaostával za úrovní roku 1913. Země byla i přes snížení splátek zatížena reparacemi na základě Versailleské smlouvy. Výmarská republika přitom nešla cestou škrtů za každou cenu, takže narůstalo zadlužení. V letech 1925–1930 se státní dluh zdvojnásobil, veřejné výdaje vzrostly o 50 %, zatímco příjmy z daní jen o 38 %[282]. Zemi stále trápila vysoká nezaměstnanost, která dosahovala ještě před krizovým výbuchem cca 3,7 milionu obyvatel. Německá ekonomika byla nadměrně závislá na zahraničních úvěrech, především amerických. Cca 40 – 50 % vkladů v německých bankách mělo zahraniční původ, bohužel pro Německo šlo o krátkodobé vklady. Ty se ovšem po černém pátku v říjnu 1929 rychle vypařily.

Mezi lety 1928 a 1933 poklesl domácí produkt o 33 %, investice o 41 %, spotřební ceny o 33 % (ovšem ceny bydlení a základních životních potřeb byly i přesto těžko dostupné pro miliony nezaměstnaných i těch, co živořili s žebráckou mzdou), průměrné mzdy a platy o 32 %, nezaměstnanost vzrostla z 9,6 na 26 až 30 % při oficiálně registrovaných 6 milionech nezaměstnaných (k tomu je nutno připočítat ještě až 2,5 milionu neregistrovaných). Situaci ještě zhoršovala deflační politika vlády, zaměřená na omezení deficitu[283].

V této situaci se ve veřejnosti prosazovaly radikální strany, především NSDAP a komunisté. Sílící levice vystrašila průmyslníky, kteří prosadili v lednu 1933 jmenování Adolfa Hitlera do funkce říšského kancléře. Poté, co se postupně zbavil koaličních partnerů a nastolil diktaturu NSDAP, zahájil velkorysý program obnovy hospodářství na základě veřejných investic. Hned v roce 1933 vyhlásil, že bez programu zvýšení zaměstnanosti nelze krizi překonat a boj proti nezaměstnanosti zadotoval 3,1 miliardami říšských marek. Dále plánoval zajištění dodávek surovin pro válečný průmysl, pohonných hmot, přípravu dopravních prostředků

[282] STELLNER, F., SOBĚHART, R. *Velká hospodářská krize a výmarská republika*. In: Velká deprese (Sborník textů), Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 61–69.
[283] Tamtéž.

pro budoucí válku a financování zbrojení. Základní myšlenkou byla soběstačnost v základních výrobách.

Součástí programu bylo urychlení předchozími vládami zahájeného velkorysého projektu výstavby dálnic, který postupně zaměstnal až 162 tisíc pracovníků. Ztrojnásobily se i investice do bytové výstavby. Celkové výdaje na program zaměstnanosti vzrostly do roku 1935 na 6 miliard marek.

V důsledku těchto opatření rychle klesala nezaměstnanost až na cca 1 milion osob, dokonce i pod tuto hranici[284]. Dá se říci, že program nacistů neznamenal alespoň zpočátku orientaci čistě „na děla“, ale představoval i významný posun v životní úrovni obyvatel. Například význam dálnic pro dopravu válečného materiálu na frontu nebyl v té době klíčový, statisíce velkých kamionů v té době ještě nebyly. Tento úkol lépe zvládala železnice. Naproti tomu dálnic přispěly výrazně k rozvoji civilního automobilismu. Podobný vliv měla i bytová výstavba. Růst agregátní poptávky příznivě dopadal i na výrobu spotřebního zboží a potravin. Podpora nacistické straně a osobně Hitlerovi raketově rostla.

Graf č. 1: Vývoj nezaměstnanosti v Německu v letech 1932–1939

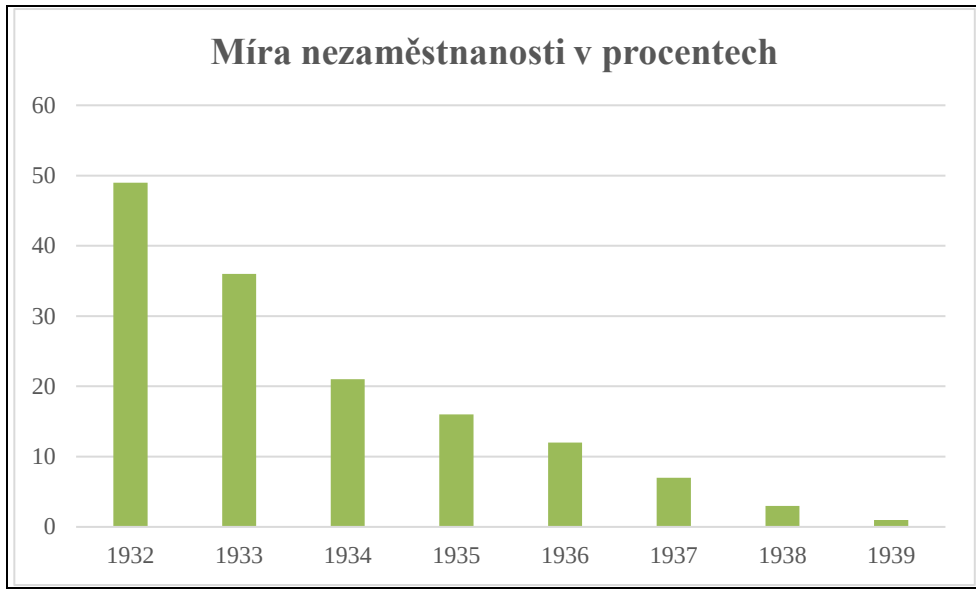

[284] WILD, M. *Volksgemainschaft. In: Bundeszentrale für politische Bildung*. 24. Mai 2012, https//www.bpb.de/

Zbrojní program prováděla tajně už výmarská vláda, přičemž využívala spolupráce se Sovětským svazem na základě Rapallské smlouvy z roku 1922. Na sovětských cvičištích se ověřovaly nové druhy zbraní vyvinuté německými inženýry, zejména tanky. Sovětský svaz byl také významným dodavatelem surovin pro vzmáhající se německý průmysl. Tato spolupráce pokračovala i po nástupu nacistů. V roce 1935 vypovědělo Německo Versailleskou smlouvu a přestalo platit reparace, což vytvářelo dodatečné zdroje pro zbrojní program. Protože západní mocnosti nedokázaly razantně reagovat, militarizace ekonomiky se mohla rozjet rychlým tempem. Podíl zbrojních výdajů na domácím produktu vzrostl z 1,6 % v roce 1933 na 23 % v roce 1939. Například počet zaměstnanců leteckého průmyslu vzrostl z původních 4 tisíc až na 240 tisíc v roce 1938[285]. Součástí militarizace bylo i razantní zvýšení výroby pohonných hmot na pětinásobek v době počátku války. Zde je zajímavé, že většinové podíly v německých ropných koncernech vlastnily zahraniční společnosti (Shell, Standard Oil či britsko-iránská AIOC) a rozmach odvětví by nebyl možný bez dodávek z USA. V důsledku tvrdých omezení vývozu deviz však zahraniční vlastníci nemohli rostoucí zisky repatriovat.

Co se týče spotřebního průmyslu, vládní podpora se koncentrovala zejména na populární technické komodity, jako byla výroba radiopřijímačů či osobních automobilů (Volkswagen). Bylo to i proto, že továrny na jejich výrobu produkovaly primárně pro zbrojní průmysl a spotřební zboží považovaly za vedlejší produkty. I tak však nasycenost trhu a úroveň spotřeby daleko zaostávaly za vyspělejšími ekonomikami Spojených států, Velké Británie, Francie atd. Zemědělství bylo postiženo snížením orné půdy kvůli výstavbě dálnic, cvičišť pro Wehrmacht, stavbou západního valu a ztrátou 500 tisíc pracovních míst. Ceny byly kontrolovány a regulovány, počáteční růst byl zastaven. V části potravin bylo dosaženo vysokého procenta soběstačnosti, ale bylo nutno dovážet až 50 % spotřeby rostlinných olejů, především z Dánska.

Militarizace ekonomiky se prohlubovala i nuceným slučováním soukromých společností do národních koncernů pod kontrolou nacistické strany v čele jejími pohlaváry či vojenskými představiteli. Čtyřletý plán vyhlášený v roce 1936 byl založen na autarkním hospodaření s nutným minimem zahraničního obchodu na bázi clearingového zúčtování. Dováženy byly hlavně suroviny pro zbrojní průmysl, především železná ruda ze Švédska, kaučuk, pohonné hmoty a bavlna. Naproti tomu byl upozaděn obchod se spotřebním zbožím. Po dobu zotavování německého hospodářství po velké krizi zahraniční obchod v podstatě stagnoval. Zatímco první léta pod nacistickou nadvládou šlo o poměrně vyváženou strukturu růstu se zřetelným podílem produkce pro zvýšení životní úrovně obyvatelstva, byl čtyřletý plán již projevem militarizované ekonomiky připravující se na válku.

[285] WILD, M. *Volksgemainschaft. In: Bundeszentrale für politische Bildung*. 24. Mai 2012, https//www.bpb.de/

Graf č. 2: Hospodářský růst v Německu v letech 1926–1938

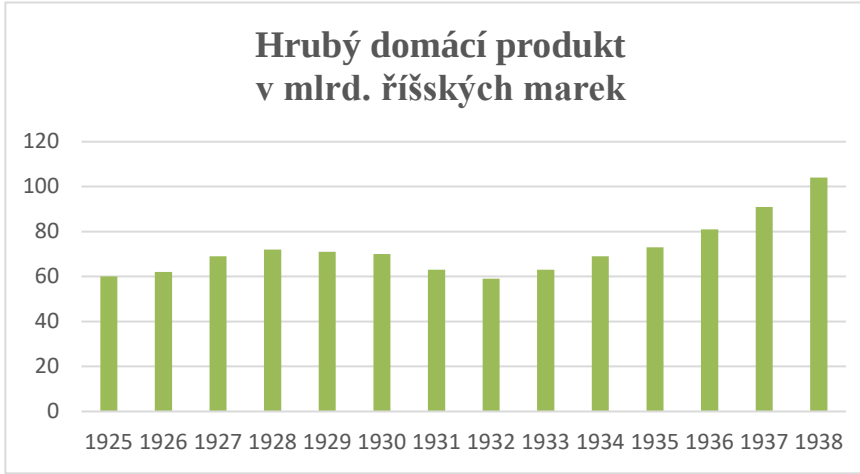

Impozantní byly výsledky nacistického hospodářského zázraku jen na první pohled. Od počátku byly problémy se zdroji financování. Proto hitlerovští ekonomové v čele s šéfem Říšské banky Hjalmarem Schachtem vymysleli trik, za který by se nemuseli stydět ani současní finanční kouzelníci působící na bázi Ponziho „letadlového" schématu. Založili se základním jměním jeden milion marek společnost s ručením omezeným *Metallurgische Forschungsgesellschaft m.b.H.*, za níž stály přední německé podniky. Společnost vydávala směnky (tzv. MeFo-směnky), které byly vzápětí diskontovány Říšskou bankou a zbrojní průmysl tak získával prostředky pro svůj rozvoj. Do bilance centrální banky vstupovaly ale bezcenné, a navíc nekryté finanční instrumenty. Tiskly se nekryté peníze. V podstatě šlo o monetizaci státního dluhu, která je dnes ve většině zemí zakázaná. Až do roku 1938, kdy byl Schacht nucen tento program zrušit, bylo vydáno směnek za 11,9 miliard říšských marek, což představovalo 30 % potřeby Wehrmachtu. Vedle toho byly vydávány tzv. Říšské nezúročitelné poukázky, kterými se platily faktury vůči státu, a to tak, že 40 % bylo zaplaceno ihned a zbytek představoval slevu na dani. Byla také omezena výplata dividend, a v důsledku tohoto opatření prakticky přestaly firmy emitovat nové akcie, protože o ně nebyl pochopitelně žádný zájem. Po celé období nacistické vlády stagnoval vlastní kapitál firem, které vyčerpávaly svoji podstatu[286].

[286] STIEFEL, G.: *„Gold gab ich für Eisen"*. In: Karl Bachinger et al.: Abschied vom Schilling. Eine österreichische Wirtschaftsgeschichte. Graz/Wien/Köln: Verlag Styria. 2001, ISBN 3-222-12872-3, s. 135-154.

Je jasné, že tento systém nemohl v mírových podmínkách dlouho vydržet, navíc hrozila vysoká inflace, proti níž se stát bránil přísnou regulací cen. Říšská banka potřebovala nutně nějaké majetkové krytí, a proto jí přišel vhod anšlus Rakouska na jaře 1938. Na jeho základě byly do jejích rezerv převedeny zlaté zásoby Rakouské národní banky v objemu 78,3 tun, včetně devizových rezerv v hodnotě 1,1 milionu říšských marek. Další loupeže byly prováděny později v okupovaných státech, zejména v Belgii a Nizozemsku. Určitou injekci představoval i zabavený židovský majetek. Nicméně válečné výdaje postupně vyčerpaly rezervy, včetně těch, které byly vytvořeny brutálním vykořisťováním okupovaných území. Na konci války byly v rezervách Říšské banky především bezcenné směnky a dluhopisy.

Je možné učinit závěry. Krátkodobě lze ekonomiku „nakopnout" masivními veřejnými výdaji, ovšem za předpokladu, že vláda má podporu podnikatelů i veřejnosti, ochotné se zapojit do práce i za skrovných podmínek. V tomto smyslu měli nacisté značnou výhodu oproti Rooseveltovi a dalším vládám demokratických států. Nemuseli se obávat, že soudy jejich opatření zakážou či alespoň omezí. I když se to zdá v podmínkách třicátých let nepravděpodobné, měli i podporu části ekonomů, kteří navazovali na tradici ordoliberalismu. Podle této teorie je stát povinen vytvářet rámec ekonomiky, ve které subjekty jednají svobodně. Byl to v podstatě první krok k odmítnutí totálního ekonomického liberalismu (lassez faire), který pak dokonal Keynes. Paradoxně ovšem otec této teorie Walter Eucken byl u nacistů v nemilosti a určitý čas strávil i ve vězení. Na rozdíl od situace v Německu byl Roosevelt od amerických neoklasiků tvrdě kritizován a tento přístup v podstatě trvá dodnes u části teoretiků[287].

V důsledku neliberální politiky byli nacisté úspěšnější v mobilizaci zdrojů pro své rozvojové a militaristické programy. V podstatě šli stejnou cestou jako Stalin ve dvacátých a třicátých letech. Měli ovšem výhodu v rozvinuté průmyslové infrastruktuře zděděné z minulosti. Sovětský svaz ji musel teprve budovat.

Přesto vývoj v USA i Německu potvrzuje, že dilema, zda vyrábět děla nebo máslo, lze jednoznačně rozhodnout ve prospěch klíčové potraviny. Je proto řada důvodů. Za prvé, potraviny lze konzumovat (zásoby se prodají), tj. investiční injekce lze periodicky opakovat. To u zbrojních produktů jde pouze v případě, že se zbraně a střelivo „spotřebují", tj. použijí ve válce. Jinak se výrazně naruší ekonomická rovnováha, nastane inflace (pokud nedojde k regulaci cen), postupně vyčerpají zdroje. Přesně to byl případ Německa, kde mohutné přírůstky hrubého domácího produktu začaly koncem třicátých let výrazně klesat. Ostatně k čemu jsou hromady zásob vojenského materiálu, když se nepoužije a jen se znehodnocuje ve skladech? Militarizace ekonomiky zákonitě spěje k válce. Pokud k ní nedojde,

[287] Viz např. FOLSOM, B. *Tři mýty o Velké hospodářské krizi*. In: *Velká deprese (Sborník textů)*, Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004, s. 55-59.

země se těžko přeorientovává na civilní výrobu a nelze pominout ani lobbystický tlak vojenskoprůmyslového odvětví.

Pokud hodnotíme militarizaci ekonomiky, nelze pominout ani pozitivní vedlejší efekt v podobě výsledků vojenského výzkumu, které lze uplatnit i v civilním prostředí. První i druhá světová válka nám v tomto směru poskytují spoustu příkladů. Například penicilin by byl možná objeven o něco později, kdyby jistý důstojník britské armády Fleming náhodou nezjistil, že některé druhy plísní zpomalují spontánně rozvoj infekce. Podobně byly pro civilní výrobu využity vynálezy syntetického kaučuku či nacistických raket, a dokonce i atomová energie původně určená jako zbraň hromadného ničení. Ovšem děkovat válce a zbrojení za tyto objevy a vynálezy by byla poněkud zvrácená propaganda.

Tzv. vojenské keynesiánství dříve a dnes

Již na počátku příspěvku jsem zpochybnil termín „vojenské keynesiánství“, protože považují zbrojení především za nástroj hegemonistické politiky, a dopad na fiskální stránku národního hospodářství je druhotný. Současně nezpochybňuji pozitivní vliv racionálních výdajů na výzkum a vývoj v oblasti vojenství a ochrany civilního obyvatelstva před následky války, přičemž druhou oblast lze považovat za ještě důležitější. Názory na vliv vojenských výdajů na hospodářský růst se různí a není se čemu divit. Tento vliv je totiž rozporný a nikdy není možné spolehlivě odpovědět na otázku, co by se stalo, kdyby peníze vynaložené na zbrojení byly použity na jiný fiskální stimul. Kromě toho, pojem „vojenské keynesiánství“ evokuje něco pozitivního, alespoň u ekonomů sympatizujících s tímto proudem. Zbrojení by se ale podle racionálních přístupů mělo omezit na zajištění dostatečné a efektivní obrany proti existujícím bezpečnostním hrozbám v jakékoliv fázi hospodářského cyklu, a mezi fiskální nástroje oživení ekonomiky by patřit nemělo. Muselo by totiž také být nástrojem ochlazování „přehřáté“ ekonomiky, což by ovšem bylo v rozporu s obecným trendem, že stoupání vojenských výdajů jde ruku v ruce s růstem ekonomiky a v období recese je rozpočet na armádu první položkou pro krácení.

Rooseveltův New Deal lze považovat s určitou tolerancí za předkeynesiánský model, do jisté míry ale lze tuto charakteristiku přičíst i programu překonání recese z dílny NSDAP zhruba do roku 1935. Z hlediska keynesiánství je válka morální[288], nicméně prudký růst militarizace Německa po vypovězení Versailleské smlouvy za keynesiánství považovat nelze, spíše jde o obdobu sovětského centralistického modelu příkazové ekonomiky.

Válka je ideálním prostředím pro růst ekonomiky, jakkoli obyvatelstvo strádá a chybějí často i základní životní potřeby. Hospodářství Spojených států v průběhu

[288] BARLETT, B. *Keynesian War Stories: Not all government spending is alike.* .In:http://old.nationalreview.com/nrof_barlett200412220847.asp.

války v letech 1941–1945 rostlo do té doby v nevídané míře. Hrubý národní produkt USA v tomto období vzrostl z 88,6 mld. USD v roce 1939, kdy země ještě trpěla hospodářskou krizí, na 135 mld. USD v roce 1944 (ve srovnatelných cenách roku 1939). Podíl vojenské produkce na HDP vzrostl v tomto období z pouhých 2 % v r. 1939 na 40 % v r. 1943[9]. Podobně rostla i ekonomika Německa a dalších států.

Příčiny tohoto růstu jsou zřejmé. Odpadá rozpočtová kázeň, mobilizují se materiální i lidské zdroje (do továren nastupují ženy), stabilitu měny zajišťuje tvrdá regulace cen a přídělové hospodářství. V případě USA jde ovšem i o výsledek programu pomoci spojencům Lend and Lease, což v žádném případě nebyly dary, ale komerční záležitost, která z Američanů udělala největšího věřitele na světě a připravovala půdu pro poválečnou prosperitu a politickou hegemonii.

Navíc, hned po druhé světové válce se vojenské keynesiánství stalo součástí oficiální americké vojenskopolitické doktríny. Přispěla k tomu nejen vznikající studená válka, ale i popularita Keynesovy teorie, která se stala oficiálním ekonomickým mainstreamem. Angažovanost Spojených států ve válkách v Koreji a Vietnamu však měla záporný vliv na postavení USA jako garanta světového měnového systému na bázi Mezinárodního měnového fondu a vedla až k zastavení směnitelnosti dolaru za zlato pro centrální banky v roce 1971. V kombinaci s následnými ropnými šoky bylo nabouráno téměř neotřesitelné postavení keynesiánství a začaly se hledat alternativní teorie.

Zlom v sedmdesátých letech obnažil slabiny jednostranného spoléhání na fiskální stimuly, tudíž i na multiplikační účinek vojenských výdajů. Protože nebyly důvody pro přísnou cenovou regulaci, výsledkem byla inflace a následné snížení hospodářského růstu. Přitom vietnamské dobrodružství skončilo až v roce 1975. Je zajímavé, že zvýšení výdajů na armádu prosadil následně odpůrce keynesiánství a stoupenec ekonomie nabídky Ronald Reagan, Ale ani jemu nešlo o růstový stimul, ale o úlitbu vojenskoprůmyslovému komplexu, který po konci války ve Vietnamu potřeboval nové zbrojní zakázky. Druhým hlavním cílem bylo získat strategickou výhodu v soupeření se Sovětským svazem. Přijetí nákladného programu „hvězdných válek“ a masivní přezbrojení armády na základě nových technologií akcelerovalo růst podílu vojenských výdajů na 5,9 % federálního rozpočtu a pomohlo k nebývalému růstu o 7 % v roce 1984[289]. Je však třeba připustit, že tento růst nebyl způsoben jen militarizací ekonomiky, ale podílelo se na něm i snížení daní pro podnikatele. Přičítat tomuto avanturistickému zbrojnímu programu zázračný devastující účinek na ekonomiky států Varšavské smlouvy však považuji za přehnané tvrzení už jen proto, že po několika letech (1986–1987) se uměle nafouklý růst zpomalil i v samotných Spojených státech. I to bylo zřejmě příčinou,

[289] HYNKOVÁ, V., ŠTANCL, L. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa*. in: https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obranna-politika

proč Reagan nakonec souhlasil s masivním snížením zásoby strategických i taktických raket, včetně jaderných hlavic, jak to po celá 80. léta navrhoval Sovětský svaz. Reaganovi nástupci se pak od masivního vyzbrojování odklonili úplně a za prezidenta Clintona zbrojní rozpočet dokonce klesl o 3 %.

Současná vlna zbrojení je opět vyvolána především mimoekonomickými faktory. Stalo se tak v době, kdy svět zažíval poměrně stabilní růst, a žádné zvláštní stimuly nejsou potřeba. Naopak je třeba vrhnout peníze na pandemii koronaviru, boj proti chudobě, zlepšování životního prostředí a klimatu, zkrátka na globální problémy lidstva. Propagátoři vojenského keynesiánství by si měli vzpomenout na dávného francouzského ekonoma Bastiata a vzít v úvahu náklady příležitosti. Vendula Hynková a Luboš Štancl v podnětném článku citují některé autory, kteří předkládají fakta o větším multiplikačním účinku civilních investic do ochrany životního prostředí, alternativních metody výroby energie. Doslova uvádím odstavec, ve kterém uvádějí výsledky výzkumu amerického ekonoma Deana Bakera, který podpořil model společnosti Global Insight ohledně vlivu hypotetického zvýšení vojenských výdajů v USA na úrovni války v Iráku.

„Na základě simulace byly provedeny odhady dopadů zvýšení ročních vojenských výdajů o 1 % HDP. Pomocí modelu byly získány následující prognózy:

- Po prvním stimulu růstu poptávky, začíná kolem šestého roku nabývat efekt zvýšení vojenských výdajů negativních hodnot. Po deseti letech vyšších výdajů na obranu by v ekonomice bylo o 464 000 pracovních míst méně než v základním scénáři s nižšími vojenským rozpočtem.
- Inflace a úrokové sazby by byly podstatně vyšší. Po pěti letech by se úroková sazba pohybovala o 0,7 procentního bodu výše, než v základním scénáři. Po deseti letech by rozdíl narostl na 0,9 procentního bodu.
- Vyšší úrokové sazby by vedly k poklesu poptávky po produkci na úrokovou sazbu citlivých odvětví výroby. Po pěti letech by došlo k ročnímu propadu prodejů osobních a nákladních automobilů o 192 000, po deseti letech o 323 300 vozidel a po dvaceti letech by podle prognóz pokles dosáhl hodnoty 731 400 vozidel.[290]

Baker uvádí na závěr: „Panuje názor, že války a růst vojenských výdajů mají na ekonomiku pozitivní vliv. Ve skutečnosti ale většina ekonomických modelů ukazuje, že vojenské výdaje odčerpávají zdroje ze sféry produktivního užití, jako jsou spotřeba a investice, a v konečném důsledku zpomalují hospodářský růst a snižují zaměstnanost.[291]"

Se závěrem amerického ekonoma lze vyslovit bezvýhradný souhlas. Pomyslné máslo opět vyhrává nad děly. Jen dodejme, že i oblast vojenských výdajů lze

[290] *Report Shows Increased U.S. Military Spending Slows Economy*. Centr for Economic and Policy Research. [online][cit. 2010-07-20]. URL: < http://www.cepr.net/content/view/1157/77 >.
[291] Tamtéž

aplikovat známý Solowův zákon o klesajících výnosech z kapitálu čili každý další dolar investovaný do armády přináší menší zisk. V této souvislosti vyznívá neefektivně i paušální požadavek zvýšení zbrojních výdajů členských států NATO na 2 % HDP, který navrhl současný americký prezident Trump a odsouhlasili ostatní členové. Nikdo totiž nevysvětlí, proč právě dvě procenta, a hlavně proti komu se chce NATO vlastně bránit. Vždyť Rusko i Čína dohromady nevydávají ani tolik peněz na zbrojení jako Spojené státy. S obrovskou mašinérií a technologickou převahou nedokázaly Spojené státy přimět ke kapitulaci islamistické kmenové bojůvky v Afghánistánu, a nakonec daly přednost dohodě. Digitálně naváděné rakety s plochou dráhou letu za 17 let nic nesvedly proti partyzánům s lehkými zbraněmi. I to je důvod pro pochybnosti ohledně ničím neodůvodněného zvyšování zbrojních výdajů. **Směřovat k míru je ekonomicky výhodnější než směřovat k válce.**

Použitá literatura

Knižní tituly

GÖTZ, A. *Hitlers Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus*. Frankfurt/Main: S. Fischer Verlag. 2005 ISBN 3-10-000420-5.

KEYNES, J. M. *Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz*. Praha: Československá Akademie věd. 1963.

STIEFEL, G.: *„Gold gab ich für Eisen“*. In: Karl Bachinger et al.: *Abschied vom Schilling. Eine österreichische Wirtschaftsgeschichte*. Graz/Wien/Köln: Verlag Styria. 2001, ISBN 3-222-12872-3.

TOOZE, A. *Ökonomie der Zerstörung. Die Geschichte der Wirtschaft im Nationalsozialismus*. Aus dem Englischen von Yvonne Badal. München: Siedler Verlag. 2007, 927 s., ISBN 978-3-88680-857-1.

Internetové zdroje

BARLETT, B. *Keynesian War Stories: Not all government spending is alike*. In:http://old.nationalreview.com/nrof_barlett200412220847.asp.

HYNKOVÁ, V., ŠTANCL, L. *Vojenské keynesiánství, vojenské výdaje a růst militarizace ekonomik vyspělých zemí světa.* In: https://vojenskerozhledy.cz/kategorie-clanku/bezpecnostni-a-obranna-politika

Report Shows Increased U.S. Military Spending Slows Economy. Centr for Economic and Policy Research. URL: < http://www.cepr.net/content/view/1157/77 >.

https://www.echo24.cz/a/SBkBx/svetove-vydaje-na-zbrojeni-rostou-vedou-usa-a-cina-z-prvni-petky-vypadlo-rusko

Velká deprese (Sborník textů). Centrum pro politiku a ekonomiku č.35/2004.

WILD, M. *Volksgemainschaft*. In: Bundeszentrale für politische Bildung, 24. Mai 2012, https//www.bpb.de/

Informace o autorovi:

doc. Ing. Michael Kroh, CSc.
Katedra mezinárodních vztahů a diplomacie
Publikuje v oblasti ekonomické teorie, politologie, a mezinárodních vztahů.
UJAK Praha
Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika
E-mail: kroh.michael@ujak.cz

TEORIE CHAOSU, VÁLKY A DETERMINANTY NESTABILITY SOUČASNÉHO SVĚTA

Vladimír Prorok

Abstrakt

Válka představuje vysoce dynamický jev. Pochopení její podstaty a možných forem je podmíněno metodologií jejího zkoumání. C. von Clausewitz, jako uznávaný teoretik války, používal systémový přístup a i prvky teorie chaosu. Přestože od 80. let 20. století se tyto koncepty začínají opět používat při zkoumání politických jevů a řešení problémů, v řadě případu stále převládají při zkoumání války ideologické a tradiční metodologické přístupy, které neumožňují věcně analyzovat dnešní situaci. Politika se dnes v důsledku globalizace, technologických změn, ekonomických krizí a klimatických změn stává vysoce dynamickým fenoménem, kdy válka neřeší žádný z existujících problémů.

Abstract

War is a highly dynamic phenomenon. Understanding its nature and possible forms is conditioned by the methodology of its investigation. C. von Clausewitz, as a recognized war theorist, used a systemic approach and elements of chaos theory. Although since the 1980s these concepts have been re-used to explore political phenomena and problem-solving, in many cases ideological and traditional methodological approaches are still prevalent in exploring war, which do not allow for a factual analysis of today's situation. Today, as a result of globalization, technological change, economic crises and climate change, politics is becoming a highly dynamic phenomenon where war does not solve any of the existing problems.

Абстракт

Война – это очень динамичное явление. Понимание его природы и возможных форм обусловлено методологией его исследования. К. фон Клаузевиц, как признанный теоретик войны, использовал системный подход и элементы теории хаоса. Хотя с 1980-х годов эти концепции повторно использовались для изучения политических явлений и решения проблем, во многих случаях идеологические и традиционные методологические подходы все еще преобладают в исследовании войны, что не позволяет провести фактический анализ сегодняшней ситуации. Политика сегодня, в результате глобализации, технологических изменений, экономических кризисов и изменения климата, становится очень динамичным явлением, когда война не решает ни одной из существующих проблем.

Válka je učiněný chameleón,
protože v každém konkrétním případě
trochu mění svou povahu.
Carl von Clausewitz

Úvod

Ani 21. století podle všeho se zatím nestalo stoletím míru a spolupráce národů na blaho civilizace. Přestože svět nezažil v posledních 75 letech žádnou světovou válku, neznamená to, že toto riziko definitivně zmizelo. Pochopit riziko vzniku velkého konfliktu v současnosti nelze bez pochopení podstaty podobných konfliktů v minulosti, bez porovnání podmínek pro jejich vznik v současnosti a v minulosti, bez pochopení vazby války na další subsystémy společnosti a proměny těchto subsystémů. Poznání společenských jevů bylo nicméně vždy pluralitní a ne vždy odráželo realitu. Po druhé světové válce se stává populárním systémový přístup a dnes část vědců pracuje s teorií chaosu, která se začíná uplatňovat i v politickém rozhodování.[292] Důvodem prosazení nových přístupů je problematická efektivnost tradičních variant. V čem může být přednost jejich využívání oproti jiným postupům, proč jejich vliv v reálné politice je nízký a proč i jejich použití má nejednoznačné výsledky?

Metodologie zkoumání války jako společenského fenoménu

Většina teoretiků se dnes při definování války přiklání ke klasické definici německého teoretika a generála Carl von Clausewitze, spojujícího válku s politikou. Clausewitz konstatuje, že válka „není pouze politický akt, nýbrž opravdový nástroj politiky, pokračování politických styků a jejich provádění jinými prostředky…cílem je donutit protivníka, aby se podřídil naší vůli“[293] O čem se ne vždy hovoří, je, že Clausewitz využívá při analýze války systémového přístupu. Clausewitz hned v úvodu první kapitoly své slavné práce „O válce“ z roku 1832 uvádí: „Našim úmyslem je zkoumat jednotlivé prvky našeho předmětu, potom jeho jednotlivé části nebo články a nakonec celek v jeho vnitřní souvislosti, zamýšlíme tedy postupovat od jednoduchého k složitějšímu. Ale u tohoto předmětu je víc než kdekoli jinde zapotřebí všimnout si z počátku podstaty celku, protože je tu víc než kdekoli jinde nutno mít vždycky na mysli s částí zároveň i celek.“[294] Clausewitz

[292] *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C: National Defence University, 1997; *Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications, eds.* KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996; JARVIS, R. *Systém efects: complexity in political and social life*. New Jersey: Princeton University Press 1997.
[293] CLAUSEWITZ von C. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 36, 39.
[294] Tamtéž s. 23

fakticky navazuje na zásady systémového přístupu vytyčené již Aristotelem. Aristoteles ve svém díle „Politika“ při analýze státu konstatuje, že stát můžeme pochopit jedině tehdy, když ho rozdělíme na nejmenší části, z kterých se skládá; každá část má určité místo v rámci celku, v němž plní určitou funkci; celek může plnit svou funkci jedině za předpokladu efektivního fungování částí; celý systém (společnost a stát) se v čase vyvíjí a modifikuje[295]. Clausewitz svým způsobem pracuje i s teorií chaosu, respektive s deterministickým chaosem. Možnost války, jak uvádí, souvisí s „dřívějším životem ve státě“ a konstatuje, že válka není isolovaný akt a nedochází k ní „zčista jasna; každý z obou protivníků může druhého z velké části posoudit už podle toho, co je, co dělá…“[296], jinými slovy, situace je prognózovatelná. Clausewitz si ale uvědomuje i neurčitost výsledků války, když tvrdí, že „žádná lidská činnost není tak ustavičně a všeobecně spojena s náhodou jako válka…Vidíme tedy, že to, co je absolutní, matematické povahy, se ve výpočtech válečného umění nemá nikdy oč opřít a že tam hned od začátku vzniká hra možností, pravděpodobností…“[297]. Toto tvrzení ve prospěch míru si ale většinou aktéři neuvědomují, respektive věří, že dokáží „využít situace ve svůj prospěch“. Clausewitz schopnost využít nahodilosti spojuje s kvalitou subjektivního faktoru, tj. jeho odvahou, důvěrou ve štěstí, smělostí, ochotou riskovat[298]. Clausewitz zde zjevně navazuje na známý výrok N. Machiavelliho, že „Štěstěna je žena…Přeje mladým, prudkým a smělým, a odvrací se od chladných počtářů“.[299] Podobné vítězství může být nicméně Pyrrhovým vítězství a může být dočasné, protože do hry vystupují další faktory.

Problém deterministického chaosu v případě války může mít i širší rozměr, který zůstává dnes nedoceněn. Deterministický chaos může zahrnovat jednak politiku, která je pluralitně založena – odráží diferencované potřeby různě zakotvených subjektů, a proto může docházet k jejím dynamickým a nečekaným proměnám včetně stanovení cílů politiky, a rovněž může zahrnovat vnější faktory politiky, které se mohou rovněž dynamicky měnit. S jejich proměnou se může měnit i podoba politiky a i války. V minulých stoletích tyto faktory byly méně důležité vzhledem k relativně vysoké stabilitě jak politických systémů, tak i vnějšího prostředí. Dynamické změny vnějšího prostředí a jejich zohlednění při řešení problémů předpokládá uplatnění systémového přístupu, který byl po dlouhou dobu nedoceňován nebo pojímán ve značně redukované podobě.

Úspěšnost jednotlivých subjektů při dosahování cílů je podmíněna jejich schopnosti věcně vnímat realitu, jejíž částí je i politika, nebo alespoň dokázat využít dílčích znalostí reality lépe než jiní, či jednat překvapivě a tím si zajistit

[295] ARISTOTELÉS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda, 1988, s. 20, 1251 a, s. 23, 1253 a, s. 221-274.
[296] CLAUSEWITZ, C. von. *O válce*. Praha: Academia, 2008, s. 27.
[297] Tamtéž 27,34, 35
[298] Tamtéž s. 34
[299] MACHIAVELLI, N. *Úvahy o vládnutí a o vojenství.* Argo 2005, s. 73.

alespoň v krátkodobém horizontu úspěch. Válka, jako pokračování politiky, by měla zajistit podstatné zájmy subjektů. Druhou alternativou je mír, který byl často vnímán jako méně pravděpodobná varianta. Německý filosof I. Kant na základě historické zkušenosti ne náhodou, když hodnotil mezilidské vztahy, poznamenává, že „mír mezi lidmi žijícími vedle sebe není přirozený stav, tím je spíš stav válečný, tj. stav, který, ač není vždy vzplanutím projevů nepřátelství, je přece neustálým ohrožením míru.“[300]

Definice podstaty, obsahu a faktorů ovlivňujících politiku je podmíněna konkrétně historickou situací a postavením subjektu v systému, jeho zkušeností a schopností vnímat realitu. Do hry vstupují jak přírodní, tak zejména technologické, ekonomické a kulturní faktory, které ve svém souhrnu předurčují podmínky existence jednotlivých subjektů, a tedy i jejich cíle, preferované hodnoty a i způsob jejich dosahování. Politika v původním řeckém významu znamenala správu obce občany a barbaři, protože neumí vládnout, neznají, jak tvrdil Aristoteles, skutečný význam politiky. V tomto kontextu se hodnotí i válka. Válka vedená Řeky, je považována za „získávací“ umění a je spravedlivá, pokud je vedena „proti těm lidem, kteří nechtějí být poddaní, ač jsou k poddanství zrozeni“[301], tedy proti barbarům. Úspěšnost válek „proti barbarům“ byla dána technologickou, politicko-organizační převahou Řeků a později Římanů. Dnešní pojetí politiky je podmíněno hodnotovým kontextem, představovaným náboženskou koncepcí nebo politickou ideologií. Náboženské a ideologické hodnoty se liší cílovým určením a v řadě případů se akceptuje silové řešení. V náboženství je cílem spása, tj. dodržování či prosazení hodnot v zájmu posmrtného života, kdežto v ideologiích je jejich prosazení zárukou stability a prosperity pro jejich nositele. Mezi náboženskou a ideologickou motivací nicméně nemusí být zásadní rozdíl. Je historickým faktem, že náboženské koncepce se nemusí distancovat od blahobytu a požadavku harmonie na tomto světě. Posláním kšátrijů v hinduismu je bojovat za udržení řádu[302], a jak v Koránu, tak i v Bibli se hovoří o rozdělení kořisti při vojenských výbojích.[303] Navíc náboženská rétorika může jen zakrývat reálné materiální zájmy jednotlivých aktérů. N. Machiavelli v 16. století konstatoval, že již ve starověkém Římu náboženství bylo mocenským nástrojem k dosažení velikosti Říma, a popisuje, jak patriciové využívaly náboženské víry k udržení svého postavení, které jim přinášelo bohatství.[304] Nelze považovat za náhodu, že náboženské války v západní Evropě a jejich destruktivní dopad na společnost vedly ke zpochybnění hodnověrnosti katolicismus a protestantismus z hlediska jejich pozitivní role při stabilizaci společenského

[300] KANT, I. *K věčnému míru.* Praha: Oikoymenh 1999, s. 15.
[301] ARISTOTELÉS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda, 1988, s. 50.
[302] *BHAGAVADGÍTÁ.* PRAHA: BIBLIOTHECA GNOSTICA, 2018.
[303] *Korán* 8: 42; *Bible* NU 31,25.
[304] MACHIAVELLI, N. *Úvahy o vládnutí a o vojenství.* Argo 2005, s. 182-183.

systému.[305] Na bázi industrialismu a s ním spojeném rozvoji přírodních věd se objevuje v západní Evropě koncem 18. století nový jev – ideologie, která byla pokusem aplikovat znalosti a postupy, které se osvědčily v přírodních vědách, na společnost a zajistit mírovou koexistenci lidí. Již zmíněný I. Kant podobně jako řada dalších předpokládal, že války jako způsob řešení konfliktů budou omezeny, protože racionální subjekt nebude likvidovat podmínky vlastní existence: „Je to obchodnický duch, který nemůže koexistovat s válkou a který se dříve nebo později zmocní každého národa".[306] Co ovšem teoretici této doby nedoceňovali, byl odlišný zájem jednotlivých sociálních skupin podmíněný jejich specifickým sociálním zakotvením, který našel svůj odraz ve vzniku plurality politických ideologií. Této pluralitě odpovídá i pluralita představ o politice a nástrojích jejich prosazování, což se mimo jiné projevuje v tom, že ani v současnosti neexistuje univerzální definice politiky a stále platí slogan, když chceš mír, připravuj válku. Vzhledem k tomu, že stoupenci náboženství a politických ideologií spojují pokrok pouze s vlastním konceptem, je výsledkem konfliktnost a chaos, které jsou považovány za vedlejší produkt v podstatě nežádoucí nebo příliš rozšířené plurality.

Stejně jako je válka nástrojem politiky, je specifickým nástrojem i politika. Co je pro ni určující, je předmětem diskusí: je to v duchu kratocentrické tradice moc, hledání konsenzu nebo je to obecně činnost zaměřená na dosažení cílů prostřednictvím vybraných prostředků?[307] Pokud se podíváme na jednotlivé definice politiky, je zde odlišný hodnotový základ evidentní. Max Weber charakterizuje politiku jako vedení nebo ovlivňování vedení státu, který uplatňuje monopol legitimní fyzické moci na určitém území, přičemž poslušnost podmiňují nejvíce hrubé motivy strachu a naděje – strach před pomstou magických mocností nebo držitelů moci.[308] Toto pojetí odráží tradiční konzervativní přístup s důrazem na autoritu státu a efektivní násilí, sloužících k udržení řádu. Liberální pojetí pojímá politiku jako proces „v němž skupina lidí, jejichž názory a zájmy jsou zpočátku odlišné, dosahují kolektivních rozhodnutí, jež jsou všeobecně považována pro skupinu za závazná a jsou prosazována jako společný způsob jednání…"[309]. Důraz je zde na hledání konsensu a realizaci společných zájmů, kde stát je centrem komunikace. Pro marxisty je politika „sféra činnosti, spojená se vztahy mezi třídami, národy a dalšími sociálními skupinami, jejímž jádrem je problém vybojování, udržení a využití státní moc. To nejpodstatnější v politice je účast na státních záležitostech,

[305] V pravoslavných zemích vzhledem k existenci modelu cesaropapismu, ve kterém stát kontroluje církev, nedošlo historicky k náboženským válkám, což může být jedním z důvodů, proč v pravoslavných zemích je dnes větší procento věřících než v zemích s katolickou a zejména protestantskou tradicí.
[306] KANT, I. *K věčnému míru.* Praha: Oikoymenh 1999, s. 34.
[307] *Velký sociologický slovník.* Praha: Univerzita Karlova. Vydavatelství Karolinum 1996, s 785-6.
[308] WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika.* Praha: Oikoymenth, 2009, s. 244-245.
[309] *Blackwellova encyklopedie politického myšlení.* Barrister & Principál 2000, s. 378.

usměrňování státu, definování jeho formy, úkolů a obsahu činnosti…“[310]. Pro fašismus je politika bojem za zajištění „existence a rozmnožení …rasy… za výživu dětí a udržení čistoty krve, svobodu a nezávislost naší vlasti…k naplnění poslání, které mu bylo přiděleno od stvořitele univerza…hospodářství zde připadá teprve druhé, ne-li třetí místo, a že politické, morálně-etické a pokrevní faktory jsou na místě prvním…“[311]

Výše uvedené definice odrážejí vnitrostátní politiku, nicméně umožňují pochopit i politiku zahraniční, respektive mezistátní vztahy. Teorie mezinárodních vztahů, které se touto problematikou zabývají, se liší tím, co považují za determinující faktor zahraniční politiky a do jaké míry pracují se závislostí vnitřní a zahraniční politiky. Ideologický rámec, tj. preferované hodnoty, je i zde zcela zřetelný. Konzervativci, vzhledem k tomu, že člověka považují za nedokonalého a egoistu toužícího po moci (realismus), upřednostňují pro udržení řádu mocenské donucení a v zahraniční politice i válku. Tu je možné zdůvodnit geografickým faktorem a mocenským soupeřením regionů (geopolitika), nebo anarchickým charakterem mezistátních vztahů, odrážejícím neexistenci mocenského centra (neorealismus). Doplňujícím faktorem zde může být rasová teorie (německá geopolitika) nebo koncept vyvoleného národa, opírající se o náboženské tradice (protestantismus v USA, judaismus v Izraeli). Liberálové sice rovněž považují člověka za egoistu, nicméně ho považují i za rozumného tvora, který je schopen sebeomezování v zájmu zajištění růstu blahobytu cestou výhodné kooperace. Rozdíl mezi koncepcemi spočívá v tom, jaké instituce nejlépe zajišťují spolupráci. Je to globální kooperace podporovaná novými institucemi, prosazujícími svět bez válek a svobodu obchodu (politický idealismus), jsou to demokratické ideje a hodnoty (anglická škola), je to mezinárodní či regionální integrace opírající se o vědecké poznání (funkcionalismus a neofunkcionalismus), je to kapitalismus a demokracie, tj. vnitřní politika, vytvářející prospěšné ekonomické příležitosti pro zúčastněné strany (institucionální liberalismus), nebo je to kultura a identita mající vliv na bezpečnostní politiku a související chování (konstruktivismus). Marxistický socialismus vychází z plastičnosti podstaty člověka – člověk je souhrn společenských vztahů, jejichž jádrem je ekonomika, a je těmito vztahy determinován, přičemž kapitalismus, je vykořisťovatelským systémem, a proto je zdrojem konfliktů vyúsťujících do válek, kdežto společenské vlastnictví je základem pro mírovou koexistenci (marxismus, teorie závislosti, teorie světového systému).

Teorie mezinárodních vztahů jsou kromě ideologického rámce podmíněny i vědeckou metodologií, přičemž existuje závislost mezi ideologií a metodologií, respektive vědeckou školou. Jednotlivé školy vycházejí, slovy známého teoretika vědy T. Kuhna, z odlišných paradigmat, tj. schémat, vzorců myšlení, či modelů, které vymezují, co má být zkoumáno, jakými metodami a podle jakých pravidel

[310] *Filosofskij enciklopedičeskij slovar.* Moskva 1983, s. 507.
[311] HITLER, A. *Mein Kampf*. Otakar II. 2000, s. 155, 164.

a konvencí.[312] Normativně-ontologická škola, opírající se o konzervativní hodnoty, operuje historickou metodou a vychází z faktu, že existují normy zakotvené v bytí, které jsou v zásadě věčné a neměnné a které stačí objevit, abychom byli následně ve své činnosti úspěšní. V politické praxi je to otázka neměnnosti politického řádu, vztahů mezi subjekty politiky (hegemonie, rovnováha), neměnné podstaty člověka (touha po moci, egoismus). Východiskem empiricko-analytické školy blízké liberalismu, je analýza zkušenosti subjektu, který je však pojímán nehistoricky a analýza je zaměřená na části, aniž se dostatečně zohledňuje jejich vazba na celek. V politické praxi je důraz na postupné reformní změny jednotlivých částí spole-čenského systému, ve vztazích se upřednostňuje kooperace a člověk je pojímán jako rozumný tvor hledající štěstí. Obecným východiskem obou směrů je princip metodologického individualismu rozpracovaný M. Weberem[313], později využí-vaný i liberálně orientovaným rakousko-britským filosofem K. R. Popperem[314]. Tento přístup je mimo jiné typický i pro neoklasickou mikroekonomii (teorii racionální volby) a rakouskou ekonomickou školu, včetně Friedricha August von Hayeka, jehož díla se stala základem neoliberální ideologie. Metodologický individualismus chápe a vykládá povahu a působení sociálních skupin jen jako výslednice motivů a činů jejich jednotlivých členů. Tradičnímu konzervativnímu a liberálnímu paradigmatu odpovídá a v jejich rámci operovala většina západních teorií mezinárodních vztahů, které se objevují v první polovině 20. století – geopolitika, realismus, idealismus. Praxe nicméně ukázala, že použití těchto paradigmat nevede ke stabilizaci světa a že je problém i s vysvětlováním jednotlivých událostí, v řadě případů se vysvětlení ukazují být příliš zjednodušujícími neodpovídajícími realitě vývoje světa. Logickým následkem této situace bylo uplatnění systémového přístupu.

Systémový přístup a teorie chaosu

Systémový přístup představuje alternativní paradigma. Teorie systémů, jak bylo zmíněno, má svůj původ v antice. Teorie systémů se následně vrací jako metoda vědecké práce v 19. století v dílech K. Linné, G.W.F. Hegela, K. Marxe a již zmíněného C. von Clausewitze. Jako plnohodnotný příspěvek v rozvoji vědy je systémová teorie spojena ale až se jménem rakouského biologa a filosofa K. L. von Bertalanffy (1901–1972), který se zabývá specifikami živých organismů a vytváří obecnou teorii systémů.[315] Tato teorie hledala společné zákonitosti živých i společenských systémů, ke kterým patří komplexnost, dynamická rovnováha, zpětné vazby a samoorganizace. Nová metodologie inspirovala následně americké politology Davida Eastona (1917–2014), který se zabýval aplikací teorie systému

[312] KUHN, T. S. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997, 206 s.
[313] WEBER, M. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikumené, 1999.
[314] POPPER, Karl, R.. *Bída historicismu*. Praha: Oikoymenh, 2000.
[315] BERTALANFFY, L. von *General System Theory*. New York: George Braziller 1969.

na politiku, strukturou politických systémů a adaptací teorie v rámci politické vědy[316], a Mortona Kaplana (1921–2017), který aplikuje systémový přístup na mezinárodní vztahy – rozpracovává modely mezinárodních vztahů a analyzuje jejich souvislosti.[317]

Klíčovým metodologickým principem se zde stal holismus, který předpokládá, že celek, slovy Aristotela, je více než jeho části, a organicismus, podle kterého celek funguje, jen když fungují sladěně jeho části, a zároveň ho nelze redukovat na jeho části. Tyto principy byly kritikou redukcionismu dominujícího v dalších školách politického myšlení, operujícího jen v rámci dílčích prvků (subsystémů) a mechanicismu nadhodnocujícího determinismus ve vztazích. Od systémového přístupu se očekávalo, že povede ke komplexnímu pohledu na společenskou realitu, mimo jiné i díky uplatnění interdisciplinárního přístupu, což umožní efektivněji řešit existující problémy. Systémový přístup se začal uplatňovat v rámci empiricko-analytické školy a rovněž v rámci marxisticky orientovaného socialismu a neomarxismu, kde se využívá v té nebo jiné míře principů dialektiky.

Aplikace systémového přístupu však i tady narazila na problémy, respektive se zde projevují prvky zjednodušování zapříčiněné ideologickým rámcem zkoumání. V případě empiricko-analytické školy se uplatňovalo při konstruování modelů (systému) především strukturálně-funkcionální hledisko. T. Parsons se pokusil rozpracovat teoretické schéma sociálního jednání, které by umožnilo pochopit dynamiku společenských systémů. Cílem jeho snah bylo na rozdíl od Marxe vyjasnit podmínky udržení společnosti ve stabilním stavu, respektive vyjasnit důvody stagnace či vývoje. Sám T. Parsons konstatoval v předmluvě ke své práci „Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení", vydané v roce 1951, že „se problémy vývoje jeví s novou určitostí a naléhavostí".[318] T. Parsons pracuje s poměrně složitou strukturou vztahů, které jsou součástí sociálního jednání. Důraz je zde položen na kulturní subsystém a subsystémy spojené s jedincem. Ekonomika a technika jsou považovány za hraniční subsystémy modelu na pomezí mezi společnostní komunitou a fyzicko-organickým prostředím. Při tomto pojetí se připouštějí spíše evoluční změny, systémové rozpory se chápou jako řešitelné, málo se zohledňují vzájemné vlivy subsystémů a jejich synergické efekty. Tento přístup byl charakterizován jako statický.[319]

V případě aplikace systémového přístupu v rámci dialekticko-kritickou metodologií se bere do úvahy i možnost systémových změn jako reakce na změnu vnějších a vnitřních podmínek. Vývoj se chápe jako jednota evolučních a revolučních

[316] EASTON, D. *The political system*" (1953), „*A Framework for Political Analysis*" (1965), „*A System Analysis for Political Life*" (1965).

[317] KAPLAN, M System and Process in International Politics (1957).

[318] PARSONS, T. *Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda 1971. s. 16.

[319] COX, R.W. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. In.: Keohane, R.O.: Neorealism and its Critics. Columbia University Press 1988, s. 208.

změn. Revoluční, zásadní kvalitativní změny jsou spojovány s tzv. antagonistickými rozpory systémů, které končí kolapsem systému, nebo se synergickými efekty, se vzájemnými vlivy subsystémů, vedoucími k pozitivním kvalitativním změnám systému. Důraz je zde položen na ekonomiku a aktivní úlohu sociálních skupin (tříd) a lidského faktoru obecně. Co je typické, je nadhodnocení možnosti kvalitativních změn, včetně změn společenského systému, jak to ukázal krach reálného socialismu, „praktický" neúspěch teorie závislosti R. Prebische a mnohými zpochybňovaná teorie světového systému I. Wallersteina.

Neúspěchy, či nejednoznačnost úspěchů aplikace systémového přístupu vedly jednak k nárůstu vlivu religiózních koncepcí, jednak k dalšímu rozvoji teorie systémů. Teorie systémů se rozvijí od 60. let ve třech směrech:

- teorie dynamických systémů vyúsťující do fraktálové geometrie a teorie chaosu,
- sociologické koncepce o komplexnosti vyúsťující do teorie sítí,
- kybernetické modely společnosti a umělé inteligence.[320]

Teorie chaosu představuje určitý pohled na svět a je to i návod a metoda rozhodování. Chaos jako pojem má svůj původ v antice, kde představuje nejstarší z prvotních božstev a je často ztotožňován s propastí, prázdnotou, vzduchem či povětřím, někdy s temnotou[321]. Ovidius jej popsal jako „mohutnou masu, beztvarou a pustou, nic než spočívající tíži, hromadu neslučitelných jader"[322]. Moderní představa chaosu se formuje na začátku 20. století v analýzách francouzského matematika, fyzika, astronoma a filosofa Henri Poincaré (1854–1912), zabývajícího se problematikou vztahů tří těles a neperiodickými orbity, která vyústila do koncepce nelineárních systémů. Rozvoj teorie chaosu byl výrazně prohlouben rozvojem výpočetní techniky a modelování v druhé polovině 20. století. Jedním z průkopníků této teorie byl americký matematik a meteorolog Edward Lorenz (1917––2008), jehož zájem o chaos vznikl náhodně během jeho práce na předpovědi počasí v roce 1961. Ukázalo se, že i malé změny v počátečních podmínkách mohou u některých typů systémů vést k zásadním změnám na výstupu z dlouhodobého hlediska. Teorie chaosu se zpočátku zabývala chováním tzv. nelineárních dynamických systémů v oblasti matematiky a fyziky, které jsou charakteristické již zmíněným deterministickým chaosem. V 80. a 90. letech se postupně prosazuje

[320] Complexity-map-overview [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z http://en.wikipedia.org/wiki/File:Complexity-map-overview.png
[321] HÉSIODOS. *Zrození bohů*. Praha: Svoboda, 1990. s. 16.
[322] Protogenos [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.theoi.com/Protogenos/Khaos.html

názor, že i společnost je nelineární systém, tudíž pravidla fungující v oblasti matematických a fyzikálních jevů mohou platit i pro společnost.[323] Za jednu z příčin lze považovat globalizaci, která dynamizovala (chaotizovala) tradiční společenské systémy, a proto se objevuje požadavek nově pohlédnout na vývoj společnosti. Nelineární dynamické systémy vykazují několik vlastností:

- jsou citlivé na vstupní podmínky,
- výstupy nejsou proporcionální vstupům,
- celek není stejný jako jeho části nebo dokonce není odvoditelný z částí,
- není evidentní, co je příčinou a co je následkem.

Systémy, které jsou charakteristické deterministickým chaosem, jsou komplexní (komplikované), tj. současně obsahují více cílů, k nimž se pohybují, nebo obsahují více cílů, které se vzájemně ruší, nebo nakonec obsahuje více struktur, které nelze popsat jedním jazykem. Jejich chování může mít různou kvalitu, může být po určitou dobu neměnné, může vykazovat periodický pohyb, kvaziperiodický pohyb nebo chaotický pohyb. Chaotické chování je charakterizováno stavem, kdy i velmi malé podněty vyvolávají velké změny v chování systému a i malá změna v počátečních podmínkách vede po čase k velmi odlišnému výsledku. Pokud tyto podněty nejsme schopni indikovat, pak se jeví chování bez zjevné příčiny jako chaotické. Vývoj nelineárních systémů má specifický průběh. Nefunguje zde strohý determinismus a vývoj směřuje k určité linii, která se nazývá atraktor. Přechod od jednoho stavu k druhému stavu a změně atraktoru, jsou spojeny s tzv. bifurkací, což je označení pro bod zvratu na vývojové linii, kdy v důsledku nerovnováhy negativních a pozitivních zpětných vazeb (rozpad existujících struktur) dojde ke změně trajektorie vývoje. Po vykrystalizování nových alternativních struktur se objeví nový atraktor a nové možnosti rozvoje.

Paralelně s teorií chaosu se rozvíjela i teorie sítí. V 70. letech 20. století se začaly analyzovat organizační vztahy spojené s vyjednáváním státu s veřejnými, poloveřejnými a soukromými aktéry. V 90. letech na to navazuje nová teorie sítí (New Science of Networks), která je reakcí na problémy s fungováním liberálních modelů, jak v podobě konsociační demokracie, tak jeho protipólu v podobě neoliberálního modelu společnosti. V rámci reinterpretace koncepce teorii sítí se pozornost zaměřila na studium zájmů organizovaných v rámci horizontálních sítí, které mají vliv na vytváření veřejné politiky[324]. Cílem bylo nalezení optimálního způsobu činnosti. Analýza sociálních (politických) sítí je spojena s výzkumem struk-

[323] *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C: National Defence University, 1997; *Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications, eds* KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996;

[324] *Theories of Democratic Network Governance, eds.* SORENSEN, E. – TORFING, J. New York: J. Palgrave Macmillan, 2007. s. 315.

tury vztahů mezi sociálními entitami, což mohou být osoby, ale také skupiny, organizace, státy a další. V realitě lze nalézt velké množství aktérů a jejich vzájemných propojení, skutečně klíčovou mohou mít na určité etapě a v konkrétní situaci ale jen některé z nich. Jejich důležitost v síti je dána jejich schopnosti navázat se na další prvky a vytvářet stabilní síť a tím přispívat ke strukturální odolnosti sítě a stabilitě systému a, nebo naopak, systém (síť) destabilizovat či rozvíjet v určitém směru. Pokud se ze sítě odebere kritická část prvků nebo vztahů je síť fragmentována do malých nespojených clusterů. Tato situace umožňuje fázovou transformaci. Z hlediska teorie chaosu je to moment bifurkace a možného přechodu k novému atraktoru. V jednotlivých systémech může existovat více sítí, které navíc mohou být vzájemně přes některé prvky (uzly) propojeny (ekonomické, politické, kriminální, občanské sítě). Sítě kromě toho mohou probíhat přes více systémů. Tato závislost umožnuje nejen šířit pozitivní informace, ale může vést i ke kaskádovému selhání mezi sítěmi a relativně malá chyba může vést ke katastrofickému zhroucení systému (butterfly effect).[325]

Teorie chaosu a politika USA

Teorie chaosu zaznamenává bouřlivý vývoj především v USA. Už v roce 1984 bylo v USA zřízeno specializované pracoviště zabývající se teorií chaosu – Institut v Santa Fe[326], kde začala být zkoumána společnost jako nelineární systém. V roce 1996 na reprezentativní konferenci věnované teorii chaosu, která se konala na National Defense University v USA, konstatoval, president National Defense University, generál poručík E. J. Rokke: „Myslím, že je správné říci, že intelektuální odpověď na konec studené války směřuje k tomu, co se nazývá revolucí ve vojenství…. Diskuse o revoluci ve vojenství jsou zajímavé a důležité… Věnovali jsme malou pozornost tomu, co nám říkali naši kolegové z oblasti fyziky, biologie a jiných přírodních věd. Tvrdili, že ani technologie, ani principy newtonovské linearity nejsou dostatečné pro pochopení stále složitějšího světa, ve kterém žijeme…[327]

První aplikace teorie chaosu v politické praxi Spojených států jsou datovány první polovinou 90. let a měly umožnit efektivněji řešit konflikty. Koncept vychází z toho, že chaos není nikdy absolutní a že i v nelineárním systému jsou části, které se vyznačují pravidelností. Pokud se podaří prostřednictvím vnějších a vnitřních tlaků destruovat podstatné prvky systému a systém je tak uveden do chaosu, mění se atraktor a je možné systém následně stabilizovat prostřednictvím ovlivňování

[325] Dnes se stává populární i fenomén umělé inteligence a její využití při stabilizaci společnosti, díky tomu, že to bude věcné a neideologické rozhodnutí o řešení společenských problém, čímž se sníží chaos vyplývající z existence politické plurality. Její využití se plánuje i ve vojenství.
[326] santafe.edu [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.santafe.edu/
[327] *Complexity, Global Politics, and National Security*. National Defence University, Washington, D.C. 1997, c..xi/xii

dílčích subsystémů s jinými parametry fungování, které v původní verzi neměly dostačující vliv na změnu chování systému. Daná strategie umožňuje zefektivnit politiku a snížit náklady na změnu, neboť subjekt nemusí postupovat plošně, nýbrž může využít cílených zásahů klíčových prvků.

Cílem aplikace teorie chaosu v USA v mezinárodních vztazích bylo udržení dominance USA v mezinárodních vztazích, respektive prosazovat zájmy USA destruováním nepřátelských systémů a následně jejich stabilizací na nových základech. Známý americký teoretik Z. Brzezinski na zmíněné konferenci o teorii chaosu v roce 1996 řekl, že sice není expert v oblasti „komplexní teorie", nicméně USA nemají na výběr a musí být vůdcem ve světě.[328] Stejnou myšlenku vyslovil president B. Obama v roce 2015 ve svém poslání o stavu unie, kde říká: „Otázka není, zda Amerika vede svět, otázka je jak…Jsem stoupencem chytrého typu amerického vedení "[329]. Stejný názor sdílí i D. Trump, jehož cílem je to, aby USA byly opět první.[330]

Strategické využití teorie chaosu v zahraniční politice USA je spojeno s výběrovou podporou barevných revolucí[331], vojenskými intervencemi a hybridními válkami, kde cílem jsou změny režimu nebo oslabení zemí, představujících pro USA reálnou nebo potenciální hrozbu. Efekt aplikace teorie chaosu je ale nejednoznačný. Podle vyjádření D. Trampa z roku 2018 náklady na změny režimů stály USA od roku 2003 7 bilionů dolarů[332], přičemž roční HDP USA v roce 2019 byla 22 bilionů dolarů, roční schválený rozpočet USA byl v roce 2019 3,5 bilionů dolarů, tj. 16,3 HDP, a reálné výdaje byly 4,4 biliony, tj. 21 % HDP.[333] Zadlužení USA, které je zapříčiněno nejen vysokými sociálními výdaji, ale i nadměrnými vojenskými výdaji, a chronické definice zahraničního obchodu již od 70. let 20. století, prokazují nejen to, že USA žijí nad poměry, ale postupně dané problémy začaly ohrožovat stabilitu USA spojenou s americkým způsobem života, na což upozorňoval právě D. Trump ve svých volebních projevech v roce 2016. Jeho vítězství proto nebylo následkem mýtických vnějších zásahů, nýbrž toho, že nahlas

---

[328] *Complexity, Global Politics, and National Security*. National Defence University, Washington, D.C. 1997, s. 29

[329] Transcript-president-obamas-state-of-the-union-address [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z http://www.npr.org/2015/01/20/378680818/transcript-president-obamas-state-of-the-union-address

[330] America First [online]. [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.youtube.com/watch?v=dI-aoZqMrbCo

[331] SHARP, G. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation*. Boston:The Albert Einstein Institution, 2010.

[332] trump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east [cit. 2020-02-17]. Dostupné z https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fnews%2fworldviews%2fwp%2f2018%2f02%2f12%2ftrump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east-it-hasnt%2f%3f

[333] "An American Budget" (PDF). Office of Management and Budget. Retrieved June 25, 2019. "Monthly Budget Review: Summary for Fiscal Year 2019". *Congressional Budget Office*. Retrieved January 26, 2020.

vyslovil, to co si začala myslet velká část voličů v USA. Na věci nic nemění, že ve volbách vyhrál díky větší podpoře volitelů a nikoli voličů, kterých měl o 2 miliony méně než jeho konkurent Hilary Clintonová, což je následek volebního systému v USA, který se používá při volbách presidenta. Vítězství D. Trumpa je již 5 podobným případem v dějinách USA. Níže uvedené grafy ukazují situaci USA: Graf č. 1 růst zadluženosti USA od roku 1950, kde zlomovým bodem je rok 2001, kdy dluh začal raketově narůstat a, jak ukazuje graf č. 2, je předpoklad, že bude růst i v následujících letech. Graf č. 3 ukazuje obchodní bilanci USA od poloviny 19. století, kdy od roku 1975 jsou USA chronicky v deficitech. V současnosti tvoří měsíční deficit cca 50 miliard dolarů.

Graf č. 1: Dynamika růstu státního dluhu USA 1950–2015

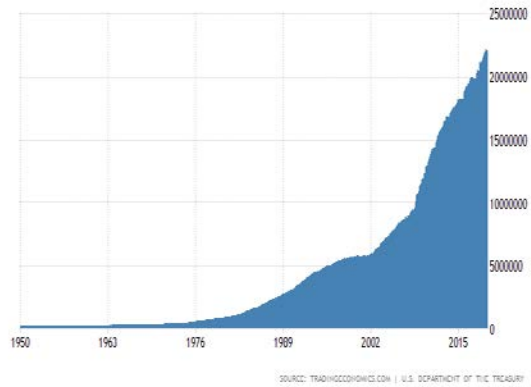

Zdroj: https://www.bullionvault.com/gold-news/us-debt-121820181

Graf č. 2: Dluh USA a perspektivy jeho růstu

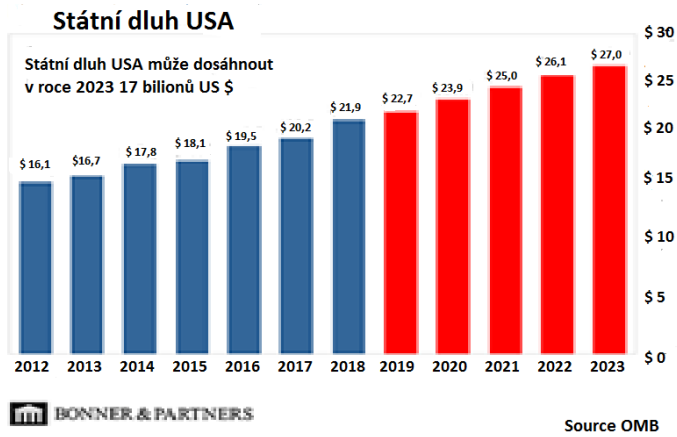

Graf č. 3: Obchodní bilance USA (1895–2015)

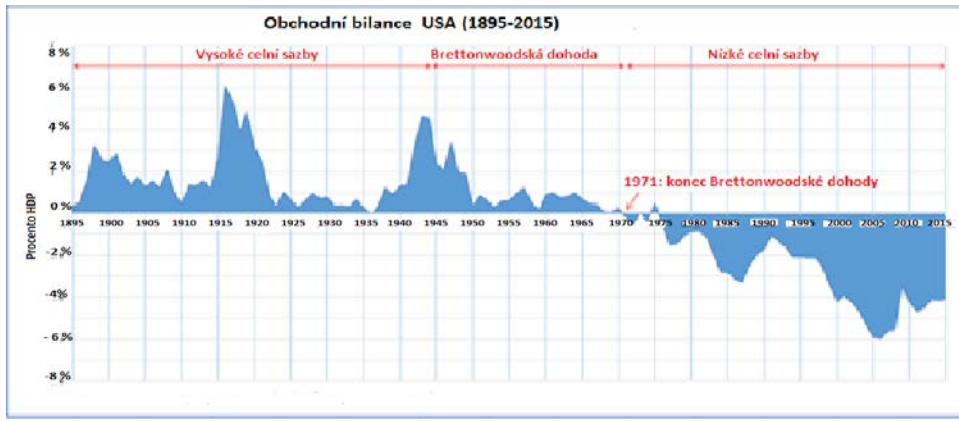

Cílem politiky, jak bylo řečeno v úvodu, je zajištění stability státu a prosperity občanů, respektive jejich rozhodující části. Politika by měla být orientovaná jak na aktuální hrozby, tak i na potenciální rizika v budoucnu. Důležitou otázkou v této souvislosti je jejich identifikace. A ta je podmíněna nejen postavením daného subjektu v systému, ale i jeho schopností věcně vnímat realitu a její budoucí vývoj. V komplikované situaci nejsou dnes jen USA, které aktivně využívají teorii chaosu, ale celá řada dalších států, které pro řešení svých problémů používají jiné nástroje. Logicky proto vzniká otázka, co je příčinou narůstající nestability a jakou roli zde má „teorie chaosu". Nabízejí se čtyři možnosti:

- chaos je výsledkem aplikace teorie chaosu – model řízeného chaosu,
- chaos je výsledkem neadekvátního použití teorie chaosu,
- chaos je následkem aplikace neadekvátních nástrojů poznání reality,
- chaos vzniká „přirozeně" nezávisle na použitých metodologiích.

Faktory chaotizace politiky

Politika se dnes stává vysoce dynamickým faktorem, protože se dynamicky mění její prostředí, respektive se mění podmínky její realizace. Klíčovým faktorem změn politiky je dnes globalizace, ekonomická krize 2008 a nastupující technologická revoluce. Termín globalizace se objevuje v 80. letech a dodnes, byť s menší intensitou, jdou spory, do jaké míry vznik termínu koreluje s reálným vznikem procesu a jaké průvodní jevy globalizace přináší. Část teoretiků je toho názoru, že globalizace z hlediska svého obsahu není novým jevem a že se v průběhu

tisíciletí mění pouze její forma.[334] Druhá část je přesvědčena, že globalizace je principiálně novým jevem, spojeným s novými, především informačními technologiemi. První názor vytváří prostor pro nedocenění významu globalizace z hlediska proměn společnosti – zvládli jsme předcházející její formy, zvládneme i současnou její podobu. Druha varianta umožňuje pracovat s neurčitostí dopadů, a tedy s deterministickým chaosem, protože to je nový dosud nezkoumaný jev. Na čem zároveň byla v zásadě shoda, že globalizace zkracuje sociální čas a prostor, že vytváří synergické efekty a že informační a komunikační technologie, které jsou v jejím základě, budou mít dopady do ekonomické, politické a kulturní sféry. Kde opět shoda nebyla a není, jaké to budou dopady. Liberálové a západní socialisté byli přesvědčeni, že díky volnému pohybu kapitálu, služeb, pracovní síly a informací dojde k vyrovnávání rozdílů a snižování konfliktnosti jak uvnitř jednotlivých zemí, tak i v zahraniční politice, že se prosadí nadnárodní ekonomické a politické instituce, které budou fungovat buď regionálně, nebo dokonce v rámci světa, a že dojde k formování nové identity na bázi demokratických a humanistických idejí. Je to vlastně naplnění myšlenky Fukuyami[335] o konečném vítězství liberalismu nebo ideje Giddense, který byl poradcem T. Blaira, o pozitivním potenciálu globalizace[336]. Z hlediska teorií mezinárodních vztahů je to koncept (neo)funkcionalismu a konstruktivismu. Odchod Velké Británie z EU, narůstající procento a podpora antisystémovým hnutím, stejně jako rozšiřující se tendence prosazovat své zájmy cestou obchodních válek nebo hybridních válek nepotvrzují optimismus liberálů a západních socialistů.

Druhým faktorem, který determinuje současnou situaci, je ekonomická krize 2008, která nebyla stoupenci liberalismu, západního socialismu a konzervatismu prognózovaná a podle výroků byla i podceňovaná, byť podobné krize mají historicky cyklický charakter – první analogická krize byla v roce 1825, druhá 1867, třetí pak v roce 1929. Krize 2008 je v pořadí čtvrtou.[337] První dvě krize propukly ve Velké Británii, která byla v dané době ekonomickým hegemonem, poslední dvě krize začaly u nového hegemona – USA. Krize 1825 byla spojena s krachem britských investic v Jižní Americe, kam vývoz vzrostl z 2,9 miliónů liber v roce 1821 na 6,4 miliónů liber v roce 1825, přičemž obchod byl kryt státními dluhopisy

[334] O'ROURKE, K. H.; WILLIAMSON, J. G. *(2002). "When Did Globalization Begin?". European Review of Economic History.* ***6*** *(1): 23–50. doi:10.1017/S1361491602000023.*
[335] FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002.
[336] GIDDENS*, A. Třetí cesta.* Praha: Mladá fronta, 2001.
[337] Kromě těchto velkých krizí, které začaly u klíčových ekonomických subjekty a rozšířily se lavinově do dalších zemí, byly i dílčí krize (deprese) v jednotlivých státech – Německo 1842-48, USA 1857, Francie 1864-67, Rakousko/Německo a USA 1873, USA 1906.

a akciemi neexistujících zlatých dolů. Výsledkem bylo zhroucení 145 bank v Anglii. Následně se krize rozšířila po celé Evropě.[338] Ekonomická krize 1867 je spojena s bankrotem železniční společnosti „Watson, Overend & Co.“, vydáváním riskantních nebo následně zcela nedobytných směnek na pokrytí nákladů. Výsledkem byl pád důvěry v celé britské hospodářství a útěk investorů z londýnské burzy. 11. květen byl později označen za první černý pátek v burzovních dějinách. Současníci hovořili o nejhorší panice od roku 1825. Po 1. světové válce se hegemonem stávají USA, kde ekonomická krize propukla v roce 1929. V období mezi roky 1921 až 1928 rostla průmyslová výroba v Americe ročně o 4 procenta, v roce 1928 dokonce o 15 %. Motorem tohoto neobvykle silného růstu byl boom na kapitálovém trhu. V létě 1929 se hodnota akciového indexu Dow Jones proti roku 1921 téměř zpětinásobila a dosáhla 5 180 bodů. Spouštěcím mechanismem krize byla paradoxně dobrá sklizeň v letech 1927 a 1928, což vedlo k výraznému poklesu cen, a rovněž růst zásoby v podnikové sféře a snížení temp spotřeby. Následně začal „černý pátek“ – vyprodej akcií na newyorské burze, který se rozšířil na evropské trhy. V roce 1932 spadl Dow Jones na 812 bodů.[339]

Z ekonomických krizí se svět dostával jednak nasazením nových technologií, které rozšiřovaly trh zboží a vytvářely nové příležitosti, jednak přerozdělováním zdrojů a trhů válkami. První polovina 19. století je charakteristická rozvojem strojů na zpracování bavlny (1. průmyslové revoluce), druhá polovina 19. století věkem páry, kdy dochází k rozvoji železnic a těžkého průmyslu (2. průmyslová revoluce), a první polovina 20. století je obdobím rozvoje petrochemie, využitím elektřiny a spalovacích motorů (technicko-vědecká revoluce). Celé 19. století je spojeno s expanzí nejen ekonomickou, ale i vojenskou – vedou se koloniální války a dochází i k regionálním válkám mocností o sféry vlivu. Ke konci 19. století svět přechází do monopolní fáze vývoje a je teritoriálně rozdělen mezi mocnostmi, proto se války ve 20. století stávají světovými. Technologické změny, vojenské výdaje a války zhoršovaly sociální situaci mas, proto se objevují i občanské války a revoluce. Graf 3 ukazuje vývoj reálných mezd od poloviny 19. století do ekonomické krize 2008, včetně propadů v letech 1867, 1915, 1921, 1943,1977.

[338] Britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826 [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.penize.cz/15882-britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826

[339] Dow-jones-100-year-historical-chart [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart

Graf č. 4: Reálné mzdy 1885–2009

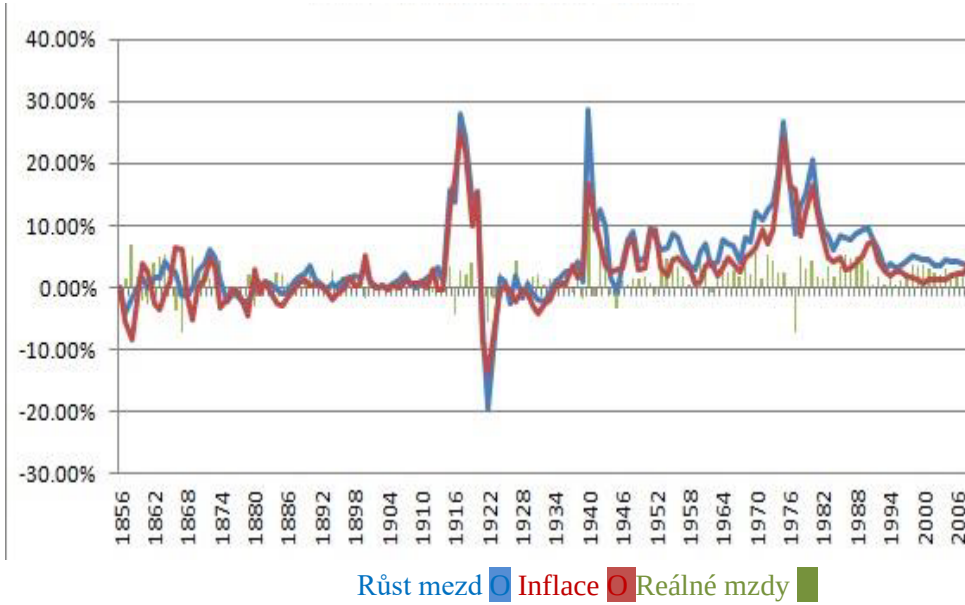

Ekonomická krize 2008 probíhala v jiných podmínkách, nicméně kromě rozdílů jsou zde i některé podobné projevy, jako v předcházejících krizích. V čem jsou rozdíly? Především krize nenaplnila představu o cykličnosti jejich příchodu, předcházející velké krize se opakovaly cca po 50 letech, tentokrát uplynulo od minulé velké krize 70 let. Ukazuje se, že systém je schopen některé procesy do určité míry regulovat. Ekonomickou krizi, jejíž náznaky se objevily v roce 1988[340], kdy Dow Jones index klesl o 1/3, se podařilo oddálit rozšířením trhů po kolapsu východoevropských komunistických režimů v roce 1989, navýšením vojenských výdajů po roce 2001 (viz graf 9) a změnou úvěrové politiky Federálního rezervního systému (FED) v USA v roce 2003 A. Greespanem, který byl v té době předsedou rady guvernérů[341]. Druhý rozdíl je, že nové technologie, které v minulosti umožňovaly překonat krizi, mohou tentokrát problémy ve společnosti naopak prohloubit. Technologie 21. století – automatizace, 3 D tiskárny a další, rozšiřují trh, ale nevytvářejí v takových objemech nová pracovní místa a dokonce je redukují[342]. Nové technologie mají ale vliv nejen na zaměstnanost, ale i na způsob vedení války, respektive

[340] https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart
[341] greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.marketwatch.com/story/greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn
[342] *KAKU,* Michio. *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century.* New York: Oxford University Press 1998. *ISBN 0-19-288018-7.*

na použití války jako pokračování politiky. Války v podmínkách existence jaderných zbraní, technologie, která vzniká po 2. světové válce, byly rizikem i pro potenciálního vítěze. Vývoj a nasazení do výzbroje hyperzvukových raket Ruskem a technologický pokrok v Číně v současnosti vede minimálně k vyrovnání potenciálu mezi Západem a těmito státy. Jinými slovy, udržení hegemonie Západu se stává problémem. Navíc USA, jejichž vojenské výdaje dnes převyšují vojenské výdaje zbytku světa, ztrácejí v důsledku finančních nákladů na zahraniční operace svou konkurenční schopnost v modernizaci armády. Další navýšení vojenských výdajů může být pouze na úkor sociálních výdajů, což prohlubuje rozkol ve společnosti.

Globalizace i bez navyšování vojenských výdajů spolu s ekonomickou krizí vytváří podmínky pro sociální polarizaci a v důsledku i nárůstu nespokojenosti lidí, jejichž situace se zhoršuje. Podle analýzy OECD z roku 2017, je míra nerovnosti ve světě dnes na úrovni roku 1820.[343] Předpokladem stability spole-čenských systémů po 2. světové válce se stal sociální stát. Udržet sociální stát nebo ho vytvořit naráží na problém zdanění transnacionálního kapitálu, neboť ten se v globalizovaném světě přesouvá tam, kde jsou nejmenší náklady nebo nejlepší investiční podmínky. Snižování daní, jako žádoucí podmínka udržení kapitálu a získání investic, omezuje možnosti udržet sociální stát. Jestli v roce 2000 procházelo přes státní rozpočet v USA 19,3 % HDP, v roce 2020 to je jen 16,19 %.[344] Volný pohyb pracovní síly, který je rovněž podstatným znakem globalizace, prohlubuje kromě toho konkurenci na trhu práce, což stlačuje cenu práce, a to i ve vyspělých západních zemích, kde se prakticky zastavil růst reálných mezd a již delší dobu nekoresponduje s růstem produktivity práce. Zlomem, jak ukazuje graf č. 4, byl rok 1973, kdy se začaly rozevírat nůžky mezi růstem produktivity práce a růstem reálných mezd.

Graf č. 5: Korelace růstu produktivity a hodinových mezd v období 1948–2013

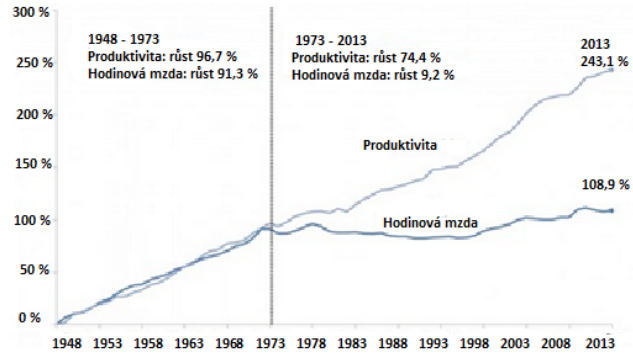

[343] Global income equality now back at 1820s levels: OECD [cit. 2020-03-17]. Dostupné z http://phys.org/news/2014-10-global-income-equality-1820s-oecd.html.
[344] usdebtclock.org [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.usdebtclock.org/

Limitujícím faktorem pro stabilitu se stal následně pokles temp růstu HDP po ekonomické krizi v roce 2008, který ještě více prohloubil dluhovou krizi.

Graf č. 6: Reálný růst HDP (%) v EU, v eurozóně (EA), USA a Japonsku 1996–2020

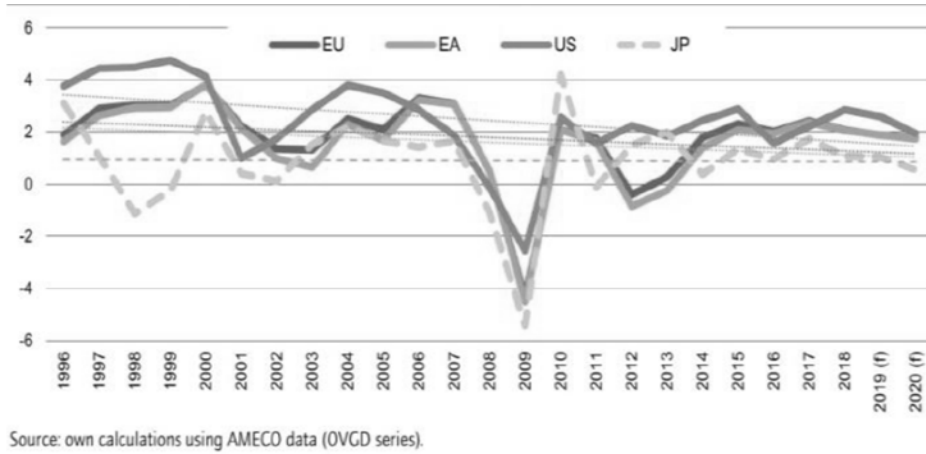

Zdroj: https://www.etui.org/fr/Services/Facts-Figures/Benchmarks/Economic-developments-real-GDP-growth-in-Europe-the-US-and-Japan

Pokles koupěschopnosti byl kompenzován růstem úvěrů a hypoték a dalším růstem zadluženosti státu, zabezpečujícího fungování sociálního státu. V USA v současnosti výdaje na sociální zajištění, medicare, potravinové a zemědělské subvence a státní penze dosahují 2, 774 bilionů dolarů, tj. zhruba 2/3 státního rozpočtu, oproti cca 700 miliardám na obranu.[345] Dluhy rostou prakticky u všech států a i u dalších ekonomických subjektů. Graf č. 6 ukazuje zadluženost členů EU s největším objemem HDP (údaje USA jsou v grafu č. 2), graf č. 7 ukazuje nárůst zadluženosti v rámci světa i ve finančním sektoru a v soukromém nefinančním sektoru.

[345] usdebtclock.org [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.usdebtclock.org/

Graf č. 7: Růst zadluženosti Itálie, Francie, Velké Británie a SRN po krizi 2008

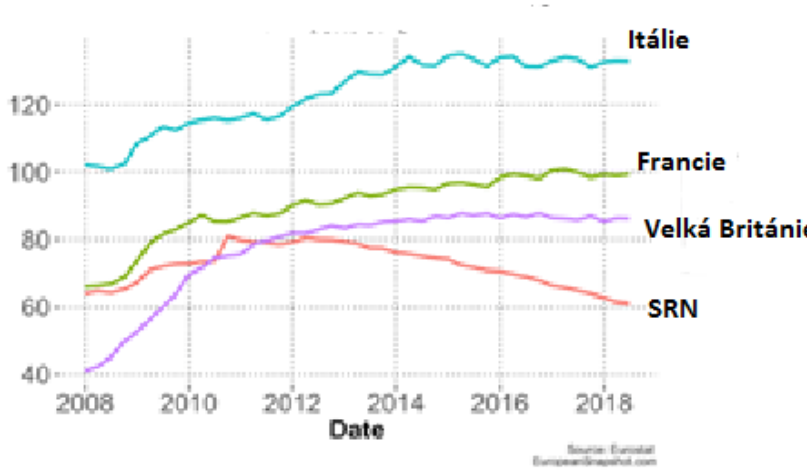

Zdroj: https://europeansnapshot.com/

Graf č. : Růst zadluženosti ve světě podle sektorů 1999–2019

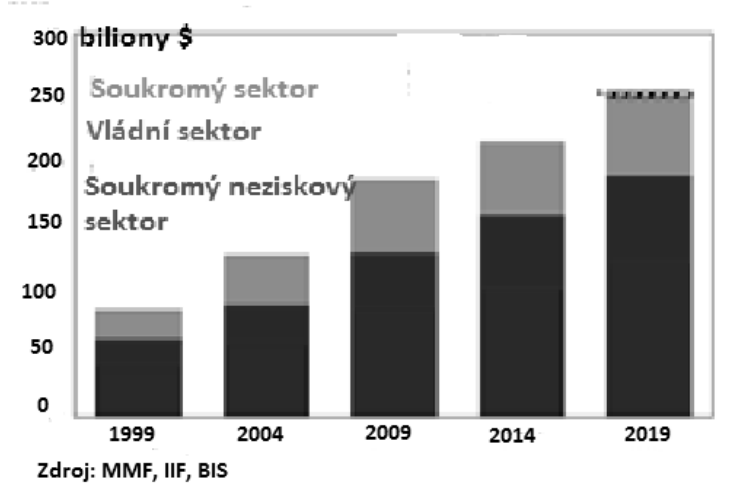

Zdroj: https://talkmarkets.com/content/economics--politics/world-bank-warns-wave-of-debt-could-unleash-historic-crisis?post=244706

V 90. letech mohl Západ i při poklesu celkových výdajů na obranu realizovat řadu zahraničních vojenských operací – Irák 1990–91, Jugoslávie 1995-99, Irák

a Afganistán 2003, jejichž cílem byla systémová změna. Zlomem z hlediska výdajů na obranu se stal rok 2001, kdy po teroristickém útoku v New Yorku v USA byla vyhlášena válka s terorismem, která vyžadovala (umožnila) navýšit vojenské výdaje. Pravda, došlo k tomu jen v USA a nikoliv u evropských členů NATO, a i v USA po ekonomické krize 2008 se vojenské výdaje začaly opět snižovat, byť USA zůstávají z hlediska vojenských výdajů suverénně na prvním místě ve světě a vydávají na zbrojení více než zbytek světa. Válka s terorismem odčerpává podstatnou část vojenského rozpočtu států NATO, a to i na úkor modernizace ozbrojených sil Západu, díky čemu, jak bylo zmíněno, Západ ztrácí technologický náskok.

Graf č. 7: Vojenské výdaje NATO 1989–2016

Zdroj: https://yaleglobal.yale.edu/content/futures-nato

Paradoxem situace je, že zánik SSSR a komunistického bloku, pokles HDP po krizi 2008 a snížení vojenských výdajů v členských státech NATO nevedly k poklesu silového prosazování politických zájmů. Použití či hrozby použití síly a ekonomické sankce se staly běžnou součástí politiky, byť se používají proti nedemokratickým režimům, které se isolovaly od volného pohybu kapitálu nebo nedodržují západní standardy demokracie (Jugoslávie 1996, Irák 2003, Rusko 2008 a 2014–2019, Sýrie 2011, Libye 2014, Irán 2019). Levnější variantou se zdála být v tomto období výběrová podpora nebo iniciování barevných revolucí v zemích

potenciálně nepřátelských Západu nebo nacházejících se ve sféře vlivu potenciálních konkurentů – Ruska a Číny. Barevné revoluce proběhly v bývalé Jugoslávii v roce 2000 (Buldozerová revoluce), v Gruzii 2003 (Revoluce růží), na Ukrajině 2004 (Oranžová revoluce), v Kyrgyzstánu 2005 (Tulipánová revoluce), Moldávii 2009. Revoluční vlna v Evropě byla završena převratem na Ukrajině v roce 2013 (Revoluce cti). Na dynamické změny v Evropě navázalo „Arabské jaro" – revoluční hnutí v Africe a na Středním východě – Libanon 2005, Irán 2009, Tunis 2011, Alžír 2011, Egyptě 2011, Libye 2011, Sýrie 2011 Jemen 2012a další.

Prvopříčinou barevných revolucí je nepochybně nespokojenost lidí, kterou lze nicméně využít nebo vhodně zaměřit. Výhodou tohoto řešení jsou nižší náklady na změnu, což je důležité zejména při limitovaných zdrojích po roce 2008. Barevné revoluce probíhají podle jednoho scénáře[346], i když ne vždy jsou úspěšné, přičemž v kontextu teorie chaosu kritériem úspěchu není jen následná stabilizace území, ale může to být i omezení vazeb daných zemí na Rusko a Čínu, které ohrožují dominanci Západu a porušují tak status quo. Proto jsou tyto státy označovány za revizionistické. Cílem nové pravice nicméně nebyla nevyhnutelně od samého počátku demokratizace konkrétní země, cílem mohlo být i vytvoření řízeného chaosu ve vztahu k nejnebezpečnějším protivníkům. Z. Brzezinský v 90. letech konstatoval, když hovořil o politice k Rusku, že aktivity USA měly „podporovat pluralizaci post-sovětského prostoru a bylo by dobré, kdyby nové státy respektovaly lidská práva, ale mohou vzniknout okolnosti, kdy může být užitečná i podpora nových, ale nedemokratických států v prostoru bývalého Sovětského svazu, pokud to pomůže demokratizovat Rusko.[347] Cílem tak už není prostřednictvím chaosu vytvořit novou stabilitu, ale naopak v určitém prostoru udržovat chaos, jak to konstatoval analytik USA G. Friedman, ředitel amerického think tanku STRATFOR ve své knize „Příštích 100 let" [348] již v roce 2007. Nový projekt, spojený s aplikací teorie chaosu, předpokládal vytvoření řízeného chaosu, tj. vytváření nestability v prostoru, který kontrolují potenciálně nebezpeční aktéři, což je mělo donutit vynaložit další prostředky na udržení stability, diskreditovat se použitím silových prostředků v očích veřejnosti, popřípadě to mělo vyvolat jejich rozklad a změny režimu. Problém ale je, jak již bylo zmíněno, že řízený chaos se dnes stává neřízeným a začíná ohrožovat i stabilitu západních zemí, kde začínají chybět prostředky na udržování sociálního státu. Výsledkem barevných revolucí byly sice v některých případech změny režimu nebo přijetí demokratických změn, celkově ale revoluce destabilizovaly i tak komplikovanou ekonomickou situaci v regionu, což otevřelo cestu migrační vlně, která se v roce 2015 převalila po Evropě.

---

[346] SHARP G. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation*. Boston:The Albert Einstein Institution, 2010.

[347] *Complexity, Global Politics, and National Security*. Washington, D.C : National Defence University, 1997, s 34-35.

[348] FRIEDMAN, G. *The Next Hundred Years: A Forecast for the 21st Century*. NY: Doubleday, 2009.s. 68.

Dynamické změny v oblasti technologií a ekonomiky, které ovlivňují sociální sféru, se promítají následně do politiky, přičemž i tady jsou efekty jiné, než odhadovali stoupenci liberalismu a západního socialismu. I v daném případě je atraktor širší. Ve vyspělých západních zemích se díky nespokojenosti občanů prosazují buď populistické konzervativní strany s novými vůdci, nebo radikální socialistické proudy. Ke konzervativním populistům lze zařadit Alternativu pro Německo, Národní frontu M. Le Penové, D. Trumpa v čele republikánů v USA, E. Macrona v čele nové politické strany ve Francii Republiko vpřed. Radikální socialistický proud představuje hnutí Žlutých vest ve Francii nebo poblairovká Labour Party pod vedením radikálního marxisty J. Corbyna, který se prosadil v roce 2015 do čela této strany. Tradiční konzervativci byly za udržení řádu, ale nejsou stoupenci vměšování do záležitostí jiných stran. Radikální socialisté kladou důraz na sociální potřeby pracujících a nejsou za navyšování vojenských výdajů, což limituje použití síly v mezinárodních vztazích. Reakcí na zhoršování situace v zemích na periferii bylo v první vlně buď vítězství radikální levice (Jižní a Střední Amerika), nebo růst militantního náboženského fundamentalismu a teroristických organizací (islámský svět). Levicová vlna sice v Jižní Americe přešla, nicméně svět není stabilnější a problémy narůstají.

Podle průzkumů agentury Edelman Trust Barometr z ledna 2020 56 % světové veřejnosti je zklamáno z fungování systémů a nevěří existujícím institucím (viz graf č. 12).[349] Týká se to nejen ekonomicky méně rozvinutých zemí, ale západních zemí – USA a EU, včetně starých členských států EU. V USA podle průzkumu Gallupova ústavu z roku 2019 se 43 % populace pozitivně vyjadřuje o socialismu a mezi mládeží (18–34 let) je to dokonce 58 %[350]. Reakcí D. Trumpa je, že v USA žádný socialismus nebude.[351]

[349] trustbarometer [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.edelman.com/trustbarometer
[350] four-americans-embrace-form-socialism [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://news.gallup.com/poll/257639/four-americans-embrace-form-socialism.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=Four%2520in%252010%2520Americans%2520Embrace%2520Some%2520Form%2520of%2520Socialism
[351] trump-iowa-socialism-bernie-sanders [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.theguardian.com/us-news/2020/jan/31/trump-iowa-socialism-bernie-sanders

Graf č. 8: Nedůvěra obyvatelstva v instituce v roce 2020

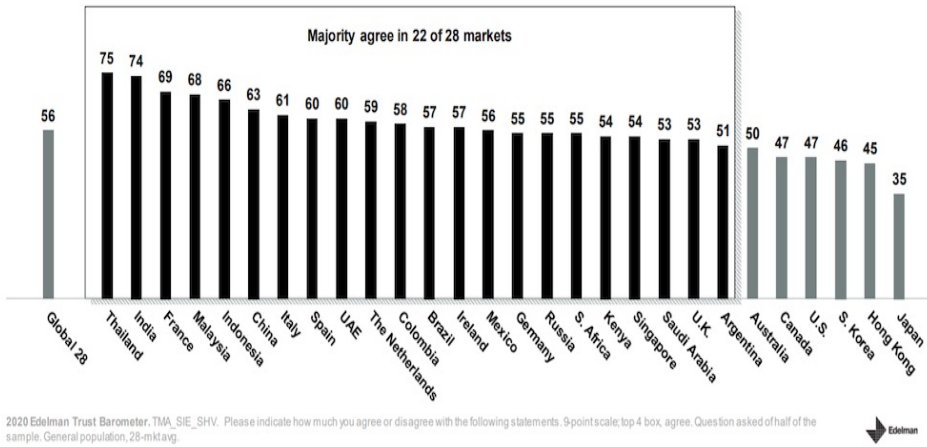

V EU většina jejich občanů podle průzkumu Eurobarometru z roku 2017 pozitivně oceňuje nejvíce solidaritu a sociální rovnost, menší preference mají hodnoty liberální – kulturní diverzita, životní prostředí, stejně jako hodnoty konzervativní – tradice a svobodný obchod.

Graf č. 9: Hodnotové preference občanů EU (rok 2017)

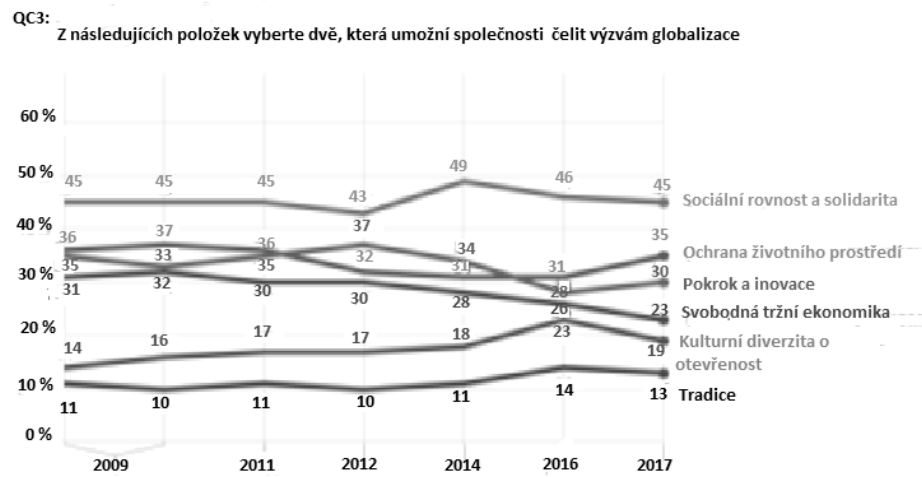

Zdroj: Special Eurobarometer 467 – Wave EB88.1 – TNS opinion & social, s. 17, http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion

Kromě ekonomických a technologických faktorů je relativně nezávislým faktorem, majícím vliv na politiku, přírodní prostředí, které má jednoznačně charakteristiky nelineárního systému. Klimatické změny jsou reálným faktem, co je ale předmětem sporu, jaký je náš podíl na těchto změnách. Kromě naší činnosti má na klima vliv i sluneční cyklus, oscilace zemské osy, sopečná činnost a další. Prognózovat proto jednoznačně budoucí vývoj je prakticky nemožné, atraktor je zde dostatečně široký. Z jedné strany odborníci hovoří o pokračujícím oteplování a z druhé strany jiní hovoří o nástupu malé doby ledové.[352] Klimatické změny mají vliv na ekonomiku, výrazně se mohou dotknout zemědělství a potravinové bezpečnosti. Mohou ale ohrozit i fyzickou existenci lidí, pokud dojde k tání ledovců nebo naopak výraznému ochlazení na severu Evropy či změnám ve vodním režimu regionů. Přeorintování na novou ekonomiku nebo přizpůsobení se změněné situaci bude vyžadovat kolosální náklady, které při nízkých tempech růstu HDP, nelze realizovat, pokud porostou vojenské výdaje nebo budou pokračovat vojenské konflikty.

Závěr

Pokud shrneme výše řečené, současná situace je výsledkem čtyř procesů:

Za prvé, je výsledkem pokusu USA vytvářet „plánovaný (řízený) chaos“ s cílem oslabit protivníky. Destrukce systému nebo klíčových prvků systému je v celé řadě případů úspěšná, nicméně následná stabilizace na bázi žádoucích hodnot nebo udržování chaosu v žádoucích rámcích se nedaří. Důvodů je několik. Především narušení tradičních i nedemokratických institucí nevede automaticky ke vzniku demokracie, se kterou autoritářské státy nemají v řadě případů žádnou historickou zkušenost. Řízená destrukce ekonomiky prostřednictvím sankcí nebo sabotáže snižuje výkonnost systému, nicméně nevede automaticky k vytvoření efektivnějšího systému, což vede k diskreditaci nových elit nebo trvalému chaosu a jeho vývozu do vnějšího prostředí – migrační vlny, růst terorismu apod.

Za druhé, je projevem neadekvátního použití teorie chaosu. Aplikace teorie chaosu, podobně jako v případě teorie systémů je realizována v rámci ideologického rámce, tvořeného v daném případě ideologií nové pravice, snažící se udržet hegemonii Západu v čele s USA, což naráží na odpor alternativních (revizionistických) sil – Číny, Ruska a dalších. Pochopení mechanismu řízeného chaosu umožňuje přijímat protiopatření, která jsou jednak spojena s isolací protisystémových subjektů a konsolidaci prosystémových sil, jednak s mobilizací zdrojů, které mají

[352] Pocasi-muze-letos-blaznit [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/pocasi-muze-letos-blaznit-rika-nasa-slunecni-aktivita-bude-nejnizsi-za-200-let-40310495; klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.novinky.cz/pocasi/clanek/klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smali-ze-prehaneji-ted-se-scenare-naplnuji-40291182; Poslednich-pet-let-bylo-nejteplejsich-v-historii [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/poslednich-pet-let-bylo-nejteplejsich-v-historii-oznamila-nasa-40270514

umožnit řešit problémy vyvolávající negativní emoce obyvatelstva. Důležitým faktorem umožňujícím eliminovat pokusy o destabilizaci je využití specifik politické kultury obyvatelstva – v případě Ruska je to sjednocující význam pravoslavného náboženství a „svatých válek" vedených proti vnějším protivníkům, v případě islámských zemí to může být boj s křesťanstvím, představovaným křížovými výpravami nebo kolonizací, v případě Jižní Ameriky étos osvobozeneckého boje proti dominanci USA. Atraktor tak získává jiný rozměr a pokusy o destabilizaci mohou vést naopak k upevnění režimu.

Za třetí, chaos může být výsledkem ani ne tak aplikace teorie chaosu, jako použití jiných ideologicko-metodologických konceptů, které neodrážejí a nepostihují dynamiku prostředí. Je to případ jak ideologického rámce výše zmíněné aplikace teorie chaosu, tak pokusů stabilizovat systém na bázi náboženských nebo ideologických konceptů, vycházejících z představy o jediné správné cestě. I když připustíme fakt, že některé z nich mohou být blízké realitě, chaos vzniká v důsledku nesouhlasu s daným postupem stoupenci jiných přístupů, s jinou představou o způsobu dosažení harmonie. Příkladem jsou náboženské konflikty nebo způsob řešení migrační krize v západní Evropě, kde například v SRN proti sobě stál blok podporující migraci (CDU, SPD…) a antisystémové subjekty (AfD), podporující protesty proti migrační politice.

Za čtvrté, chaos může být vyvolán fungováním řady systémů, které mají systémový nelineární charakter (přírodní procesy, ekonomika). Nepochopení zvláštností fungování těchto systémů v čase a prostoru a pokus řešit existující problémy v rámci odzkoušených přístupů nevede k očekávanému úspěchu a v řadě případů jsou naše zásahy nejen nejednoznačné, ale mohou situaci i zhoršovat.

Pokud se podíváme na problém použití války, respektive hrubé síly (hard power) při řešení dnešních problémů optikou výše uvedených argumentů, je evidentní že vyvolávání přímé konfrontace, ať už vojenské nebo ekonomické zjevně ohrožuje nejen „oběti", ale i nositele. Tomuto faktu mimo jiné odpovídá politika D. Trumpa, kde ve většině případů radikalismus na slovech končí politickým kompromisem, když pomineme jeho personální politiku. Zároveň ale ani D. Trump se nemůže vzdát dominantní pozice USA a Západu. K jejímu udržení se dnes využívá méně nebezpečných forem války, jako jsou války hybridní, informační a obchodní, které by měly znejistět, oslabit nebo rozložit oponenty, a tím snížit jejich konkurenční potenciál. Ani jedna z těchto variant ale neřeší zásadní problémy vzniklé globalizací, ekonomickou krizí, technologickou revolucí a změnami klimatu, tyto problémy pouze přerozděluje nebo odsunuje. Budoucnost by proto měla patřit kooperaci. Ta ale předpokládá použití adekvátních nástrojů poznání reality, což naráží na stereotypy myšlení a chování a zájmy části elit, obávajících se ztráty privi-

legií. Představa, o které se údajně vážně uvažuje, že několik stovek vybraných jedinců přežije díky expanzi do vesmíru[353], je utopií neřešící problém lidské civilizace.

Použitá literatura

Knižní tituly

ARISTOTELÉS. *Politika*. Bratislava: Nakladatelství Pravda 1988.

BERTALANFFY, Ludwig von. *General System Theory: Foundations. Dvelopment. Applications*. New York: George Braziller 1969.
ISBN-13: 978-0807604533.

Bhagavadgítá Praha: Bibliotheca gnostica, 2018. ISBN 978-80-904050-9-7.

Blackwellova encyklopedie politického myšlení. Barrister & Principál 2000.
ISBN: 80-85947-56-0

CLAUSEWITZ von Carl *O válce*. Praha: Academia, 2008.
ISBN 978-80-200-1598-3

Complexity, Global Politics, and National Security. Washington, D.C: National Defence University, 1997. ISBN-13: 978-1579060466

COX, Robert,W. *Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory*. In.: Keohane, Robert, O.: Neorealism and its Critics. Columbia University Press 1988. ISBN 978-0231063494

Filosofskij enciklopedičeskij slovar. Moskva: Sovetskaja encyklopedia, 1983.

FRIEDMAN, George. *The Next Hundred Years: A Forecast for the 21st Century*. NY: Doubleday, 2009. ISBN 978-0-7679-2305-9

FUKUYAMA, Francis: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4

GIDDENS, Anthony. Třetí cesta. Praha: Mladá fronta, 2001.
ISBN 80-20409-068

HÉSIODOS. *Zrození bohů*. Praha: SNKLHU 1959.

HITLER, Adolf. *Mein Kampf*. Otakar II. 2000. ISBN – 80-86355-26-8.

Chaos theory and Social sciences Foundations and Applications, eds KIEL, L. D. – ELLIOT, E. Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996.
ISBN**:** 978-0472084722

[353] miliardari-resi-uprk-z-planety [cit. 2020-03-17]. Dostupné z https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/miliardari-resi-uprk-z-planety-40314340?seq_no=8&source=hp&dop_ab_variant=292322&dop_source_zone_name=novinky.sznhp.box&utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=z-boxiku&utm_campaign=null

JARVIS, Robert. *Systém efects: complexity in political and social life*. New Jersey: Princeton University Press 1997. ISBN 0-691-02624-6

KAKU, Michio. *Visions: How Science Will Revolutionize the 21st Century*. New York: Oxford University Press 1998. ISBN13: 9780385484992

KANT, Immanuel. *K věčnému míru.* Praha: Oikoymenh 1999. ISBN 80-86005-55-2.

KAPLAN Morton, A. *System and Process in International Politics* London: ECPR Press, 2005. ISBN-13: 978-0954796624

Korán, Praha: Academia, 1972. ISBN 80-200-0246-4

Bible. Ekumenická rada církví v ČSSR, 1989.

KUHN, Thomas. S. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-54-2

MACHIAVELLI, Niccolo. *Úvahy o vládnutí a o vojenství.* Argo 2005. ISBN 80-7203-391-3

PARSONS, Talcott. *Společnosti: vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda 1971.

POPPER, Karl, R.. *Bída historicismu*. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-86005-80-1

SHARP, Gene. *From Dictatorship to Democracy. A Conceptual Framework For Liberation*. Boston:The Albert Einstein Institution, 2010. ISBN-13: 978-1880813096

Theories of Democratic Network Governance. SORENSEN, E. – TORFING, Jacob (eds.). 1. vyd. New York: J. Palgrave Macmillan, 2007. ISBN 978-0-230-22036-2

Velký sociologický slovník. Praha: Univerzita Karlova. Vydavatelství Karolinum 1996. ISBN 80-7184-164-1

WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika.* Praha: Oikoymenth, 2009. ISBN 978-80-7298-389-6

Články v časopisech

An American Budget (PDF). Office of Management and Budget. Retrieved June 25, 2019.

"Monthly Budget Review: Summary for Fiscal Year 2019". *Congressional Budget Office*. Retrieved January 26, 2020.

O'ROURKE, K. H.; WILLIAMSON, J. G. *(2002). "When Did Globalization Begin?". European Review of Economic History.* ***6*** *(1): 23–50. doi:10.1017/S1361491602000023.*

Internetové zdroje

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Complexity-map-overview.png

https://www.theoi.com/Protogenos/Khaos.html

https://www.santafe.edu/

http://www.npr.org/2015/01/20/378680818/transcript-president-obamas-state-of-the-union-address

https://www.youtube.com/watch?v=dIaoZqMrbCo

https://www.washingtonpost.com/gdpr-consent/?destination=%2fnews%2fworldviews%2fwp%2f2018%2f02%2f12%2ftrump-claims-the-u-s-has-spent-7-trillion-in-the-middle-east-it-hasnt%2f%3f

https://www.penize.cz/15882-britsko-jihoamericka-krize-v-letech-18251826

https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart

https://www.macrotrends.net/1319/dow-jones-100-year-historical-chart

https://www.marketwatch.com/story/greenspan-says-loose-credit-is-limiting-downturn

http://phys.org/news/2014-10-global-income-equality-1820s-oecd.html.

https://www.usdebtclock.org/

https://www.usdebtclock.org/

https://www.edelman.com/trustbarometer

https://news.gallup.com/poll/257639/four-americans-embrace-form-socialism.aspx?g_source=link_NEWSV9&g_medium=NEWSFEED&g_campaign=item_&g_content=Four%2520in%252010%2520Americans%2520Embrace%2520Some%2520Form%2520of%2520Socialism

https://www.theguardian.com/us-news/2020/jan/31/trump-iowa-socialism-bernie-sanders

https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/pocasi-muze-letos-blaznit-rika-nasa-slunecni-aktivita-bude-nejnizsi-za-200-let-40310495

https://www.novinky.cz/pocasi/clanek/klimatolog-pred-30-lety-se-vedcum-smalize-prehaneji-ted-se-scenare-naplnuji-40291182

https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/poslednich-pet-let-bylo-nejteplejsich-v-historii-oznamila-nasa-40270514

https://www.novinky.cz/veda-skoly/clanek/miliardari-resi-uprk-z-planety-40314340?seq_no=8&source=hp&dop_ab_variant=292322&dop_source_zone_name=novinky.sznhp.box&utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=z-boxiku&utm_campaign=null

Informace o autorovi:

doc. PhDr. Vladimír Prorok, CSc.
přednáší na UJAK Praha
Věnuje se teorii politiky, analýze politiky a řešení politických konfliktů.
UJAK Praha
Roháčova 63, 130 00 Praha 3, Česká republika
E-mail: prorok.vladimir@ujak.cz

БОРЬБА ЗА «ИСТОРИЧЕСКУЮ ПРАВДУ» КАК ИНСТРУМЕНТ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ ПРАВЯЩИХ РЕЖИМОВ.

BOJ ZA „HISTORICKOU PRAVDU“ JAKO NÁSTROJ FORMOVÁNÍ POLITICKÉ POZICE VLÁDNOUCÍCH REŽIMŮ

Александр Иванович Соловьев

Abstrakt

Jak je ukázáno v článku, vztah k minulosti je diktován snahou politických sil využít interpretace historických událostí k prosazování svých aktuálních zájmů. V tomto smyslu je 75 let od vítězství nad fašistickým Německem záminkou, které vládnoucí politické režimy řady zemí využívají ke zvýšení své politické pozice v evropském i světovém politickém prostoru. V rámci těchto strategií politické režimy nejen přehodnocují klíčové události minulé války nebo spekulují o složitých tématech té doby, ale spojují tato hodnocení s kritikou aktuální politiky svých konkurentů. V tomto kontextu není nejdůležitějším výsledkem tohoto typu strategií ani tak újma způsobená mezistátním vztahům, jako spíše rozšíření politického prostoru pro zintenzivnění agresivních a antihumánních myšlenek a nálad, které podkopávají vztahy mezi zeměmi a národy.

Абстракт

Как показывается в статье, отношение к прошлому диктуется стремлением политических сил использовать интерпретацию исторических событий для продвижения своих актуальных интересов. В этом смысле 75 годовщина со дня победы над фашистской Германией становится поводом, который правящие политические режимы ряда стран используют для повышения своего политического позиционирования в европейском и мировом политических пространствах. В рамках этих стратегий политические режимы, не только пересматривают ключевые события прошедшей войны или спекулируют на сложных вопросах того времени, но и связывают эти оценки с критикой актуальной политики своих конкурентов. В этом контексте наиболее значимым результатом такого рода стратегий является не столько ущерб, наносимый межгосударственным отношениям, сколько расширение политического пространства для активизации агрессивных и антигуманных идей и настроений, подрывающих отношения между странами и народами.

Abstract

As shown in the article, the attitude to the past is dictated by the desire of political forces to use the interpretation of historical events to promote their current interests. In this sense, the 75th anniversary of the victory over Nazi Germany becomes an occasion that the ruling political regimes of a number of countries use to increase their political positioning in the European and global political space. As part of these strategies, political regimes not only review key events of the past war or speculate on complex issues of the time, but also link these assessments with criticism of the current policies of their competitors. In this context, the most significant result of such strategies is not so much the damage caused to inter-state relations, but rather the expansion of political space for the activation of aggressive and anti-human ideas and attitudes that undermine relations between countries and peoples.

Опыт последних лет показывает, что итоги Второй мировой войны и по прошествии многих десятилетий остаются мощным фактором, влияющим на отношения современных государств, их политические притязания и даже стратегические намерения. В этом контексте интерпретации причин и исхода Войны, ее отдельных сражений и имиджа политических правителей того времени становятся основанием различных информационно-пропагандистских кампаний, выдвижения политических претензий, провокаций и иных составляющих мирового политического процесса и международных отношений. С новой силой волны этого информационно-политического соперничества проявляются на фоне обострения отношений России с рядом европейских государств, а также в связи с 70-летней годовщиной победы над фашистской Германией.

Строго говоря, основные причины актуализации этой идейно-политической полемики коренятся в последствиях перестройки межгосударственных отношений, связанных с окончанием холодной войны и соответствующим политическим размежеванием сил на Европейском континенте. Распад Советского Союза и образование на его территории новых европейских и азиатских государств не только послужил началом выстраивания новой конфигурации межгосударственных и политических отношений в этих частях политического пространства, но и инициировал межгосударственные трансформации в значительно более широком масштабе. Такие изменения, спровоцировавшие попытки как новых, так и уже существовавших государств укрепления своих позиций в Европе и мире, потребовали и пересмотра целого ряда идеологических установок.

Существенно и то, что фактором, придавшим идеологическому соперничеству новые политические оттенки, стали конструкции информационного общества, превратившие политические коммуникации в главный

инструмент позиционирования правящих режимов и оказавшие решающее влияние на основные способы организации государственной власти. Другими словами, основным орудием правящих режимов по продвижению своих политических замыслов и интересов стали содержание и плотность формируемых ими политических инфопотоков (помимо объективных сведений содержащих и ложную информацию, киберсимулякры, предметы манипулирования, уловки и проч.).

Таким образом, отношение к итогам перекроившей карту Европы Войны стало для различных режимов одним из источников разработки новых политических стратегий, не исключавших ни нанесения ущерба бывшим союзникам, ни выдвижения претензий к соседним странам. При этом ряд событий (прежде всего, присоединение к Российской Федерации Крыма) существенно обострил идейно-политическое противоборство по этим вопросам, дополнив его целым рядом иных политических конфликтов, создавших весьма сложную конфигурацию взаимоотношений на европейском континенте. При этом целый ряд стран (прежде всего, Польша, страны Прибалтики, Украина) стали использовать критику актуальной российской политики и ее президента, а также массированное распространение сведений, направленных на снижение политической репутации современной России, для переоценки причин начала второй мировой Войны, а также дискредитации международных договоров, закрепивших ее исторические итоги.

При этом, как показывает опыт, распространение собственных версий «исторической правды» правительства этих стран использовали и используют в значительно более широком политическом масштабе, направленном как на снижение репутационного капитала политических соперников, так и на занятие более выгодного положения в едином фронте их конкурентов. В этом смысле споры о Войне начинают обладать и более масштабным, буквально трансграничным измерением, встраивающим данную тематику в контекст отношений между Россией и Западом. Что вольно или невольно восстанавливает дух холодной войны, реанимируя и в российском дискурсе архетипы и позиции сторонников их «онтологического противостояния» (А.Дугин) или непримиримости отношений «враждующих цивилизаций» (В.Багдасарян).

Строго говоря, природа прошлого, как, впрочем, и любого политического события – обладает полиморфным характером, поскольку содержит безграничные основания для своих интерпретаций. В том числе и продуцирования прямо противоположных образов даже известных событий в зависимости от интересов и особенностей того или иного этапа эволюции конкретного государства. Иначе говоря, призмой для интерпретации прошлого является настоящее, актуальные интересы (особенно доминирующих)

акторов, которые детерминируют позиции властей, а если надо, то и целиком переписывают исторические сюжеты на свой лад. Как справедливо пишет И.Глебова, главным значением обладает «не событие прошлого, а память о нем, то есть тот образ, который транслировался непосредственным потомкам, реставрировался или реконструировался в последующих поколениях, подвергался «проверке» и «фильтрации» с помощью методов исторической критики» [354].

Таким образом, каждое государство превращается в своеобразную политическую лабораторию, работающую с «утраченными объектами» (Ж.-К.Пассрон) в целях разработки, доработки и достраивания необходимых ему смыслов, имеющих в данный момент высокую социальную значимость и потому закрепляемых за теми или иными историческими событиями. Благодаря институциональной поддержке экспертов и интеллектуалов, эти конструкции превращаются в непререкаемые установки (а, подчас, и в теоретические модели и схемы), сформированные в качестве «абсолютного знания», утверждающего «единственно «истинный» характер предлагаемых представлений, норм и ценностей»[355].

Впоследствии – при помощи пропагандистских структур, готовящих эти идеи для массового потребления – представления такого рода используются для формирования всенародной «волны памяти», позволяющей людям осознать неприемлемость политических позиций соперников и конкурентов. Как считает Г.Кёхлер, «любая форма массовых коммуникаций содержит риск regressus ad emotionem – низведения аргумента до базовых эмоций, лежащих в его основе»[356], в силу чего публично прокламируемые цели нередко утрачивают свою смысловую составляющую. Боле того, соединение теоретических и пропагандистских потоков в политическом дискурсе позволяет получить и дополнительный эффект, а именно – добиться инфильтрации новых образов в традиции и обычаи данного общества. Встраиваясь в базовые ментальные конструкции, эти образы соединяют стереотипы национальной гордости и исторические травмы, представления об общественных благах и потерях, избранных героях и противопоставляемых им «демонах» лжи и т.д. Таким образом, это информационное давление одновременно устанавливает и границы публичного дискурса, утверждающие недопустимость иных толкований прошлого. В силу этого поддержка распространяемых образов прошлого рассматривается как предпосылка укрепления общественной солидарности и доверия к власти, а сом-

---

[354] ГЛЕБОВА И.И. *Политическая культура России: образы прошлого и современность* / Отв. ред. Ю.С.Пивоваров, М.: ИНИОН, 2006. С 3.

[355] ЕВГЕНЬЕВА Т.В., ТИТОВ В.В. Образы прошлого в российском массовом политическом сознании: мифологическое измерение // Политическая наука, 2017, № 1, с 124-125.

[356] КЁХЛЕР Г. Новые социальные медиа: шанс или препятствие для диалога ? Полис, 2013, № 4. С. 84.

нения в их истинности или отрицание предлагаемого прочтения истории – как неприемлемые политические позиции.

Систематическое распространение таких универсальных практик в исполнении различных государств подтверждает идею М.Ферретти, что в политическом мире «Памяти самой по себе, так же, как и прошлого, не существует. Это всегда конструкция, результат непрерывной и неслышной активности, порой сознательного, а порой, бессознательного взаимодействия многочисленных людей и разнонаправленных сил, которые снова и снова ткут воздушное покрывало прошлого»[357]. В силу этого историзм являет собой филиацию, подчас, слабо связанных между собой образов и интерпретаций, но непременно скорректированных динамикой важных для правительств обстоятельств. Поэтому нередко смысловое ядро, ценностно-смысловая начинка событий (отражающая объективную конструкцию произошедшего), умирает под грузом изменяющихся политически актуаль-ных символов и наслоений. Так что, масштабные актуальные презентации прошлого – это, по сути, политические проекты государств, заинтересованных в использовании этих образов в качестве инструмента продвижения своих интересов в той или иной конфигурации межрегионального, континентального или мирового политического пространства.

Одним словом, каждая страна по-своему занимается интерпретацией, конструированием и имплементацией согласованного со своими актуальными интересами образов прошлого, связывая их с будущими интересами и стремясь закрепить их в массовых мероприятиях, функциях институтов, национальных праздниках и других государственных и общественных мероприятиях[358]. К примеру, ряд стран (Украина, Прибалтийские государства) широко использует в этих целях националистическую риторику, другие государства конструируют образы прошлого в связи с «вновь открывшимися обстоятельствами», «рассекречиванием секретных документов» и прочими аналогичными аргументами.

Коротко говоря, историческое прошлое – это заложница настоящего, которое произвольно рвет пройденную дистанцию, в том числе и нити, образующую единую историю народа. Еще какое-то время назад считалось, что политическое переиначивание прошлого, изобретение и моделирование истории – это удел тоталитарных обществ, создававших собственную версию национальной истории, заставляющую людей «пересматривать ее «с точки зрения классовой борьбы» или в силу намерений создания «сильного

[357] ФЕРРЕТТИ М. Непримиримая память: Россия и война: заметки на полях спора на жгучую тему // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре, 2005, № 5, С 76.
[358] ЕФРЕМОВА В.Н. Символическая политика государства в отношении российских праздников после 2012 г. // Символическая политика. Политика идентичности. Вып. 5 // Редкол.: О.Малинова и др., ИНИОН, 2017. С. 294-307

государства»[359], нередко заставлявших «героев» и «демонов» меняться местами (В.Гроссман). Более того, ряд ученых полагает, что поскольку «обман и дезинформация» все также «управляют политикой», то «история двадцатого столетия практически не поддается интерпретации…»[360].

История показала, что подгонка истории под текущие интересы властей - это типичная ситуация для режимов, заинтересованных в укреплении своих позиций в любых, особенно кризисных ситуациях. Политическая полезность, утилитарность замыслов власть предержащих – вот главный критерий оценивания истории, реальной «политики памяти» (П.Нора). Так что история ничем не отличается от иных политических объектов, которые необходимо встроить в приемлемый для властей социальный порядок, ограничить ее свободные интерпретации, а зачастую и ввести санкции за неконтролируемое вольнодумство. Как верно писал Дубин, «посредством «присвоения» прошлого происходит легитимация настоящего»[361].

Конечно, в каждом обществе существуют свои пределы в восприятии прошлого, заложенные не только в проектируемых режимом интерпретациях исторических событий, но и в нормах политической культуры, означающих приемлемость для населения предлагаемых им версий. Массовая культура в том или ином конкретном обществе табуирует одни версии, и с готовностью воспринимает другие, включая их в повседневные коммуникации людей и осуществляя собственное расширение предложенных идей, составляющих их интерпретационный стержень. Высоко значимые предложенные властями образы прошлого становятся платформой массовой гражданской идентификации, накладывающей ограничения на обнаружение в прошлом иных политических смыслов. Иначе говоря, основания массовой культуры создают пространство диссиминации образов прошлого, в том числе ограничивая и провластные смыслы и образы.

Роль ограничивающих интерпретацию образов прошлого норм и позиций властей особенно велика в условиях противоречивости мира, ограниченности инфопотоков, конфликта образов, предлагаемых разными политическими акторами.[362] Однако сталкивающиеся в мировых политических коммуникациях разнообразные версии прошлого, порождают не только дополнительные конфликты, но и хаос в восприятии людьми окружающего их мира, имеющего разрозненную, не поддающуюся единой смысловой

---

[359] ГЕЛЛЕР М.Я., НЕКРИЧ А.М. *Утопия власти*, М., МИК, 2000. с. 5.

[360] CONWAY Ph. Post-Truth, Complicity and International Politics// E-International Relation. 29.03.2017. URL:https://www.e-ir.info/2-17/03/29/post-truth-complicity-andinternational-politics/.

[361] ДУБИН Б. «Кровавая» война и «великая» Победа: о конструировании и передаче коллективных представлений в России 1970-2000-х годов // Отечественные записки, 2004, № 5, с. 68.

[362] WHITEFIELD S. *An introduction // Political Culture and Post-Communism* / Ed. by S. Whitefield, Oxford, 2005. C. 1-14.

интерпретации историю, а, следовательно, и в актуальных моделях и процессах поиска идентичности.

Очевидно, однако, что разноликие политические проекты разных государств, игнорирующие неудобные факты и обнаруживающие свою «правду-истину» в событийной истории Европы, вряд ли – хотя бы в краткосрочной перспективе – достигнут примирения в силу различных интересов и перспектив укрепления своего местоположения в политическом процессе. Особенно учитывая то, что, как уже говорилось, после окончания холодной войны мирополитические отношения меняют свою конфигурацию, а, следовательно, и содержание дискурса, подвергающего политической реинкарнации старые конфликты, в том числе и военные сюжеты. Понятно, поэтому, что в этих условиях актуализация споров по поводу политических и территориальных последствий Войны, прежде всего, характерна для небольших государств, испытавших в 20-40-е годы прошлого века последствия классовых конфликтов, втянувших в орбиту гражданского противостояния соседние государства. Нельзя не видеть и того, что дискурс о Войне в какой-то степени отразил и нынешние противоречия между странами, нацеленными на интеграцию в Европейском союзе и его сохранение, с позициями сил, тяготеющих к более строгой национальной идентификации своих стран (к тому же осложненной и эмиграционными процессами). Такое положение, по понятным причинам, актуализирует тематику и семантику страновой самоидентификации, непременно апеллирующей и к историческим мотивам и традициям.

В то же время нельзя не видеть, что новый исторический контекст придает этим тенденциям совсем иной характер, провоцируя новые линии размежевания между странами и народами в условиях мирного развития Европы. Как известно, и раньше носителей самых разных точек зрения на итоги Войны хватало в любом европейском государстве. И раньше идеологически обыгрывались и различные даты начала и окончания Войны, и характер торжеств по поводу этих дат (проведение военных парадов и мероприятия, посвященные памяти жертв), и значение различных военных сражений, и судьбы военачальников и т.д. Однако сегодня эта полемика не только создает новые линии размежевания между государствами и народами. Правящие режимы, редуцируя всю гамму межгосударственных отношений к последствиям прежних политических трений и гражданских конфликтов, плоскому, исторически усеченному корпусу явлений, подчас, создают явно неадекватные времени аналитические фреймы. Ну, а завороженность своей позицией не дает понять мнения другой стороны, срывая переговорные процессы и обостряя межгосударственные трения.

Попытки сведения национальной идентичности к порожденной войной социальной материи не только создают особые идентификационные модели

мужчины и женщины (воплощающие идеалы мужества, героизма и жертвенной любви к родине), но и поддерживают в общественном сознании «дух милитарности», а также различные формы «военно-оборонного» сознания, в конечном счете, формирующие некомплиментарные образы «другого»[363]. В российском обществе, с исторической точки зрения такие практики свидетельствуют о переломе древних «пораженческих» традиций, поощрявших «мученическую смерть, а не сопротивление» врагам (иноземцам и иноверцам), снижающих также иерархический характер социальной стратификации. Однако надо признать, что в настоящее время такие политические паттерны нередко демонстрируют снижение потребности общества – а также «таланта» руководителей – «к … осмысленной организации жизни нации в мирное время»[364].

Иначе говоря, то, что приверженцев противоположной точки зрения политические оппоненты заносят в списки противников (угрожающих либо евроинтеграции, либо сохранению национальной самостоятельности своего государства, либо экстремистов, подрывающих общественную стабильность и т.д.), создавая тем самым дополнительный источник внешней и внутренней напряженности, можно считать уже привычным для европейского политического ландшафта фактом. Такая политика отдельных государств и определенных международных сил становится неотъемлемой составляющей нового политического противостояния в Европе и мире. При этом значительные риски, порождаемые этим военно-политическим дискурсом, связаны с усилением агрессивности этого инфопотока, подогреваемого выстраивающими свою политическую повестку отдельными правительствами, а также приближением юбилейных дат. В этом контексте конкурирующие стороны постоянно используют технологии распространения фейков, методы астротурфинга, ограничения контактов в сфере народной дипломатии, манипулирование и нечестные трюки. Засилие пропаганды подобного рода породило феномен постправды, создающей новую информационную оболочку для развития общественного мнения и массового сознания.[365] Учитывая же, что базовые нарративы, лежащие в основании этих политических проектов, связаны с военной тематикой, то они рассматриваются рядом правительств как перспективная платформа для нанесения репутационного и политического ущерба своим противникам и конкурентам, что позволяет говорить о сохранении данной риторики в среднесрочной перспективе.

---

363 ГЛЕБОВА И.И. *Отечественная война в русской культуре // Труды по россиеведению,* М.: ИНИОН, 2011. С. 203-204.

364 Tamtéž s. 205-206.

365 К сожалению, и российские власти в ряде случаев не могут исключить определенных исторических подтасовок, примером чего является официальная поддержка (бывшим) министром культуры Мединским производства и проката фильма «28 панфиловцев», повествующего – по мнению историков - о выдуманных событиях.

Сегодня главным пропагандистским приемом, использующимся идеологическими противниками России, является попытка отождествления гитлеровского и сталинского режимов, однозначно представляющая СССР в качестве страны, несущей равную ответственность с Гитлером за развязывание Войны. В этом контексте смешивается и критика тоталитарного правления сталинского режима, и героические деяния народа, защитившего свою родину и освободившую Европу от фашистского ига. В этом месиве исторической «правды» появляются все «основания» не только для очернения подвига советского народа, но и для критики современной России как правопреемницы Советского Союза.

Однако сюжетные линии, касающиеся итогов Войны, сохраняя свое значение как инструмент политического противоборства (используемый рядом правительств поводом напомнить о себе как об акторах европейской политики и использовать его для повышения своего позиционирования в региональном и мировом масштабах) обнажают и более глубокие разломы в мировой политике. Коротко говоря, отношение к Войне и ее итогом стало одним из маркеров определения политической значимости экстремизма и гуманизма. Маркеров, соотнесенных с продолжительностью жизни целых поколений.

Особую тревогу политические проекты ряда государств (героизирующих нацистских преступников, выдаваемых за героев, преданных целям национального освобождения) вызывают в связи со вспышкой сопутствующих нацизму социальных болезней в Европе – антисемитизма, расизма, ксенофобии. Такие настроения существовали и существуют в странах мира не одно столетие, действуя поверх политических систем и режимов. И даже в России, испытавшей все трагические последствия фашизма, сегодня есть люди, придерживающиеся подобного рода взглядов. В стране – и даже во власти – немало сторонников сталинизма, придерживающихся упрощенной версии отечественной истории, а вместе с ними и сервильных квазиученых, стремящихся на фоне исторической Победы обелить преступления сталинского режима и его конкретных палачей. Немало и тех людей, для которых национальная принадлежность становится синонимом политической идентификации и соответствующей исторической ответственности.

Источниками существования таких воззрений и убеждений являются не только ухудшение социально-экономического положения тех или иных слоев населения или травматические последствия изменения привычного уклада жизни, но и вполне ментальные, мало зависящие от жизненных обстоятельств и коренящихся в непреодолимых временем архетипах человеконенавистничества. В сознании носителей таких убеждений образы «другого», «чужого» однозначно вызывают некомплиментарность, неприятие, агрессию, внутреннюю апелляцию к физическому насилию. Добавочным фак-

тором активизации таких ментальных стереотипов, источником повышения градуса некомплиментарности стала волна переселенцев в Европу из стран Африки, которые мало считаются с национальными традициями и законами принимающих их стран.

Опыт Германии, после окончания Войны активно проводившей политику денафикации, показал, насколько трудно преодолеть стереотипы и симпатии к идеологии третьего рейха даже на фоне живущих в памяти населения зверств гитлеровских палачей. И сегодня, когда в Германии, Франции и некоторых других странах фиксируют скачок антисемитизма (в том числе и численности преступлений против лиц этой национальности), становится понятно, что такие формы ментальности способны консервировать экстремистские взгляды даже на фоне развенчивающей их убеждения политики властей. И что такие воззрения становятся удобной почвой для возрождения ценностей и идей, сыгравших роковую роль в развязывании Войны.

В большинстве стран победителей фашистской нечисти уважают и почитают. Грузия, Молдавия, да и другие страны демонстрируют такой опыт. В то же время в Прибалтике на щит поднимают «геройства» воинов, воевавших плечом к плечу с фашистами и совершавшими те же преступления против гражданского населения, но как бы за национальную независимость от «коммунистического СССР». В то же время официальная поддержка государства придает этим процессам другой политический масштаб. Так длительная пропаганда «национальных интересов» Украины способствовала воспитанию целых поколений, зараженных вирусом агрессии по отношению к другим народам. А продолжающееся воспевание «подвигов» Петлюры и Шухевича продолжает оказывать пагубное влияние на молодежь.

К сожалению, эти политические практики и риторика оставляет равнодушными Европейские правительства, не желающими конфликтовать со своими новыми политическими союзниками. Европа сквозь пальцы смотрит на возрождение агрессивных шовинистических сил в странах Прибалтики, Украины.

Конечно, надо признать, что одним из объективных источников активизации военно-политического дискурса является наличие сложных проблем, корешки которых тянутся из прошлого века, когда Европа была ареной классовых боев и гражданских конфликтов, завершившихся победой уже ушедших с политической арены сил, в то время как ее сторонники испытывают давление «новых победителей». Таким образом, кардинальной переинтерпретации подвергаются многие вопросы, связанные, к примеру, с соотношением геополитического экспансионизма и прагматизма советского руководства того времени (сталкивающим коммунистическую и эта-

тистскую идеологии);[366] причинами провала советско-германских переговоров в ноябре 1940 г.; оценкой стратегического плана СССР от 15 мая 1941 г. (так и не подписанного Сталиным), предполагавшего – в целях самообороны – нанесение «упреждающего удара» по германской армии; характером прогерманской ориентации советской внешней политики в 1939–1940 гг. и переориентацией ряда зарубежных компартий на поддержку политики Гитлера; значением для войны социальной инженерии немецкого и советского режимов, вычищавших «социально отверженных» и нежелательных элементов из общества; применимостью концептов кризиса европейской цивилизации и гражданской войны к отношениям воевавших стран; нарушениями кодекса ведения войны и т.д.

Поскольку образы этих – и сходных с ними по своему значению противоречий – подаются общественному мнению в весьма упрощенном, а зачастую и в политически отредактированном виде, то их научная необъясненность становится источником не просто идейных, а уже политических спекуляций, провокаций и конфликтов. Неудивительно, что, подчас, даже немецкое академическое издание «Майн камф» с комментариями историков и специалистов, раскрывающих пагубную суть этого произведения и стоящей за ним агрессивной идеологии, в некоторых странах представляют как источник оправдания и возрождения фашизма.

Понятно, что в общих интересах оставить непроясненные моменты Войны для историков и специалистов, которые способны проявить сдержанность и объективность в объяснении всех этих сложных вопросов. И, как минимум, снизить накал страстей, мешающих государствам поддерживать цивилизованные контакты, исключающие взаимные оскорбления и провокации. Однако на практике можно видеть, что некоторые страны на почве военных воспоминаний снижают интенсивность межгосударственных контактов, расширяя зону взаимного недоверия.

Представляется, однако, что целый ряд политических коммуникаций европейских государств со временем придет в необходимое для поддер-

[366] Так, мнение ряда российских историков, что в предвоенное время все государства исповедовали внешнеполитические стратегии, направленные на решение своих проблем за счет других стран и народов [см.: Мельтюхов, 2008: 220-221], становится основанием для нравственного амнистирования позиций сталинского руководства, стремившегося решать судьбы соседних государств без учета их позиций и интересов. Показательным примером в этом отношении являются попытки обелить политические решения сталинского режима и, прежде всего, секретные протоколы пакта Молотова-Риббентропа [см.:Никонов, 2016]. Характерно, однако, что такие сочинения не только находится в кардинальном противоречии с решениями II Съезда народных депутатов СССР, признавших эти документы юридически несостоятельными и недействительными с момента подписания, но и способствуют распространению имперско-националистических настроений в российском обществе.

жания взаимно уважительных отношений русло. Однако это время может стать не только периодом постепенного налаживания межгосударственных отношений, но и разрастания популистских настроений, способных породить в этих странах новую волну экстремизма. Пример Украины и Прибалтийских государств наглядно показывает, что позиция их правительств по поводу разных граней Войны уже сформировало целые поколения граждан, демонстрирующих активное неприятие соседних стран или граней их международной политики.

На этом фоне существенно увеличиваются риски разрастания в ряде европейских стран различных версий экстремистской идеологии. Целевая программатика их правительств может разнится, а вот некоторые из поощряемых ими ценностей и установок, предпочтительные средства решения политических разногласий остаются прежними, не исключая насильственных действий и даже физического устранения своих оппонентов.

К сожалению, на таком политическом фоне во многом остается непроясненным главный итог Войны. Ведь ее уроки не просто связаны с попытками уничтожения права человека на жизнь. Они являют собой желание утвердить – в рамках исповедовавшейся фашистскими агрессорами социально-политической утопии – антигуманистическую перспективу развития человечества, утвердить модель «нелиберальной модерности»[367] [Geyer, Fitzpatrick, 2009: 340]. И не стоит забывать, что мировой бойне предшествовала ситуация предвоенного времени, когда политические образы стран-противников подверглись предельной дегуманизации, которая до 1933 г. «была немыслима г. даже в самых консервативных кругах»[368] [Ibid, p. 412].

Но и сегодня мы видим, как под «лобовыми» атаками «своей» исторической правды в политические отношения государств и народов встраивается этика военного времени, порождающая национальный «патриотический подъем» и непримиримость отношений между «мы» и «они». Этика, вместе с которой гибнут идеи совместности, целостности европейской цивилизации, всеобщего мира, добрососедства, взаимопонимания.

Не в этом ли направлении действуют пропагандистские машины ряда стран, сталкивающие эссенциалистские, спаянные мифо центрированными политическими установками правящих режимов образы национальных интересов ? Не эти ли информационные продукты, упрощая сложные образы современного мира и редуцируя их до неизживаемого временем языческого противостояния стран и народов, в конечном счете, разделяют общества

[367] *Beyond totalitarism: Stalinism and Nazism compared*. Ed. by Geyer M., Fitzpatrick Sh. N.Y. Cambridge univ.press. 2009. P. 340.
[368] Tamtéž s. 412.

и государства, опираясь на традиции патриархального сознания, созвучные стереотипам социальной «глубинки» и идеализируя утопии уже пройденных обществом этапов?

Понятно, что в правящих режимах действуют различные группировки элиты, в том числе и те, которые не брезгуют в целях завоевания более высокого позиционирования в структурах власти опереться на маргинальные и непросвещенные слои населения, готовые безропотно соглашаться с их радиальными установками. Однако общая задача ответственных правительств не доводить эту внутреннюю борьбу, политические амбиции до абсурда, злобы и нагнетания неприязни к другим странам, провокаций, насилия.

Так что, хотя политический эквилибриум будет сохранять свою нелинейность и в более отдаленной перспективе, тем не менее, общая задача европейских политиков состоит в том, чтобы сообща противостоять идеологии и психологии взаимной нетерпимости. Объединять усилия против общего врага современности – фашизма, идеологии превосходства представителей отдельных рас, этносов, классов. Это условие выживания и европейской цивилизации, сохранения демократии и гражданского достоинства всех представителей рода человеческого. Современный мир и тем более мир в Европе, пережившей самые страшные разрушения в прошлом веке, слишком хрупок для того, чтобы политики, не знавшие последствий войны, и дальше пытались разжигать на континенте настроения страха и неприязни к соседям.

Список литературы

Монографии

Beyond totalitarism: Stalinism and Nazism compared. Ed. by Geyer M., Fitzpatrick Sh. N.Y.: Cambridge univ.press. 2009.

ГЕЛЛЕР М.Я., НЕКРИЧ А.М. *Утопия власти*, Москва: МИК, 2000.

ГЛЕБОВА И.И. *Политическая культура России: образы прошлого и современность* / Отв. ред. Ю.С.Пивоваров, Москва: ИНИОН, 2006.

ГЛЕБОВА И.И. *Отечественная война в русской культуре // Труды по россиеведению*, Москва: ИНИОН, 2011.

МЕЛЬТЮХОВ М.И. *Упущенный шанс И.Сталина: схватка за Европу, 1939-1941 гг.* (документы, факты, суждения), 3 изд., исправленное и дополненное, Москва: Вече, 2008.

НИКОНОВ В.А. *Молотов. Наше дело правое*, в 2-х кн., Москва: Молодая гвардия, 2016.

WHITEFIELD S. *An introduction // Political Culture and Post-Communism* / Ed. by S. Whitefield, Oxford, 2005.

Статьи в журналах

ДУБИН Б. «Кровавая» война и «великая» Победа: о конструировании и передаче коллективных представлений в России 1970-2000-х годов // Отечественные записки, 2004, № 5.

ЕВГЕНЬЕВА Т.В., ТИТОВ В.В. Образы прошлого в российском массовом политическом сознании: мифологическое измерение // Политическая наука, 2017, № 1.

ЕФРЕМОВА В.Н. Символическая политика государства в отношении российских праздников после 2012 г. // Символическая политика. Политика идентичности. Вып. 5 // Редкол.: О.Малинова и др., ИНИОН, 2017.

КЁХЛЕР Г. Новые социальные медиа: шанс или препятствие для диалога? Полис, 2013, № 4.

ФЕРРЕТТИ М. Непримиримая память: Россия и война: заметки на полях спора на жгучую тему // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре, 2005, № 5.

Интернет

CONWAY Ph. Post-Truth, Complicity and International Politics// E-International Relation. 29.03.2017. URL:https://www.e-ir.info/2-17/03/29/post-truth-complicity-andinternational-politics/.

Informace o autorovi:

Professor Alexander Solovyev, doctor of political Sciences,

Head of the Department of M. Lomonosov Moscow State University,

Moscow State University, Lomonosovsky Ave., 27, building 4

Moscow, Russia

E-mail: alesol@mail.ru

ВТОРАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА В ПУБЛИЧНОЙ ИСТОРИИ СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

DRUHÁ SVĚTOVÁ VÁLKA VE VEŘEJNÉ HISTORII SOUČASNÉHO RUSKA

Людмила Ефимовна Ильичева, Владимир Савельевич Комаровский

Abstrakt

V epoše rozvinutých institucí a prostředků reflektujících historickou paměť (muzea, památníky, výstavy, dokumentární filmy apod.), a rostoucího zájmu obyvatel o vlastní dějiny, se dějiny stávají důležitým objektem současné veřejné politiky a formování národně-státní identity. V závislosti na situaci, cílech a záměrech subjektu veřejně oslovujícího dané události minulosti se jejich pojetí v různých historických obdobích může podstatně či dokonce zásadně měnit. Čím zásadnější jsou změny v zemi nebo na mezinárodní scéně, tím radikálněji se „přepisují" dějiny nejvýznamnějších událostí, které mají pro zemi či mezinárodní vztahy význam. Druhá světová válka rozhodně patří mezi nejvýznamnější události 20. století. Její vliv na situaci v dnešním světě bude určitě cítit ještě dlouhá léta

Абстракт

В эпоху развитости учреждений и средств отражения исторической памяти (музеев, мемориалов, выставок, документальных фильмов и т.д.), возрастания интереса населения к собственной истории, она становится важным объектом современной публичной политики и формирования национально-государственной идентичности.В зависимости от ситуации, целей и намерений субъекта публично обращающего к тем или иным событиям прошлого, их трактовка в разные исторические периоды может существенно или даже кардинально меняться. Чем более фундаментальны изменения в стране или на международной арене, тем кардинальнее «переписывается» история наиболее значимых событий, имеющих знаковые значения для страны или международных отношений. Вторая мировая война, безусловно, относится к числу самых значимых событий XX века. Ее влияние на ситуацию в современном мире наверняка будет ощущаться еще долгие годы.

Abstract

In the era of the development of institutions and means of reflecting historical memory (museums, memorials, exhibitions, documentaries, etc.), the growing interest of the population in their own history, it becomes an important object of modern public policy and the formation of national-state identity. Depending on the situation, goals and intentions of the subject publicly referring to certain events of the past, their interpretation in different historical periods can significantly or

even dramatically change. The more fundamental the changes in the country or in the international arena, the more radically "correspond" the history of the most significant events that have significant significance for the country or international relations. The Second World War, of course, is one of the most significant events of the XX century. Its influence on the situation in the modern world will certainly be felt for many years to come.

В 2018 году Кеннет Джанда, почетный профессор Северо-Западного университета (Иллинойс, США), давний знакомый одного из авторов статьи, опубликовал книгу «Император и крестьянин. Судьба двух людей от начала Великой войны до конца Габсбургскойимперии». Российские рецензенты книги К.Джанда, пытаясь передать главный посыл и особенности подхода автора к проблеме, вынесли в заголовках другое название: «История первой мировой войны глазами политолога»[369]. Резон авторов рецензии понятен: читатель прежде всего должен знать, кто пишет, представляет то или иное историческое событие – профессиональный историк или политолог, социолог, публицист или кто-то другой. У разных специалистов разные подходы и разные задачи. Профессиональный историк в идеале должен максимально точно передать точно дух соответствующей эпохи, представить событие «как было на самом деле». Политолог расставляет акценты по иному: почему это событие важно для современной эпохи? Кто, зачем, с какой целью представляет события прошлого современникам, как оно ими воспринимается?

Авторы политологи и это, можно сказать, априори задает ракурс рассмотрения заявленной ими проблемы.

Нет нужды кого-либо убеждать, что абсолютное большинство граждан имеет то представление об истории своей страны, которое сформировано в первую очередь системой воспитания и образования, СМИ, отчасти исторической литературой, музеями, памятниками. Исключение составляет, пожалуй, лишь ближайшее прошлое, участником событий которого является сам человек или его ближайшее окружение (отец, мать, дедушка и т.д.). Именно названные средства формируют «общепринятые» представления о прошлом, то что называется «публичной историей» (в отличии от профессиональной, являющейся уделом специалистов-историков). И именно «публичная история», интерпретация и презентация прошлого, адресованная широкой публике, оказывают большое влияние на формирования представлений о коллективном «мы», общей судьбе, мобилизацию групповой

[369]JANDA, K. *The Emperor and the Peasant. Two Men at Start of the Great War and the End of Habsburg Empire*. Jefferson (North Carolina): McFarland & Company, Inc., 2018. X, 287 p.

солидарности и служит строительным материалом для конструирования идентичности.[370]

Как отмечает Д. Белл, чтобы сформировать «чувство единства с другими людьми, принадлежащих к той же нации, необходимо, чтобы индивид мог отождествлять себя с разворачивающимися во времени нарративом, в котором нации «отводится центральная и позитивная роль»[371].

Конструирование нарратива, – сюжетно сформированного повествования, который описывает и «объясняет» генеалогию общества, устанавливает связь времени и событиями, задает шаблоны интерпретации конкретных события прошлого, создает тем самым «инфраструктуру» коллективной памяти и объяснения каким образом из коллективного прошлого вырастает настоящее и будущее. Нарратив отражается (и закрепляется) в программах школьных учебников, учреждения памятных дат и праздников, государственной символике, ритуалов и церемоний, отмечающих наиболее значимые события в жизни страны. Помимо этого он отражается и воплощается в тех или иных актах правового регулирования и принуждения (пример: преследование за отрицание факта холокоста), использованием общественных ресурсов для организации мероприятий, закрепляющих в памяти людей те или иные исторические события, точнее их современную трактовку.

В эпоху развитости учреждений и средств отражения исторической памяти (музеев, мемориалов, выставок, документальных фильмов и т.д.), возрастания интереса населения к собственной истории, она становится важным объектом современной публичной политики и формирования национально-государственной идентичности.

Карл Ясперс в свое время обозначил значение прошлого так: жизнь человека как такового в мире определяется его связью с воспоминаниями о прошлом и предвосхищением будущего. Значимость прошлого, как некой целостности, так и конкретных событий разнится у отдельных народов и в различные временные периоды. Для политолога это важная методологическая установка анализа прошлого ибо в зависимости от ситуации, целей и намерений субъекта публично обращающего к прошлому, он формирует так или иначе, в той или иной степени, политику памяти, решая при этом в первую очередь насущные задачи современного бытия: легитимация политического режима (или оспаривание этой легитимации), обеспечение поддержки принимаемых решений, мобилизации граждан на их реализацию (противодействие им), консолидации общества и обеспечения

[370] МАЛИНОВА, О. *Актуальное прошлое: символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. М: РОСПЭН, 2015.
[371] BELL, D.S.A. *Mythscapes: memory, mythology, and national identity* // British Journal of Sociology. 2003. Vol. 54. № 1. P. 63-81

солидарности его членов, ориентация граждан в отношении других стран и народов, конкретных действий на международной арене или внутри собственной страны.

В зависимости от ситуации, целей и намерений субъекта публично обращающего к тем или иным событиям прошлого, их трактовка в разные исторические периоды может существенно или даже кардинально меняться. Чем более фундаментальны изменения в стране или на международной арене, тем кардинальнее «переписывается» история наиболее значимых событий, имеющих знаковые значения для страны или международных отношений. Вторая мировая война, безусловно, относится к числу самых значимых событий XX века. Ее влияние на ситуацию в современном мире наверняка будет ощущаться еще долгие годы.

Кардинальные перемены, произошедшие на рубеже веков в Европе и мире, – распад СССР и образование нового государства (Российская Федерация), смена социально-политического строя и внешнеполитической ориентации целого ряда стран Центральной и Восточной Европы – повлекли за собой и перемены трактовок событий Второй мировой войны.

В России эти перемены были существенны, но не принципиальны, – в отличии от большинства стран Европейского Союза, некоторых других где «переписывание истории», образно выражению меняло «+» на «-»: СССР уже представлялся не освободителем Европы, а зачинщиком войны, наряду с фашисткой Германией.19 сентября 2019 года парламентская ассамблея ЕС приняла соответствующей резолюцию – о чем подробно во второй части статьи.

В первой части статьи мы рассмотрим обращение ко Второй мировой войне в контексте событий внутриполитической жизни страны, как трактовке событий Великой отечественной войны – Великой Победе. Как отмечает ряд специалистов нарратив Великой Победы начал формироваться еще в ходе войны. В дальнейшем Великая Отечественная война превратилась в ключевое звено официального нарратива, придавая определенность его главной сюжетной линии: советский строй, рождавшийся в ходе Октябрьской революции, Гражданской войны, НЭПа, индустриализации, коллективизации и борьбы с «классовыми врагами», доказал свою силу обеспечив Победу над фашизмом. Несомненное величие Победы оправдывало все «издержки» выбора, сделанного в Октябре.

Сразу после свержения коммунистического строя и распада страны темы Великой Победы на некоторое время ушла в тень. Под сомнение было поставлено буквально все, что происходило со страной на протяжении предыдущих 73 лет. Обращение к советскому прошлому (если оно разумеется не носило критического характера) рассматривалось властвующей элитой как признак неполноценности (в ходу было выражение «совок»).

В качестве идеала выдвигались представления о нормальной «стране», ориентированной на устои и ценности Запада. На некоторое время комплекс неполноценной нации удалось внушить значительной части населения страны, чему способствовала тотальная разруха экономики и социальной сферы в начале 90-х годов прошлого столетия.

В такой ситуации говорить в духе победителей, конечно же, невозможно. Создать из России «нормальную Европейскую страну» не получилось. Постмодернистские западные ценности, за отдельным исключением, не приживались на российской почве. Нужно было заполнять чем-то образовавшийся идейный вакуум и администрация Ельцина снова обратилась к нарративу Великой Отечественной войны. Начиная с 1995 г., 50-летия Победы, активизировалось представления ее символики, включая парады на Красной Площади, проводился целый ряд других мероприятий, призванных вернуть в публичную сферу нарратив Великой Победы. Но уже теперь в трансформированном виде: Великая Победа достигнута благодаря мужеству и героизму Народа, а не политического строя и коммунистической партии. Но главным историческим событием страны, важнейшим символическим ресурсом власти нарратив Победы стал уже во времена президентства В.В. Путина. И для этого были веские основания.

При тотальном отвержении всего что было в советский период, включая уклад жизни миллионов людей, закрепленный не одним поколением, власти не приходилось рассчитывать на долговременную, постоянную поддержку этих людей. Равно как и их соучастие, поддержку проводимых реформ. Осуществленная Президентом Путиным частичная «реабилитация» советского наследия не только резко расширила его электоральную базу, снизила накал противостояния в обществе (попутно заметим, сильно подорвав позиции коммунистов, КПРФ), но и вернула миллионам людей чувство гордости за свою страну, ее тысячелетнюю историю, вытеснила из их сознания чувство собственной неполноценности, о котором говорилось выше. Последнее, на наш взгляд, едва ли не решающим образом объясняет сохраняющуюся десятилетиями популярность Путина, несмотря на весьма сложные экономические проблемы страны.

В прошлом 2019 г. нами были опрошены (методом фокус-группового интервью) студенты десяти ВУЗов, расположенных в различных регионах страны – от Владивостока до Калининграда. Один из вопросов касался отношений к странам ЕС. Студенты отдавали должное благоустройству и достижениями большей части стран ЕС, ставя их в пример России, в которой намного больше трудностей и проблем. Но практически никто не обвинял в наличие этих трудностей и проблем собственный народ, никто не утверждал, что наша историческая миссия, как и раньше, (по Чаадаеву), показывать другим странам и народам, как не надо делать, как не надо жить.

Об изменении отношений россиян к прошлому свидетельствуют и другие факты. На протяжении многих лет авторитетный социологический институт России – «Левада-Центр», проводит Всероссийский опрос, выясняя, что связывает в первую очередь человека с мыслью о своем народе. В августе 1994 г. на первом месте было – «место, где я родился» (41 %), на втором – «наше прошлое, наша история» (37 %). В ноябре 2018 г. ответ «наше прошлое, наша история» вышел на первое место – 53 % респондентов разделяют эту позицию. Далее было названо «наша земля, территория на которой мы живем» (35%), «место где я родился» (33 %).

В рамках заявленной темы важно подчеркнуть, что по данным многолетнего мониторингового исследования социологического центра Российской академии народного хозяйства и государственной службы «Историческая память российского общества», отвечая на открытый вопрос «Какими достижениями России Вы гордитесь?», респонденты в последние годы на первое место неизменно ставили «Победу в Великой отечественной войне». Главный вывод: в отношении Великой Отечественной войны в Российском обществе сформировался устойчивый консенсус.

Негатив, связанный с войной – просчеты политического руководства страны накануне и в первый год войны, тяготы и лишения, связанные с войной, потеря близких и родных, неоднозначные политические решения накануне войны (типа пакта Молотова-Рибентропа) и многое другое, присутствие в публичном дискурсе, рефлексируется гражданами страны, но на втором плане.

В центре внимания остается – мужество и героизм советского народа (русского, российского), его стойкость и мужество, способность переносить самые невероятные трудности и лишения, верность и любовь к собственной стране и государству, умение сплотиться перед общей бедой, выстоять в критической ситуации и победить самого сильного, самого лютого врага в лице фашизма и освободить не только себя, но и многие другие народы Европы от неизбежного порабощения. Все это переносится на современность как необъемлемые черты коллективного «мы» россиянина, основы их идентичности, формирует дух победителя, гордость за державу, веру в особое предназначение (миссия) России. Абсолютное большинство россиян разделяют и поддерживают такой подход и такую оценку событий войны 1941–1945 гг.

Обозначенная позиция в оценке Великой отечественной войне вполне приемлема и для большей части политического истеблишмента всего политического спектра. Либеральную оппозицию в ней устраивает то, что победа достигнута не благодаря мудрости товарищв Сталина или «организующей и вдохновляющей роли КПСС», а кровью и потом простого

народа. Коммунисты же отдавая должное патриотизму народа, не забывают, конечно, сказать и об «организаторах и вдохновителях» победы.

Больше всех она устраивает проправительственные круги:

Во-первых, потому, что позволяет на полную мощь использовать потенциал победы в целях формирования единства и сплоченности нации, используя при этом спонтанные творческие порывы и инициативы народа, типа «Бессмертный полк», - инициатива, которая всего несколько лет назад зародилась в Сибири, а теперь даже перешагнули границы страны.

Во-вторых позволяет «восстановить связь времен тысячелетнего существования Российского государства», выборочно используя отдельные фрагменты и достижения коммунистического прошлого и одновременно размежеваться с коммунистическим наследием.

В этой связи особо стоит вопрос о ценностях. Выступая на последнем съезде «партии власти» – «Единая Россия» – В.В.Путин специально подчеркнул, что при всех разногласиях политических сил, представленных в обществе, есть нечто, что не подвергается и не может быть подвержено сомнению – это в первую очередь суверенитет страны, единство многонационального и многоконфессионального народа, патриотизм, любовь к своей Отчизне. Великая Отечественная война едва ли не самый яркий пример в истории России незыблемости и не приходящей значимости этих ценностей, ценнейший материал для воспитания молодежи, обеспечения преемственности поколений.

Естественно, что власть использует и будет использовать в дальнейшем нарратив войны «Великой Победы». Помимо прочего, этому способствует и символическая поливалентность , нарратив Великой Отечественной войны. Он способен, не меняя принципиально своей сущности, трансформироваться во временном и пространственном масштабе по отношению к отдельным категориям населения.

Вернемся к упомянутому движению «Бессмертный полк». Многие специалисты утверждают, что советское наследие по-прежнему сохраняется в сознании нынешних россиян. С этими утверждениями логично согласится, с поправкой, что несмотря на это «россиянин» -это все же уже другой, не советский человек. Ряд новых ценностей уже стали неотъемлемой частью его сознания. Коллективные начала в нем не подавляет личностное, во всяком случае в той мере, как это было раньше. Соответственно, шагая вместе с другими соотечественниками, с портретами своих отцов и дедов (а не вождей, полководцев) они как бы говорят: это наша общая Победа («одна на всех»), но и одновременно Победа каждого, отдельного человека – деда, прадеда, который «приближал эту Победу как мог» – выстоял, не дрогнул, не покинул позицию (окоп).

В-третьих: нарратив Великой Победы позволяет власти поддерживать дружеские отношения со странами постсоветского пространства (исключая Украину) – победа общая – и одновременно противостоять попытки лишь России наследия «мягкой силы» как победителя фашизма и освободителя Европы.

Немаловажным является и факт роста неонацизма в странах Прибалтики и на Украине, а также развитие националистических движений в европейских странах.

Печальным указанием на искажение и пересмотр итогов Второй мировой войны служит оправдание военных преступлений и героизация нацистских преступников в некоторых странах, а также отрицание Холокоста.

Таблица № 1: Какова же роль государств в пересмотре событий и итогов II мировой войны?[372]

Страна	Позиция	Действия
США	За пересмотр	Из-за непреодолимого желания остаться лидером на мировой арене во всех областях жизни, американская политика направлена на: спонсирование написания учебных программ по мировой истории в России и Западной Европе; пересмотр фактов II мировой войны американскими историками; руководство кампаниями, направленными на занижение значения СССР и советского народа в борьбе против фашистской Германии; расширение НАТО к Российским границам; спонсирование производства сериалов и кинолент, в которых отображаются искаженные события Второй моровой войны.
Германия	Противоречивая	Участие в кампаниях, направленных на занижение позиции СССР и советского народа в борьбе против фашистской Германии; выпуск фильмов, искажающих реальность; НО в то же время публичное осуждение пересмотров итогов войны;

[372] НОСОВ Е. *Проблема искажения истории, пересмотра итогов Второй мировой войны и Великой Отечественной войны Советского союза против фашистской Германии и героизации нацизма*. https://edinstvo2018.ru/pressa/articles

Страна	Позиция	Действия
		реализация деятельности, направленной на пресечение развития националистических настроений в стране.
Украина	За пересмотр	Реабилитация памяти Степана Бандеры; уравнение ветеранов УОН-УПА с ветеранами Советской армии в правах; переформатирование образа России, как главного врага Украины; отказ от празднования, бывшего традиционным, Дня Победы и ввод нового праздника – Дня памяти и примирения.
Страны Прибалтики	За пересмотр	Ведение «войны с памятниками»; проведение шествий бывшими легионерами СС; преследование партизан-антифашистов; поддержка политики приравнивания фашизма к сталинизму.
Иран	За пересмотр	Отрицание Холокоста.
Китай	Против пересмотра	Защита памяти жертв Китая; выступления на международной арене против пересмотра итогов II мировой войны.
Израиль	Против пересмотра	Сохранение памяти жертв Холокоста; официальная политика Израиля по недопущению пересмотра итогов II мировой войны.
Россия	Против пересмотра	Публичное осуждение искажения событий и итогов Второй мировой войны; защита памяти воевавших и работающих в тылу; проведение разнообразных программ, направленных на сохранение информации о реальных событиях и итогах в памяти своего народа; противодействие попыткам уравнять победителей и побежденных во II мировой войне; инициирование резолюций по социальным и гуманитарным вопросам (например, резолюция о борьбе с героизацией нацизма).

Большую активную деятельность осуществляют настоящее время неправительственные, международные организации, работа которых направлена на сохранение исторической правды Второй Мировой войны. К таим относятся: Мир без нацизма, Центр Симона Визенталя, Всемирный конгресс русско-

язычного еврейства, Центральный совет евреев Германии, еврейские организации и общины Европы, антифашистские организации стран СНГ, Балтии и Восточной Европы. Организации проводят конференции, встречи и семинары, направленные на увековечивание подвигов героев Второй Мировой войны. Так же данные организации играют немалую роль на международной арене путем выдвижения предложений, резолюций, призывают государства отказаться от практики развития своей национальной идеологии, используя тему героизации пособников нацизма.

Мировому сообществу необходимо осознание того, что искажение истории может привести к необратимым последствиям и, соответственно, необходимо приложить силы по поддержанию достоверности исторической информации.

Список литературы:

МАЛИНОВА О. *Актуальное прошлое: символическая политика властвующей элиты и дилеммы российской идентичности*. М: РОСПЭН, 2015, 207 с.

BELL D.S.A. Mythscapes: memory, mythology, and national identity // British Journal of Sociology. 2003. Vol. 54. № 1. P. 63-81.

НОСОВ Е. *Проблема искажения истории, пересмотра итогов Второй мировой войны и Великой Отечественной войны Советского союза против фашистской Германии и героизации нацизма*. https://edinstvo2018.ru/pressa/articles

Informace o autorovi:

Professor ILICHEVA Liudmila Efimovna, doctor of political Sciences,

Russian presidential Academy of national economy and state service under the RF President,

RANEPA, PR-kt Gorchakogo, 1 korp. 12, Moscow, Russia,

E-mail: lilitcheva@mail.ru

Professor KOMOROWSKI Vladimir Savel'evich, doctor of philosophical Sciences, ,

Russian presidential Academy of national economy and state service under the RF President

RANEPA, PR-kt Vernadskogo, 84 korp. 9, Moscow, Russia

E-mail: poiginalb@yandex.ru

ИТОГИ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ДИНАМИКА МИРОПОРЯДКА

VÝSLEDKY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY A DYNAMIKA SVĚTOVÉHO ŘÁDU

Ирина Викторовна Орлова

Abstrakt:

V článku autor rozebírá protichůdné mezinárodní procesy, které pramenily z výsledku druhé světové války, jako jsou studená válka a bipolární svět na jedné straně a vytvoření mírových mezinárodních organizací, dekolonizace, boj proti jadernému zbrojení na straně druhé. Při úvahách o tom, jak jsem si osvojil politické lekce, o míře jejich zohlednění v politice států v současnosti, autor dospívá k závěru, že moderní polycentrický svět ztratil mechanismy, které by mohly odstraňovat dopady lokálních krizí. Jejich neúměrně vysoký vliv na vztahy mezi hlavními centry síly, vypovídá o významných změnách ve struktuře mezinárodních vztahů. Svět se nachází v bodě, kdy se krátkodobé změny v jednotlivých zemích či regionech překrývají s posuny globálního charakteru.

Абстракт:

В статье автор рассматривает противоречивые международные процессы, которые были порождены итогами Второй мировой войны, такие как: «холодная война» и создание биполярного мира, с одной стороны, и создание миротворческих международных организаций, деколонизация, борьба против ядерного вооружения, с другой стороны. Размышляя об усвоение политических уроков, о степени их учета в проводимой политике государствами в современном периоде, автор приходит выводу, что современный полицентричный мир утратил механизмы, которые могли бы нивелировать резонанс локальных кризисов. Их непропорционально высокое воздействие на отношения между основными центрами силы, говорит о более крупных изменениях в структуре международных отношений. Мир находится в той точке, когда краткосрочные изменения в отдельных странах или регионах совпадают со сдвигами глобального характера.

Abstract:

In the article, the author considers the controversial international processes that were generated by the outcome of World War II, such as the Cold War and the creation of a bipolar world, on the one hand, and the creation of international peacekeeping organizations, decolonization, the fight against nuclear weapons, on the other hand. Reflecting on the assimilation of political lessons, on the degree to which they are taken into account by states in the current period, the author concludes that the modern polycentric world has lost mechanisms that could offset the

resonance of local crises. Their disproportionately high impact on relations between the main centers of power, speaks of larger changes in the structure of international relations. The world is at a point where short-term changes in individual countries or regions coincide with global shifts.

Прошло семьдесят пять лет со дня победы объединенных сил 55 стран антигитлеровской коалиции над фашистской Германией и ее союзниками, сегодня мы вновь переосмысливаем итоги этой победы для всего мира и для каждой страны в отдельности. Начиная анализ, следует отметить, какую цену заплатило человечество за эту победу и какие уроки вынесло человечество из этого страшного столкновения.

Как крупнейшее военное столкновение в истории человечества Вторая мировая война характеризуется огромным размахом боевых действий, напряжением морально-политических сил народов, небывалым ростом военного производства. В общей сложности она длилась 2194 дня (6 лет). В войну было втянуто 61 государство. Численность населения участвовавших в войне стран составила 1,7 млрд. человек (около 80% населения планеты)[373]. Это была самой разрушительной из всех войн, какие знала история. По далеко не полным данным, общий материальный ущерб от военных разрушений исчисляется в 316 млрд. долларов. В истории человечества Вторая мировая война была не только самой разрушительной, но и самой кровопролитной. Огромными оказались ее жертвы. Погибло более 55 млн. человек, из них на поле боя – 27 млн. человек. Наибольшие демографические потери, как и в годы Первой мировой войны, вновь понесли европейские страны (40 млн. человек), из которых больше половины пришлось на Советский Союз[374].

Война изменила облик мира. В итоге Второй мировой произошли коренные изменения: перемены в расстановке политических сил, перераспределение сфер влияния внутри капиталистического мира, противостояние двух систем противоположных идеологически систем. Экономика стран проигравших войну Италии, Германии и Японии была дезорганизована. Значительно ослабли позиции Франции и Британской империи. В противоположность этому резко увеличился военный и экономический потенциал США. Роль США как международного банкира, поставщика вооружения и продовольствия для воюющих стран превратила эту державу в лидера всей капиталистической системы. Вторая мировая война явилась мощным катализатором экономического развития США. За годы войны

[373] *История Второй мировой войны*. 1939–1945: В 12 т. М., 1982. Т. 12.С. 265

[374] *Вторая мировая война в цифрах и* фактах // https://tass.ru/spec/wwii (дата обращения 10.04.2020)

национальный доход США удвоился, более чем в два раза возрос объем промышленного производства[375].

Значительные перемены произошли во внутреннем и международном положении СССР, возросли его влияние и авторитет в мировом сообществе. Потсдамская система фактически признала военную мощь СССР, его международное значение в качестве великой мировой державы и преемственность СССР по отношению к границам и геополитическим интересам прежней России.

Рост влияния СССР в послевоенном мире вызвал тревогу и чрезвычайную озабоченность западных держав. Озабоченность влиянием СССР вынудило США разработать новые стратегические задачи: не допустить дальнейшего распространения сферы влияния СССР и его коммунистической идеологии и оттеснить социалистическую систему к довоенным границам. Для достижения этих целей согласно были определены плану конкретные меры: оказывать широкомасштабную экономическую помощь странам Европы, поставив их экономику в зависимость от США. В 1948––1951 гг. в Европу безвозмездно была направлена материальная помощь на сумму 12,4 млрд. долларов (на сегодняшний день это составляет эквивалент 150 млрд долл. США)[376]. Эта программа возрождения Европы вошла в историю под названием «План Маршалла» была предложена государственным секретарем США Дж. Маршаллом в его выступлении в Гарвардском университете в июне 1947 г. Он высказался за широкомасштабную помощь США европейским странам при условии, что они разработают единую программу восстановления своей экономики. Он отметил, что без здоровой мировой экономики нет политической стабильности.

Противостояние начинает нарастать. В 1949 г. создается Североатлантический военно-политический союз западных государств – НАТО. Вслед за этим создаются военно-политические блоки на Ближнем и Среднем Востоке. В свою очередь СССР создает свои союзы, призванные противостоять силам НАТО. Мир вступил в эпоху «холодной войны», которая, то затухая, то обостряясь и грозя перейти в третью мировую войну, продолжалась около полувека.

Таким образом, одним из главных итогов войны стала новая геополитическая ситуация, создавшая биполярный мир. Она характеризовалась нараставшим противостоянием ведущих капиталистических государств во главе с США и Советского Союза, распространявшего свое влияние на ряд стран Европы и Азии. Исключительный драматизм этому противоборству

[375] ГОЛУБОВИЧ, В. *Экономическая история зарубежных стран.* https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/golub/06.php (дата обращения 10.04.2020)
[376]https://ru.wikipedia.org/wiki/B0#cite_note-3 (дата обращения 10.04.2020)

придавало то, что он развивался в ядерную эпоху, в которую вступило человечество в августе 1945 года.

Еще одной важной тенденций после военного мира стало развитие демократических тенденций во многих странах мира. Подъем рабочего и демократического движения, вызванный победой над фашизмом, позволил существенно расширить права и свободы граждан во многих странах. Для такого развития событий в реальности существовали все условия. Движения сопротивления, развернувшиеся в годы войны в оккупированной Европе, создали основу для формирования массовых организаций, выступавших за демократизацию послевоенного мира. Социалистические и коммунистические партии, как участники сопротивления пользовались большим влиянием в странах Европы. Будучи участниками в борьбе с оккупантами, эти партии приобрели доверие народов, и вошли в послевоенное правительство многих государств. В Великобритании к власти пришли лейбористы, которые выступали за сохранение введенного в военное время госконтроля над экономикой, национализацию важнейших отраслей промышленности, транспорта и Английского банка, а также за укрепление союза с СССР. Во Франции местная коммунистическая партия имела серьезное влияние на политику. Коммунисты получили более 30 % в правительстве де Голля. В Италии компартия в 1944–1945 годах стала крупнейшей политической партией страны, получила 25 % мест в парламенте. В Греции к власти фактически пришли коммунисты, участники партизанского движения. Практически во всех странах Восточной Европы к власти в ходе выборов пришли или коммунисты, или возглавляемые ими коалиции, как в Польше и Чехословакии[377].

Рост национально-освободительного движения в колониальных и зависимых странах стал еще одной вехой послевоенного времени. Ослабление колониальных держав укрепили идеи национального освобождения. Многие государства Африки, Азии и Латинской Америки принялись за ликвидацию колониального гнета и завоевание политической независимости, за 15 послевоенных лет в Азии и Африке возникло около 40 освободившихся государств. К началу 1970-х гг. практически завершилось разрушение колониальной системы[378].

В то же время мир уже вооружился ядерным оружием и мировой страх перед уничтожением всего человечества стал и самой жгучей проблемой современности.

---

[377] КУРШИНА, Т. В. *Практическое занятие на тему «План Маршалла»*//Молодой ученый. — 2018. — № 28 (214). — С. 89-95. — URL: https://moluch.ru/archive/214/52053/ (дата обращения: 01.05.2020)

[378] CHAMBERLAIN, M.E. *Decolonization: The Fall of the European Empires*. Oxford, 1985.

Одой из самых жгучих проблем стало предотвращение новой мировой войны с использованием ядерного оружия. Общественно-политических силы всего мира с особым усилием трудились на пользу мира и социального прогресса. Убедительным подтверждением происшедших изменений в мировом развитии было создание Организации Объединенных Наций (ООН). В апреле 1949 г. одновременно в Париже и Праге состоялся первый Всемирный конгресс сторонников мира. Более двух тысяч делегатов представляли народы 67 стран и 18 международных демократических организаций. В Манифесте в защиту мира, принятом на конгрессе, содержался призыв ко всем народам активно бороться против войны, за укрепление безопасности и международного сотрудничества[379].

Развитию демократического движения за мир способствовало создание в послевоенное время и таких массовых организаций, как Всемирная федерация профсоюзов (1945), Международная демократическая федерация женщин (1945), Всемирная федерация демократической молодежи (1945), Всемирный Совет Мира (1948) и другие международные объединения (студентов, журналистов, медиков, юристов и т. д.).

Могучее движение сторонников мира явилось важным фактором упрочения безопасности народов. Однако усиление противостояния биполярного мира осложняло решение проблемы обеспечения прочного мира. И хотя предотвращение новой мировой войны стало возможным, количество локальных, т. е. пространственно ограниченных, войн и вооруженных конфликтов было огромно (исследователи насчитывают до 500) и они унесли десятки и сотни тысяч человеческих жизней.

Изменения в расстановке политических сил на международной арене по окончании Второй мировой войны, противостояние двух социально-политических систем, начавшаяся «холодная война» предопределили гонку вооружений и изнурительное противоборство. Остается лишь догадываться, какова была итоговая астрономическая цифра военных расходов со стороны США и СССР, глубина деформаций в сознании населения и в культуре, происшедших в XX веке по милитаристским причинам. Достижение военно-стратегического паритета между СССР и США фактически девальвировало военную силу как универсальное оружие политики

Взгляд на прошлые международные кризисы и борьбу, которая разгоралась между государствами с не меньшим накалом и после Второй мировой войны наталкивает на некоторые размышления об усвоение политических уроков и о степени их учета в проводимой государствами политике в современном периоде.

---

[379] *Первый Всемирный Конгресс сторонников мира.* Париж - Прага 20 - 25 апреля 1949 года // Москва: Издательство политической литературы, 1950.

В 1996 г. С.Хантингтон опубликовал книгу "Столкновение цивилизаций и перестройка мирового порядка"[380], которая явилась попыткой привести дополнительные факты и аргументы, подтверждающие основные положения и идеи. Главная идея этой книги: "в мире после холодной войны самые важные различия между народами – не идеологические, политические или экономические, а культурные". Люди начинают идентифицировать себя не с государством или нацией, а с более широким культурным образованием – цивилизацией, так как цивилизационные различия, сложившиеся столетиями, "более фундаментальны, чем различия между политическими идеологиями и политическими режимами. Религия разделяет людей сильнее, чем этническая принадлежность. Человек может быть полуфранцузом и полуарабом и даже гражданином обеих этих стран. Куда сложнее быть полукатоликом и полумусульманином". С. Хантингтон доказывает, что культуры на основе традиционных религий, образуют самый высокий уровень общей идентичности. Главный смысл его рассуждений состоит в противопоставлении Запада всему остальному миру. По схеме Хантингтона, господству Запада приходит конец. На мировую арену выступают несколько незападных государств, которые отвергают западные ценности и отстаивают собственные ценности и нормы.

По мнению Хантингтона, особую опасность для Запада представляет ислам в силу демографического взрыва, культурного возрождения и отсутствия центрового государства, вокруг которого могли бы объединиться все исламские страны.

Вторая серьезная опасность для Запада, по мнению С. Хантигтона, исходит из Азии, особенно из Китая. Если исламская опасность связана с неуправляемой энергией миллионов активных молодых мусульман, то азиатская опасность вытекает из господствующих там порядка и дисциплины, способствующих подъему азиатской экономики. С. Хантингтон выступает за дальнейшее сплочение, политическую, экономическую и военную интеграцию западных стран, расширение НАТО, вовлечение Латинской Америки в орбиту Запада и предотвращение движения Японии в сторону Китая.

Поскольку же главную опасность представляют исламская и китайская цивилизации, Западу, по мнению С. Хантиггона, следует поощрять гегемонию России в православном мире.

Конечно же, С. Хантигтон не единственные исследователь, который рассматривал нынешнюю мировая конфигурацию, и его модель не раз подвергалась критике. Но в тоже время мы не может отрицать, что формирующийся полицентризм, вызван прежде всего повышенной внешнеполити-

[380] ХАНТИНГТОН, С. *Столкновение цивилизаций*. — Москва: АСТ, 2003.

ческой активностью новых центров силы (Китай, Индия, Бразилия, Турция, Иран). Нынешний мир совсем не похож на тот, которым он был во второй половине XX века, уже нет той ярко выраженной биполярности эпохи холодной войны; и провокационной однополярности, (эпохи безальтернативного доминирования США), характерной для 1990-х гг[381].

Однако это не мешало появлению новой биполярности в пределах формирующегося, но еще окончательно не сложившегося полицентризма. Отношения между США и Китаем уже давно развиваются в рамках своеобразного сочетания взаимозависимости и взаимотторжения.

Еще одна биполярность, сложившаяся в полицентричном мире за последние 10 лет – это отношения США и современной России, которая по-прежнему находится в поиске собственного места в современном мире, формирует новые интеграционные структуры, альтернативные энергетические, финансовые и оборонительные системы. К сожалению, все это порождает еще большую неупорядоченность и хаотичность в остальном мире. Более сложная, потенциально более конфликтная полицентричная мировая структура стала реальностью. Можно сказать, что мир за последние семьдесят пять лет не стал более простым и спокойным.

Несмотря на то, что возможности США по причине конкурентной борьбы в современном мире явно сужаются, они все еще сохраняют свое бесспорное глобальное доминирование. Последнее основано как на экономике, давно вышедшей за пределы границ американского государства и развивающейся в масштабах всего мира, так и на военных, геополитических и мировоззренческих факторах.

За последние годы современная Россия превратилась не просто в потенциальную стратегическую угрозу, а в настоящего постоянно действующего геополитического провокатора Запада. Использование энергетического фактора и интеграционных инициатив в качестве инструментов собственного геополитического влияния (ШОС, БРИКС, ЕАЭС), смелые и порой даже дерзкие методы, принятые ею на вооружение меры в развернувшейся в XXI в. борьбе за советское наследство (война с Грузией, присоединение Крыма, события на Донбассе), дополненные обвинениями во вмешательстве в президентские выборы 2016 г. в США и в отравлении Скрипалей, лишь усилили ту конфронтационную направленность, которая стала определяющей в отношениях между двумя государствами.

Как отмечают международные эксперты – на сегодняшней день США и Россия оказались единственными державами в мире, которые декларируют

[381]ГАРБУЗОВ, В.Н. *Две биполярности полицентричного мира*./ Независимая газета от 22.12.2019// http://www.ng.ru/dipkurer/2019-12-22/9_7758_compromise.html (дата обращения 10.04.2020)

и целенаправленно реализуют собственные геополитические программы, трудносовместимые друг с другом. С одной стороны, США с программой мирового лидерства и глобального доминирования, к формированию которой они шли всю свою историю, особенно в XX в. С другой стороны, Россия, делающая смелые попытки сформулировать и воплотить свое глобальное видение эпохи и определить собственное (скорее всего лидирующее) место в ней.[382]

В основе современного деградированного состояния российско-американских отношений лежат несколько конкретных трудноразрешимых проблем: украинский кризис, война в Сирии, уже упоминаемые обвинения России во вмешательстве в выборы 2016 г. в США и в отравлении Скрипалей. Такое поведение России воспринимается американской политической элитой как вызов давним константам внешней политики США, их глобальному доминированию, мессианизму и исключительности. Именно поэтому впервые после окончания холодной войны, встретившись с подобной угрозой, в качестве ответной меры США вынуждены были прибегнуть к поддержанному более 40 государствами мира режиму масштабных экономических санкций против России, нацеленных, прежде всего, на ее изоляцию и сдерживание, на изменение политического режима и всего внутреннего строя.

Все они были вызваны реакцией США на решительное (а порой конфликтное и дерзкое) геополитическое поведение России, вставшей на путь пересмотра собственной политики 1990-х гг. Восприятие подобной практики политической элитой США как серьезного и демонстративного вызова со стороны России американскому глобальному доминированию — пожалуй, наиболее серьезное препятствие для выхода из сложившегося тупика.

При таком раскладе внешнеполитическое поведение друг друга США и Россия неизбежно воспринимают как провоцирующие сигналы, за которыми неизбежно должны следовать ответные действия.

Как образно утверждает директор института США и Канады, профессор В.Н. Гарбузов «Нынешние российско-американские отношения, пожалуй, схожи с игрой на перевернутой шахматной доске и меньше всего напоминают партию искушенных и ответственных игроков, давно знакомых друг с другом. Сегодня в них слишком много иллюзий, противоречивой риторики и совершенных ошибок, взаимной настороженности и предубеждений, а также взаимного масштабного недоверия, которое никак не

[382] ШУБИН, С.И., ВОЛОВИК О.А. *Геополитика. Электронное издание* / С.И. Шубин, О.А. Воловик. – Архангельск: Северный (Арктический) университет имени М.В. Ломоносова, 2015

располагает к желаемым прорывам и быстрому достижению поставленной цели».[383]

Сопровождавшаяся геополитическими столкновениями на региональном уровне (на постсоветском пространстве и в Сирии) повышенная внешнеполитическая активность двух государств завела в тупик отношения между ними, парализовав целый комплекс сфер, составлявших в годы холодной войны основу двустороннего и взаимовыгодного конструктивного взаимодействия.

Сложившаяся ситуация неизбежно ставит перед всеми заинтересованными лицами вопрос, превратившийся в неразрешимую дилемму. Как, сохраняя национальное достоинство и суверенитет, вести самостоятельную геополитическую линию и вместе с тем формировать отношения конструктивного партнерства с США, которые подобное поведение не принимают? Возможно ли это в принципе?

Как бы там ни было, но большинство экспертов определяют следующие крупные факторы, которыми будет определятся траектория движения миропорядка: внутриполитическая ситуация в США и влияние американской внутренней политики на внешнеполитический курс страны; динамика отношений КНР и США; отношения России, США и «коллективного Запада» в целом; стабильность существующих альянсов (прежде всего, НАТО) и перспективы формирования контуров новых союзов (Россия – КНР); рост или, наоборот, снижение автономности внешней и внутренней политики других крупных игроков, ЕС, Японии, Индии[384].

Перечисленные факторы являются, по мнению экспертов, системообразующими для текущей политической мировой динамики. Еще раз подчеркнем, что специфической чертой переживаемого нами исторического момента является уязвимость отношений великих держав к действиям локальных «малых факторов». К сожалению, приходится констатировать утрату механизмов, которые могли бы на сегодня нивелировать резонанс локальных кризисов, ни ООН, ни Совет безопасности и ни иные международные силы уже не в состоянии повлиять на предотвращение локальных конфликтов. В этом состоит важное отличие сегодняшней политической обстановки от периода холодной войны, когда отдельные кризисы, наоборот, способствовали созданию новых правил игры.

Взгляд на прошлые международные кризисы и борьбу с ними, которая разгоралась между государствами с не меньшим накалом и после Второй

---

[383] ГАРБУЗОВ, В.Н. *Запоздалая, но необходимая встреча. Возможны ли перемены в российско-американских отношениях* // Независимая газета, 12.07.2018. URL: http://www.ng.ru/kartblansh/2018-07-12/3_7265_kart.html (дата обращение: 10.04.2020)

[384] *Глобальный прогноз РСМД 2019–2024* : сборник// российский совет по международным делам (РСМД). – М.: НП РСМД, 2019. – 268 с.

мировой войны, размышления об усвоение политических уроков, о степени их учета в проводимой политике государствами в современном периоде, к сожалению, приводят к печальному выводу о плохом усвоении их. Полицентричный мир стал уязвим к локальным кризисам, их непропорционально высокое воздействие на отношения между основными центрами силы, говорит о более крупных изменениях в структуре международных отношений. Мир находится в той точке, когда краткосрочные изменения в отдельных странах или регионах совпадают со сдвигами глобального характера.

Список литературы:

Вторая мировая война. Итоги и уроки. М., 1985.

Глобальный прогноз РСМД 2019–2024 : сборник// российский совет по международным делам (РСМД). – М.: НП РСМД, 2019. – 268 с.

История Второй мировой войны. 1939–1945: В 12 т. М., 1982. Т. 12.С. 265

Первый Всемирный Конгресс сторонников мира. Париж - Прага 20-25 апреля 1949 года // Москва: Изд-ство политической литературы, 1950.

ШУБИН, С.И., ВОЛОВИК, О.А. *Геополитика. Электронное издание* / С.И. Шубин, О.А. Воловик. – Архангельск: Северный (Арктический) университет имени М.В. Ломоносова, 2015

CHAMBERLAIN, M.E. *Decolonization: The Fall of the European Empires*. Oxford, 1985

ХАНТИНГТОН, С. *Столкновение цивилизаций*. М.: АСТ, 2003.

Вторая мировая война в цифрах и фактах // https://tass.ru/spec/wwii (дата обращения 10.04.2020

ГОЛУБОВИЧ, В. Экономическая история зарубежных стран. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Econom/golub/06.php (дата обращения 10.04.2020)

КУРШИНА, Т. В. *Практическое занятие на тему «План Маршалла»* // Молодой ученый. — 2018. — № 28 (214). — С. 89-95. — URL: https://moluch.ru/archive/214/52053/ (дата обращения: 01.05.2020).

ГАРБУЗОВ, В.Н. *Две биполярности полицентричного мира*./ Независимая газета от 22.12.2019 //http://www.ng.ru/dipkurer/2019-12-22/9_7758_compromise.html (дата обращения 10.04.2020)

ГАРБУЗОВ В.Н. *Запоздалая, но необходимая встреча. Возможны ли перемены в российско-американских отношениях* // Независимая газета, 12.07.2018. URL: http://www.ng.ru/kartblansh/2018-07-12/3_7265_kart.html (дата обращение: 10.04.2020)

Informace o autorovi:

Professor ORLOVA Irina Viktorovna, doctor of Philosophical Sciences,

Russian presidential Academy of national economy and state service under the RF President,

RANEPA, Vernadskogo 84, korp. 8

Moscow, Russia,

E-mail: iksi02@rambler.ru

Sedmdesát pět let od ukončení 2. světové války dává prostor pro úvahy, do jaké míry jsme si vzali poučení z událostí, které se tehdy odehrály. Spojenectví, vzniklá v boji proti fašismu, vzala za své s použitím Spojenými státy jaderné zbraně v Japonsku a s expanzí komunistických režimů.

Svět se nestal bezpečnější ani s pádem železné opony v revolucích na přelomu 80. a 90. let 20. století, které vedly ke zhroucení komunistických režimů ve východní Evropě. Hegemonistické postavení západního liberálně-konzervativního modelu mělo jen krátkého trvání, opět dochází k eskalaci konfliktů mezi Západem a jeho vyzyvateli Čínou a Ruskem. To je hlavním důvodem, proč se katedra MVD UJAK rozhodla zpracovat v rámci interního grantu UJAK (IGSO UJAK) projekt pod názvem „75 let od konce 2. světové války: Od jistot bipolárního světa ke globálnímu chaosu“.

Příspěvky autorů jsou analýzou vývoje mezinárodních vztahů po 2. světové válce se zaměřením na problematiku rizika válek a jejich proměn v měnících se podmínkách 20. a 21. století. Analýzy se zabývají výsledky 2. světové války, včetně hodnocení jejich ekonomických a sociálních dopadů, dále změnami, ke kterým dochází v dalším vývoji - vytváření nové podoby mezinárodních vztahů spojené s uvolňováním napětí a hledáním mírových řešení konfliktů, a nakonec opětovným vyostřováním situace na přelomu 20. a 21. století jako důsledku globalizace a nárůstu ekonomických a sociálních problémů vyspělých zemí.

Jednotlivé analýzy tak prokazují, že silové přístupy, stejně jako hybridní války neřeší aktuální společenské problémy. Jako zvlášť nebezpečné jsou oceňovány pokusy zkreslit výsledky 2. světové války a využívat je k prosazování dílčích zájmů

prof. PhDr. Oskar Krejčí, CSc.

ISBN 978-80-7452-150-8
9 788074 521508

http://vydavatelstvi.ujak.cz